
קובץ גליונות
תורה ודעת-נ"ך
יהושע-א-יד
גליון א'

קובץ גליונות · תורה ודעת – נ"ך

מאמרים והערות על הנ"ך

לפי ההספק השבועי

שמות הרבנים הכותבים

מדור מאמרים

הרב אורי הולצמן
הרב משה מרדכי אייכנשטיין
הרב יוסף וידר
הרב יחיאל מאיר
הרב ישראל מאיר
הרב מיכאל לוי
הרב צבי אריה סטפנסקי
הרב יהושע שפירא
הרב אליעזר רובנוביץ
הרב דוד וסרמן
הרב אריה מאיר
הרב דוד קפלן
הרב מנחם וולף
הרב יעקב הלפרין
הרב מתתיהו רובין

מדור הערות

הרב אוריה עינבל
הרב מתתיהו רובין
הרב שמואל גולדנברג
הרב מאיר שמחה נוימן
הרב מנחם וולף
הרב אליהו ובר

להערות ופרטים להצטרפות: toravnach@gmail.com

תוכן העניינים

ספר יהושע א–יד · פרשת בראשית

מדור מאמרים 5

הרב אורי הולצמן – הקדמה 6

הרב משה מרדכי אייכנשטיין – עֶבֶד ה' 21

הרב אריה מאיר – מפגש יהושע עם המלאך 26

הרב מתתיהו רובין – תורתו של יהושע 29

הרב יוסף וידר – מלחמת העי 34

הרב יחיאל מאיר – חלק א: פני לבנה – יהושע ומסירת התורה 35

חלק ב: יהושע ומעמד הברכה והקללה 44

הרב מיכאל לוי – מלחמת עמלק וברית מילה 57

הרב צבי אריה סטפנסקי – יהושע משרת משה 60

הרב אליעזר רובנוביץ – וְהִנֵּה אִישׁ עֹמֵד לְנֶגְדּוֹ וְחַרְבּוֹ שְׁלוּפָה בְּיָדוֹ 61

הרב דוד וסרמן – ירושת ערי מדין ושינוי החלוקה בעבר הירדן 64

הרב דוד קפלן – החידושים של יהושע 68

הרב מנחם וולף – יהושע משרת משה 85

הרב יעקב הלפרין – ומסרה ליהושע 93

הרב ישראל מאיר – ונכבשה הארץ לפני ה' 97

הרב יהושע שפירא – פתיחתא זוטרתי לנביאים 100

תוכן העניינים (המשך)

ספר יהושע א–יד · פרשת בראשית

מדור הערות 102

הערות כלליות 103

הרב אוריה עינבל 131

הרב מתתיהו רובין 146

הרב שמואל גולדנברג – מאבני יעקב לאבני הגלגל 157

הרב מאיר שמחה נוימן 159

הרב מנחם וולף 161

הרב אליהו ובר 167

קובץ גליונות · תורה ודעת – נ"ך

מדור מאמרים

❖

ספר יהושע א–יד · פרשת בראשית

הקדמה - חלק א

ויהי אחרי מות משה עבד ה'

מסגרת ספרי הנביאים - החיבור לתורת משה

העומד בפתחו של ספר יהושע ניצב גם בפתחם של ספרי הנביאים, כך שאת פרק א' ביהושע ניתן ללמוד כהקדמה לספר יהושע, אך גם כפתיחה כוללת לכלל ספרי הנבואה.

אחד מהכללים שמסרו לנו חז"ל בהבנת דברי התורה הוא, שכאשר מבקשים לעמוד על מהלך דברים כלשהו יש להתבונן בתחילתו ובסיומו. כך אמרו בגמרא שבת (ל,ב): "בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שדבריו סותרין זה את זה, ומפני מה לא גנזוהו, מפני שתחילתו דברי תורה וסופו דברי תורה". כלומר המסגרת מלמדת על תוכן הספר כולו. לפיכך אם ברצוננו להבין על רגל אחת את יסוד כל ספרי הנביאים ומטרתם, עלינו להתבונן בפתיחתם הנמצאת בראש ספר יהושע ובסיומם המפורש לנו בנבואת מלאכי.

ואכן, ניתן לראות באופן מופלא כיצד בשני מקומות התנבאו הנביאים בסגנון קרוב הקובע מסגרת ברורה וחד משמעית למהלכם הכולל.

בראשית הנביאים מוזהר יהושע:

> **רַק חֲזַק וֶאֱמַץ מְאֹד לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת כְּכָל הַתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוְּךָ מֹשֶׁה עַבְדִּי אַל תָּסוּר מִמֶּנּוּ יָמִין וּשְׂמֹאול לְמַעַן תַּשְׂכִּיל בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ. לֹא יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלַיְלָה לְמַעַן תִּשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת כְּכָל הַכָּתוּב בּוֹ כִּי אָז תַּצְלִיחַ אֶת דְּרָכֶךָ וְאָז תַּשְׂכִּיל.** (א ז-ט)

ובמלאכי שהוא סוף נביאים הוזהרנו:

> **זִכְרוּ תּוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדִּי אֲשֶׁר צִוִּיתִי אוֹתוֹ בְּחֹרֵב עַל כָּל יִשְׂרָאֵל חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִם.**
>
> (ג, כב-כג)

דברי הנבואה נמצאים, אם כן, כשמצידם האחד אזהרה לשמור לעשות את כל התורה אשר ציווה משה ולהגות בתורה זו יומם ולילה, ומצידם האחר אזהרה לזכור את תורת

משה כפי שצווה בחורב. זוהי הגדרת אופי ספרי הנביאים. הם אינם חטיבה בפני עצמה, אלא כל מהותם היא להמשיך את תורת משה ולחבר את עם ישראל לחוקים ולמשפטים שקיבל משה מסיני[1].

ההתוועדות עם משה - יסוד התורה

כדי להבין את החידוש שבהמשכיות תורת משה יש להקדים כמה דברים על מרכזיותו של משה רבנו במסירת התורה.

דיבור ה' עם משה אינו עניין צדדי שבמקרה הצטרף לנתינת התורה. יסוד כל קבלת התורה לישראל הוא ההתוועדות המיוחדת ביניהם, עד כדי כך שלשם התוועדות זו הוקם כל המשכן! כמפורש בקרא: 'וְנוֹעַדְתִּי לְךָ שָׁם וְדִבַּרְתִּי אִתְּךָ מֵעַל הַכַּפֹּרֶת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִים אֲשֶׁר עַל אֲרֹן הָעֵדֻת אֵת כָּל אֲשֶׁר אֲצַוֶּה אוֹתְךָ אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל' (שמות כה, כב). כלומר תכלית המשכן היא ההתוועדות בין ה' למשה לצורך ציווי המצוות. ובדומה לכך נאמר: 'אֲשֶׁר אִוָּעֵד לָכֶם שָׁמָּה לְדַבֵּר אֵלֶיךָ שָׁם - וְנֹעַדְתִּי שָׁמָּה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל' (שמות כט, מב-מג). ההתוועדות היא תכלית המשכן והיא מתרחשת על ידי הדיבור מעל הכפורת.

מרכזיות הדיבור עם משה כה מובהקת עד שהיא מעוררת שאלה: וכי אחרי שמשה מת מתבטל עניין המשכן? והלוא אין עוד מישהו מלבד משה שהקב"ה התוועד עמו מבין שני הכרובים. ממשיכו של משה כבר נצרך לשאול במשפט האורים והתומים, כמבואר בספר במדבר (כז, כא)[2]. אם אצל אף אדם מלבד משה לא התקיימה אותה התוועדות ייחודית שבה הנביא ניגש, שואל ושומע את דבר ה' מבין הכרובים, מה משמעותו של המשכן והארון לאחר מות משה?[3].

התשובה בהכרח היא, שאף אם התוועדות זו אינה מתקיימת בצורתה השלמה, משהו

1 יש בנותן טעם לציין שבפתיחה לתהלים, שייתכן שהיא גם פתיחת הכתובים בכללות, נאמר: 'וּבְתוֹרָתוֹ יֶהְגֶּה יוֹמָם וָלָיְלָה', בהקבלה נפלאה ל'והגית בו יומם ולילה' שבהקדמת הנביאים. לא פלא אפוא שההמשך בתהלים הוא: 'וְכֹל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה יַצְלִיחַ', בהקבלה למובטח ביהושע א, ח: 'כִּי אָז תַּצְלִיחַ אֶת דְּרָכֶךָ'. כלומר, בראשיתו של מסע הדורות - שהרי נבואה נצרכה לדורות - מתווים ספרי הנביאים והכתובים את הדרך להצליח בכל אשר נעשה, והדרך היא: 'והגית בו יומם ולילה'.

2 אמנם בפועל לא שאל יהושע את אלעזר הכהן במשפט האורים והתומים משום שאלעזר הורה הלכה בפני רבו בגיעולי מדין, כמבואר בעירובין סג, א, ומצאנו שנאמר בו "וַיְדַבֵּר ה' אֶל יְהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר" (כ, א), וצ"ע, וכי משום חטאו של אלעזר זכה יהושע, ואכ"מ.

3 מכוח שאלה זו יצא החתם סופר לחדש שאכן אין הארון והכרובים מעכבים כאשר אין דיבור עם משה: "וכשאין נביא כמרע"ה הראוי להוועד עמו מבין שני הכרובים אין הארון מעכב" (שו"ת ח"ב יו"ד, רלו).

ממנה נשאר בכל דור ודור. זו משמעות הדברים בחז"ל בכמה מקומות. בבראשית רבה (נו, ז) אמרו: "אין דור שאין בו כמשה", ובמסכת סוטה (יג, ב) פירשו: "ויש אומרים לא מת משה, כתיב הכא 'וימת שם' וכתיב התם 'ויהי שם עם ה'' מה להלן עומד ומשמש אף כאן עומד ומשמש". מכאן שהדיבור לא פסק מעולם.

הדברים מוכרחים גם ממה שכתב הרמב"ן (ריש תרומה) שמעמד הר סיני וקול ה' שנשמע בו ממשיכים להישמע במשכן מעל הכפורת. כלומר מגמת המשכן היא להמשיך את ההתוועדות של מעמד הר סיני ואת הכבוד ששכן על ישראל - לנצח, וזאת על ידי הדיבור והציווי. לא יעלה אפוא על הדעת שהתוועדות זו מתייחדת לתקופת חיי משה לבדה, שהרי כל עניין המשכן הוא להמשיך את ההתגלות של הר סיני בקביעות. לכן, אף שדרגת משה נעלית על כל הנביאים, מכל מקום אין הפירוש שההתוועדות מפסיקה עם מות משה.

מכאן יובן מקומם של ספרי הנביאים. הם אינם אזהרה בעלמא לשמור את החוקים והמשפטים שנתן משה, אלא מהותם היא להמשיך את ההתוועדות המיוחדת של ה' עם משה ולהמשיך את דיבור ה' בקרב ישראל. כלומר אין להבין שקבלת התורה הסתיימה עם מות משה עבד ה', וכעת ספרי הנביאים רק מורים לשמור על מה שקיבלנו בעבר. זוהי טעות המחמיצה את לב העניין. המטרה של כל דברי הנביאים היא להמשיך את הדיבור החי. לפיכך אם לחשך אדם שקבלת התורה הסתיימה ואנו שומרים את התורה שהתקבלה אי־אז על ידי משה, אמור לו שההתוועדות של משה עם ה' עודנה ממשיכה בכל עת. התורה שבידינו היא פריה החי של ההתוועדות המתמידה ברצף מאז עלות משה אל ההר ועד לימינו אנו. כל תלמיד חכם שעוסק בתורה ממשיך את משה, כמו שמצינו פעמים רבות בתלמוד שנקראו תלמידי החכמים בשם 'משה' - "משה שפיר קאמרת".

המשך ההתוועדות על ידי ידיעת ה'

כיצד ממשיכה היא אותה התוועדות? היאך זוכה אדם שעוסק בתורה להיוועד עם ה'? נבאר זאת על פי משל. נצייר שני אנשים, האחד היה שכנו של בעל החזון אי"ש וראה אותו פעמים רבות, אך לא שם ליבו להתחקות אחר דרכיו. רעהו, לעומת זאת, לא חי בדורו של החזו"א, אך הוא הוגה בספריו ובמשנתו וכל הילוכו ושיחו ושיגו הוא על פי תורתו. מי מבין שניהם "חי" עמו? מי מהם מכיר אותו? התשובה ברורה. כשאנחנו מדברים על חכם, וזה נכון לגבי כל חכם שיהיה, איננו מתעניינים בקיומו הגשמי אלא במשנתו ובהנהגותיו. זהו הקיום שנשאר לנצח נצחים, 'יד ושם טוב מבנים ומבנות'. מי

שחי בשכנות לחכם אך הוא עם הארץ ואינו מבין את דרכיו, אין לו שום ידיעה בו. מנגד, יכול אדם לא לפגוש את החכם באופן פיזי, ויחד עם זאת להיוועד עמו בכל רגע ורגע ולהכירו טוב בהרבה ממי שהיה רק שכנו. ומצויים הם תלמידי חכמים המחוברים בכל ליבם לרמב"ם או לגר"א וכיוצ"ב, ובכל עת הם נועדים עמם וכביכול דנים לפניהם בדברי תורה לאור היכרותם העמוקה עם תורתם, משנתם וצורת חשיבתם[4].

הנמשל הוא הקשר הנבואי שהקב"ה קיים עם משה, אשר ממשיך להתקיים עם בני ישראל בכל הדורות. הקב"ה אינו גוף ולא ישיגוהו משיגי הגוף, אבל אנו כביכול מכירים אותו ומשיגים אותו על ידי דרכיו. אנחנו תופסים שדרכו היא דרך הצדקה והמשפט, וכך אנחנו "יודעים את הוי"ה". אם כן, כשאנחנו לומדים את תורת ה', אנחנו ממשיכים להיוועד עמו, ובכך אנו ממשיכים את משה. אמנם לא נגיע למעלת נבואתו, אך לפי ערכנו, גם אנחנו משיגים את דרכי ה' ובכך נועדים עם ה'.

מכאן מוארת הפתיחה לנביאים באור חדש. הלומד הניצב בסיום חמישה חומשי תורה, בשלהי פרשת וזאת הברכה, וקורא את הפסוק 'וְלֹא קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה אֲשֶׁר יְדָעוֹ ה' פָּנִים אֶל פָּנִים' (דברים לד, י) עשוי לסבור שההתוועדות שעמדה בבסיס כל נתינת התורה מפסיקה. כנגד זה מתחילה התורה תיכף את ספרי הנביאים בהוראה: 'לֹא יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלָיְלָה' - ההתוועדות ממשיכה ללא הפסק. אין כאן סיום של קבלת התורה והתחלה של מהלך נפרד, אלא הנביאים משאירים את משה בחיותו, ועניינם הוא להתמיד בישראל את קבלת התורה כמציאות חיה. כך ממשיכה ההתוועדות עם ה' שהתחילה בהר סיני, המשיכה מעל הכפורת, התמידה לנביאים ומשם היא מזומנת לכל יחיד ויחיד מישראל העוסק בתורה.

4 באופן קרוב ניתן להבין גם את התיאור במסכת בבא בתרא (נח, א), כיצד אברהם "גאני בכנפה דשרה וקא מעיינא ליה ברישיה". החיבור בין אברהם לשרה ניכר כביכול גם לאחר מותם, משום שחיבורם זה לזה לא היה רק בחלק הגופני והזמני אלא הוא היה בעל תוכן נצחי. מפעלם הגדול ממשיך על ידי עם ישראל עד היום, וכך החיבור ביניהם מוסיף והולך ללא הפסק.

הקדמה - חלק ב

הצורך בנביאים אחרי מות משה

אלמלא חטאו ישראל - לא היו צריכים נביאים

בחז"ל יש דבר פלא בנוגע לספרי הנביאים. הם הציבו את מלוא היקף דברי הנבואה לנגד עיניהם, וקבעו שבאופן אידיאלי, אלמלא חטאו ישראל, היה די בתורת משה לבדה (ובספר יהושע):

אמר רב אדא ברבי חנינא אלמלא חטאו ישראל לא ניתן להם אלא חמשה חומשי תורה וספר יהושע בלבד שערכה של ארץ ישראל הוא. (נדרים כב, ב)

פירוש דבריהם הוא שאלמלא חטאו ישראל, היו נכנסים לארץ על ידי משה, וממילא לא היו ניתנים להם אלא חמישה חומשי תורה וספר יהושע. כמובן שלו הייתה מתממשת אפשרות זו, לא היה נראה ספר יהושע כצורתו, שהרי משה היה מנחילם את הארץ, אלא כוונתם שהיו ניתנים להם חמישה חומשי תורה יחד עם תורת הכניסה לארץ.

מהיכן שאבו חז"ל ידיעה נפלאה זו? לפי מה שהתבאר במאמר הקודם, יובנו הדברים היטב. חז"ל ראו שכל ספרי הנביאים לא באו אלא להזהיר על תורת משה - מראשיתם: 'רַק חֲזַק וֶאֱמַץ מְאֹד לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת כְּכָל הַתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוְּךָ מֹשֶׁה עַבְדִּי אַל תָּסוּר מִמֶּנּוּ יָמִין וּשְׂמֹאול', ועד אחריתם: 'זִכְרוּ תּוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדִּי אֲשֶׁר צִוִּיתִי אוֹתוֹ בְּחֹרֵב עַל כָּל יִשְׂרָאֵל חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים'. מכך הם הבינו שכל מה שאירע באלף שנות היסטוריה של נבואה כבר מונח בתורת משה.

מכך שכל הנביאים הם אזהרה על תורת משה, הסיקו חכמים שבמצב האידיאלי עם ישראל לא היה צריך את כל האזהרות הללו, והיה די להם בחמישה חומשי תורה ובערכה של ארץ ישראל. משום שאילו זכו, הייתה התורה מסתיימת בכניסתם לארץ ישראל. שהלוא אם התורה היא התוועדות, ברור ששיאה של ההתוועדות הוא קיום ההבטחה 'והבאתי' - חיים של עם ישראל בארץ ישראל על פי ה'. אולם בעקבות החטא לא הכניסם משה לארץ, תחת זאת הוא מסר להם את משנה התורה בערבות מואב והעבירם לידי הנהגת יהושע. בנקודה זו, מבינים חז"ל, נעוץ הצורך בכל מהלך ספרי

הנביאים השבים ומזהירים על קיום תורת משה, מכניסתם לארץ ועד סוף כל הגלויות.

פתיחת הנביאים: ויהי אחרי מות משה עבד ה'

שש המילים הראשונות של ספר יהושע מעבירות אפוא את הסיפור כולו:

וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת מֹשֶׁה עֶבֶד ה'...

זוהי התקלה הגדולה שבגינה הוצרכנו לכל ספרי הנביאים, וזו המסגרת לכלל הנבואות. משה מת מבלי להכניסם לארץ ומבלי שההתוועדות התממשה במלואה. דברים אלו מפורשים בדברי ה' ליהושע הנאמרים מיד:

...וַיֹּאמֶר ה' אֶל יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן מְשָׁרֵת מֹשֶׁה לֵאמֹר. מֹשֶׁה עַבְדִּי מֵת וְעַתָּה קוּם עֲבֹר וגו'.

'משה עבדי מת' - זה המשבר שבגינו מתחיל הדיבור עם יהושע. היה אפשר לחשוב שתם הדיבור ונגמרה ההתוועדות, אך כנגד הוה אמינא זו פונה ה' למשרת משה ומורה לו להמשיך את הדרך. ומהי הדרך? 'לא ימוש ספר התורה הזה מפיך', כלומר הדרך היא להמשיך את ההתוועדות על ידי האחיזה הבלתי מתפשרת בתורת משה.

בעומק הדברים, מונח בדברי חז"ל שאילו היה משה מכניס, לא היה מותו מהווה בעיה כה גדולה. אם משה היה מת אחר הכניסה לארץ, הייתה ההתוועדות ממשיכה בישראל באופן המושלם ביותר שלה כמו בסיני ובמשכן. כי הבחינה של משה מצד עצמה אינה תלויה בזמן, ובאופן עקרוני היא הייתה צריכה להימשך באותה דרגה נעלית ללא הפסקה. אולם ברגע שאירע החטא ואין משה מכניסם לארץ, נוצרה הבעיה של 'מֹשֶׁה עַבְדִּי מֵת'. פסגת ההתוועדות של ארץ ישראל אינה חוסה בצילה של נבואת משה. לפיכך נצרך המפעל הגדול הנקרא 'נביאים', שעל ידיהם אמורה בחינת ההתוועדות של משה להמשיך בקרבנו - מיהושע 'משרת משה', דרך שמואל 'השקול כמשה ואהרון', ועד מלאכי המזהיר לזכור את 'תורת משה'.

אין ברית בלא התחדשות

אנחנו איננו יודעים כיצד היה נראה האופן המושלם שבו התוועדות משה הייתה ממשיכה אילו הכניסנו לארץ. אולם הידיעה שנוגעת לענייננו היא, שאחר החטא אין אפשרות להמשיך ולשמור את התורה בלי אותה התוועדות. מעמד הר סיני הוא סיפור נצחי של ברית, וכשם שבברית של איש ואשה מובן שהיא מוכרחת לחיות ולהתחדש ואם

לא כן היא מוות, כך ברית התורה אמורה להיות קשר חי שבו ה' ובני ישראל ממשיכים לדבר. לא יעלה על הדעת ציור אחר.

זהו יסוד אמונת ישראל: מתן תורה אינו אירוע חד פעמי אלא הקב"ה כרת ברית של קשר עם ישראל בהר סיני, ומאז ועד היום הוא ממשיך להתוועד עימם. ראש וראשון לכל המתוועדים הוא משה רבנו, ואין עוד עמו אחר במעלתו, אך גם הבאים לאחריו ממשיכים במידה זו או אחרת את ההתוועדות. זהו טיבה של הברית שנכרתה עימנו. ברית היא קשר, וקשר אמיתי ממשיך לצמוח בכל עת ואינו שוקט של שמריו.

זהו העיקרון שמתווים לנו ספרי הנביאים. הם קובעים בפתיחתם ובסיומם שאין ברירה אלא להמשיך את ההתוועדות עם ה', ובאותה נשימה הם מנחים שהדרך להיוועד עם ה' אינה בדרכים חדשות חלילה אלא דרך תורת משה. משמת משה, מוטל עלינו להמשיך את ההתוועדות החיה כאילו הוא לא מת, ומה שלא נגלה למשה - נגלה לרבי עקיבא וחבריו (במדב"ר יט). יהושע ושמואל, נביאים ראשונים ונביאים אחרונים וכל המשך דברי התורה עד ימינו אנו הם קו אחד המתחיל בתורת משה וממשיך בחיות ובהתמדה עד אלינו.

פרק א פסוקים א-ב

העברת ההנהגה ממשה ליהושע

יהושע כמחליפו של משה

(א) וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת מֹשֶׁה עֶבֶד ה' וַיֹּאמֶר ה' אֶל יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן מְשָׁרֵת מֹשֶׁה לֵאמֹר.
(ב) מֹשֶׁה עַבְדִּי מֵת וְעַתָּה קוּם עֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה אַתָּה וְכָל הָעָם הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לָהֶם לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל.

במאמרים הקודמים ביארנו כיצד תחילת ספר יהושע מהווה הקדמה לנביאים בכלל. עתה נבאר היאך היא מלמדת על אופיו הכללי של ספר יהושע בפרט.

הפסוקים הראשונים פותחים בשלושה אזכורים רצופים של משה, ולצידם שלושה אזכורים של המונח 'עבד'/'משרת' (משה עבד ויהושע משרת). הביטוי עבד ה' על משה יחזור על עצמו בסך הכול חמש פעמים במהלך הפרק.

המובן המילולי הפשוט של היות משה עֶבֶד ה' הוא שהקב"ה מעוניין לפעול פעולה מסוימת בעולם - ליצור את עם ישראל, לתת לו תורה ולהתגלות דרכו בעולם - ומשה הוא העבד המגשים אותה. משעה שמשה מת בעבר הירדן מבלי להשלים את מלאכתו, נדרש עבד אחר שייכנס תחתיו כדי להשלים את המשימה. התואר מְשָׁרֵת מֹשֶׁה נזכר כאן כדי להדגיש את מסגרת האירועים בספר יהושע: עבד ה' מת באמצע שליחותו ומשרת העבד קם תחת העבד כדי לסיימה.

פתיחה זו מלמדת על הספר כולו. ספר יהושע עומד בסימן השלמת מלאכתו של משה. לכן לאורך הפרק יחזור שמו של משה עוד אחד עשר פעמים(!) לעומת ארבע פעמים בלבד שיוזכר יהושע, משום שכל מהותו של יהושע הוא להמשיך את רבו.

ספר יהושע הוא גם השלמתו של ספר דברים. שכן ספר דברים היה אמור להסתיים בכניסה לארץ, ובגלל מות משה נוצר הצורך בספר נפרד שילמד את ערכה של ארץ ישראל. מאותו הטעם מופיעה דמותו של יהושע בפסוקי הסיום התורה של התורה, בתוך תיאור מות משה: וִיהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן מָלֵא רוּחַ חָכְמָה כִּי סָמַךְ מֹשֶׁה אֶת יָדָיו עָלָיו וַיִּשְׁמְעוּ אֵלָיו בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲשׂוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה, משום שסיומו הבלתי צפוי בערבות מואב מכריח לתת תשובה בדבר זהותו של מי שעתיד להשלים את המלאכה ולכן מתארים את

הנהגת יהושע כחלק בלתי נפרד מספר דברים. לפיכך גם תימצאנה הקבלות רבות בין ספר דברים לספר יהושע, בייחוד במה שנוגע לפתיחה כאן, וכפי שנרחיב בהמשך.

הלימוד מכך שמשה בר-החלפה

הציווי ליהושע - וְעַתָּה קוּם **עֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה** - מקביל ללשונו של משה בפרשת וילך (לא ב): וַה' אָמַר אֵלַי **לֹא תַעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה**. לאמור, הדבר האחרון שנבצר ממשה לעשות יתבצע על ידי יהושע.

ההחלפה של משה ביהושע באה לתכלית מסוימת. היא מלמדת את בני ישראל שמשה הוא שליח בלבד. כמובן, הייתה סיבה לכך שמשה לא הכניס, חטא מי מריבה, אבל הפסוקים מלמדים שההחלפה ביהושע נושאת גם תכלית העומדת לעצמה. ניתן היה לטעות שההתגלות האלוקית מוכרחת לעבור דרך משה והכניסה של משרת משה תחתיו מלמדת כי משה הוא אכן כלי בלבד, עבד ה'. במובן עמוק אין זו סיבה נפרדת מחטא מי מריבה, אלא כפי שביארנו במקומו[1], בחטא זה הקב"ה בא על משה "בעלילה", כלשון המדרש, והעובדה שגם משה עשוי לחטוא ולשגות היא חלק מההוכחה שהוא בן תמותה ואינו אלא כלי בשליחות הבורא.

תכלית זו החלפת משה עולה מדיוק הפסוקים שם בפרשת וילך:

> וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם בֶּן מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה אָנֹכִי הַיּוֹם לֹא אוּכַל עוֹד לָצֵאת וְלָבוֹא וַה' אָמַר אֵלַי **לֹא תַעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה.**
> **ה' אֱלֹהֶיךָ הוּא עֹבֵר לְפָנֶיךָ** הוּא יַשְׁמִיד אֶת הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִלְּפָנֶיךָ וִירִשְׁתָּם, **יְהוֹשֻׁעַ הוּא עֹבֵר לְפָנֶיךָ** כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה'.

משה אינו מזכיר כאן את חטא מי מריבה אלא רק את היותו בן מאה ועשרים שנה. משום שמעבר לעונש שהוא קיבל, החלפתו מלמדת שגם מי שדיבר עם ה' פנים בפנים הרי הוא ככל האדם שימיו מאה ועשרים שנה. אילו היה משה מעבירם, הייתה עולה על הדעת מחשבת פיגול כאילו משה עצמו עובר לפניהם, אך עתה ברורה המסקנה: ה' אֱלֹהֶיךָ הוּא עֹבֵר לְפָנֶיךָ, הוּא יַשְׁמִיד אֶת הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִלְּפָנֶיךָ.

ההצהרה שה' אלוקיך הוא העובר לפניך נראית כמעט סותרת לסיפא דקרא: יְהוֹשֻׁעַ הוּא עֹבֵר לְפָנֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה', אך לאמיתו של דבר זוהי גופא הדגשת הכתוב: כאשר יהושע יעבור לפניך, לא יהיה ספק בכך שה' הוא באמת מי שעובר לפניך. לכן נאמר פעמיים **הוּא עֹבֵר לְפָנֶיךָ**, ברישא על ה' ובסיפא על יהושע. בא זה ולימד על זה. אם משה

1 ראה מאמרנו **שנת הארבעים** בפרשת חוקת.

ניתן להחלפה, סימן שהעובר לפניך מאז ומעולם וגם בעתיד הוא ה' יתברך ולא אחר. נכון שמשה הוציאם ממצרים והעבירם את ים סוף והוריד להם את הלוחות ואת המן והוליכם במדבר ארבעים שנה, אך בכל המסע הזה לא הוא עבר לפניהם אלא ה', ולכן בהסתלק משה ימשיך המסע עם מישהו אחר. אילו היה אדם אחד עושה את הכול, היה נדמה חלילה שהוא כאלוקים, אבל אם יש שני חלקים - הוצאה ממצרים לחוד וכניסה לארץ לחוד, סרה מחשבת הפיגול שמשה הוא מקור הכול[2].

זהו אם כן סדרן של כתובים. משה פותח ומבשר להם שלא הוא זה שיעביר אותם. ממילא עולה השאלה, מיהו זה שכן יעבירם? על כך משה אינו משיב: 'יהושע'. בראש ובראשונה הוא מדגיש 'לא אני אלא ה' אלוקיך הוא העובר לפניך'. רק בסיום הוא אומר 'יהושע הוא עובר לפניך', ופירושו, 'כיון שיהושע מחליף אותי, מובן שהעובר לפניכם באמת מאז ומעולם הוא ה'.

ניתן לשמוע זאת בפסוק אם מאזינים לחזרה המשולשת על המילה 'הוא':

1. **ה' אֱלֹהֶיךָ הוּא עֹבֵר לְפָנֶיךָ**
2. **הוּא יַשְׁמִיד אֶת הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִלְּפָנֶיךָ וִירִשְׁתָּם**
3. **יְהוֹשֻׁעַ הוּא עֹבֵר לְפָנֶיךָ** וגו'.

האמירה העיקרית היא הראשונה והאמצעית: 'לא אני, משה, עובר לפניך ומשמיד את הגויים אלא **הוא** - ה' אלוקיך', והראיה היא הסיום: שהרי 'לא אני עובר לפניך אלא **הוא** - יהושע'. כלומר מינוי ממלא מקום מלמד שנושא התפקיד הקודם היה רק כלי ולא הדבר בעצמו[3].

לכן עתה, אחר מות משה, פונה הקב"ה ומצווה את יהושע:

2 גם אצל דוד המלך אנו מוצאים שהוא לא משלים את המלאכה, ובניין בית המקדש נמסר ביד שלמה בנו. גם שם יש סיבות לכך שדוד לא זכה לבנות את המקדש, אך גם זאת בא הדבר ללמד, שדוד הוא רק כלי ביד ה', כאשר בארנו בהרחבה בקונטרס על דרכי הנהגת השי"ת בעולם. לאור זאת נפלא הדבר שצוואת דוד לשלמה מקבילה לפתיחת ספר יהושע בכמה פנים: אָז תַּצְלִיחַ אִם תִּשְׁמוֹר לַעֲשׂוֹת אֶת הַחֻקִּים וְאֶת הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה עַל יִשְׂרָאֵל חֲזַק וֶאֱמָץ אַל תִּירָא וְאַל תֵּחָת (דברי הימים א כב, יג).

3 ואכן בסיום התורה נאמר וּלְכֹל הַיָּד הַחֲזָקָה וּלְכֹל הַמּוֹרָא הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל. המתבונן בפסוק ייפלא מאד לראות שהיד החזקה היא ידו של משה, ולכאורה זה היפך מה שכתוב בפרשת עקב (ז, יט) שהיד החזקה היא של ה': הַמַּסֹּת הַגְּדֹלֹת אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ וְהָאֹתֹת וְהַמֹּפְתִים וְהַיָּד הַחֲזָקָה וְהַזְּרֹעַ הַנְּטוּיָה אֲשֶׁר הוֹצִאֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ. התשובה לכך היא שיש כאן איחוד בין פעולת ה' לפעולת ישראל, איחוד שמגיע לשיאו אצל משה, וכמו שדרשו על כך חז"ל (ילקוט רמז תתסד) "אשר עשה ה' אינו אומר אלא 'אשר עשה משה', הקב"ה שלחו לעשות והנצחון למשה". אולם איחוד

וְעַתָּה קוּם עֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה **אַתָּה** וְכָל הָעָם הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ וגו'.

מה באה ללמדנו ההדגשה **אַתָּה**, וכי לא נאמר לו זה עתה שיקום ויעבור? אין זאת אלא שהנביא בא להדגיש שכלפי שמיא כמשה כן יהושע. משה עבדי מת, אך ביחס לתוכנית האלוקית מיתה זו אינה יוצרת מניעה. אם נאמר למשה לֹא תַעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה, יכול הציווי לעבור לרעהו, לכן קוּם עֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה, דווקא אַתָּה ולא משה, ובכך תלמד שאפילו שליח כמשה אינו אלא אמצעי.

השמדת העמים על ידי ה' ולא על ידי יהושע

בתוך דברי הפסוק אנו שומעים דבר נוסף: קוּם עֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה נאמר ולא 'קום השמד את העמים האלה'. לשון זו היא בדווקא והיא קשורה להבנה שה' הוא המכניס לארץ ולא שום אדם. לעולם, וזאת חשוב לזכור לאורך כל ספר יהושע, השמדת עם אינה בגבולות מעשיו של האדם אלא היא שייכת לתחומו של ה' בלבד. לעם ישראל מותר לרשת את הגויים כדי להתיישב בנחלתם שניתנה להם, אך ההשמדה הבאה כעונש לשבעה עממין חייבת להתייחס לקב"ה.

גם עניין זה מבואר בפסוקים שהבאנו מפרשת וילך. הפסוק שם מדגיש: **הוּא יַשְׁמִיד** אֶת הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִלְּפָנֶיךָ וִירִשְׁתָּם - הוא ולא אדם. נשים לב שהפסוק מתחיל בשם ומסיים בשם:

ה' אֱלֹהֶיךָ הוּא עֹבֵר לְפָנֶיךָ
הוּא יַשְׁמִיד אֶת הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִלְּפָנֶיךָ וִירִשְׁתָּם,
יְהוֹשֻׁעַ הוּא עֹבֵר לְפָנֶיךָ
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה'

פתח וסיים בשם ה', ובאמצע הזכיר את יהושע - לומר לך שה' הוא העובר ואין בלתו, ומכאן שגם ההשמדה שיבצע יהושע היא אך ורק על ידיו ית'. מטעם זה לא נאמר כאן ליהושע 'קום השמד את הגויים האלה' אלא 'קום עבור את הירדן' בלבד. תפקידו של יהושע הוא להתיישב בארץ ולקבל את מה שהובטח לנו ואילו תוכנית ההשמדה היא חלק מחשבון אלוקי עם ז' עממין, וכפי שנרחיב בהמשך[4].

זה יכול להתפרש בחתימת תורה, רק אחרי שבפרשת וילך מודגשת שוב ושוב העובדה שמשה רבנו הוא כלי בלבד לפעולת ה' והוא בר החלפה. (ראה עוד במאמרנו הראשון לפרשת דברים).

4 ראה עוד במאמרנו לפרשת וילך **ה' אלהיך הוא עובר לפניך**.

פרק א פסוקים ג-ד

כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם

חלקם של ישראל במימוש ההבטחה

פסוקי הפתיחה הבאים של ספר יהושע ממשיכים גם הם את הקו של השלמת מפעלו של משה:

(ג) כָּל מָקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ כַּף רַגְלְכֶם בּוֹ לָכֶם נְתַתִּיו כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל מֹשֶׁה.

(ד) מֵהַמִּדְבָּר וְהַלְּבָנוֹן הַזֶּה וְעַד הַנָּהָר הַגָּדוֹל נְהַר פְּרָת כֹּל אֶרֶץ הַחִתִּים וְעַד הַיָּם הַגָּדוֹל מְבוֹא הַשָּׁמֶשׁ יִהְיֶה גְּבוּלְכֶם.

כאן ההקבלה לספר דברים כמעט מושלמת, שכן בפרשת עקב נאמר:

כָּל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ כַּף רַגְלְכֶם בּוֹ לָכֶם יִהְיֶה, מִן הַמִּדְבָּר וְהַלְּבָנוֹן מִן הַנָּהָר נְהַר פְּרָת וְעַד הַיָּם הָאַחֲרוֹן יִהְיֶה גְּבֻלְכֶם. (דברים יא, כד)

כאמור, עניינו של יהושע הוא לקום תחת משה, ואך טבעי הוא שפתיחת 'יהושע' תקביל לדברי משה. אולם מעבר להקבלה הלשונית, אנו נשלחים על ידי ספר יהושע לעיין בפסוק המסוים ב'דברים' ולהקשרו שם, ורק כך נוכל להבין את הפסוק שלפנינו לאשורו.

זהו הקשרו המלא של הפסוק 'כל המקום אשר תדרוך' שבספר דברים:

כִּי אִם שָׁמֹר תִּשְׁמְרוּן אֶת כָּל הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם לַעֲשֹׂתָהּ לְאַהֲבָה אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם לָלֶכֶת בְּכָל דְּרָכָיו וּלְדָבְקָה בוֹ. וְהוֹרִישׁ ה' אֶת כָּל הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִלִּפְנֵיכֶם וִירִשְׁתֶּם גּוֹיִם גְּדֹלִים וַעֲצֻמִים מִכֶּם. **כָּל הַמָּקוֹם** אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ כַּף רַגְלְכֶם בּוֹ לָכֶם יִהְיֶה מִן הַמִּדְבָּר וְהַלְּבָנוֹן מִן הַנָּהָר נְהַר פְּרָת וְעַד הַיָּם הָאַחֲרוֹן יִהְיֶה גְּבֻלְכֶם. לֹא יִתְיַצֵּב אִישׁ בִּפְנֵיכֶם פַּחְדְּכֶם וּמוֹרַאֲכֶם יִתֵּן ה' אֱלֹהֵיכֶם עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּדְרְכוּ בָהּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם. (דברים יא כב-כה)

הנושא הכללי בפסוקים הוא שאם ישראל ישמרו את המצוות וידבקו בה', הם יזכו בארץ. הזכייה בארץ נחלקת בלשון הכתוב לשתי רמות: (א) 'והוריש' (ב) 'כל המקום

אשר תדרוך', והפרש רב ביניהם. הלשון וְהוֹרִישׁ מלמדת על פעולה אלוקית הבאה מלמעלה וכתוצאה ממנה אנו יורשים גויים גדולים ועצומים, ואילו הלשון כָּל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ כַּף רַגְלְכֶם עוסקת בפעולה של ישראל ועניינה שהכיבוש יצליח כשיעור דריכת כף רגלם. בכך מאירים הפסוקים סוגיה כללית הנוגעת לצורת הברית בין ישראל לאביהם שבשמים והיא: חלקם של ישראל בברית, לא רק בשמירת המצוות אלא גם במימוש ההצלחה המובטחת.

לא לחינם דנים שם הפסוקים בשאלה זו. מיקומה של הפרשה שם, בסוף עקב, היא בסיום נאומי ההקדמה של משה[1]. לאחר שמשה מעמיד את צורת הקשר עם ה' הוא חותם באמירה שאם נשמור את המצוות, ה' מצידו יאיר פניו ויוריש את הגויים. אך הוא מדגיש שאין פירוש הדבר שישראל לא יצטרכו לפעול מאומה. הכיבוש תלוי בכך שהם ידרכו בכל מקום ויישבו אותו. אם יתעצלו, לא יוכלו להלין על הקב"ה שלא נתן להם את הארץ. אזהרה זו התגשמה בהמשך כפי שמבואר בסוף ספר יהושע. מצד אחד מתואר שה' מצידו השלים את הבטחתו: לֹא נָפַל דָּבָר מִכֹּל הַדָּבָר הַטּוֹב אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֶל בֵּית יִשְׂרָאֵל הַכֹּל בָּא (לקמן כא, מג). מאידך, הנביא בא בטרוניה לישראל על כך שלא הורישו את כל הגויים. אולם לפי המבואר אין זו סתירה. הברית בין הקב"ה לעם ישראל היא שותפות. ישראל צריכים לפעול ולדרוך בכף רגלם, וכל מקום שהם יבקשו ליישבו - הוא לבדו שיינתן להם.

עם ישראל אינם שליחי ה' להעניש את הכנענים

עוד ראוי לשים לב ללשון הרכה המתוארת כאן. כָּל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ נאמר, ואילו השמדה לא נאמר. כי כאמור במאמר הקודם, מצד עם ישראל, הנושא העיקרי הוא ירושת ארצם וההתיישבות בה ולא השמדת הגויים, והריגתם הכנענים היא חשבון של ה' עם החוטאים היושבים כאן. בפרשת עקב נזכר שה' יוריש את הגויים לפי שזהו חלקו של ה', אך כאן בפנייה ליהושע מטיל עליו ה' רק את דריכת כף הרגל. כמובן שגם דריכת כף הרגל היא כיבוש, אבל היא מתארת את דחיקת הגוי לצרכי התיישבות ולא לצורך ההשמדה כתכלית לעצמה.

השורש לבחינה הרכה האמורה כאן הוא מה שנאמר לאברהם: קוּם הִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ לְאָרְכָהּ וּלְרָחְבָּהּ כִּי לְךָ אֶתְּנֶנָּה (בראשית יג, יז). עניינו הכללי של אברהם אבינו הוא

1 מבנה ספר דברים על רגל אחת: מתחילתו עד פרשת עקב - נאומי ההקדמה, מפרשת ראה עד תחילת כי תבוא - נאומי המצוות, משם עד לסיום - החתימה.

המהלך של הבאת העמים לאמונה. הוא אינו משמיד את הגויים אלא קורא בשם ה' וכורת ברית עם ענר, אשכול וממרא. לכך מכוונת הפתיחה האמורה כאן. רק בהמשך, ביריחו, תחל ההשמדה. תחילת הדיבור עליה תהיה לקמן בפרק ג פסוק יא: וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ בְּזֹאת תֵּדְעוּן כִּי אֵל חַי בְּקִרְבְּכֶם וְהוֹרֵשׁ יוֹרִישׁ מִפְּנֵיכֶם אֶת הַכְּנַעֲנִי וְאֶת הַחִתִּי וְאֶת הַחִוִּי וְאֶת הַפְּרִזִּי וְאֶת הַגִּרְגָּשִׁי וְהָאֱמֹרִי וְהַיְבוּסִי - זהו הפסוק הראשון שמדבר מפורשות על השמדה. כאן בינתיים מדובר רק על 'מדרך כף רגל'. אמנם בהמשך פרק א ידובר על הורשה אך גם זה יופיע בהקשר רך יותר מהשמדה ברורה וכפי שנבאר להלן.

הסיבה להבדלי המונחים היא כאמור. כאן ה' מדבר על נתינת הארץ לבני ישראל. נתינה זו אינה עוסקת בהשמדה אלא במדרך כף רגל ובירושה. ההשמדה והענשת הגויים היא חלקו של ה'. רק בהמשך, כשנעמוד לפני המלחמה עם הגויים בפועל, "ייאלץ" כביכול יהושע לדבר מפורשות על ההשמדה[2].

התכלית היא שהגויים יכירו בשם ה' ולא שיושמדו

העובדה שיהושע לא הופקד על ההשמדה מפורשת בירושלמי (שביעית פ"ו ה"א):

> **אמר רבי שמואל שלש פרסטיניות שלח יהושע לארץ ישראל עד שלא יכנסו לארץ: מי שהוא רוצה להפנות - יפנה, להשלים - ישלים, לעשות מלחמה - יעשה. גרגשי פינה והאמין לו להקב"ה והלך לו לאפריקי... גבעונים השלימו... שלושים ואחד מלך עשו מלחמה ונפלו.**

איך שלח יהושע אגרות שלום, והלוא הארץ טמאה מחטאי הכנענים וה' פקד עוונה עליה? אין זאת אלא כדברינו. עוון הכנעני נמסר לנו כהסבר לכך שאיננו כובשים אדמה של עם אחר. בגלל חטאם אנו זכאים לנחול את אדמתם. אך אין פירוש הדבר שאנו מתייצבים בשערי ארץ ישראל כשליחי ה' להעניש את החוטאים.

ראוי להוסיף שהכניסה באופן של קריאה לשלום איננה רק הגבלה על חלקנו כבני אדם, אלא יש בה בחינה גבוהה יותר. במקום אחר הארכנו שבשירת הים יש שני חלקים. החלק הראשון מתאר בצבעים עזים את השמדת המצרים, אך החלק השני, המתחיל בפסוק "מי כמוכה באלים ה'" ועוסק בביאת ישראל לארצם, נמנע מלהזכיר את השמדת הכנענים. נאמר בו רק שאימה ופחד תיפול עליהם והם "ידמו כאבן". "ישמדו" לא נאמר

2 במאמרים הבאים נתייחס למדרג שיש בתוך פרק א' מהניסוח 'מדרך כף רגל' עד ל'הורשה', הדרגה הקשורה למעבר בין דיבורו של ה' לדיבורו של יהושע.

אלא "ידמו". חלק זה מסתיים בתיקון השלם - ה' ימלוך לעולם ועד. מכאן שהייעוד הגדול אינו להשמיד את האומות אלא להביאם להכרה בשם ה' כמבואר באריכות בספרי הנביאים. יציאת מצרים שבה ה' הופיע כמכה את המצרים ושובר אותם, משקפת אפוא רק את הצעד הראשון של גילוי ה' בעולם, אך התכלית היא שה' ימלוך על כל העמים והם יכירו במלכותו.

יהושע באגרות השלום ששלח מנסה לממש את התכלית המתוארת בחלקה השני של שירת הים. אם כל המלכים היו נענים ועושים שלום, היה נשלם המהלך של "ה' ימלוך לעולם ועד". רק משסירבו לעשות שלום ופתחו במלחמה, נאלץ יהושע להשמידם במהלך המקביל להשמדת המצרים ביציאת מצרים ובקריעת ים סוף.

לתגובות הערות,
ולהצטרפות לרשימת תפוצה לקבלת העלון
ומאמרים שבועיים:
shiurimholzman@gmail.com
052-761-5923

נערך על ידי: הרב דב קינרייך
עיצוב ועימוד: ארי' יארמיש

מן המים

ע ל נ ״ך

הרב משה מרדכי אייכנשטיין

כללות ספר יהושע

עֶבֶד ה'

א. ספר משנה תורה היה סגנון ליהושע

איתא בחז"ל (בראשית רבה פרשה ו פסקה יד): "אמר רבי שמעון בן יוחאי: ספר משנה תורה היה סגנון ליהושע".

יש כאן תוכן עמוק, מעבר לסגנון בלבד. כל מהותו של ספר יהושע, היא העמידה בצל ספר משנה תורה, מתוך ניסיון לשמר כמה שניתן את הציווים והאזהרות של משה רבינו, ובכך להבטיח את ההמשכיות הזאת "כַּאֲשֶׁר הָיִיתִי עִם מֹשֶׁה כֵּן אֶהְיֶה עִמָּךְ".

על הכל מרחף האיום של: "כִּי יָדַעְתִּי אַחֲרֵי מוֹתִי כִּי הַשָּׁחֵת תַּשְׁחִתוּן וְסַרְתֶּם מִן הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶתְכֶם וְקָרָאת אֶתְכֶם הָרָעָה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים כִּי תַעֲשׂוּ אֶת הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לְהַכְעִיסוֹ בְּמַעֲשֵׂה יְדֵיכֶם". וכאילו יש ניסיון - שלפעמים נראה כקשה ומתמשך - לדחות את רוע הגזירה הזאת כמה שניתן, על אף הידיעה שבסוף בא תבוא הגזירה והמחיר הכבד שעימה, כמתואר אחר כך בספר שופטים ולהלן בספר מלכים.

בתחילת הספר יש חזרה של ממש על הביטויים של סוף ספר משנה תורה כלפי יהושע "חֲזַק וֶאֱמָץ וכו' לֹא תֵרָא וְלֹא תֵחָת" ועוד. אולם העיקר הוא הביטוי המתנוסס בראש הספר בו מכונה משה "עבד ה" והוא המסמל את כל מהותו של הספר הזה ואת הדרישה שבו, להיות עבד נכנע כלפי ה'.

גם ביטוי זה מקורו בסוף ספר משנה תורה, שם הוא נאמר על משה. בתחילת פרשת וזאת הברכה, נקרא משה "איש האלהים": וְזֹאת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרַךְ מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי מוֹתוֹ. בסופה של הפרשה נקרא משה "עבד ה'': וַיָּמָת שָׁם מֹשֶׁה עֶבֶד ה' בְּאֶרֶץ מוֹאָב עַל פִּי ה', וכך הוא נקרא גם בתחילת ספר יהושע: " וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת מֹשֶׁה עֶבֶד ה', וַיֹּאמֶר ה' אֶל יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן מְשָׁרֵת מֹשֶׁה לֵאמֹר". משה הוא עבד ה', ויהושע הוא משרתו, שמשמעותו היא כעין: העבד של עבד ה'.

הכינוי הזה הוא הניגוד הגדול ביותר ל'איש האלהים', שמשמעותו הנשגבת היא כביכול מבחינת אישות עם בורא העולם, הכינוי הזה מופיע בהקשר של הברכה, הניתנת בפי משה, דהיינו היכולת ליצור ולשמש כמברך וקובע גורל לעתיד. בעוד שבשעת מותו, הוא בבחינת עבד ה' ותו לא, הכנעה והשלמה גמורה, אולי זה דרגה גבוהה יותר, אבל כשהיא ניתנת לבן אדם בחיים, זה אומר על תפקידו המוגדר כעבד ללא יכולת ליצור ולשנות, כל תפקידו הוא בשימור ובהמשכיות המצב, כמובן בתנאים שונים של כניסה לארץ, אבל דווקא בשל כך, ובשל החשש שחלילה יקרה משהו בעקבות כך (וישמן ישורון ויבעט), הגישה כעת: 'עבד ה' דהיינו, שימור וצייתנות מוחלטת ללא עוררין, אבל גם ללא פן אישי ויצירה חדשה.

ב. פתיחת הספר – רַק חֲזַק וֶאֱמַץ

את אווירת היראה הזאת, אנו חווים לכל אורך הספר. תחילת הספר נפתח בדבר ה' אל יהושע, ובה יש שתי אמירות בהקשר לברכה האופיינית ליהושע "חזק ואמץ" האחת אישית ליהושע שיחזק ויאמץ להנחיל את העם

את הארץ שנשבעתי לאבותם. והב' " רַק חֲזַק וֶאֱמַץ מְאֹד לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת כְּכָל הַתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוְּךָ מֹשֶׁה עַבְדִּי וגו'' דהיינו דברי חיזוק לשמירת התורה שהיא התנאי הקודם למעשה שיהיה ה' עם יהושע.

אח"כ יש את דברי יהושע לשוטרי העם ולשבט ראובני והגדי וחצי שבט המנשה, ודבריהם אליו המסתיימים בקבלת מנהיגותו: כָּל אִישׁ אֲשֶׁר יַמְרֶה אֶת פִּיךָ וְלֹא יִשְׁמַע אֶת דְּבָרֶיךָ לְכֹל אֲשֶׁר תְּצַוֶּה יוּמָת רַק חֲזַק וֶאֱמָץ. בעצם היא פתיחה של הספר בהצגתו של יהושע המנהיג החדש, ותחילת פעולתו. (לכן מציג את דברי יהושע לשוטרי העם, טרם מעשה המרגלים, אף שכנראה קדם לכך, בשביל לייצג את תחילת פעולתו בכיבוש הארץ), ומסתיימת גם ברק חזק ואמץ.

האמירה הזאת של "כָּל אִישׁ אֲשֶׁר יַמְרֶה אֶת פִּיךָ ... יוּמָת" לא מצאנו אותה אצל משה רבינו, וכשקורח ועדתו כפרו במנהיגותו של משה, אילולי שהאדמה הייתה בולעת אותם באופן ניסי ופלאי, לא היה דינם למיתה בידי אדם כנראה, מה פשר השינוי הזה?

החשש הגדול ביותר הוא שלא ישמעו אל יהושע, ולכן הוא זקוק לחיזוק אחר חיזוק, חיזוק מה' וחיזוק מהעם וקבלה שלו מה' ומהעם. הרצון והצורך להשיג מקסימום של ציות וכניעה מוחלטת ליהושע היא הצורך הכי חשוב כעת, למען הנחיל את הארץ, וכמובן למען לא יסטו ישראל חלילה מה' ומתורת משה.

ג. פרשת המרגלים – תיקון לראשונים

לאחר מכן מתוארת פרשת המרגלים. ללא ספק שפרשה זו היא כעין תיקון לפרשת תרי הארץ בספר במדבר (הקרויים מרגלים בלשון ספר דברים, והספר הזה הנאמן בסגנונו לספר דברים נוקט לשון זו). שם יצאו מרגלים לתור את הארץ לראות אותה הטובה היא אם רעה, הם לא נפגשו ולא דברו עם אף אדם, הם ראו את הארץ מרחוק והיו כמנותקים ממנה, ואכן זו הייתה חוויתם, שהיו נראים בעיני אנשי הארץ כחגבים. לעומת זאת כאן האווירה שונה לחלוטין, הם נשלחו לראות את הארץ ואת יריחו, ללא ספק המטרה הייתה כעת לא לערוך היכרות ראשונית איתה, כי היא הייתה כבר קרובה ומורגשת יותר, ולכן הם באים ומתארחים אצל רחב הזונה, ממנה הם יכולים לעמוד על רוח האנשים שבאים אצלה, מתוך היכרות בלתי אמצעית. בהמשך מתברר שלא רק שהם מרגישים כבר את השיח והשיג עם אנשי הארץ, גם אנשי הארץ לא מתעלמים מקיומם, הם מרגישים ומריחים אותם, ומנסים לצוד אותם, בהמשך הם שומעים מרחב שאכן נמוגו כל יושבי הארץ מפניהם, והם עושים איתה את ההסכם של תקוות חוט השני, הם יוצאים ומדווחים ליהושע את כל המוצאות אותם, "כִּי נָמוֹגוּ יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפָּנֵינוּ". זו ההקדמה האחרונה והגישוש האחרון לפני הכניסה לארץ, המלמדת כי הכל מוכן ומזומן ועל האווירה המכשירה אותם להיכנס לארץ על פי ה' ביד יהושע.

ד. בקיעת הירדן – מה המטרה?

מתוך התבוננות בכתובים עולה השאלה על מטרת הנס של בקיעת הירדן, האם עיקר הכוונה הייתה פרקטית להעבירם את המכשול הזה. או שמא, עיקר המטרה לגדל את שם השם בקרבם וגם של יהושע עבדו.

הכתובים מוכחים שהצד השני קרוב יותר לאמת. מלכתחילה מעמיד אותם יהושע במרחק אלפים אמה כתחום שבת מארון ברית ה', כדי ליצור אצלם יראה, אחר הוא אומר להם: "הִתְקַדָּשׁוּ כִּי מָחָר יַעֲשֶׂה ה' בְּקִרְבְּכֶם נִפְלָאוֹת". להלן ה' אומר לו: הַיּוֹם הֵחֵל גָּדֶלְךָ בְּעֵינֵי יִשְׂרָאֵל וגו'. להלן מתואר דברי יהושע לעם, כשהוא מציב אותם הכן מלכתחילה שנים עשר איש משבטי ישראל איש אחד לשבט, ואחר כך מעשה הנס, שבנוח כפות רגלי הכהנים נושאי הארון הברית אדון כל הארץ בקצה המים שבירדן, עמדו המים הירודים מלמעלה ונהפכו לנד אחד (להבדיל מים סוף). וכל העם יכול היה לעבור בחרבה בתוך המים, וכשאר תמו לעבור, צוו לקחת ממצב רגלי הכהנים שנים עשר אבנים ע"י אותם שנים עשר אנשים איש לשבט, שנצבו שם מלכתחילה, לשאת אותם למלון ולהניח אותם שם לזיכרון לדורות.

אם נתייחס למקבילה "קריעת ים סוף" אמנם שם מצינו מה שלא מצינו כאן, שבני ישראל אמרו שירה על הים (אלא ששם זה היה על שמתו המצרים בים ולא על עצם הבקיעה), אבל מאידך לא מצינו שם שעשו איזה זכר ועדות לנס. קודם נראה, שכאן בא"י יש יותר משמעות למקום שבו עברו, שאפשר להציב לו יד, כי הרי הם עתידים להתיישב כאן.

אולם באמת נראה כאמור, שכיון וכל תכלית הנס כאן הייתה לשם הזיכרון וההשרשה שה' עימם ועושה איתם נפלאות, וקרע להם את הירדן כמו שעשה להם בימי משה עבדו בקרעו להם את ים סוף (כמו שאמר להדיא בד, כג), שע"י כך יעבדו את ה' ולא יסורו ממנו גם בימי יהושע, על כן הוצרכו לכל העסק הזה. ויש להוסיף לכך את הנדרש במסכת סוטה לד. שבעודם בירדן ציווה אותם יהושע: דעו על מה אתם עוברים את הירדן על מנת שתורישו את יושבי הארץ מפניכם, שנאמר: והורשתם וגו'. אם אתם עושים כן מוטב ואם לאו באים מים ושוטפים אתכם עיין שם. הרי שמטרת העברת הירדן הייתה בעיקר ליראם ולזרזם על ישוב הארץ.

ה. פרשת המילה והפסח – הברית עם אדון הארץ

כהקדמה לכיבוש יריחו, ישנן עוד ב' פרשיות - פרשת מילה ופרשת הפסח. כמובן גם ענינים אלו באו בהשוואה ליציאת מצרים, שאז נימולו בני ישראל ועשו את הפסח. וכך פירש רש"י את הכוונה: "וְשׁוּב מֹל אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֵׁנִית". דהיינו, לבד ממה שמלו עצמם במצרים. וכך אומר ה' ליהושע להלן: "הַיּוֹם גַּלּוֹתִי אֶת חֶרְפַּת מִצְרַיִם מֵעֲלֵיכֶם".

פרשיות אלו באות לבטא את ההכנות הדקדקניות לקראת כיבוש הארץ, שהכל יעשה מתוך ציות מוחלט ללא סטיה חלילה מה'. מילה ופסח הן היתד שלא ימוט, בברית עם אדון הארץ.

ו. כיבוש יריחו – שופרות

פרשת כיבוש יריחו מתחילה במראה שנגלה ליהושע עם המלאך שנגלה אליו: כאיש העומד לנגדו וחרבו שלופה בידו. כל כך היה עומד לנגדו, עד שיהושע שאלו: "הֲלָנוּ אַתָּה אִם לְצָרֵינוּ". כידוע חז"ל (מגילה ג.) דרשו על המקרא: עתה באתי. שנתבעו שם על שלא עסקו בתורה. בהמשך מצטווה יהושע בדומה למשה רבו במחזה הראשון שנגלה אליו ה' בסנה, להשיל את נעליו מעל רגליו.

ההקדמה לכיבוש יריחו היא במידת הדין והיראה האופפת את כל הספר כאמור. מסתבר, שהמלחמה בשם ה' כוללת שר צבא עם חרב שלופה המאיימת לא רק על האויב - אלא גם עליהם, אם לא יהיו ראויים לכך, וזה דומה גם ליציאת מצרים שבני ישראל הצטוו לא לצאת מהבתים וכו', כי בעצם הלא היו אז במצב של "הללו והללו" כמו שאמרו רבותינו.

גם סדר הכיבוש ונפילת החומות ע"י ההרעה בשופרות - הוא בסימן היראה, וכן הציווי לא לקחת מאומה מן החרם. בסיומה של הפרשה נשבע יהושע: "אָרוּר הָאִישׁ לִפְנֵי ה' אֲשֶׁר יָקוּם וּבָנָה אֶת הָעִיר הַזֹּאת אֶת יְרִיחוֹ בִּבְכֹרוֹ יְיַסְּדֶנָּה וּבִצְעִירוֹ יַצִּיב דְּלָתֶיהָ". העיר הראשונה שנכבשה באופן ניסי לגמרי, אינה ניתנת להם, היא נועדה רק להציב להם רף של ציות מוחלט, שע"י בלבד יזכו לישב בארץ הזאת.

ז. פרשת המעילה בחרם – חטא היחיד והעונש הכולל

עד עכשיו הכל הלך במיישרים, כעת נקרא על הסדק הראשון והיחיד בכל ספר יהושע וסתימתו המיידית - כדי שחלילה לא יהפוך לפרצה. הסיפור על מעילת עכן בחרם, עכן (שבשמו נרמזו העכירות) שהיה משבט יהודה השבט החשוב מכל שבטי ישראל, מעל בחרם: "וַיִּחַר אַף ה' בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל". אולם לא עם ישראל ולא יהושע יודעים זאת. להלן מתואר הכנתם ומלחמתם עם העי, שם עם ישראל אמור להתחיל את כיבושיו בעצמו ללא ניסים מלמעלה, והתרשמותם לאחר הריגול היא, כי אין צורך בעם רב כדי לכבש אותם, דווקא דבר זה בא בעוכריהם, והם נגפים מולם. לאחר שיהושע נופל לפני ה', הוא מקבל את התשובה: "חָטָא יִשְׂרָאֵל וְגַם עָבְרוּ אֶת בְּרִיתִי אֲשֶׁר צִוִּיתִי אוֹתָם וְגַם לָקְחוּ מִן הַחֵרֶם וְגַם גָּנְבוּ וְגַם כִּחֲשׁוּ וְגַם שָׂמוּ בִכְלֵיהֶם". אבל התפקיד לגלות מי מעל

נופל עליהם, לאחר שעושה יהושע גורל ונלכד עכן, עכן מודה שאכן הוא חטא לה' וכזאת וכזאת עשה, יהושע מצווה לאסוף אותו וכל משפחתו וכל אשר לו ואת שללו, ובני ישראל רוגמים אותם באבנים ושורפים אותם, וישב ה' מחרון אפו.

אין ספק שהענשה הקולקטיבית הזאת, מלכתחילה לכל העם, שדווקא בזמן שמתחיל לגלות עצמאות ולחשוב כי די לו במתי מעט לכבוש הוא ניגף, ואחר כך הגורל שמתחיל בכולם ומצטמצם לשבט יהודה ועד לעכן, ואח"כ שריפת עכן עם כל משפחתו וכל אשר לו ע"י כל ישראל, נעשה שוב כדי לירא, ולדכא כל מרד, וכל שאיפה חלילה לכך, ולכן הנידון כאן הוא בהוראת שעה שונה מבכל מקום שאין עם ישראל נתפס על הנסתרות, ואין כל משפחתו של אדם אחראית למעשיו הפרטיים, כיון שכאן העקרון לדכא כל מרד. ואכן המרד מדוכא מידית, וגם עכן מודה ומתוודה תיכף כי אכן הוא אשם במעשים הללו, ועי"כ המרד המסויים שוכך, וחרון האף מוסר.

ח. כיבוש העי – שיטת המארב

בפעם השניה מצווה יהושע בפירוט ע"י ה' איך ילחמו בעי, דבר ראשון צווה כנראה כתיקון לפעם הקודמת לקחת את כל העם, בפעם הקודמת בנוסף למעל עכן, היתה בהם כאילו יוהרה שאין הם צריכים דבר, הפעם הם מצווים כתיקון לכך לצאת עם כל עם המלחמה, אולם יש כאן עוד דבר חשוב עליו צוו – שיטת המארב. כנראה שיטה זו לא הייתה מוכרת לאויב היושב בארץ שגם לא היה רגיל במלחמות, וגם אפשר שבכלל לא הייתה מוכרת בעולם שיטה כזאת.

נראה שמקור השיטה הזאת היה כבר במלחמת ה' במצריים, במלחמה על הים הם היו בטוחים שהם יכו את עם ישראל: "נִבְכִּים הֵם בָּאָרֶץ סָגַר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר" זירת המלחמה הזאת נבחרה ע"י ה' כדי לטבעם בים, ולהעביר את עם ישראל בתוכו.

"מארב" ענינו שבמקום עגלות ברזל של מצרים וכנען המסמלות את "כֹּחִי וְעֹצֶם יָדִי" של האדם, יש כאן עניין של "בְּתַחְבּוּלוֹת עֲשֵׂה לְךָ מִלְחָמָה". ברגע שאדם לא נשען על כוחו, אלא על רוח ה' אשר בקרבו, הוא נעשה כשואב את כוחו ממקור מעיין החיים, וזה הסוד של מלחמות ישראל לכל אורך הדרך, כנגד מלחמות כנען ופלישתים, המתגאים בסוס ובברזל אשר להם.

מלחמת עי, דומה למלחמת עמלק שהייתה לאחר מלחמת ה' במצרים, גם שם מצווים בחר לנו אנשים. שם משה מרים ידיו כלפי מעלה, בני ישראל מסתכלים על ידיו ומשעבדים ליבם לאביהם שבשמים, וכמו כן עתה בעי. אלא שכאן במקום להניף ידים, יהושע מניף כידון, סמל למלחמה של ה' בהם, ומצד שני סמל למה שהם צריכים להילחם.

ט. חֹטְבֵי עֵצִים וְשֹׁאֲבֵי מַיִם – עַבְדֵי ה'

בפרשית הגבעונים נראה לחדד את הנקודה השייכת לעניין הכללי המבואר כאן. שימתם של הגבעונים "חֹטְבֵי עֵצִים וְשֹׁאֲבֵי מַיִם לָעֵדָה וּלְמִזְבַּח ה'' מקבילה לנושא הכללי שלהיות עבדי ה' היא המטרה העליונה כאן. הגבעונים שיראו מפני ה', הצליחו בערמה לנכס לעצמם שבועה מפי נשיאי העדה, ואת שבועתם זאת לא הפירו, כי מורא שמים היה עליהם שלא יהיה עליהם קצף על השבועה, (בבחינת הדיבר "לא תשא" שכל העולם הזדעזע ממנו). כך נהפכו הללו להיות גם משרתי העדה והמזבח בהכפפה והכניעה הגדולים ביותר. מאומה עצמאית וחופשית, הם נהפכו להיות אומת - חוטבי עצים ושואבי מים לעדה ולמזבח.

י. החשד בבני גד וראובן שהתבדה

בסוף הספר לאחר כל מעשה הכיבושים והחילוקים, שולח יהושע את בני גד וראובן וחצי שבט מנשה לנחלתם, והם מקימים שם מזבח גדול למראה. בני ישראל שומעים זאת, מתכנסים בשילה, ורוצים להעלות עליהם לצבא. הם שולחים את פנחס בן אלעזר הכהן ועמו עשרה נשיאים מכל שבטי ישראל, באמרם להם מה המעל הזה שמעלתם בה', המעט לנו עוון פעור שלא הטהרנו ממנו עד היום הזה, וכן מזכירים את עכן שמעל בחרם ועל כל

עדת ישראל היה הקצף. בני גד וראובן וחצי שבט המנשה מרגיעים אותם ואומרים להם שא-ל אלוהים יודע שלא היה זה במעל ובמרד להקריב קרבן ע"ג מזבח זה: "אִם לֹא מִדְּאָגָה מִדָּבָר עָשִׂינוּ אֶת זֹאת מָחָר יֹאמְרוּ בְנֵיכֶם לְבָנֵינוּ לֵאמֹר מַה לָּכֶם וְלַה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל" על כן הם הקימו מזבח זה לעד. שומע זאת פנחס בן אלעזר הכהן ונשאי העדה והוטב בעיניהם, והם חוזרים בהם מכוונתם לעלות עליהם לצבא ולשחת את ארצם.

הסיפור הזה מלמד יותר מכל על האווירה של החשש והפחד מפני: וקם העם הזה וזנה. החשש נופל מלכתחילה על הרחוקים מהמרכז, כמו שאכן היה בסוף בתקופה מאוחרת יותר, כעת אין אלא רק חשש, ששווה בשבילו לצאת ולהילחם מיד, מעניין שאנו לא שומעים את שמו של יהושע בן נון בעניין זה, אלא רק את קולו של הקנאי הגדול פנחס בן אלעזר הכהן, אולי גם דבר זה צריך לבוא מתוך העם כמעשה השיטים המוזכר בו.

בדיעבד מתברר שמעשה זה אינו מעשה שיטים, אלא אדרבא תיקון לו, כרוב המעשים שבספר הזה כנ"ל, גם בני גד וראובן וחצי שבט המנשה חוששים שמא יסורו בניהם מעל ה', ולשם כך היו זקוקים למזבח הזה לעד שלא יסורו חלילה מעל ה', החשש כמובן באוויר, והוא בא יבוא להוותנו ומהרחוקים רחוקים תחילה, אבל בינתיים אפילו ההווה אמינא מתבררת כטעות מעיקרא.

יא. נאומי הסיום של יהושע – חתימת הספר

ספרינו מסתיים בשני דיבורים של יהושע לכל ישראל, האחד בחיזוק כללי לשמירת התורה, ובשני הוא אוסף את ישראל ומוכיח אותם על העבודה זרה המשורשת בהם עוד מימי אבותיהם כתרח ובניו, הוא קורא להם להסיר את אלהי הניכר מקרבם, ולעבוד את ה' באמת ובתמים "וְאִם רַע בְּעֵינֵיכֶם לַעֲבֹד אֶת ה' בַּחֲרוּ לָכֶם הַיּוֹם אֶת מִי תַעֲבֹדוּן אִם אֶת הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר עָבְדוּ אֲבוֹתֵיכֶם אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַנָּהָר וְאִם אֱלֹהֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר אַתֶּם יֹשְׁבִים בְּאַרְצָם וְאָנֹכִי וּבֵיתִי נַעֲבֹד אֶת ה'' דווקא כאן הוא כאילו מציע להם בחירה, ולא אוכף אותם לכלום כביכול. לאחר תוכחה קשה זו, עונים לו העם כי חלילה להם מעזוב את ה' אשר עשה עימם את כל הטובה הזאת, "..אֲנַחְנוּ נַעֲבֹד אֶת ה' כִּי הוּא אֱלֹהֵינוּ". יהושע כורת עימם ברית בשכם, לוקח אבן גדולה ומקימה תחת האלה (כנגד יעקב שטמן שם אלהי הנכר) אשר במקדש ה' (נקרא מקדש - כי הביאו לשם את ארון ברית ה', כך פירש רש"י). ואומר להם כי עדה האבן הזאת אשר שמעה את כל אמרי ה', ואחר הוא שולח את העם לנחלתם.

וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיָּמָת יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן עֶבֶד ה' בֶּן מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים. וַיִּקְבְּרוּ אוֹתוֹ וְגו'. וַיַּעֲבֹד יִשְׂרָאֵל אֶת ה' כֹּל יְמֵי יְהוֹשֻׁעַ וְכֹל יְמֵי הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר הֶאֱרִיכוּ יָמִים אַחֲרֵי יְהוֹשֻׁעַ וַאֲשֶׁר יָדְעוּ אֵת כָּל מַעֲשֵׂה ה' אֲשֶׁר עָשָׂה לְיִשְׂרָאֵל.

הספר מסתיים ביהושע הזוכה לכינוי "עבד ה'' כמשה רבנו במותו, והכתוב מעיד כי גם ישראל עבד את ה' (יש לשים לב ללשון היחיד ישראל "עובד" את ה' כולו כמקשה אחת), ואף אחרי מותו כל ימי הזקנים. כאמור זו התמה המרכזית של הספר הציות והעבדות לה' כעם וככלל. הניגוד המוחלט לכך יהיה להלן בספר שופטים שיסודו הוא ב"אִישׁ הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו". שם הסיפור הוא הסיפור של היחידנות, "אִישׁ הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו" כאן הסיפור הוא סיפור של הכלל המציית והנכנע, וכאמור אף אותו יחיד שמעל, ונענשו בסיבתו הכלל, (ויש לשים לב שגם שם הלשון יחיד על הכלל "חָטָא יִשְׂרָאֵל") הודה לפני שנספה הוא וכל אשר לו, כי חוטא הוא, זה יסודו ותעודתו של הספר הזה.

לתגובות: 7648551@gmail.com

דִּבְרֵי נְבִיאִים

הרב אריה מאיר

מפגש יהושע עם המלאך

יהושע פרק ה

(יג) וַיְהִי בִּהְיוֹת יְהוֹשֻׁעַ בִּירִיחוֹ וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה־אִישׁ עֹמֵד לְנֶגְדּוֹ וְחַרְבּוֹ שְׁלוּפָה בְּיָדוֹ וַיֵּלֶךְ יְהוֹשֻׁעַ אֵלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ הֲלָנוּ אַתָּה אִם־לְצָרֵינוּ:

(יד) וַיֹּאמֶר֙ לֹא כִּֽי אֲנִי שַׂר־צְבָא־יְקֹוָק עַתָּה בָּאתִי וַיִּפֹּל֩ יְהוֹשֻׁעַ אֶל־פָּנָיו אַרְצָה֙ וַיִּשְׁתָּחוּ וַיֹּאמֶר לוֹ מָה אֲדֹנִי מְדַבֵּר אֶל־עַבְדּוֹ:

(טו) וַיֹּאמֶר֩ שַׂר־צְבָ֨א יְקֹוָ֜ק אֶל־יְהוֹשֻׁ֗עַ שַׁל־נַעַלְךָ֙ מֵעַ֣ל רַגְלֶ֔ךָ כִּ֣י הַמָּק֔וֹם אֲשֶׁ֥ר אַתָּ֖ה עֹמֵ֣ד עָלָ֑יו קֹ֖דֶשׁ הֽוּא וַיַּ֥עַשׂ יְהוֹשֻׁ֖עַ כֵּֽן:

בפשט הכתובים, המלאך נראה כשר צבא או כלוחם כביר כוח אך יהושע אינו מזהה שהוא מלאך, ולכן כאשר הוא שואל הלנו אתה אם לצרנו, תשובת המלאך היא "לא". יש מפרשים שהכוונה היא, איני לצריכם, אין לך מה לחשוש. אולם ביאור זה קשה, "לא" משמעו לכאורה, שאין אחת מהאופציות נכונה, שהתשובה היא מסדר אחר "כי אני שר צבא ה'". ואכן זו משמעותה גם כחלק מתהליך ההתגלות: אני בא מסדר אחר, מהסדר הרוחני, אינני משחק במגרש הארצי. אך מובלעת בכך ההנחה כי באשר הוא מלאך גם אם הוא "לנו", אין זה אומר שאתה יכול להיות רגוע. אתה נפגש עם משהו שמצריך יראה, ומוכנות. ולכן גם ניתן לראות בהופעתו ביקורת מרומזת על יהושע, אף שבא בעצם לעזרתו. וכדברי חז"ל.

והמשך דבריו משלים את הראשונות. "עתה באתי". כלומר סיבת היותי כאן אינה משום שאני נמנה על אחד המחנות, אלא "עתה באתי", על עסקי עתה. כלומר אני מתייצב כאן כי הגיעה השעה. ולכן דווקא בהיות יהושע ביריחו הוא בא, שכן הגיעה השעה להתחיל לכבוש את הארץ.

📌 **נקודת התבוננות:** "עתה באתי" — המלאך איננו חלק מהמגרש הארצי, אלא מביא עימו תודעה רוחנית חדשה הדורשת יראה, מוכנות וקדושה.

זהו לכאורה פשט הדברים. אלא שיש כאן כמה רבדים נסתרים שאינם מובנים אלא על רקע התהיות שישנם בהמשך הפרשה. תגובת יהושע ברגע בו הוא מבין כי מדובר בהתגלות שמיימית היא: *וַיִּפֹּל יְהוֹשֻׁעַ אֶל־פָּנָיו אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ וַיֹּאמֶר לוֹ מָה אֲדֹנִי מְדַבֵּר אֶל־עַבְדּוֹ:* לכאורה זו תגובה מתבקשת. נוכחות שר צבא ה' מעורר אימה ויראה, ובוודאי שלא בא לחינם אלא להביע מסר ואף יותר מכך. אך תשובת המלאך מוזרה אף יותר: *שַׁל־נַעֲלְךָ מֵעַל רַגְלֶךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עֹמֵד עָלָיו קֹדֶשׁ הוּא.* ואז: *וַיַּעַשׂ יְהוֹשֻׁעַ כֵּן:*

יש לתמוה מדוע אין בפי המלאך בשורה רלוונטית למצב. האם חוץ מאשר לומר שהאדמה היא אדמת קדש אין לו כל מסר? ואם זהו המסר מדוע הוא כה נחוץ כעת. וגם מה משמעות המסר הזה? האם זו אכן אדמת קדש? מה בא הוא לומר בכך.

נראה שכוונתו אינה להעביר מסר קונקרטי, וזה עוד שלב באי ההבנה של יהושע, או בשינוי נקודת המבט שלו. נראה שגם שהמלאך אינו בא להעביר מסר מילולי, אלא להביא את נוכחות ה' במלחמה הזו, אך נוכחות ה' באה ודורשת מוכנות, קדושה. המלאך בעצם מגביה את יהושע למעלה מעצמו. ובכך את כל ישראל עמו. הוא בעצם אומר לו כי הוא אינו נמצא על קרקע של חולין, אלא על אדמה אלוקית. המשמעות היא שהמלחמה אינה מלחמת חולין, אלא מלחמה אלוקית שהוא שותף לה ונוטל בה חלק. האדמה היא אדמת קדש וממילא המלחמה בה ועליה מלחמת קדש היא. הופעת המלאך תפקידה לשנות את תודעת יהושע. מהבנת המלחמה בדרגת החולין שלה (ע"ע תפקידו במלחמת עמלק לעומת תפקידו של משה), להבנה שהיא מלחמה אלוקית וממילא הוא נדרש להתאים את עצמו, להשיל את נעליו.

הרי שהמפגש עם המלאך מפגיש את יהושע פעמיים עם הצורך לעלות במדרגת הדעת. הראשונה לתפוס שיש גם צד אלוקי לתמונה, שיש כאן נוכחות שהיא מעבר לשני צידי המתרס של המאבק. ובדרגה השנייה שמלחמתו עצמו ושעמידתו צריכה להיות עמידה של קדש. ורק אז אפשר לו ליהושע לגשת למלחמת יריחו, היא מלחמה על מפתחה של ארץ ישראל, וכולה נעשית כמלחמה אלוקית שעם ישראל הם רק נציגיה.

נראה עוד, שהופעה זו היא ההופעה הראשונה של נוכחות ה' בארץ ישראל. נוכחות שאינה רק דיבור ליהושע כהמשך לנבואת משה, אלא דבר חדש, התמודדות חדשה. זהו המראה הראשון של יהושע כנביא בפני עצמו וכמסמן תקופה חדשה – תקופת הכיבוש ויישוב הארץ.

זוהי נבואת ההתגלות של יהושע, שעד עתה קיבל מאת ה' כהמשך לנבואת משה, ועתה הוא מקבל הופעה חדשה, של ארץ ישראל. ה' מופיע באמצעות מלאכו הנראה כשר צבא. הלא זו הבטחת ה' למשה בפרשיות משפטים וכי תשא שבארץ ישלח הוא מלאך לפני ישראל, והנה הוא מופיע.

האתגר שבהופעת המלאך

הופעת המלאך היא לכאורה סימן טוב לבאות, שה' איתם, ומאידך מצריך זהירות, ודיוק. מה שלא אירע כדבעי ואולי גם לא תוקן בהמשך עד תום, ואולי הוא שהתפרץ בחטא העי לאחר מכן שכולם הואשמו עד שהיה צריך להוקיע את הדבר מתוכם. משמע החטא לא היה רק חטא של יחיד אלא חטא שנבע מתוך רפיפות של כל העם.

חזל דורשים מהפסוק "עתה באתי" שהיה שם ביטול תורה. יש לעיין למה כוונתם וכיצד הדבר עולה מפשט הכתובים. נראה שהם עוסקים במפגש של יהושע עם המלאך. יהושע נתפס לכאורה כלא מוכן. במונח ביטול תורה חז"ל מתכוונים לבטא כי היתה חסרה תודעה מתאימה, דריכות ראויה למצב. לא חסר כאן מעשה, אלא הכנה ודעת מתאימה ברמת הערכים והתובנה, שזהו הנקרא ביטול תורה. ואז בהמשך אחרי דבריו לעם על כיבוש יריחו כתוב "וילן שם יהושע כל הלילה" ושם חז"ל רואים שהיה תיקון למצב. שהיתה הדריכות המתאימה והכבוד הראוי למעמד שכזה. ואכן הדבר הצליח.

הדבר שונה מאוד מבתקופת משה. הבעיה אצל משה הייתה בעיקר הפער בינו לבין העם. אולם הפעם גם המנהיג נתפס כלא מוכן. וכאן משתקף הפער הגדול שבינו ובין מורו.

השוואה למראה הסנה

קשה לחמוק כאן מהשוואה למראה הסנה של משה. כפי שכל נבואת יהושע היא מראה לנבואת משה, אך קטנה ממנה, מהווה מעין חיקוי שלה. פני לבנה.

בניגוד לסנה, המפגש מראה את החשש ואי הבהירות של יהושע. תגובת משה בסנה אינה מהוססת. גם שם יש את השלב בו הוא רואה מראה מסקרן אך אינו עומד על משמעותו. כשהוא קולט שיש כאן התגלות הוא ירא ומליט את פניו. גם שם תגובת ה' היא "של נעליך", ה' מעביר את משה למישור אחר, מקודש. ה' מתגלה בחורב "ה' מסיני בא" והתגלותו מהווה מצע חדש למציאות. גם כאן הדבר מתקיים אך בזעיר אנפין, זהו מלאך ולא ה' בעצמו המדבר. וכפי שכבר בארנו, יהושע אינו מוכן למפגש זה, בשונה ממשה. אמנם משה מסרב לשליחות, אך כאן יהושע שונה הן בשל נאמנותו וצייתנותו השונה ממשה, אך מצד שני מתגלה גם אי התאמה, יהושע אינו נמצא באותה דרגת מוכנות שהמלאך מצפה ממנו. יהושע נמצא בסדר אחד של מחשבה, והמלאך מעלה אותו לסדר גבוה יותר. הארץ היא אדמת קדש.

אך מכאן, מתגלה ה' בהופעתו החדשה בארץ. הארץ כולה נעשית אדמת קדש. זו באמת הופעה חדשה. ה' אינו מופיע כך במדבר. מלאך ה' מופיע כאן כאיש ארצי, אמנם נורא הוד. ואין יהושע יודע אם זו חרב של טובה או של פורענות.

חמה ולבנה – התורה והארץ

כפי שהסנה היה הבסיס להתגלות סיני וליציאת מצרים, כך התגלות המלאך היא הבסיס לכיבוש ולישיבת הארץ, ולהופעת ה' החדשה שבארץ. אך דווקא כאן בארץ האור אינו אלא הלבנה, ואילו השמש היא התגלות סיני ותורת משה שהם מבקשים להשתקף כאן בארץ ולהיעשות למציאות ארצית. הארץ היא הצד הנקבי של התורה. ולפיכך ה' פותח בתחילת הספר באומרו ליהושע:

יהושע פרק א (ו-ז)

(ו) חֲזַק וֶאֱמָץ כִּי אַתָּה תַּנְחִיל֙ אֶת־הָעָ֣ם הַזֶּ֔ה אֶת־הָאָ֕רֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּ֥עְתִּי לַאֲבוֹתָ֖ם לָתֵ֥ת לָהֶֽם׃

(ז) רַ֣ק׀ חֲזַ֣ק וֶאֱמַ֗ץ מְאֹד֙ לִשְׁמֹ֣ר לַעֲשׂ֔וֹת כְּכָל־הַתּוֹרָ֕ה אֲשֶׁ֥ר צִוְּךָ֖ מֹשֶׁ֣ה עַבְדִּ֑י אַל־תָּס֤וּר מִמֶּנּוּ֙ יָמִ֣ין וּשְׂמֹ֔אול לְמַ֙עַן֙ תַּשְׂכִּ֣יל בְּכֹ֔ל אֲשֶׁ֖ר תֵּלֵֽךְ׃

יהושע צריך חיזוק בכדי להיכנס לנעליו של משה, ומאידך, שני חיזוקים הם, בתפקידו, תפקיד הכיבוש והיישוב, אך הוא רק בהתחזקותו בכך שהוא דבק בתורת משה מורו, "אל תסור ממנו" כאן לא קאי על התורה אלא על משה עצמו, להוות שיקוף של דרכו ותורתו, וזהו התנאי להצלחתו בתפקידו שלו.

💬 לדיון ולמחשבה בשולחן שבת:

כיצד המעבר מתודעה של "חולין" לתודעה של "קודש" בעבודה ובמאבק משנה את הגישה שלנו לאתגרי החיים?

תורתו של יהושע

הרב מתתיהו רובין

חומש שמות של ארץ ישראל

ספר יהושע בתחילתו חוזר ומחדש את שלבי היציאה ממצרים אל ברית הר סיני – באופן חדש, בברית חדשה ובקומה חדשה: לא כתורה של ציווי, אלא כתורה של קיום, תורת חיים בארץ ישראל.

וזה כל עניינו של יהושע, שהיה כפני לבנה, בשונה ממשה שהיה כפני חמה (בבא בתרא עה ע"א). ולכן הוא עצמו היה צריך להתאמץ מאוד ללכת על פי הכתוב בספר תורת משה (א, ז–ח), שהרי כאמור לא בא לתת תורה חדשה, אלא לקיים אותה.

כפי שנראה להלן, יש הקבלות לכל השלבים שמהיציאה ואילך: בקיעת הירדן כקריעת ים סוף, הקמת האבנים כמתן תורה, ברית מילה וחידוש הפריעה, קרבן פסח, וכיבוש יריחו כהתגלות סיני. וכנגד העלייה הגדולה, גם כאן הייתה נפילה גדולה – חטא עכן כחטא העגל; מלחמת העי כהנהגת המלאך שאחר העגל; וכתיבת התורה על האבנים כלוחות השניות.

ובהבנת מהלכו של יהושע כקומה נוספת יתבארו החילוקים שביניהם, וכן סוגיית הקמת האבנים וכתיבת התורה, שנעשו באופן שונה במהותו ממה שציווה משה.

המאמר בנוי משני חלקים. בחלק הראשון יתבארו שלבי הדרך – מהיציאה ועד התגלות סיני, וכנגדם מעבר הירדן ועד כיבוש יריחו. בחלק השני יתבאר עניין התורה עצמה – הקמת האבנים כמתן תורה, חטא עכן כחטא העגל, וכתיבת התורה בעיבל כלוחות שניות.

חלק א – הדרך

המדבר והארץ

היציאה ממצרים עצמה אינה מקבילה, שהרי אין כאן חזרה אל היציאה, כשם שלא חזרו למצרים. ההקבלה היא לשלבים שאחרי היציאה: ביציאת מצרים יצאו אל המדבר, וכעת נכנסים לארץ ישראל, ובשניהם יש ברית חדשה. ובשניהם נעשה הפסח ככריתת ברית: בשלב הראשון של היציאה, ובסופה – בכניסה אל הארץ.

במצרים לקחו את השה "בֶּעָשֹׂר לַחֹדֶשׁ הַזֶּה" (שמות יב, ג), ובעשור לחודש עלו ישראל מן הירדן: "וְהָעָם עָלוּ מִן הַיַּרְדֵּן בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן" (ד, יט).[1]

ממצרים יצאו בחפזון ובלי הכנה: "כִּי גֹרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהְמֵהַּ וְגַם צֵדָה לֹא עָשׂוּ לָהֶם" (שמות יב, לט). ביהושע, לעומת זאת, הצידה הוכנה מראש: "הָכִינוּ לָכֶם צֵידָה" (א, יא). והמהירות שכן נזכרת כאן כבר אינה מחמת גירוש: "וַיְמַהֲרוּ הָעָם וַיַּעַבְרוּ" (ד, י) – "בעבור כבוד הארון, שעמד עד עברם" (מצודת דוד שם). זהו תיקון החפזון של מצרים.

לזכר היציאה נצטוו ישראל בתפילין: "וְהָיָה כִּי יִשְׁאָלְךָ בִנְךָ מָחָר" (שמות יג, יד), "לְאוֹת... וּלְזִכָּרוֹן" (שם, ט). וכך גם האבנים בגלגל: "כִּי יִשְׁאָלוּן בְּנֵיכֶם מָחָר... לְזִכָּרוֹן" (ד, ו–ז).

---

[1] וכן איתא בלקח טוב (שמות יב, ו): "רמז להם שעתידין ישראל לעבור בירדן בעשור".
ניתן להציע שמעבר הירדן היה כהכנה לקרבן פסח, ולכן היה ביום ההכנה לפסח.

ים סוף והירדן

ביציאה ממצרים למדבר נקרע ים סוף, ובכניסה לארץ נבקע הירדן.

אחרי קריעת ים סוף נאמר: "וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת יְהוָה וַיַּאֲמִינוּ בַּיהוָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ" (שמות יד, לא), ואחרי בקיעת הירדן: "וַיִּרְאוּ אֹתוֹ כַּאֲשֶׁר יָרְאוּ אֶת מֹשֶׁה כָּל יְמֵי חַיָּיו" (ד, יד).

אצל משה נאמרה לשון "אמונה", וכאן – "יראה". משה אמר ודיבר, ולכן היה צריך להאמין לו; ואילו יהושע היה מנהיג שעושה, ובעיקר צריך להישמע לו ולירא ממנו: "כָּל אִישׁ אֲשֶׁר יַמְרֶה אֶת פִּיךָ... יוּמָת" (א, יח).

מיד לאחר מעבר הירדן מלו ועשו פסח. ביציאת מצרים נעשו שניהם קודם היציאה ולפני קריעת ים סוף, ואילו כאן – לאחר מעבר הירדן. וזה משום שביציאת מצרים עיקר הברית היה על "סור מרע" – לצאת ממצרים ומטומאתם; ואילו כאן היה על "עשה טוב" – על הכניסה עצמה, שהחלה עם בקיעת הירדן.

ולכן חידש יהושע את הפריעה (כדברי חז"ל, יבמות עא ע"ב), שעניין הפריעה אינו רק להסיר את העורלה האוטמת, אלא לגלות את מקום החיבור.

סיני ויריחו

לאחר יציאת מצרים וקריעת ים סוף באו אל הר סיני, להתגלות ה' ולמתן תורה. וכאמור, כאן עיקר עניין התורה אינו בציווי ובהוראות, אלא בקומה השנייה – קומת הקיום של תורת חיים; ולכן המקבילה להתגלות הר סיני היא כיבוש יריחו – אדמת קודש.

ההכנה לכך כבר בפרק א, טרם הכניסה לארץ ישראל, שכולה מקום ה', ויריחו היא העיר הראשונה בתוכה. שלושת הימים – "הָכִינוּ... כִּי בְּעוֹד שְׁלֹשֶׁת יָמִים אַתֶּם עֹבְרִים אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה לָבוֹא לָרֶשֶׁת אֶת הָאָרֶץ" (א, יא) – מקבילים לשלושת ימי הגבלה: "וְהָיוּ נְכֹנִים לַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי" (שמות יט, יא). וכן "הִתְקַדָּשׁוּ כִּי מָחָר יַעֲשֶׂה יְהוָה בְּקִרְבְּכֶם נִפְלָאוֹת" (ג, ה), כמו בסיני: "וְקִדַּשְׁתָּם הַיּוֹם וּמָחָר" (שמות יט, י).

אלא שההכנה למתן תורה הייתה בכיבוס השמלות (שמות יט, י) – עניין ההיטהרות לקבלת התורה; ואילו לקראת הכניסה לארץ ישראל הם מתכוננים בהכנת המזון, השייך יותר לעניין ארץ ישראל, משא"כ במדבר, שקיבלו מזונם ע"י המן.

העם ענה ליהושע: "כֹּל אֲשֶׁר צִוִּיתָנוּ נַעֲשֶׂה... כֵּן נִשְׁמַע אֵלֶיךָ" (א, טז–יז) – נעשה ונשמע, כמו שאמרו במתן תורה: "כֹּל אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע" (שמות כד, ז).

שר צבא ה' אומר ליהושע: "כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עֹמֵד עָלָיו קֹדֶשׁ הוּא" (ה, טו).

מכאן החרם ביריחו: העיר היא כסיני, שהיה קודש. אמנם סיני אין קדושתו לעולם, וכבר ביאר הרמב"ן (ריש פרשת תרומה) שקדושתו עברה לארון ולמשכן; אבל הקדושה שמתגלה ביריחו היא קדושת הארץ עצמה, ואינה יכולה לזוז.

בסיני נאמר: "בִּמְשֹׁךְ הַיֹּבֵל הֵמָּה יַעֲלוּ בָהָר" (שמות יט, יג), וביריחו: "וְהָיָה בִּמְשֹׁךְ בְּקֶרֶן הַיּוֹבֵל... וְעָלוּ הָעָם אִישׁ נֶגְדּוֹ" (ו, ה). לפי רש"י (שמות יט, יג), משיכת היובל בסיני היא סימן לסילוק השכינה, ולכן מותרים לעלות; ואילו כאן לכאורה אדרבה – השכינה שורה לגמרי, עד שאפילו שאר האומה יכולים להריע. אכן המלבי"ם פירש (שם) שאדרבה, משיכת קרן היובל משמעה שאילו היו מתחזקים ויכולים לסבול את קול השופר, היה הקול נמשך ולא נפסק, והיו עולים בהר לקבל את כל התורה; ומכאן נראה כפירושו. ולדרכו של

המלבי"ם, כאן ירדה שכינת ה' יותר, עד שגם כל ישראל יכלו לעמוד בה; וזה משום שכאן מקומה של השכינה – לשכון בארץ, ולא רק אצל משה ואהרן.

חלק ב – התורה

מתן תורה והאבנים

עד כאן התבארה קומת הקיום של תורת חיים, הקודש שבמציאות עצמה. אולם יש כאן גם תורה של ציווי ממש, וזהו ציווי כתיבת התורה על האבנים, שהיו אמורים לכתוב מיד בעברם את הירדן: משה ציווה שכאשר יעברו ישראל את הירדן, יקימו אבנים, יבנו מהן מזבח ויכתבו עליהן את התורה "בַּאֲר הֵיטֵב" (דברים כז, ב–ח).

אולם אצל יהושע התחלק קיום המצווה לשניים: הקמת האבנים במעבר הירדן (פרק ד), ובזמן אחר, אחרי מלחמת העי, בניית המזבח וכתיבת התורה (ח, ל–לב).[2]

החלוקה הזו מבוארת מתוכן הכתובים, וגם מלשונם: בפרק ד מופיעים "לעבור את הירדן"[3], "הקים"[4], ו"אבנים" סתם, ולא "מזבח אבנים"[5] – וכל אלה אינם מופיעים כלל בפרק ח. התבאר א"כ בפרק ד עניין "הקמת האבנים בעברם את הירדן".

ואילו בפרק ח נזכרים בניית מזבח אבנים, כתיבת התורה והעלאת עולות ושלמים.

נראה שמעשה יהושע נלמד מדברי ה', שציווה אותו לקחת שתים עשרה אבנים ולהניחן "בַּמָּלוֹן" (ד, ג). ניתן להבין שהכוונה להניחן שם – בגלגל – כדין הקמתן, ולא במקום הברכה והקללה, שבו נכתבת התורה.

יהושע א"כ חידש, על פי הבנת דבר ה'[6], שבתורה התחברו שני עניינים שאפשר לקיים כל אחד מהם בנפרד. ולאחר זמן, כשהגיעו להר עיבל, עשה שם את המזבח וכתב על האבנים את התורה[7].

השינוי שנעשה הוא שינוי מהותי. בתורה נצטוו על שניהם יחד, משום שכל העניין הוא בחיבור התורה אל הארץ: כותבים את התורה על האבנים בעברם את הירדן. ואילו יהושע חילק בין התורה לארץ. מיד בכניסה באו האבנים, לאות על הניסים שהיו בכניסה לארץ ישראל, ובמקביל להן ברית על הגוף הישראלי (ברית המילה); ושתים עשרה האבנים – כנגד אחדות שבטי ישראל. התורה, לעומת זאת, באה אחר כך בהר עיבל, ושם הייתה ברית של ברכות וקללות.

---

[2] וע' סוטה לב ע"א ולו ע"א.

[3] "עבר" – 13 פעמים, ו"לעבור את הירדן" – פעם אחת; בתורה "עבר" – 3 פעמים, ומתוכן פעמיים "תעברו / בעברכם את הירדן".

[4] פעמיים, כבתורה.

[5] 7 פעמים; בתורה – 3.

[6] בזה ניתן להציע ביאור ללשון הכתוב: "עַד תֹּם כָּל הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת יְהוֹשֻׁעַ לְדַבֵּר אֶל הָעָם כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה אֶת יְהוֹשֻׁעַ" (ד, י). ויש לשאול: אם ה' ציווה את יהושע, למה צריך את ציווי משה? אלא שכאמור, היה כאן שינוי מן הציווי המקורי, ומעיד הכתוב שדבריו היו על פי ציווי ה', וגם בזה נתקיימה צוואת משה.

[7] על אף ששינה יהושע וכתב את התורה ואת ברית הקללות שאחריה מאוחר יותר, מ"מ עשה מעין ברית הקללות בברית המילה שנעשתה מיד אחר הקמת האבנים. ואסמכתא לזה: בתורה נאמר: "**וְכָתַבְתָּ עֲלֵיהֶן אֶת כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת** בְּעָבְרֶךָ לְמַעַן אֲשֶׁר תָּבֹא אֶל הָאָרֶץ... **אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ**" (דברים כז, ג) – על ידי כתיבת האבנים יזכו לארץ זבת חלב ודבש. וביהושע גם כן נאמר ביחס לברית המילה: "כִּי אַרְבָּעִים שָׁנָה הָלְכוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר... אֲשֶׁר לֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה... לְבִלְתִּי הַרְאוֹתָם אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבוֹתָם לָתֶת **לָנוּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ. וְאֶת בְּנֵיהֶם הֵקִים תַּחְתָּם אֹתָם מָל יְהוֹשֻׁעַ**" (ה, ו–ז).

ובטעם ההנחה דייקא בגלגל, פירש יהושע שהיא לזיכרון הנס הגדול: "אֲשֶׁר יִשְׁאָלוּן בְּנֵיכֶם מָחָר אֶת אֲבוֹתָם לֵאמֹר מָה הָאֲבָנִים הָאֵלֶּה. וְהוֹדַעְתֶּם אֶת בְּנֵיכֶם לֵאמֹר בַּיַּבָּשָׁה עָבַר יִשְׂרָאֵל אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה... לְמַעַן דַּעַת כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ אֶת יַד יְהוָה כִּי חֲזָקָה הִיא" (ד, כא–כד). ושמא אילו היה כותב גם את התורה על האבנים, היה נחלש כוחן כעדות לנס, כיוון שיש להן מטרה נוספת.

בעומק הדברים, יהושע פנה בזה לדרך עליונה יותר. האבנים מסמלות את הווית הקדושה בארץ – קדושת הגוף ללא מילים, קודש במציאות עצמה; והתורה היא כמין פירוש של קדושת הגוף. אילו נכתבה התורה על האבנים, לא היו מעידות עוד מכוח עצמן, אלא מכוח הכתוב עליהן. נמצא שדווקא בהפרדת האבנים מן התורה, הווית הקדושה קיימת בארץ ביתר שאת.

העגל ועכן

אולם דרכו של יהושע לא צלחה. בדרך זו, שלא הייתה בה ברית תורה מפורשת, חטא עכן בדברים שבסתר – שעליהם נכרתה ברית התורה: "אָרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה פֶסֶל וּמַסֵּכָה... וְשָׂם בַּסָּתֶר" (דברים כז, טו), "הַנִּסְתָּרֹת לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ וְהַנִּגְלֹת לָנוּ וּלְבָנֵינוּ" (דברים כט, כח); וע' סנהדרין מג ע"ב. אילו נכרתה הברית בזמנה, כנראה לא היה מעז לעבור עליה.

ולכן הפסידו במלחמת העי, ולא עמדה להם זכות הקמת האבנים בלי ברית תורה[8].

חטאו של עכן בלקיחת השלל מבטא תפיסה של חוסר קדושה (בבחינת תורה) בארץ עצמה, ולכן אפשר לקחת מן השלל. ומאז שפגם בזה, אי אפשר עוד לראות את הארץ כקדושה לגמרי, אלא צריך את פירוש התורה; ומאחר שהתורה באה באיחור, נוצר הפירוד. בעקבות חטאו סר שם ה' מקרב ישראל: "עֹרֶף יִפְנוּ לְפָנַי אֹיְבֵיהֶם... לֹא אוֹסִיף לִהְיוֹת עִמָּכֶם אִם לֹא תַשְׁמִידוּ הַחֵרֶם מִקִּרְבְּכֶם" (ז, יב), כמו שנאמר אחר העגל: "הִנֵּה מַלְאָכִי יֵלֵךְ לְפָנֶיךָ" (שמות לב, לד), "כִּי לֹא אֶעֱלֶה בְּקִרְבְּךָ כִּי עַם קְשֵׁה עֹרֶף אָתָּה" (שם לג, ג). וגם כשחזר, כבר לא הייתה הנהגת ה' הנהגה ניסית, אלא עם אורב.

חטאו של עכן דומה לחטא העגל, שעליו אמרו: "עלובה כלה מזנה בתוך חופתה" (שבת פח ע"ב). תפילת יהושע אחר החטא – "לָמָּה הֵעֲבַרְתָּ הַעֲבֵיר אֶת הָעָם הַזֶּה אֶת הַיַּרְדֵּן לָתֵת אֹתָנוּ בְּיַד הָאֱמֹרִי לְהַאֲבִידֵנוּ... וּמַה תַּעֲשֶׂה לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל" (ז, ז–ט) – מקבילה לתפילת משה אחר העגל: "לָמָּה יְהוָה יֶחֱרֶה אַפְּךָ בְּעַמֶּךָ... לָמָּה יֹאמְרוּ מִצְרַיִם" (שמות לב, יא–יב)[9].

לוחות שניות ועיבל

אחר תיקון חטא עכן הגיע הזמן לכתיבת התורה, ככתוב: "אָז יִבְנֶה יְהוֹשֻׁעַ מִזְבֵּחַ לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר עֵיבָל" (ח, ל) – 'אז' דייקא, לאחר תיקון החטא.

כתיבת התורה נעשתה באיחור, שלא בשעת מעבר הירדן (ח, ל–לב), כמו לאחר "בֹּשֵׁשׁ מֹשֶׁה" (שמות לב, א).

אלא שכעת אין זו צורת כתיבת התורה המקורית, אלא בבחינת לוחות שניות. ולכן, אף שבתורה כתוב שצריך לכתוב את התורה "בַּאֵר הֵיטֵב" (דברים כז, ח), אצל יהושע זה לא נזכר. ויש לבאר עפ"ד חז"ל ש"באר היטב" היינו בשבעים לשון (סוטה לב ע"א); וזה נעשה על ידי שהתורה מתחברת לארץ ונעשית למציאות, שאז

[8] כעיקר הדבר דרש רבי שילא (סנהדרין מד ע"א), ע"ש.

[9] משה אמר "לָמָּה יֹאמְרוּ מִצְרַיִם", ויהושע אמר יותר מזה – "לָמָּה הֵעֲבַרְתָּ": לא המצרים לבדם יאמרו כך, אלא אף אני בעצמי. ביציאת מצרים לא היה אפשר להתקיים עוד מצרות המצרים; ואילו בעבר הירדן הייתה אפשרות קיום, שהרי שם גרו בני גד וראובן.

אומרים העמים: "רַק עַם חָכָם וְנָבוֹן הַגּוֹי הַגָּדוֹל הַזֶּה" (דברים ד, ו).

בתורה נאמר: "וְזָבַחְתָּ שְׁלָמִים וְאָכַלְתָּ שָּׁם וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ" (דברים כז, ז), ואילו ביהושע לא נזכרה השמחה – משום שהשמחה היא במעבר הירדן, ובפרט לאור הפסדם במלחמת העי.

בתורה נפרטו בברית רק הקללות (דברים כז, טו–כו), ואילו אצל יהושע נאמר: "לְבָרֵךְ אֶת הָעָם יִשְׂרָאֵל בָּרִאשֹׁנָה" (ח, לג). נראה שהקללה כבר באה בפועל בחטא עכן – "יַעֲכָרְךָ יְהוָה בַּיּוֹם הַזֶּה" (ז, כה) – ולכן עתה פותחת הברית בברכה.

לאחר שני השלבים אצל יהושע נאמרה לשון שמיעה. אחרי האבנים נאמר: "וַיְהִי כִשְׁמֹעַ כָּל מַלְכֵי הָאֱמֹרִי... וַיִּמַּס לְבָבָם" (ה, א); ואחרי כתיבת התורה: "וַיְהִי כִשְׁמֹעַ כָּל הַמְּלָכִים... וַיִּתְקַבְּצוּ יַחְדָּו לְהִלָּחֵם עִם יְהוֹשֻׁעַ וְעִם יִשְׂרָאֵל פֶּה אֶחָד" (ט, א–ב)[10]. אחר שניהם שמעו המלכים; אבל אחר האבנים שמעו ונמס לבבם, ואילו אחר התורה שמעו והתקבצו להילחם. החילוק מתפרש בדברי יהושע עצמו, שאמר בפעם הראשונה: "לְמַעַן דַּעַת כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ אֶת יַד יְהוָה כִּי חֲזָקָה הִיא" (ד, כד), ובפעם השנייה לא אמר כן[11]. כי רק בפעם הראשונה יש שמיעת נס, ואילו בפעם השנייה אין שמיעת נס (ואולי להפך – יש בה מן הקטרוג שבקללות). אילו היו מחוברות, הייתה רק שמיעה אחת, ולטובה.

אחר ברית התורה, שחולקה מארץ ישראל ומעם ישראל, אירע מעשה הגבעונים. בברית שבעיבל נזכר הגר: "כַּגֵּר כָּאֶזְרָח" (ח, לג), "וְהַגֵּר הַהֹלֵךְ בְּקִרְבָּם" (ח, לה); ומיד אחר כך הוכנסו הגבעונים לבחינת תורה וקדושה, שיהיו "חֹטְבֵי עֵצִים וְשֹׁאֲבֵי מַיִם לְבֵית אֱלֹהָי" (ט, כג), אף שאינם מעם ישראל. וגם הם שמעו – "וְיֹשְׁבֵי גִבְעוֹן שָׁמְעוּ" (ט, ג) – אלא שהם שמעו ובאו להצטרף.

[10] "לְהִלָּחֵם עִם... יִשְׂרָאֵל פֶּה אֶחָד" מקביל לאחדות י"ב האבנים מכל שבטי ישראל, שלא היו בברית זו, אלא בקודמת.

[11] אדרבה, שמיעת יושבי הארץ נזכרת בדברי יהושע אחר חטא עכן דווקא לרעה, בטענתו כלפי שמיא: "וְיִשְׁמְעוּ הַכְּנַעֲנִי וְכֹל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ וְנָסַבּוּ עָלֵינוּ" (ז, ט) – הפך מן הפעם הראשונה.

לקבלת העלון ולהערות:
tora.vedaat1@gmail.com
7616592@gmail.com

עיונים

הרב יוסף וידר שליט"א

מלחמת העי

וימעלו בני ישראל מעל בחרם וגו' ויחר אף ה' בבני ישראל. וישובו אל יהושע ויאמרו אליו אל יעל כל העם כאלפים איש או כשלשת אלפים איש יעלו ויכו את העי וגו'. הנה כשקוראים את הפרשה נראה פשוט כי נפילת ישראל בעי היתה מצד המעל בחרם וממילא מיד כשתוקן החטא חוזרים למעלתם הראשונה ויש להם לנצח. וכן בדרך המלחמה נראה שצדקו דברי המרגלים שאין צורך ביותר מאלפים איש או שלשת אלפים שהרי כל אנשי העי היו מאיש ועד אשה שנים עשר אלף וא"כ היו האנשים כששת אלפים והלוחמים מביניהם עוד פחות. אך כאשר מעיינים בכתוב רואים שלאחר מכן אומר ה' ליהושע אל תירא ואל תחת קח עמך את כל עם המלחמה וקום עלה העי. ויל"ע מפני מה נצרכו כל ישראל לעיר קטנה זו. ועוד יל"ע על מה שנותן ה' ליהושע עצה וציווי בדרכי המלחמה שים לך אורב לעיר מאחריה. ודבר פשוט הוא שאין דברי ה' עצה טובה בעלמא אלא תורת אמת ויל"ע מה ענינה.

ואשר יראה בזה כי כשחטא עכן בחרם לא היה זה חטא פרטי של עכן אלא כמאמר ה' חטא ישראל. והיינו שמעלו של עכן נבע ממה שלא ראה את עצמו כאבר מאברי כנסת ישראל אלא כאדם פרטי אשר נלחם עם רבים אחרים וראוי לו ליקח חלקו במלחמה ואינו מחויב להחלטות כלל האומה. ואף שאצלו לבד הגיע לחטא גס וממשי מ"מ אף אצל כלל ישראל היתה בחינה דקה מזה שראו עצמם כפרטים מצורפים. וכיון שיצא לפועל כחטא וכל ישראל כגוף אחד השתלשל הדבר ובא לידי שטעה יהושע לשלוח כמספר הלוחמים הנצרך לעי. והאמת שאין המלחמה אלא לכלל ישראל כולו כגוף אחד ונכלל בזה שאין ה' יוצא במלחמה של יחידים מישראל אלא שוכן על כלל רבבות אלפי ישראל (וראה שמעולם לא נפלו ישראל במלחמה כל זמן שהיו כאיש אחד אלא שזמני היותם כאיש אחד היו מעטים בעוונות והם זמן יהושע, זמן שאול קודם רדיפתו את דוד, זמן דוד ושלמה ותו לא שלאחר מכן נחלקו הממלכות ואף בבית שני רובם נשארו חוץ לארץ ואכ"מ ואמרו חבור אפרים עצבים הנח לו אלא שלעולם גורם החטא לפירוד ואף חטא שבין אדם למקום) וכיון שיצאו חלקם ולא יצא ה' במלחמתם נפלו. וכן צורת בירור החוטא היתה להפריד השבט מן הכלל והמשפחה מן השבט ובית האב מן המשפחה והאיש מבית אביו שהחטא היה ההתפרדות ובו היה גילויו. ולאחר שתקנו החטא עדיין נשאר ממנו רושם ולא היו יודעים לצאת להלחם כאחד עד שאמר להם ה' קח עמך את כל עם המלחמה.

ועדיין יש להתבונן מפני מה נצרך האורב ומה תקון יש בזה. ונראה לומר כי אם היו עתה מנצחים עדיין לא היה זה תקון לנפילתם הקודמת ועוד שהיה להם לחרפה בעיני גויי הארץ. וע"כ נצטוו לשים אורב ולנלחם באופן שיצאו אנשי העי להלחם בסמכם על נפילתם כמו שאמר יהושע כי יאמרו נסים לפנינו כאשר בראשונה. ומעתה נתברר הדבר למפרע שלא היו שלשת אלפים הנלחמים בראשונה כנלחמים בפני עצמם אלא כאורב הגורם לאנשי העיר לצאת וכתכנון מחוכם וא"כ מצד האמת חוזר הדבר לכלול את הנופלים יחד עם כל ישראל ושוב אין כאן פירוד כלל ואף בעיני עמי הארץ נתברר שמעולם לא נפלו אלא כגבורים הנוצחים בקרב שנופלים מיעוטם לצורך הנצחון. והוא סוד תשובה מאהבה המהפכת עוונות לזכויות.

והנה אמרו רבותינו ז"ל וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העם, וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העמק שלן בעומקה של הלכה ויל"ע אם נוכל למצוא רמז בכתוב מהי ההלכה שלן בה. ובפשוטו לילה הראשון לן בתוך העם אשר במחנה ולילה השני הלך עם העם בעמק הוא הגי אשר מצפון לעיר. ששני אורבים שם בשתי לילות. והנראה שהאורב הראשון שם שאם יצאו אנשי העי מעצמם לקראת מחנה ישראל יתפשו האורב הראשון את העיר שלא יכלו לצאת כל אנשי המלחמה בו ביום ולכך שם אותם רחוק מן העיר מעט שאמר להם אל תרחיקו מן העיר מאד הרי שמעט הרחיקו כיון שמחנה ישראל היה רחוק מן העי לא היה צורך שיקרבו אליה הרבה. וגם לא יכלו שלשים אלף לקרב לעיר הרבה בלא שיראו. אך כשיצאו כל ישראל להלחם שם את האורב השני המועט קרוב לעיר שמיד שיתחילו ישראל לנוס יכנסו לעיר וישרפוה. ולא העביר אורב הראשון שעדיין יש תועלת בו אחר שיכנסו חמשת האלפים לעיר יצאו שלשים האלף לקראת אנשי העי אשר בתווך (ועי' בלשון הכתוב והם יצאו מן העיר לקראתם דמשמע שאף הנכנסים לעיר יצאו). והנה מצינו שנצטוינו בצורינו על עיר לשים צד רביעי פתוח עי' רמב"ם פ"ו ממלכים ומלחמותיהם ה"ז וז"ל כשצרין על עיר לתפשה אין מקיפין אותה מארבע רוחותיה אלא משלש רוחותיה ומניחין מקום לבורח ולכל מי שירצה להמלט על נפשו שנאמר ויצבאו על מדין כאשר צוה ה' את משה מפי השמועה למדו שבכך צוהו וכן מצאנו בגדעון שחצה את האנשים שעמו לשלשה ראשים וכן מצינו כאן שהיו שלשה ראשים ב' אורבים וכל ישראל ונראה שהעמיק בהלכה לידע אם הלכה זו נאמרה אף בז' עממים ועי' ברמב"ן בהשמטות למ"ע שכתב שהיא מצוה במלחמת הרשות וברמב"ם סתם ומשמע שהוא אף במלחמת מצוה ולדבריו אפשר שבהלכה זו העמיק יהושע ולכך לא שם אלא שלשה ראשים ועי'. ועניין המצוה שאין אנו נלחמים עם הפרטים אלא עם הכלל ולכך נכון ליתן לכל אחד מן הפרטים לפרוש מן הכלל ולהציל נפשו ועניין מצוה זו שייך למה שנתגלה לו שאין פרטי ישראל הנלחמים אלא כללם ובקרב מחניהם מתהלך ה' לתת איביהם לפניהם. ויה"ר שיקוים בנו בקרוב תפילת המשורר תְּתֵּן אַחֲרִית לְעַמְּךָ. תָּשִׁיב מְקֻדָּשׁ לְתוֹכֵנוּ. וכו' תּוֹדִיעַ לַכֹּל אַהֲבָתֵנוּ. תְּהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מַחֲנוֹתֵינוּ.

מעמקי הנ"ך

הרב יחיאל מאיר

גליון שבועי בעיון בספרי הנביאים · ספר יהושע · גליון א'

פני לבנה – יהושע ומסירת התורה

שנינו באבות (א, א): "משה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע, ויהושע לזקנים". ויש להתבונן בזה, שהרי בתורה עצמה יהושע כמעט לא מופיע בהעברת התורה. מי שמקבלים את התורה מיד משה הם הכהנים והלויים נושאי הארון, ובראשם אלעזר הכהן. ואם כן, מדוע נקבעה שלשלת המסורה דווקא דרך יהושע?

נראה שהתשובה תלויה בהבנת מקומו של יהושע, ושל ספרו, כחתימת התורה והשלמתה, וכדלהלן.

א] ספר יהושע כחתימת התורה

איתא בנדרים (כב:): "אלמלא חטאו ישראל לא ניתן להם אלא חמשה חומשי תורה וספר יהושע בלבד, שערכה של ארץ ישראל הוא". מבואר בזה שספר יהושע אינו נביא ככל הנביאים אלא יש לו שייכות לעצם התורה, ניתן אף לראותו כסיום התורה, עד אליו התורה עדיין לא נחתמה. ספר יהושע שייך מעיקרו לתורה עצמה, שכן התורה לא שלמה בלי ערכה של ארץ ישראל, בלי הנחלת הארץ שאליה מכוונת התורה כולה. [ומאידך אף בכתיבת התורה עצמה מצינו לו, וכדאמרו בב"ב (טו.) "יהושע כתב ספרו ושמונה פסוקים שבתורה", הרי שבידו נחתמה התורה ממש].

וכך אנו מוצאים בסוף הספר, שאת הברית שכרת יהושע עם העם בשכם הוא כותב בספר התורה עצמו: "וַיִּכְתֹּב יְהוֹשֻׁעַ אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה **בְּסֵפֶר תּוֹרַת אֱלֹהִים** וַיִּקַּח אֶבֶן גְּדוֹלָה וַיְקִימֶהָ שָׁם תַּחַת הָאַלָּה אֲשֶׁר בְּמִקְדַּשׁ ה'" (יהושע כד, כו). דבריו נכתבים כהמשך לספר התורה, כשם שמשה כתב את התורה וציווה להניחה ליד ארון הברית: "לָקֹחַ אֵת סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה וְשַׂמְתֶּם אֹתוֹ מִצַּד אֲרוֹן בְּרִית ה' אֱלֹהֵיכֶם וְהָיָה שָׁם בְּךָ לְעֵד" (דברים לא, כו).

וזהו עניין מה שאמרו חז"ל (ב"ב עה.) "פני משה כפני חמה, פני יהושע כפני לבנה". יהושע אינו מקור אור חדש, אלא המשכו של משה, מי שמקבל את אורו וממשיך להאיר בו. וכמובן

אין זה פחיתות ליהושע ביחס לשאר הנביאים, אלא גדולה ומעלה שלו עליהם, שהוא ממשיך את העניין של משה רבינו אבי הנביאים שלא קם כמותו, וכפי שנחתמת התורה שזה עניינו של משה "וְלֹא קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה אֲשֶׁר יְדָעוֹ ה' פָּנִים אֶל פָּנִים. לְכָל הָאֹתֹת וְהַמּוֹפְתִים אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ ה' לַעֲשׂוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם... **לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל**" (דברים לד, י-יב). ובאמת לא מצינו לשום נביא אחריו שעשה אותות ומופתים כמו שעשה יהושע, שהם מופתים של שינוי סדרי הבריאה לעיני כל ישראל ולעיני עמים רבים, זה לא מצינו אלא אצל משה במכות מצרים ובקריעת ים סוף, ואצל יהושע בעברו בירדן ובשמש בגבעון דום.

וכן מדגיש הכתוב, שהעברת הירדן נעשתה כהמשך ממש לקריעת ים סוף: "אֲשֶׁר הוֹבִישׁ ה' אֱלֹהֵיכֶם אֶת מֵי הַיַּרְדֵּן מִפְּנֵיכֶם עַד עָבְרָכֶם **כַּאֲשֶׁר עָשָׂה ה' אֱלֹהֵיכֶם לְיַם סוּף** אֲשֶׁר הוֹבִישׁ מִפָּנֵינוּ עַד עָבְרֵנוּ. לְמַעַן דַּעַת כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ אֶת יַד ה' כִּי חֲזָקָה הִיא לְמַעַן יְרָאתֶם אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם כָּל הַיָּמִים" (יהושע ד, כג-כד). ועל עמידת השמש נאמר "וְלֹא הָיָה כַּיּוֹם הַהוּא לְפָנָיו וְאַחֲרָיו לִשְׁמֹעַ ה' בְּקוֹל אִישׁ כִּי ה' נִלְחָם לְיִשְׂרָאֵל" (שם י, יד)[1].

ולכן בתחילת הספר הכתוב עומד על כך שיהושע ממשיך את משה. הקב"ה אומר לו "כַּאֲשֶׁר הָיִיתִי עִם מֹשֶׁה אֶהְיֶה עִמָּךְ לֹא אַרְפְּךָ וְלֹא אֶעֶזְבֶךָּ" (יהושע א, ה), והעם עונה לו "כְּכֹל אֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ אֶל מֹשֶׁה כֵּן נִשְׁמַע אֵלֶיךָ" (שם, יז), ובמעבר הירדן נאמר "בַּיּוֹם הַהוּא גִּדַּל ה' אֶת יְהוֹשֻׁעַ בְּעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל וַיִּרְאוּ אֹתוֹ כַּאֲשֶׁר יָרְאוּ אֶת מֹשֶׁה כָּל יְמֵי חַיָּיו" (שם ד, יד). וכן ההקבלה הברורה והידועה במראה שר צבא ה', שאומר ליהושע "שַׁל נַעֲלְךָ מֵעַל רַגְלֶךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עֹמֵד עָלָיו קֹדֶשׁ הוּא" (שם ה, טו), כלשון שנאמר למשה בסנה (שמות ג, ה).

ומשום כך דווקא בימי יהושע מגיעה ההבטחה למילואה: "וַיִּתֵּן ה' לְיִשְׂרָאֵל אֶת כָּל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָתֵת לַאֲבוֹתָם וַיִּרְשׁוּהָ וַיֵּשְׁבוּ בָהּ... לֹא נָפַל דָּבָר מִכֹּל הַדָּבָר הַטּוֹב אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֶל בֵּית יִשְׂרָאֵל **הַכֹּל בָּא**" (יהושע כא, מא-מג). כל הדברים הטובים שהבטיח ה' למשה, התקיימו ובאו לשלמותם ביהושע.

ב] השלמת הדרך ממצרים לארץ

שלמות זו של יהושע היא השלמת הדרך האלוהית שהחלה ביציאת מצרים. כבר בסנה הבטיח ה' למשה רבינו: "וָאֹמַר **אַעֲלֶה אֶתְכֶם מֵעֳנִי מִצְרַיִם אֶל אֶרֶץ** הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי אֶל אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ" (שמות ג, יז). הגאולה היא לא רק יציאה ממצרים, אלא דרך אחת שלמה, שסופה בביאה לארץ ישראל.

---

[1] ואמרו בגמרא (ע"ז כה. וראה תענית כ.) שאף למשה עמדה החמה, ולמדו זאת בגזירה שווה "אחל" "אחל": במשה נאמר "הַיּוֹם הַזֶּה **אָחֵל** תֵּת פַּחְדְּךָ וְיִרְאָתְךָ עַל פְּנֵי הָעַמִּים" (דברים ב, כה), וביהושע "הַיּוֹם הַזֶּה **אָחֵל** גַּדֶּלְךָ בְּעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל" (יהושע ג, ז). הרי שחז"ל כבר קשרו את מופתי יהושע למופתי משה, כהמשך אחד.

לא עוד, הדרך אינה רק שעם ישראל יבואו לארץ, אלא אף שהקב"ה עצמו ישכן בארץ, ועיקר מטרתם לבוא ולהתיישב בארץ, היא כדי להושיב עימהם את שם ה' השוכן בתוכם ככתוב 'וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם' (שמות כה, ח) 'אֲנִי ה' אֱלֹהֵיהֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְשָׁכְנִי בְתוֹכָם' (שם כט, מו), וכאשר הם באים לארץ ישראל אף השכינה השורה בהם, באה לארץ ומתיישבת בה. וכן אף משוררים משה ובני ישראל בעלותם ממעמקי ימים "נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ עַם זוּ גָּאָלְתָּ **נֵהַלְתָּ בְעָזְּךָ אֶל נְוֵה קָדְשֶׁךָ**" (טו, יג), הרי שהגאולה עצמה מוגדרת כהנהגה בדרך אל נווה הקודש. ושוב הם אומרים "תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ ה' מִקְדָּשׁ אֲ-דֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ. ה' יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד" (טו, יז-יח), התכלית של הדרך שעתה הם רק מתחילים היא להגיע ולהשכין את שם ה' בהר נחלתו ובמכון לשבתו, וכך יבוא העולם לתיקונו השלם כאשר ה' יהיה מלך לעולם ועד על כל העולם. – הדרך כולה היא להשכין את שכינת ה' בארץ[2].

ולכן מודגש כל כך בספר יהושע ארון הברית הנכנס לפני העם והולך לפניהם: "כְּרָאוֹתְכֶם אֶת **אֲרוֹן בְּרִית ה' אֱלֹהֵיכֶם** וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם נֹשְׂאִים אֹתוֹ וְאַתֶּם תִּסְעוּ מִמְּקוֹמְכֶם וַהֲלַכְתֶּם אַחֲרָיו. אַךְ רָחוֹק יִהְיֶה בֵּינֵיכֶם וּבֵינוֹ כְּאַלְפַּיִם אַמָּה בַּמִּדָּה אַל תִּקְרְבוּ אֵלָיו לְמַעַן אֲשֶׁר תֵּדְעוּ אֶת הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ בָהּ כִּי לֹא עֲבַרְתֶּם בַּדֶּרֶךְ מִתְּמוֹל שִׁלְשׁוֹם" (יהושע ג, ג-ד). וכן "הִנֵּה **אֲרוֹן הַבְּרִית** אֲדוֹן כָּל הָאָרֶץ עֹבֵר לִפְנֵיכֶם בַּיַּרְדֵּן" (שם, יא). וכך גם בכיבוש יריחו, הארון הוא שמקיף את העיר בראש המחנה.

הארון, שבו מונחים הלוחות ולצידו ספר התורה, הוא הנכנס ראשון לארץ, והעם הולך אחריו. זהו תפקידו של יהושע: להביא את הארון, את שם ה', לתוך הארץ.

ג] משה כגואל וכנותן התורה, ומקומו של יהושע

למשה רבינו היו שני תפקידים: הוא נותן התורה, והוא גואל ישראל. את נתינת התורה הוא עשה בשלמות. אבל את גאולת ישראל לא עשה בשלמות, שהרי היה צריך להוציאם ממצרים אל ארץ זבת חלב ודבש, אל הארץ אשר נשבע ה' לאברהם ליצחק וליעקב, ואת זה הוא לא השלים. הוא עשה רק חצי מהדרך, ואת החצי השני המשלים והתכליתי יותר, יהושע אמור להשלים.

אלא שבמשנה מצינו את יהושע גם כמוסר התורה, וכאמור "משה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע". וזה פלא, שהרי בתורה יהושע הוא "משרת משה", ההולך איתו להר סיני: "וַיָּקָם מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ מְשָׁרְתוֹ וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל הַר הָאֱלֹהִים" (שמות כד, יג), ועליו נאמר "וּמְשָׁרְתוֹ יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן נַעַר לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֹהֶל" (שם לג, יא) — אבל מקום בהעברת התורה לא מצינו לו. ואף חז"ל, כשתיארו כיצד משה לימד את התורה לישראל (עירובין נד:), אמרו

---

[2] וכן כתב הרמב"ן בהקדמתו לספר שמות, שהגלות לא נשלמה ביציאה ממצרים, ורק כשבאו להר סיני ועשו את המשכן והשרה הקב"ה את שכינתו ביניהם, שבו למעלת אבותיהם ונחשבו גאולים. ומעתה, כשם שהשראת השכינה במשכן היא שלמות היציאה ממצרים, כך הבאת המשכן והארון לארץ היא שלמות הדרך כולה.

שמשה לימד את אהרן, ואחריו את אלעזר ואיתמר בניו, ואחריהם את הזקנים ואת כל העם, ויהושע לא נזכר שם כלל.

את יהושע אנו מוצאים בתורה במלחמת עמלק (שמות יז, ט) 'וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל יְהוֹשֻׁעַ בְּחַר לָנוּ אֲנָשִׁים וְצֵא הִלָּחֶם בַּעֲמָלֵק', ושם אף נרמז שהוא ימשיך את משה בעניין המלחמה והורשת הארץ שהרי נאמר 'כְּתֹב זֹאת זִכָּרוֹן בַּסֵּפֶר וְשִׂים בְּאָזְנֵי יְהוֹשֻׁעַ כִּי מָחֹה אֶמְחֶה אֶת זֵכֶר עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם' (שם, יד), הרי שהוא אמור להשלים את המלחמה ואת מחיית עמלק. וכך פירש רש"י שם: "המכניס את ישראל לארץ... כאן נרמז לו למשה שיהושע מכניס את ישראל לארץ". ועניינה של מחיית עמלק היא לאחר הורשת הארץ וחלוקתה ככתוב 'וְהָיָה בְּהָנִיחַ ה' אֱלֹהֶיךָ לְךָ מִכָּל אֹיְבֶיךָ מִסָּבִיב... תִּמְחֶה אֶת זֵכֶר עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם' (דברים כה, יט). וכפי שנראה להלן אף בסוף כשהקב"ה בוחר בו (במדבר כז, יח) זה להנהגת העם ולא לצד התורני שבעם.

אף כשהקב"ה מצווה אותו בתחילת ספרו על התורה, כל הציווי הוא על השמירה: "רַק חֲזַק וֶאֱמַץ מְאֹד **לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת** כְּכָל הַתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוְּךָ מֹשֶׁה עַבְדִּי אַל תָּסוּר מִמֶּנּוּ יָמִין וּשְׂמֹאול לְמַעַן תַּשְׂכִּיל בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ. לֹא יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלַיְלָה לְמַעַן **תִּשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת** כְּכָל הַכָּתוּב בּוֹ כִּי אָז תַּצְלִיחַ אֶת דְּרָכֶךָ וְאָז תַּשְׂכִּיל" (יהושע א, ז-ח). הציווי הוא לשמור ולעשות, לא ללמד ולמסור[3].

אנחנו רואים שכל מה שלא ימוש ספר התורה מפיו זה בשמירתו ולא בכך שהוא מופקד על עניין התורה, שהרי מאוד מודגש בפרשת וילך שמשה מחלק את התפקידים: את יהושע הוא מצווה לרשת את הארץ, "חֲזַק וֶאֱמָץ כִּי אַתָּה תָּבוֹא אֶת הָעָם הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לַאֲבֹתָם לָתֵת לָהֶם וְאַתָּה תַּנְחִילֶנָּה אוֹתָם" (דברים לא, ז), ומיד אחר כך את התורה הוא נותן לכהנים וללויים: "וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת וַיִּתְּנָהּ אֶל הַכֹּהֲנִים בְּנֵי לֵוִי הַנֹּשְׂאִים אֶת אֲרוֹן בְּרִית ה' וְאֶל כָּל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל" (שם, ט). הרי שלכאורה לא יהושע אמור להיות מוסר התורה, אלא הלויים.

ד] פיצול ההנהגה: יהושע ואלעזר

שורש חלוקה זו נמצא כבר בתשובת ה' למשה על בקשת מינוי המנהיג שיבוא אחריו וימשיך אותו: "יִפְקֹד ה' אֱלֹהֵי הָרוּחֹת לְכָל בָּשָׂר אִישׁ עַל הָעֵדָה. אֲשֶׁר יֵצֵא לִפְנֵיהֶם וַאֲשֶׁר יָבֹא לִפְנֵיהֶם **וַאֲשֶׁר יוֹצִיאֵם וַאֲשֶׁר יְבִיאֵם** וְלֹא תִהְיֶה עֲדַת ה' כַּצֹּאן אֲשֶׁר אֵין לָהֶם רֹעֶה" (במדבר כז, טז-יז). משה מבקש מנהיג אחד, שהוא לא רק ילחם ויצא ויבוא לפני העם, אלא הוא זה שיחליט מתי יוצאים ומתי באים, כפי שהיה הוא עצמו.

---

[3] ויש לשים לב ללשון: מי שעליו נאמר "לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֹהֶל", מצטווה עתה "לֹא יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ", אותה דבקות של המשרת שלא זז מרבו, עתה היא דבקות בתורה שהשאיר לו רבו.

אבל הקב"ה מפצל את התפקיד לשנים, הוא אומר "קַח לְךָ אֶת יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן", אך מיד מוסיף שיהושע יהיה כפוף לתפקיד הרוחני: "וְנָתַתָּה מֵהוֹדְךָ עָלָיו לְמַעַן יִשְׁמְעוּ כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וְלִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן יַעֲמֹד וְשָׁאַל לוֹ בְּמִשְׁפַּט הָאוּרִים לִפְנֵי ה' **עַל פִּיו יֵצְאוּ וְעַל פִּיו יָבֹאוּ** הוּא וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִתּוֹ וְכָל הָעֵדָה" (שם, יח-כא). משה ביקש איש "אֲשֶׁר יוֹצִיאֵם וַאֲשֶׁר יְבִיאֵם", והקב"ה עונה שהיציאה והביאה יהיו על פי אלעזר הכהן. משה רצה הנהגה מאוחדת, והקב"ה מפריד את הצד התורני רוחני מהצד הארצי של ההנהגה.

ונראה שמכאן למדו חז"ל (ב"ב עה.) את עניין החמה והלבנה: "מֵהוֹדְךָ – ולא כל הודך. זקנים שבאותו הדור אמרו: פני משה כפני חמה, פני יהושע כפני לבנה".

ח] להוריד את התורה לארץ

ובכל זאת, חז"ל הגדירו שיהושע הוא מוסר התורה, ולא אלעזר הכהן ושבט הכהונה.

והעניין הוא שיהושע הוא זה שאמור להוריד את התורה לארץ החומרית. הכהנים והלויים ממשיכים לומר את דבר ה' כפי שהוא בשמים, ויהושע בן נון כובש את הארץ, מנחיל אותה, ומעמיד את העם היושב עליה על פי התורה. ההעמדה הזו היא עצמה מסירת התורה, מסירתה והעברתה מהמדבר לארץ, מהמסע למנוחה. וכלשון הכתוב "כִּי לֹא בָאתֶם עַד עָתָּה **אֶל הַמְּנוּחָה וְאֶל הַנַּחֲלָה** אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ" (דברים יב, ט), כל זמן שלא באו אל המנוחה ואל הנחלה עדיין אינם ראויים לשכינת שם ה' בהם בצורה מלאה של "לָשׂוּם אֶת שְׁמוֹ שָׁם" (דברים יב, ה).

צא וראה את ההבדל בין עשרת התנאים שהתנה יהושע לבין עשר התקנות שתיקן עזרא. עזרא תיקן על התורה, על השבת, ועל קדושת בתי ישראל ושלומם (ב"ק פב.). אבל יהושע התנה עשרה תנאים על דרך ארץ של ישיבה בארץ: "עשרה תנאין התנה יהושע: שיהו מרעין בחורשין, ומלקטין עצים בשדותיהן, ומלקטין עשבים בכל מקום חוץ משדה תלתן, וקוטמין נטיעות בכל מקום חוץ מגרופיות של זית, ומעיין היוצא בתחילה בני העיר מסתפקין ממנו, ומחכין בימה של טבריא ובלבד שלא יפרוס קלע ויעמיד את הספינה, ונפנין לאחורי הגדר ואפילו בשדה מליאה כרכום, ומהלכין בשבילי הרשות עד שתרד רביעה שניה, ומסתלקין לצידי הדרכים מפני יתידות הדרכים, והתועה בין הכרמים מפסיג ועולה מפסיג ויורד, ומת מצוה קונה מקומו" (ב"ק פ:). כולם עוסקים בשאלה איך עם שלם יושב יחד על אדמתו: מרעה, עצים, מים, דרכים ושבילים. זוהי תורה שירדה לארץ.

ו] הורשת הארץ כהשראת שם ה'

וכפי שאנו רואים בספר יהושע, עיקר השאלה אם שומרים את מצוות ה' או לא, היא אם מורישים את כל יושבי הארץ או לא. יהושע מוכיח את העם "עַד אָנָה אַתֶּם מִתְרַפִּים לָבוֹא לָרֶשֶׁת אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַן לָכֶם ה' אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם" (יהושע יח, ג), ובצוואתו בסוף ימיו הוא מזהיר: "כִּי אִם שׁוֹב תָּשׁוּבוּ וּדְבַקְתֶּם בְּיֶתֶר הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה הַנִּשְׁאָרִים הָאֵלֶּה אִתְּכֶם... יָדוֹעַ

תֵּדְעוּ כִּי לֹא יוֹסִיף ה' אֱלֹהֵיכֶם לְהוֹרִישׁ אֶת הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִלִּפְנֵיכֶם וְהָיוּ לָכֶם לְפַח וּלְמוֹקֵשׁ" (שם כג, יב-יג).

[ואף שבסוף ימי יהושע נאמר "לֹא נָפַל דָּבָר מִכֹּל הַדָּבָר הַטּוֹב", היינו שמצד הקב"ה הכל בא: הארץ ניתנה בידם, והאויבים לא עמדו בפניהם. אבל השלמת ההורשה בכל נחלה ונחלה הוטלה על השבטים, ושם התחיל העיכוב].

הכוונה בזה היא להעמיד את העם בצורה חומרית טובה, מובדלים מעמי הארץ. ככל שהדור שראה את כל מעשה ה' הגדול יושב בארץ בצורה טובה ומופרדת מהגויים, שם ה', שעדיין נוכח בארץ, מתיישב היטב בעולם. זוהי העמדת שם ה' בארץ בצורה השלמה והטובה ביותר, וזו השלמות של ביאת שם ה' לארץ.

שהרי כל השראת השכינה ושם ה' בארץ תלויה במנוחה מהאויבים: "וַעֲבַרְתֶּם אֶת הַיַּרְדֵּן וִישַׁבְתֶּם בָּאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֵיכֶם מַנְחִיל אֶתְכֶם **וְהֵנִיחַ לָכֶם מִכָּל אֹיְבֵיכֶם מִסָּבִיב וִישַׁבְתֶּם בֶּטַח. וְהָיָה הַמָּקוֹם** אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֵיכֶם בּוֹ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם..." (דברים יב, י-יא). כל עוד לא הניח להם, הם נמצאים יחד עם הגויים, וכל מעיינם נתון לביטחון ולמלחמות. רק אחר שהניח להם מכל אויביהם מסביב, אז "אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֵיכֶם מִכֹּל שִׁבְטֵיכֶם לָשׂוּם אֶת שְׁמוֹ שָׁם לְשִׁכְנוֹ תִּדְרְשׁוּ וּבָאתָ שָּׁמָּה" (שם, ה).

[ומזה למדו בסנהדרין (כ:) את סדר המצוות שבכניסה לארץ: "שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ: להעמיד להם מלך, ולהכרית זרעו של עמלק, ולבנות להם בית הבחירה". מחיית עמלק, שכאמור נמסרה לאזני יהושע שהוא היה מלך ישראל[4], היא חלק מהמנוחה מהאויבים, ורק אחריה בא בניין הבית].

העיכוב הגדול בהורשת הנכרים מהארץ, שזה החטא שעמו מתמודדים בספר יהושע ובספר שופטים — "וְגַם אָמַרְתִּי לֹא אֲגָרֵשׁ אוֹתָם מִפְּנֵיכֶם וְהָיוּ לָכֶם לְצִדִּים וֵאלֹהֵיהֶם יִהְיוּ לָכֶם לְמוֹקֵשׁ" (שופטים ב, ג) — הוא שעיכב את בניין בית אלוהינו עד ארבע מאות ושמונים שנה ליציאת מצרים, ככתוב (מלכים א ו, א) "וַיְהִי בִּשְׁמוֹנִים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּשָּׁנָה הָרְבִיעִית בְּחֹדֶשׁ זִו הוּא הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לִמְלֹךְ שְׁלֹמֹה עַל יִשְׂרָאֵל וַיִּבֶן הַבַּיִת לַה'". רק אחר המלחמות שעשה דוד להוריש את כל הארץ מהנכרים, היה ראוי לבנות את המקדש, ודווקא על ידי שלמה בנו, שהוא היה איש מנוחה: "דָּם לָרֹב שָׁפַכְתָּ וּמִלְחָמוֹת גְּדֹלוֹת עָשִׂיתָ לֹא תִבְנֶה בַיִת לִשְׁמִי... הִנֵּה בֵן נוֹלַד לָךְ הוּא יִהְיֶה **אִישׁ מְנוּחָה** וַהֲנִחוֹתִי לוֹ מִכָּל אוֹיְבָיו מִסָּבִיב" (דברי הימים א כב, ח-ט).

---

[4] וכן מבואר ברמב"ם (הל' מלכים א, ג) שמינוי מלך הוא על פי נביא ובית דין, "כיהושע שמינהו משה רבינו ובית דינו".

ז] פני לבנה: מה שהושלם ביהושע

ולכן מסירת התורה תלויה דווקא ביהושע, ולא באלעזר ובלויים נושאי הארון, אף שהם קרובים יותר לתורה בגופם ובעניינם. כיון שעתה העניין הוא דווקא ב"פני לבנה", להעמיד את התורה כאן בארץ. הלבנה לא מאירה מעצמה אלא מקבלת את אורה מהחמה, אבל היא זו שמביאה את האור ללילה. כן יהושע הוא זה שמביא את התורה לתוך העולם הארצי והחומרי שבצורה טבעית אין בו את האור האלוהי הגדול, אין בו את פני החמה של משה, אין בו את הגילוי של מתן תורה, ואת התורה הזאת שהוא קיבל בדור הקודם, הוא מצווה לשמור ולעשות כאן בדור הזה. למרות שעיקר עניינו בארץ ובדרכי המלחמה, הוא מצווה על שמירת התורה בתוך הארץ.

לא עוד, אלא יהושע אף משלים בזה חלק שהיה חסר למשה רבינו. משה תבע מהעם רוממות רוחנית, ולא התאים עצמו לעם שמבקש בשר ומים: "מֵאַיִן לִי בָּשָׂר לָתֵת לְכָל הָעָם הַזֶּה... לֹא אוּכַל אָנֹכִי לְבַדִּי לָשֵׂאת אֶת כָּל הָעָם הַזֶּה כִּי כָבֵד מִמֶּנִּי" (במדבר יא, יג-יד), ובמי מריבה "שִׁמְעוּ נָא הַמֹּרִים" (שם כ, י). ולכן בסוף נטרד מלהיות מנהיגם של ישראל המורישם לארץ: "לָכֵן לֹא תָבִיאוּ אֶת הַקָּהָל הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם" (שם, יב). ומסיבה זו מלכתחילה לא רצה לקבל את השליחות להוציאם ולהביאם לארץ, ואמר "שְׁלַח נָא בְּיַד תִּשְׁלָח" (שמות ד, יג). [ופירש רש"י שם: "ביד אחר שתרצה לשלוח, שאין סופי להכניסם לארץ ולהיות גואלם לעתיד". ועוד אמרו בזבחים (קב.) שעל סירוב זה נאמר "וַיִּחַר אַף ה' בְּמֹשֶׁה" (שמות ד, יד)]. משה היה מתאים יותר לעניין הדעת, ל"פני חמה", לאור הגדול, לכל מבקש ה' היוצא לאוהל מועד — "וְהָיָה כָּל מְבַקֵּשׁ ה' יֵצֵא אֶל אֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר מִחוּץ לַמַּחֲנֶה" (שמות לג, ז) — להיות יותר נותן התורה אבל פחות לתפקיד של גואל ישראל [כמובן שאם היה רוצה היה יכול לאחוז בזה ובזה, רק בתחילה כשמיאן ואמר שְׁלַח נָא בְּיַד תִּשְׁלָח, ואחר כן לכל אורך הדרך שמיאן בצד החומרי, זה גרם לכך שאכן הוא לא השלים תפקיד זה[5]].

ח] ספר דברים וספר יהושע: הפיצול בין החמה ללבנה

ובאמת בצורה השלמה אם משה היה מכניס את ישראל לארץ, אם הוא היה כולל גם את החמה וגם את הלבנה, ומחובר בעניינו גם למקבלי התורה ולא רק להיותו נותן התורה, אז 'נותן התורה' היה מאוחד עם תפקידו כ'גואל ישראל' שמוריש אותם את הארץ, ואז היו ספר דברים וספר יהושע לאחדים בידו.

שהרי כל עניינו של ספר דברים הוא שיחת פרידה של משה רבינו שאינו יכול להיכנס לארץ כפי שהוא מקדים קודם משאו הגדול – "גַּם בִּי הִתְאַנַּף ה' בִּגְלַלְכֶם לֵאמֹר גַּם אַתָּה לֹא תָבֹא שָׁם. **יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן** הָעֹמֵד לְפָנֶיךָ **הוּא יָבֹא שָׁמָּה** אֹתוֹ חַזֵּק כִּי הוּא יַנְחִלֶנָּה אֶת יִשְׂרָאֵל" (דברים א, לז-לח), ולכך הוא מורה אותם מה הם צריכים לעשות בארץ ומבאר להם "בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן

[5] וכפי שהארכתי בזה בגליון מעמקי המועד לחג הפסח תשפ"ו, ובמעמקי הפרשה לפרשת חוקת תשפ"ה.

בְּאֶרֶץ מוֹאָב **הוֹאִיל מֹשֶׁה בֵּאֵר** אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת" (שם א, ה) איך להמשיך ולקיים את התורה בארץ.

ועיקר הדבר בקביעת מקום למקדש אחרי שהם מורישים את הארץ כפי שמצווה עליהם כמה פעמים, ואז אחר כן "לְשָׁכְנוֹ תִדְרְשׁוּ וּבָאתָ שָּׁמָּה" (שם יב, ה), ולשם הוא מעביר את כל ענייני התורה, את הקרבנות שהם רק במקום אשר יבחר – "כִּי אִם בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' בְּאַחַד שְׁבָטֶיךָ שָׁם תַּעֲלֶה עֹלֹתֶיךָ וְשָׁם תַּעֲשֶׂה כֹּל אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּךָּ" (שם יב, יד), את הוראת המשפטים והנגעים "כִּי יִפָּלֵא מִמְּךָ דָבָר לַמִּשְׁפָּט בֵּין דָּם לְדָם בֵּין דִּין לְדִין וּבֵין נֶגַע לָנֶגַע דִּבְרֵי רִיבֹת בִּשְׁעָרֶיךָ **וְקַמְתָּ וְעָלִיתָ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר** ה' אֱלֹהֶיךָ בּוֹ" (שם יז, ח), וקרבן הפסח וכל המועדים הם רק במקום אשר יבחר – "וְזָבַחְתָּ פֶּסַח לַה' אֱלֹהֶיךָ צֹאן וּבָקָר בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם" (שם טז, ב), "שָׁלוֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָל זְכוּרְךָ אֶת פְּנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר" (שם, טז), וזה עיקר ביאור התורה איך היא כולה צריכה להתקיים בארץ.

ועוד דבר עיקרי ומרכזי שצריכים לעשות בארץ זה מעמד כריתת הברית בהר גריזים והר עיבל, שאת זה מתחיל לצוות בפרשת ראה – "וְנָתַתָּה אֶת הַבְּרָכָה עַל הַר גְּרִזִים וְאֶת הַקְּלָלָה עַל הַר עֵיבָל" (שם יא, כט) – וממשיך אחר כך בפרשת כי תבא (שם כז, א-כו), וכל נצבים וילך והאזינו הם המשך של כריתת ברית זו – "לְעָבְרְךָ בִּבְרִית ה' אֱלֹהֶיךָ וּבְאָלָתוֹ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ כֹּרֵת עִמְּךָ הַיּוֹם" (שם כט, יא) – שבמקורה צריכה להיעשות בארץ, אך כאן חלק נעשה על ידי משה בארץ מואב – "אֵלֶּה דִבְרֵי הַבְּרִית אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה לִכְרֹת אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מוֹאָב מִלְּבַד הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת אִתָּם בְּחֹרֵב" (שם כח, סט) – שאינו יכול להיכנס לארץ, ואם היה משה נכנס לארץ, כל פרשת נצבים והאזינו הייתה נעשית ביחד עם ברית הר גריזים והר עיבל.

ולא היה משה צריך לצוות כלום קודם שנכנסים אלא אחר שהיו מורישים את הארץ ובאים למנוחה ולנחלה היה מצווה על בניית המקדש במקום אשר יבחר ה', וכל הפיצול בין ספר דברים לספר יהושע, שמשה אינו נכנס לארץ ויהושע ממשיך אותו, נובע מהפיצול בין פני חמה לפני לבנה.

[ובאמת את ברית הר גריזים והר עיבל קיים יהושע מיד בכניסתו לארץ: "אָז יִבְנֶה יְהוֹשֻׁעַ מִזְבֵּחַ לַה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר עֵיבָל... וַיִּכְתֹּב שָׁם עַל הָאֲבָנִים אֵת **מִשְׁנֵה תּוֹרַת מֹשֶׁה** אֲשֶׁר כָּתַב לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל... וְאַחֲרֵי כֵן קָרָא אֶת כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה כְּכָל הַכָּתוּב בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה" (יהושע ח, ל-לד). וזהו שציווה משה "וְכָתַבְתָּ עַל הָאֲבָנִים אֶת כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת **בַּאֵר הֵיטֵב**" (דברים כז, ח). הביאור שהתחיל משה בעבר הירדן, "הוֹאִיל מֹשֶׁה בֵּאֵר", נשלם בארץ על אבני המזבח בהר עיבל בידי יהושע. ועיין בזה בפרק הבא בעז"ה].

ולכך באמת עיקר תפקידו של יהושע וממשיכיו היה להגיע במהרה למצב של "וְהֵנִיחַ לָכֶם מִכָּל אֹיְבֵיכֶם מִסָּבִיב וִישַׁבְתֶּם בֶּטַח" (דברים יב, י) ואז להגיע למקום אשר יבחר ה' ולבנות

מקדש ולהגיע לשלמות קיום התורה, ולשלמות השראת השכינה. ולכך מה שלא הכריתו את יושבי כנען כפי שצוו הרבה בספר דברים – "הַחֲרֵם תַּחֲרִים אֹתָם לֹא תִכְרֹת לָהֶם בְּרִית וְלֹא תְחָנֵּם" (דברים ז, ב), "לֹא תְחַיֶּה כָּל נְשָׁמָה... **לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא יְלַמְּדוּ אֶתְכֶם** לַעֲשׂוֹת כְּכֹל תּוֹעֲבֹתָם" (שם כ, טז-יח), זה מה שגרם לכך שלא התממשה אז תכלית התורה מצד עם ישראל, והיה צריך להמתין ארבע מאות ושמונים שנה עד שלמה המלך [ואף דוד, רק כאשר "וַה' הֵנִיחַ לוֹ מִסָּבִיב מִכָּל אֹיְבָיו" (שמואל ב ז, א) עלה בלבו לבנות את הבית].

וכל זה מחזק ומבאר את כל מה שנתבאר לעיל על עניינו של יהושע ותפקידו.

וזהו עומק הדברים שדווקא יהושע שהוא היה איש מלחמה, הוא זה שצריך להמשיך את משה ולהוריד את התורה לארץ, מתוך כיבוש הארץ ודרכי המלחמות, היות ויש חלק בתורה, החלק של ספר דברים בהשראת השכינה ושם ה' בארץ, שצריך להתקיים דווקא מתוך המלחמה.

משום כך הגדירו חז"ל את יהושע כמוסר התורה אחרי משה, וספר יהושע הוא חתימת התורה, "שערכה של ארץ ישראל הוא" שכל זה סיום ומימוש ותכלית התורה.

✦

לתגובות והערות

gmail.com@8484973

מעמקי הנ"ך

הרב יחיאל מאיר

גליון שבועי בעיון בספרי הנביאים · ספר יהושע · גליון ב'

יהושע ומעמד הברכה והקללה

בגליון הקודם נתבאר שיהושע הוא זה שמוריד את התורה לארץ, ושספר יהושע הוא חתימת התורה ומימושה. ובכלל זה מעמד כריתת הברית בהר גריזים ובהר עיבל, שבו נכתבה התורה על האבנים "בַּאֵר הֵיטֵב", והביאור שהתחיל משה בעבר הירדן נשלם בארץ. אלא שיש לעיין מתי נעשה מעמד זה, שהרי התורה ציוותה לעשותו ביום מעבר הירדן, ובספר יהושע הוא מתואר רק אחרי מלחמות יריחו והעי.

נראה שבשאלה זו טמונה תביעה על יהושע, וממנה מתבארות כמה דרשות חז"ל, וכדלהלן.

א] הקפדת התורה לעשות את מעמד הברכה והקללה ביום מעבר הירדן

בתורה נאמר: "וְהָיָה **בַּיּוֹם אֲשֶׁר תַּעַבְרוּ אֶת הַיַּרְדֵּן** אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ וַהֲקֵמֹתָ לְךָ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת וְשַׂדְתָּ אֹתָם בַּשִּׂיד וְכָתַבְתָּ עֲלֵיהֶן אֶת כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת בְּעָבְרֶךָ... וְהָיָה בְּעָבְרְכֶם אֶת הַיַּרְדֵּן תָּקִימוּ אֶת הָאֲבָנִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם בְּהַר עֵיבָל וְשַׂדְתָּ אוֹתָם בַּשִּׂיד" (דברים כז, ב-ד). ועם הקמת האבנים נעשה כל סדר הברכה והקללה על הר גריזים ועל הר עיבל, כמפורש שם בפרשה.

נראה שזו קפידה עיקרית של התורה, שהמעמד ייעשה תיכף בעברם את הירדן. הכניסה לארץ מראשיתה ממש צריכה להיות מתוך הכרה ברורה שישראל לא נכנסים לארץ כמו כל עם היורש את ארצו בדרך ארצית וחומרית, אלא כל מציאותם בארץ היא מכח התורה ושמירתה, ולשם קיום התורה ומצוותיה. בלי זה אין להם זכות קיום בארץ, והם לא יאריכו ימים עליה, כמפורש בברכות ובקללות.

וכן שנינו במשנה בסוטה (ז, ה): "ברכות וקללות כיצד, כיון שעברו ישראל את הירדן ובאו אל הר גרזים ואל הר עיבל שבשומרון שבצד שכם שבאצל אלוני מורה... ואחר כך הביאו את האבנים ובנו את המזבח וסדוהו בסיד, וכתבו עליו את כל דברי התורה בשבעים לשון, שנאמר באר היטב, ונטלו את האבנים ובאו ולנו במקומן". ובגמרא שם (לו.) מנו זאת בין הניסים שנעשו באותו היום, שעברו את הירדן והגיעו להר גריזים ולהר עיבל, מרחק של

יותר משישים מיל, ובו ביום שבו ולנו בגלגל. מבואר שלדעת המשנה כך עשה יהושע ביום המעבר עצמו.

ב] "אז יבנה יהושע": פשט הכתוב

אלא שבפשט הכתוב לא נראה כן. בספר יהושע המעמד מתואר רק אחרי מלחמת יריחו ואחרי המלחמה השנייה בעי: "**אָז** יִבְנֶה יְהוֹשֻׁעַ מִזְבֵּחַ לַה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר עֵיבָל כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה עֶבֶד ה' אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּכָּתוּב בְּסֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה מִזְבַּח אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת אֲשֶׁר לֹא הֵנִיף עֲלֵיהֶן בַּרְזֶל וַיַּעֲלוּ עָלָיו עֹלוֹת לַה' וַיִּזְבְּחוּ שְׁלָמִים" (יהושע ח, ל-לא). לשון "אז" מורה על אותו זמן, אחרי כיבוש העי, ולא משמע כלל שכל זה היה לפני מלחמת יריחו.

רש"י ורד"ק שם כתבו שפרשה זו כתובה שלא כסדר, ובאמת המעמד היה ביום שעברו את הירדן, כדברי המשנה. אבל המלבי"ם כתב שלפי הפשט המעמד היה אחרי מלחמת העי, כסדר הכתובים.

ג] "שלך קשה משלהם": התביעה על יהושע

נראה שיש בכל זה תביעה מסוימת על יהושע, וזו כוונת רבי שילא בגמרא בסנהדרין (מד.), על מה שנאמר אחרי המפלה הראשונה בעי "קֻם לָךְ לָמָּה זֶּה אַתָּה נֹפֵל עַל פָּנֶיךָ" (יהושע ז, י): "דריש רבי שילא, אמר ליה הקדוש ברוך הוא: שלך קשה משלהם. אני אמרתי והיה בעברכם את הירדן תקימו, ואתם ריחקתם ששים מיל. בתר דנפק, אוקים רב אמורא עליה ודרש: כאשר צוה ה' את משה עבדו כן צוה משה את יהושע וכן עשה יהושע לא הסיר דבר מכל אשר צוה ה' את משה".

ודאי אין הכוונה שנתבע על הריחוק במקום, שהרי הקב"ה ציווה לעשות את המעמד בהר גריזים והר עיבל, וכי היה יכול לקצר ולכווץ את הארץ? אלא רבי שילא בא לרמוז שעשה זאת בזמן מאוחר יותר ממה שנצטווה. וזה שאמר לו הקב"ה "שלך קשה משלהם": חטאו של עכן היה של אחד, אבל העיכוב במעמד הברית הוא של יהושע. ואולי אף הוא גרם להם את המפלה, בכך שלא העמיד מיד את העניין האלוקי בארץ [ובגמרא שם אמרו בלשון זו ממש "אתה גרמת להם", אלא שהעמידו זאת על החרם שהחרים יהושע ביריחו].

ורב, שדחה את דברי רבי שילא מכך שנאמר ביהושע "לא הסיר דבר", מסתבר שרבי שילא יענה לו שאכן עשה יהושע את כל מה שנצטווה, אבל באיחור רב.

ד] שר צבא ה': "עתה באתי"

ושמא זה גם עניינה של הדרשה הסמוכה בגמרא (שם; ובמגילה ג.), על שר צבא ה' שנגלה ליהושע: "וַיְהִי בִּהְיוֹת יְהוֹשֻׁעַ בִּירִיחוֹ וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה אִישׁ עֹמֵד לְנֶגְדּוֹ וְחַרְבּוֹ שְׁלוּפָה בְּיָדוֹ וַיֵּלֶךְ יְהוֹשֻׁעַ אֵלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ הֲלָנוּ אַתָּה אִם לְצָרֵינוּ וַיֹּאמֶר לֹא כִּי אֲנִי שַׂר צְבָא ה' **עַתָּה בָּאתִי** וַיִּפֹּל יְהוֹשֻׁעַ אֶל פָּנָיו אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ וַיֹּאמֶר לוֹ מָה אֲדֹנִי מְדַבֵּר אֶל עַבְדּוֹ וַיֹּאמֶר שַׂר צְבָא

ה' אֶל יְהוֹשֻׁעַ **שַׁל נַעַלְךָ מֵעַל רַגְלֶךָ** כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עֹמֵד עָלָיו קֹדֶשׁ הוּא וַיַּעַשׂ יְהוֹשֻׁעַ כֵּן" (יהושע ה, יג-טו). ודרשו חז"ל: "אמר לו: אמש בטלתם תמיד של בין הערבים, ועכשיו בטלתם תלמוד תורה. אמר לו: על איזה מהן באת? אמר לו: עתה באתי".

ולכאורה יפלא, היכן רמוז כל העניין הזה בפסוקים?

ולדברינו נראה שיש כאן תביעה מיד כשהגיעו ליריחו: מפני מה לא נעשה עדיין מעמד כריתת הברית, שיש בו גם עניין תלמוד תורה, בכתיבת כל דברי התורה על האבנים, וגם עניין קרבנות, בעולות ובשלמים שעל המזבח. ויהושע שאל על מה התביעה גדולה יותר, והשיב לו המלאך שעיקר התביעה היא על ביטול התורה והברית שבמעמד זה, שקובע את ישיבת ישראל בארץ ואת כיבושה על פי התורה, יותר מעניין הקרבנות. וכעין מה שאמרו (מכות י.) "טוב לי יום אחד שאתה עוסק בתורה לפני, מאלף עולות שעתיד שלמה בנך להקריב לפני על גבי המזבח".

ולכן הוא מדגיש "עתה באתי", כביכול כבר עכשיו צריך להתחיל את הקדושה ולקדש את הארץ, וזה מה שרומז לו "שַׁל נַעַלְךָ מֵעַל רַגְלֶךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עֹמֵד עָלָיו קֹדֶשׁ הוּא". – אבל המלאך לא מצווה אותו על כך במפורש, כיון שמשנכנסו לארץ, הדבר צריך להיעשות על ידי יהושע מעצמו.

ח] "וילן יהושע בלילה ההוא"

ובהמשך אמרו שם: "מיד וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק, אמר רבי יוחנן: מלמד שלן בעומקה של הלכה". וכבר עמדו התוספות (מגילה ג. ד"ה וילן) על כך שפסוק כזה לא קיים כלל, והגמרא צירפה שני פסוקים לאחד. ובאמת שני הפסוקים נאמרו במלחמת העי השנייה: "וַיָּלֶן יְהוֹשֻׁעַ בַּלַּיְלָה הַהוּא בְּתוֹךְ הָעָם" (יהושע ח, ט), ו"וַיַּלֶן יְהוֹשֻׁעַ בַּלַּיְלָה הַהוּא בְּתוֹךְ הָעֵמֶק" (שם, יג)[6]. וזה צריך עיון גדול, שהרי כל הדרשה נשענת על לשון זו שאינה קיימת, ומה עניין פסוקי העי לשר צבא ה' שנגלה ביריחו?

ונראה שזו בדיוק כוונת הדרשה: בלילה ההוא, במלחמת העי השנייה, הבין יהושע את התביעה שיש עליו לעשות את מעמד הר גריזים והר עיבל, ובאותו לילה הוא לא נח. ולכן מיד אחרי המלחמה נאמר "אז יבנה יהושע", אז הוא באמת בנה את המזבח ועשה את כל המעמד כפי שנצטווה. התביעה של המלאך ביריחו נענתה רק בלילה שלפני כיבוש העי, ובו "לן בעומקה של הלכה", בעומק החובה לקדש את הארץ בתורה.

---

[6] התוספות כתבו שהפסוק "וילן... בתוך העם" נאמר כשצר על יריחו, אבל בספרים שלפנינו גם הוא כתוב במלחמת העי, ארבעה פסוקים לפני "וילך... בתוך העמק".

ו] מדוע לא היה אפשר לעשות את המעמד מיד

עוד יש להבין בעניין זה, מתי בכלל היה יכול יהושע לעשות את המעמד בהר גריזים והר עיבל. ישראל עלו מהירדן "בָּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וַיַּחֲנוּ בַּגִּלְגָּל" (יהושע ד, יט), ושם היה צריך למול את בני ישראל, "כִּי עֲרֵלִים הָיוּ כִּי לֹא מָלוּ אוֹתָם בַּדָּרֶךְ" (שם ה, ז). ובמעמד נצטוו "וְזָבַחְתָּ שְׁלָמִים וְאָכַלְתָּ שָּׁם" (דברים כז, ז), והרי ערל אסור באכילת קדשים (עי' יבמות עב: רמב"ם מעשה הקרבנות י, ט). אחרי המילה הם כואבים שלושה ימים, וכתוב "וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם בַּמַּחֲנֶה עַד חֱיוֹתָם" (יהושע ה, ח), וכך ודאי אינם יכולים לצאת להר גריזים. וזה מלבד עצם הערלות שמיד כשבאו לארץ צריכים למול ולהסיר מעליהם חרפת מצרים כאשר ציוה אותם ה', וכבר אין להם את המעכב שהיה להם כשהיו בדרך, ומלבד מה שצריכים הם למול כדי שיוכלו לעשות הפסח במועדו. ועל כן ודאי היו מוכרחים למול מיד בבואם לארץ אחרי שעברו את הירדן. ואחר כך כבר הגיע הפסח בארבעה עשר לחודש, ואכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח (שם, י-יא), ומיד מתואר שיצאו למלחמת יריחו. ובלילה שלפני כן הגיע שר צבא ה', שכאמור מבואר בחז"ל שהייתה לו הקפדה על יהושע[7].

להמבואר כל זה היה מחמת האילוץ: ישראל לא היו מולים, והיו צריכים לדחות את הכול. העיכוב כולו נבע מכך שהיו בדרך זמן רב ולא יכלו למול, כלומר שכל זה תוצאה של גרורות חטא המרגלים, שמחמתו "אַרְבָּעִים שָׁנָה הָלְכוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר" (יהושע ה, ו).

ז] שתי גבשושיות: מעמד מצומצם ביום המעבר

בגמרא (סוטה לג:) הביאו את דעת רבי אלעזר, שהר גריזים והר עיבל האמורים בפרשה היו סמוך לירדן, ובירושלמי (סוטה ז, ג) מפורש בדבריו: "שתי גבשושיות עשו וקראו זה הר גריזים וזה הר עיבל", ודלא כרבי יהודה שאלו ההרים הידועים שבין הכותים. ולכאורה תמוה מה הצד לומר שמדובר בשתי גבשושיות, אחרי שהתורה האריכה מאוד לתאר היכן הם נמצאים: "הֲלֹא הֵמָּה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן אַחֲרֵי דֶּרֶךְ מְבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ בְּאֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי הַיּוֹשֵׁב בָּעֲרָבָה מוּל הַגִּלְגָּל **אֵצֶל אֵלוֹנֵי מֹרֶה**" (דברים יא, ל).

ועל כן נראה שוודאי הר גריזים והר עיבל הם במקומם הידוע לנו היום ליד שכם. אלא שמחמת המלחמה ביריחו ובעי, יהושע לא הגיע עד שם ביום שעבר את הירדן. לכן עשה באותו יום שתי גבשושיות, קרא להן הר גריזים והר עיבל, ועשה שם טקס קטן של ברכות וקללות, רק כדי לקיים את הציווי לעשות זאת ביום המעבר. מעמד זה לא נזכר בנביא, כיון

---

[7] ויש להעיר שהרמב"ן בחידושיו ליבמות (עא:) עמד על שאלה דומה, איך אכלו ישראל קדשים במדבר כשרובם היו ערלים, וכתב "שאותן שיצאו ממצרים שהיו מולין היו אוכלין אותן". ולפי זה, גם לדעת המשנה שהמעמד נעשה ביום המעבר, יכלו המולים שבעם, יוצאי מצרים שהיו פחותים מבני עשרים בגזירת המרגלים ושבט לוי, לקיים את אכילת השלמים. אמנם כאן זר הדבר לעשות מעמד של כריתת ברית עם כל ישראל, כאשר רוב העם ערלים כטמאים או כזרים אינם יכולים להשתתף בסעודת השלמים שבו. ונראה שזו בדיוק הסיבה שבאותו יום הסתפק יהושע במעמד מצומצם, וכדלהלן.

שהיה רק לשם הגדר ההלכתי. ורק אחרי מלחמת העי עשה את המעמד הגדול והמרכזי, בהר גריזים ובהר עיבל האמיתיים.[8]

ח] חטא עכן ומלחמת העי

יש להבין בחטא עכן ובמפלה הראשונה בעי: מפני מה על חטאו של אדם יחיד נאמר "**חָטָא יִשְׂרָאֵל** וְגַם עָבְרוּ אֶת בְּרִיתִי אֲשֶׁר צִוִּיתִי אוֹתָם וְגַם לָקְחוּ מִן הַחֵרֶם וְגַם גָּנְבוּ וְגַם כִּחֲשׁוּ וְגַם שָׂמוּ בִכְלֵיהֶם. וְלֹא יֵכְלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָקוּם לִפְנֵי אֹיְבֵיהֶם עֹרֶף יִפְנוּ לִפְנֵי אֹיְבֵיהֶם כִּי הָיוּ לְחֵרֶם לֹא אוֹסִיף לִהְיוֹת עִמָּכֶם אִם לֹא תַשְׁמִידוּ הַחֵרֶם מִקִּרְבְּכֶם" (יהושע ז, יא-יב)? ומפני מה נהרגו "כִּשְׁלֹשִׁים וְשִׁשָּׁה אִישׁ" (שם, ה) על חטא שהם לא היו שותפים לו?

משמעות הכתובים היא שיש קשר בין כל ישראל למעילה של עכן, ויש להבין מהו.

ולדברינו ייתכן שהעניין הוא שלא התחילו את הכניסה לארץ כפי שציוותה התורה, מתוך מעמד הר גריזים והר עיבל. מעמד זה היה אמור לקבוע בתודעת העם שכל הכניסה לארץ היא תהליך אלוקי, שהארץ ניתנת להם מכח התורה ולשם קיומה. וכיון שהמעמד נדחה, הכיבוש נתפס בעיני רבים כמלחמה ככל המלחמות, וממילא השלל נתפס כשלל ככל שלל. תודעה זו של רוב העם היא שגרמה בקצה לעכן למעול בחרם, ולהרגיש שזה שלל שמגיע לו ולא שלל שהוא קודש לה'. נמצא שחטא עכן הוא לא רק חטא של יחיד, אלא ביטוי קיצוני של תודעה שהייתה בכלל ישראל, ולכן נאמר "חטא ישראל".

ור"י מדן ביאר שמבט זה גרם להם לחשוב שהניצחון ביריחו היה בכח זרועם וחרבם, ולכן סברו שגם את העי ינצחו בקלות, ושלחו רק "כִּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים אִישׁ" (יהושע ז, ד), שנסו לפני אנשי העי. אילו הבינו שהניצחון ביריחו היה אלוקי לגמרי, היו מבינים שעתה, כשלא הובטחה להם עזרה גלויה, הם צריכים לתכנן היטב ולבוא בכח גדול, ולא להיות שאננים. ובזה ביאר שיש כאן סיבה אחת לשני הדברים: אותה תודעה שגרמה לעכן לחשוב שהשלל הוא לא קודש וחרם לה', היא שגרמה לשאננות ולמפלה בעי. וכל זה מחמת שלא הבינו שהכול לא בכוחם ולא בזכותם. ודפח"ח.

ולפי המבואר בגליון הקודם, שיהושע כמוסר התורה צריך להעביר אותה דרך המלחמות והכיבוש בצורה הארצית, נראה להוסיף שיש כאן מהלך הדרגתי. נס כריתת מי הירדן היה אלוקי לגמרי. מלחמת יריחו נעשתה אמנם בדרך אלוקית, אבל משולבת במעשי ישראל: תחילה בהקפות של שבעה ימים, ואחר כך ישראל עצמם כבשו את העיר אחרי נפילת החומה. ובמלחמת העי הכיבוש היה כולו בפעולת ישראל, בלי התערבות אלוקית גלויה.

---

[8] שו"ר שהמלבי"ם (יהושע ח, ל) הביא ג' שיטות בחז"ל: דעת המשנה בסוטה שבו ביום הלכו להר עיבל וחזרו לגלגל, דעת רבי אלעזר בירושלמי ששתי גבשושיות היו אצל הגלגל, ודעת רבי שילא שהמעמד היה ימים אחרי העברת הירדן. והוא עצמו פירש שיש בפרשה שני ציווים: הקמת האבנים ביום המעבר, שאותה קיים יהושע בגלגל (יהושע ד, כ), ובניית המזבח וכתיבת התורה בהר עיבל "בְּעָבְרְכֶם", כלומר ימים אחר כך, ובכך יישב את דברי רבי שילא עם דרשת רב. ודרכנו קרובה לדבריו, אלא שלדברינו גם הברכות והקללות נעשו ביום המעבר בצורה מצומצמת, ובכל זאת נשארה התביעה על האיחור במעמד הגדול.

הקב"ה מתערב פחות ופחות, ומעמיד את ישראל על רגליהם, כדי שידעו להקים ארץ ולהנחיל נחלות שוממות. ולכן הוא לוקח צעד אחורה, וישראל צריכים לדעת שגם במה שהם עושים בעצמם, במה שיש להם חלק בו, צריכה להיות נאמנות לה'. לא רק מה שהקב"ה מביא במפורש צריך להתנהל לפי התורה, אלא גם העם והארץ שאנחנו מעמידים צריכים להתנהל לפי התורה הקדושה.

ושמא זו גם הסיבה שיהושע לא בנה את המזבח לפני מלחמת יריחו. עד אז ישראל היו בתוך תהליך אלוקי רצוף, ועדיין לא עמדו על רגליהם בעצמם: מעבר הירדן ולקיחת האבנים, אחר כך המילה בגבעת הערלות, הימים עד שהתרפאו, עשיית הפסח ולמחרתו הקרבת העומר ואכילת מעבור הארץ, ומיד אחר כך הציווי להקיף את יריחו. כל זה היה רצף אחד של קדושה, ובכל אותו זמן לא הייתה כל כך תביעה מפני מה לא נעשו המזבח והמעמד [ואמנם שר צבא ה' כבר רמז לו ביריחו, אבל רק ברמז ולא בציווי מפורש, כמבואר לעיל]. אבל אחרי כיבוש יריחו, כשבאים למלחמת העי, שהיא מלחמה ארצית לגמרי, אז נתבע המעמד של הברכה והקללה שעדיין לא עשה יהושע. ולכן דווקא אז נאמר לו, לדברי רבי שילא, "שלך קשה משלהם", על שדחה כל כך את מעמד הברכה והקללה. וכמבואר לעיל, הדבר קשור גם למעילה בחרם וגם למפלה לפני אנשי העי.

וכן משמע גם מההבדל בין יריחו לעי בציווי על השלל. ביריחו נצטוו "וְהָיְתָה הָעִיר חֵרֶם הִיא וְכָל אֲשֶׁר בָּהּ לַה'... וְכֹל כֶּסֶף וְזָהָב וּכְלֵי נְחֹשֶׁת וּבַרְזֶל **קֹדֶשׁ הוּא לַה'** אוֹצַר ה' יָבֹוא" (יהושע ו, יז-יט), כל העיר כולה קודש לה'. אבל בעי נאמר "וְעָשִׂיתָ לָעַי וּלְמַלְכָּהּ כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ לִּירִיחוֹ וּלְמַלְכָּהּ **רַק שְׁלָלָהּ וּבְהֶמְתָּהּ תָּבְזּוּ לָכֶם**" (שם ח, ב), וכן "רַק הַבְּהֵמָה וּשְׁלַל הָעִיר הַהִיא בָּזְזוּ לָהֶם יִשְׂרָאֵל כִּדְבַר ה'" (שם, כז). העי היא הכיבוש הראשון שבו השלל ניתן לישראל, ובה המלחמה עוברת מהקודש לחולין. דווקא במעבר הזה, כשהשלל כבר מותר ונתון לישראל, צריך לכרות ברית שגם מה שמותר ושייך לאדם יתנהל על פי התורה. [עכן, שלקח מהחרם של יריחו, טשטש בדיוק את הגבול הזה בין קודש לחולין.]

ולכך דווקא "אָז יִבְנֶה יְהוֹשֻׁעַ". במלחמת העי התעורר יהושע לכך שהגיע הזמן שבו ישראל עומדים על רגליהם הארציות, והם כבר לא בתוך מהלך אלוקי שבו הקב"ה עושה להם הכול. עתה כשהכיבוש עובר לגמרי לידי ישראל, צריך לכרות ברית ולכתוב את התורה על האבנים "בַּאֵר הֵיטֵב", כדי שגם מה שבני אדם בונים בכוחם יתנהל על פי התורה. וזה תפקידו של יהושע כמוסר התורה, להוריד אותה מהשמים לארץ.

✦

לתגובות והערות

gmail.com@8484973

מעמקי הנ"ך

הרב יחיאל מאיר

גליון שבועי בעיון בספרי הנביאים · ספר יהושע · גליון ג'

חרם לה' – יריחו, עכן ומשפט החרם

א] "דבר זה עשה יהושע מדעתו"

בעניין החרם על יריחו ושללה שבו נלכד עכן ובגינו מתו שלושים וששה איש מישראל, יש להתבונן: שהרי בציווי ה' על יריחו לא נאמר דבר על חרם. ויהושע הכריז עליו מעצמו.

הנה בציווי ה' ליהושע נאמר: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל יְהוֹשֻׁעַ רְאֵה **נָתַתִּי בְיָדְךָ אֶת יְרִיחוֹ** וְאֶת מַלְכָּהּ גִּבּוֹרֵי הֶחָיִל. וְסַבֹּתֶם אֶת הָעִיר כֹּל אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה הַקֵּיף אֶת הָעִיר פַּעַם אֶחָת ... וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תָּסֹבּוּ אֶת הָעִיר שֶׁבַע פְּעָמִים וְהַכֹּהֲנִים יִתְקְעוּ בַּשּׁוֹפָרוֹת. וְהָיָה בִּמְשֹׁךְ בְּקֶרֶן הַיּוֹבֵל כְּשָׁמְעֲכֶם אֶת קוֹל הַשּׁוֹפָר יָרִיעוּ כָל הָעָם תְּרוּעָה גְדוֹלָה וְנָפְלָה חוֹמַת הָעִיר תַּחְתֶּיהָ וְעָלוּ הָעָם אִישׁ נֶגְדּוֹ" (יהושע ו, ב-ה). וכאן בדברי ה' לא מצאנו זכר לחרם.

רק ביום השביעי כאשר יהושע אומר לעם להריע, אז מעצמו הוא מוסיף את עניין החרם: "וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל הָעָם הָרִיעוּ כִּי נָתַן ה' לָכֶם אֶת הָעִיר. **וְהָיְתָה הָעִיר חֵרֶם הִיא וְכָל אֲשֶׁר בָּהּ לַה'** ... וְרַק אַתֶּם שִׁמְרוּ מִן הַחֵרֶם פֶּן תַּחֲרִימוּ וּלְקַחְתֶּם מִן הַחֵרֶם וְשַׂמְתֶּם אֶת מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל לְחֵרֶם וַעֲכַרְתֶּם אוֹתוֹ. וְכֹל כֶּסֶף וְזָהָב וּכְלֵי נְחֹשֶׁת וּבַרְזֶל **קֹדֶשׁ הוּא לַה'** אוֹצַר ה' יָבוֹא" (שם, טז-יט). ואחרי חורבן העיר אף השביע את העם לא לבנותה לעולם: "וַיַּשְׁבַּע יְהוֹשֻׁעַ בָּעֵת הַהִיא לֵאמֹר אָרוּר הָאִישׁ לִפְנֵי ה' אֲשֶׁר יָקוּם וּבָנָה אֶת הָעִיר הַזֹּאת אֶת יְרִיחוֹ בִּבְכֹרוֹ יְיַסְּדֶנָּה וּבִצְעִירוֹ יַצִּיב דְּלָתֶיהָ" (שם, כו).

וכך אמרו במדרש (במדב"ר מסעי כג, ו): "דבר זה עשה יהושע מדעתו והסכים הקדוש ברוך הוא על ידו". וכן בירושלמי (ברכות ט, ה) "שלשה דברים גזרו בית דין של מטה והסכים בית דין של מעלה עמהן. ואילו הן חרמה של יריחו ומגילת אסתר ושאילת שלום בשם". ועוד מבואר במדרש (שם) שהעיר נכבשה בשבת, ולכך אמר יהושע: "השבת קודש, וכל מה

שכבשנו בה יהיה קודש"[9]. [ועי' רד"ק (יהושע ו, יז) שהביא מדרשים אלו אך נטה שבפשוטו ה' ציוה על יהושע להחרים את יריחו].

וכן בספר מלכים נאמר: "בְּיָמָיו בָּנָה חִיאֵל בֵּית הָאֱלִי אֶת יְרִיחֹה בַּאֲבִירָם בְּכֹרוֹ יִסְדָהּ וּבִשְׂגוּב צְעִירוֹ הִצִּיב דְּלָתֶיהָ **כִּדְבַר ה' אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד יְהוֹשֻׁעַ** בִּן נוּן" (מלכים א טז, לד). שבועת יהושע נקראת דבר ה'. ונראה הכוונה שכיון שהסכימה עמו דעת המקום, הרי זה כדבר ה'.

אמנם בסנהדרין (מד.) נראה שהייתה עליו תביעה מסויימת על החרם שעשה: "אמר לו: אתה גרמת להם. והיינו דקאמר ליה בעי: ועשית לעי ולמלכה כאשר עשית ליריחו ולמלכה". ופירש רש"י שבעי אמר לו "רק שללה ובהמתה תבוזו, שלא תחרימם עוד". הרי שלפי הבבלי החרם של יהושע לא היה כראוי והוא גרם את המכשול, ואילו לפי הירושלמי והמדרש הסכים עמו הקב"ה.

ב] נדר החרם במלחמה

ושמא למד יהושע את החרם מנדרם של ישראל במלחמת ערד: "וַיִּדַּר יִשְׂרָאֵל נֶדֶר לַה' וַיֹּאמַר אִם נָתֹן תִּתֵּן אֶת הָעָם הַזֶּה בְּיָדִי **וְהַחֲרַמְתִּי אֶת עָרֵיהֶם**. וַיִּשְׁמַע ה' בְּקוֹל יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן אֶת הַכְּנַעֲנִי וַיַּחֲרֵם אֶתְהֶם וְאֶת עָרֵיהֶם וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם חָרְמָה" (במדבר כא, ב-ג).

ובאמת הרמב"ן (ויקרא כז, כט) פירש שזהו "חרם מן האדם" האמור בתורה: מי שנלחם באויביו ונודר להחרים את עריהם, ימותו כל האנשים שבהם, שהרי הנודר לא התכוון לתת את החרם לכהנים, אלא שיהיה הכל אסור בהנאה, כי נתכוון להכרית את האויבים ולכלותם[10]. והוסיף שמכאן הדין שכל מלך בישראל, או סנהדרין גדולה במעמד כל ישראל, אם החרימו על עיר להילחם עליה, החרם חל, והעובר עליו חייב מיתה. ואם כן ייתכן שיהושע ראה שהדבר הזה מסוגל במלחמה מול הכנעני, שהרי מיד אחרי הנדר "וישמע ה' בקול ישראל", וסבר שכך ראוי לעשות גם עתה, בעיר הכנענית הראשונה שבאים אליה בארץ.

אבל זה לא נראה, שהרי ה' כבר הבטיח ליהושע עוד קודם "רְאֵה נָתַתִּי בְיָדְךָ אֶת יְרִיחוֹ וְאֶת מַלְכָּהּ גִּבּוֹרֵי הֶחָיִל", ונתן לו את הסדר המדויק: שיסובו את העיר שבעה ימים, וביום השביעי שבע פעמים, ותיפול החומה. לא היה צורך בנדר כדי לזכות בניצחון. ואף יהושע עצמו הכריז על החרם רק אחרי שהניצחון כבר ודאי: "הָרִיעוּ כִּי נָתַן ה' לָכֶם אֶת הָעִיר".

---

[9] ובבמדבר רבה (יד, א) הובאו בזה כמה טעמים מלבד מה שנכבשה בשבת; שלימד את ישראל להפריש ממנה ראשית, כחלה מן העיסה; ודעת רבי ברכיה הכהן שעשאה כעיר הנדחת, ונשוב לכך להלן.

[10] וע"ע במשפט החרם לרמב"ן שכתב "ואם החרים אותו החרם מלך ישראל או סנהדרין במעמד רוב ישראל הרי העובר עליו חייב מיתה ורשאין הם המלך או הסנהדרין להמית אותו באיזו מיתה שירצו, וזהו דינו של יהושע שדן עכן בדיני נפשות לפי שפשט ידו בחרמי שמים".

ג] הקפת העיר עם הארון

יותר נראה שיהושע הבין זאת מעצם הציווי להקיף את העיר ולתקוע בשופרות. הקפה היא חיבור למקום קדוש או החלה של הקדושה על המקום: "סֹבּוּ צִיּוֹן **וְהַקִּיפוּהָ** סִפְרוּ מִגְדָּלֶיהָ" (תהלים מח, יג). וכן שנינו במשנה (מדות ב, ב): "כל הנכנסין להר הבית נכנסין דרך ימין ומקיפין ויוצאין דרך שמאל", וכן הוא במסכת שמחות. ובאמת כל הלשון "חג" עניינו הקפה ועיגול, כמו "חוֹק חָג עַל פְּנֵי מָיִם" (איוב כו, י), וחג הוא להקיף מקום קדוש [ועד היום נקראת אצל הערבים העלייה למקום הקדוש שלהם בשם "חאג'", שעיקרה הקפה]. וכן "אִסְרוּ חַג בַּעֲבֹתִים **עַד קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ**" (תהלים קיח, כז), חג שעניינו הקפת המזבח.

ויותר מזה מצינו במשנה בסוכה (ד, ה), בסדר הקפת המזבח בחג: "תקעו והריעו ותקעו. בכל יום מקיפין את המזבח פעם אחת... ואותו היום מקיפין את המזבח שבע פעמים". זהו ממש סדר יריחו: בכל יום הקפה אחת, וביום השביעי שבע הקפות, ובתקיעת שופרות. ובירושלמי (סוכה ד, ג) אמרו על כך במפורש: "אמר רבי אחא: זכר ליריחו". חז"ל ראו בהקפות יריחו את עניין הקפת המזבח.

ולא העם לבדו הקיף את העיר, אלא הארון עצמו: "**וַיַּסֵּב אֲרוֹן ה' אֶת הָעִיר** הַקֵּף פַּעַם אֶחָת וַיָּבֹאוּ הַמַּחֲנֶה וַיָּלִינוּ בַּמַּחֲנֶה" (יהושע ו, יא), אותו ארון שעליו נאמר בכניסה לארץ "הִנֵּה אֲרוֹן הַבְּרִית אֲדוֹן כָּל הָאָרֶץ עֹבֵר לִפְנֵיכֶם בַּיַּרְדֵּן" (שם ג, יא). הרי שהצורה שבה נופלת העיר היא על ידי שכבוד ה' סובב אותה ושוכן עליה ביום השביעי. ולכן הבין יהושע ממילא שהעיר כולה לה': החטאים בנפשותם למיתה, והכסף והזהב יבואו לאוצר בית ה'.

וזה עומק דברי המדרש שנכבשה בשבת, "השבת קודש... וכל מה שכבשנו יהא קודש". ביום השביעי, יום של קדושה, השלים הארון את שבע הקפותיו, והעיר נכבשה מכח הקדושה, וממילא היא נעשית קודש.

והסכימה דעת המקום עמו שעיר זו תהיה לה'. וייתכן שהביקורת שבבבלי, "אתה גרמת להם", היא לא על עצם ההקדשה, אלא על צורתה: שלא היה ראוי לעשותה בצורה של חרם, האוסר והממית, אלא בצורה של הקדש כל מה שימצאו בעיר לה'.

ד] חטא עכן: מעילה בקדשי שמים

לפי זה חטאו החמור של עכן הוא לא רק גניבת שלל, אלא מעילה בקדשי שמים, שלקח לעצמו מדבר שהוקדש לגבוה. וכך פותח הכתוב: "**וַיִּמְעֲלוּ** בְּנֵי יִשְׂרָאֵל **מַעַל בַּחֵרֶם** וַיִּקַּח עָכָן בֶּן כַּרְמִי בֶן זַבְדִּי בֶן זֶרַח לְמַטֵּה יְהוּדָה מִן הַחֵרֶם וַיִּחַר אַף ה' בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל" (יהושע ז, א). ועל זה נאמר: "וְהָיָה הַנִּלְכָּד בַּחֵרֶם יִשָּׂרֵף בָּאֵשׁ אֹתוֹ וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ כִּי עָבַר אֶת בְּרִית ה' וְכִי **עָשָׂה נְבָלָה בְּיִשְׂרָאֵל**" (שם, טו).

ח] משפט החרם: קודש קדשים ומות יומת

משפט החרם מפורש בסוף ספר ויקרא: "אַךְ כָּל חֵרֶם אֲשֶׁר יַחֲרִם אִישׁ לַה' מִכָּל אֲשֶׁר לוֹ מֵאָדָם וּבְהֵמָה וּמִשְׂדֵּה אֲחֻזָּתוֹ לֹא יִמָּכֵר וְלֹא יִגָּאֵל כָּל חֵרֶם **קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוּא לַה'**. כָּל חֵרֶם אֲשֶׁר יָחֳרַם מִן הָאָדָם לֹא יִפָּדֶה **מוֹת יוּמָת**" (ויקרא כז, כח-כט). וכבר האריך שם הרמב"ן ובמשפט החרם, וכמובא לעיל.

ויש להבין ענייננו. הרי גם כאשר יש מצווה להחרים את עממי כנען, הם לא מומתים מחמת שהם כקרבן לה', אלא מחמת רעתם, ככתוב "כִּי לֹא שָׁלֵם עֲוֹן הָאֱמֹרִי עַד הֵנָּה" (בראשית טו, טז), הרי שכשיצאו ישראל ממצרים נשלם עוונם, וככתוב "לֹא בְצִדְקָתְךָ וּבְיֹשֶׁר לְבָבְךָ אַתָּה בָא לָרֶשֶׁת אֶת אַרְצָם כִּי **בְּרִשְׁעַת הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה** ה' אֱלֹהֶיךָ מוֹרִישָׁם מִפָּנֶיךָ" (דברים ט, ה). ואם כן, מה שייך שמביאים אותם לה'? ומה שיתוף יש לחרם זה עם החרם שמחרימים ונותנים לה', שהוא "קודש קדשים לה'"?

והרי החרמת הרוע מצאנו הרבה: "וְלֹא תָבִיא תוֹעֵבָה אֶל בֵּיתֶךָ וְהָיִיתָ חֵרֶם כָּמֹהוּ שַׁקֵּץ תְּשַׁקְּצֶנּוּ וְתַעֵב תְּתַעֲבֶנּוּ **כִּי חֵרֶם הוּא**" (דברים ז, כו). ובעיר הנדחת: "הַכֵּה תַכֶּה אֶת יֹשְׁבֵי הָעִיר הַהִיא לְפִי חָרֶב **הַחֲרֵם אֹתָהּ** ... וְשָׂרַפְתָּ בָאֵשׁ אֶת הָעִיר וְאֶת כָּל שְׁלָלָהּ כָּלִיל לַה' אֱלֹהֶיךָ וְהָיְתָה תֵּל עוֹלָם לֹא תִבָּנֶה עוֹד. **וְלֹא יִדְבַּק בְּיָדְךָ מְאוּמָה מִן הַחֵרֶם** לְמַעַן יָשׁוּב ה' מֵחֲרוֹן אַפּוֹ וְנָתַן לְךָ רַחֲמִים וְרִחַמְךָ..." (שם יג, טז-יח). וכן בכל עממי כנען: "כִּי **הַחֲרֵם תַּחֲרִימֵם** ... לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא יְלַמְּדוּ אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת כְּכֹל **תּוֹעֲבֹתָם** אֲשֶׁר עָשׂוּ לֵאלֹהֵיהֶם וַחֲטָאתֶם לַה' אֱלֹהֵיכֶם" (שם כ, יז-יח).

ממילא יש להבין מה שייך בחרם כזה שהוא "לה'", שהוא קדוש, ובפרט באדם, שמחמת שהוא מוחרם ונידר לה' יש להורגו.

ו] עיר הנדחת כעולה כליל

שנינו במשנה (סנהדרין י, ו): "כליל לה' אלהיך, אמר רבי שמעון: אמר הקדוש ברוך הוא, אם אתם עושים דין בעיר הנדחת, מעלה אני עליכם כאילו אתם מעלין עולה כליל לפני". נראה מזה שיש כאן עניין של העלאת העיר לה', וכן נרמז בלשון הכתוב עצמו, "וְשָׂרַפְתָּ בָאֵשׁ... **כָּלִיל לַה' אֱלֹהֶיךָ**". ובבמדבר רבה (יד, א) הובאה על יריחו דעת רבי ברכיה הכהן: "כעיר הנדחת עשאה". וכן נראה מפשוטו של מקרא שבשניהם יש את עניין חרם.

והעניין הוא, שבקרבן שמביאים לה' יש ביטול ואיון של הדבר הנקרב, מחמת שהוא עצמו קרב לה'. כביכול עצם מציאותו החומרית עולה לגבוה; יש כאן ביטול של החומריות כלפי קדושת ה'. לעומת זאת, החרם הוא מציאות הפוכה מהעניין האלוהי. היא לא מתאימה לו ולא ראויה לעלות לגבוה, ובכל זאת היא נתבעת: מפני מה לא התאימה עצמה לעניין האלוהי? כביכול יש לחיים שבה לחזור לגבוה, ולכן הגבוה תובע את החזרת החיים, ולא רק את סילוקם מהעולם כתועבה. וזה השיתוף בין החרם הניתן לכהנים לבין חרם של מיתה.

ובניגוד לסתם מציאות של רוע שלא עשו אותה חרם אז היא נדחית מהחיים ומהקדושה, אבל חרמות עניינם שיש כאן מציאות שהייתה צריכה להיות לגבוה, אך אינה יכולה להיות לו מחמת הרוע והטומאה שבה. וזה עניין החרמת ערי הכנענים בארץ ה', שכאן הם יותר נתבעים להתאים את עצמם לגבוה.

כאשר מחרימים מציאות זו לה', ועתה מציאות זו עומדת לגבוה, אז נצרך בירור בין טוב לרע: בין הרע, שדינו להידחות ולמות, לבין הממון, שיהיה קודש קדשים, אוצר בית ה' יבוא. וכפי שהיה ביריחו: "וַיַּחֲרִימוּ אֶת כָּל אֲשֶׁר בָּעִיר מֵאִישׁ וְעַד אִשָּׁה מִנַּעַר וְעַד זָקֵן וְעַד שׁוֹר וָשֶׂה וַחֲמוֹר לְפִי חָרֶב" (יהושע ו, כא), ומאידך "רַק הַכֶּסֶף וְהַזָּהָב וּכְלֵי הַנְּחֹשֶׁת וְהַבַּרְזֶל **נָתְנוּ אוֹצַר בֵּית ה'**" (שם, כד).

עוד נראה שחרם הוא מלשון חרם של דייגים: "כֻּלֹּה בְּחַכָּה הֵעָלָה יְגֹרֵהוּ **בְחֶרְמוֹ** וַיֶּאַסְפ�ֵהוּ בְּמִכְמַרְתּוֹ עַל כֵּן יִשְׂמַח וְיָגִיל. עַל כֵּן **יְזַבֵּחַ לְחֶרְמוֹ** וִיקַטֵּר לְמִכְמַרְתּוֹ" (חבקוק א, טו-טז). כלומר, אחרי שהדבר נתפס לגבוה, כמו דג שנלכד ברשת, הוא נתבע להיות מתאים לעניין האלוהי, ומה שלא מתאים נידון למוות. [ויש לשים לב שהכתוב עצמו מחבר את החרם לזבח ולקיטור].

ז] "חרם בקרבך ישראל"

אמרו במו"ק (יז.) "מאי שמתא? אמר רב: שם מיתה", ושהשמתא נכנסת במאתיים וארבעים ושמונה איברים. כך החרם מפעפע ברמ"ח איברים: יש כאן חיים אלוהיים שנתבעים להיות מחוברים ומתאימים לה', אך מחמת מעשיהם וקלקולם הם מנוגדים לאלוהים חיים. אז חיות זו נהפכת לסם המוות. כעין דם ובשר מזוהמים בתוך הגוף, שהם מפעפעים בו ורוצים לצאת ממנו, וכל זמן שנשארים בו הם מבעירים את הגוף, עד שייפלטו החוצה בדמים מרובים.

וזה חרון האף שיש על החרם בקרב ישראל: "וְלֹא יֵכְלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָקוּם לִפְנֵי אֹיְבֵיהֶם עֹרֶף יִפְנוּ לִפְנֵי אֹיְבֵיהֶם כִּי הָיוּ לְחֵרֶם **לֹא אוֹסִיף לִהְיוֹת עִמָּכֶם** אִם לֹא תַשְׁמִידוּ הַחֵרֶם מִקִּרְבְּכֶם. קֻם קַדֵּשׁ אֶת הָעָם וְאָמַרְתָּ הִתְקַדְּשׁוּ לְמָחָר כִּי כֹה אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל **חֵרֶם בְּקִרְבְּךָ יִשְׂרָאֵל** לֹא תוּכַל לָקוּם לִפְנֵי אֹיְבֶיךָ עַד הָסִירְכֶם הַחֵרֶם מִקִּרְבְּכֶם" (יהושע ז, יב-יג). העניין האלוהי לא יכול להמשיך לשרות בישראל כל עוד החרם בקרבם, היות ויש כאן חיים כלואים שצריכים להגיע לגבוה, וכל זמן שלא הגיעו הם מצד אחד בטומאתם ומצד אחד בקדושתם לה', והגוף מפעפע. וכבר הזהיר יהושע מראש שהלוקח מהחרם הופך את המחנה עצמו לחרם: "וְשַׂמְתֶּם אֶת מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל לְחֵרֶם וַעֲכַרְתֶּם אוֹתוֹ" (שם ו, יח), וכלשון התורה "וְהָיִיתָ חֵרֶם כָּמֹהוּ" (דברים ז, כו).

ומכאן נראה שחלק מהקפידא הגדולה על עכן הוא, שעל ידי שלקח מהחרם הוא גם מעל בקדשי שמים, וגם נדבק בטומאות ובעוון של כנען ויריחו ובתועבותיהם. וכמבואר, בחרם מעורבים שניהם יחד.

ח] חר"ם ורח"ם

היפך החרם הוא רח"ם, וככתוב בעיר הנדחת: "וְלֹא יִדְבַּק בְּיָדְךָ מְאוּמָה מִן הַחֵרֶם לְמַעַן יָשׁוּב ה' מֵחֲרוֹן אַפּוֹ **וְנָתַן לְךָ רַחֲמִים וְרִחַמְךָ**" (דברים יג, יח). זה היפוך אותיות של חרם: כשהחרם מתבער, הרחמים באים במקומו, עתה החיים נרצים לפני ה'. וייתכן שגם "חרון" קשור לחרם, נו"ן ומ"ם מתחלפים. וכן אמרו במשנה שם (סנהדרין י, ו): "שכל זמן שהרשעים בעולם חרון אף בעולם, אבדו רשעים מן העולם נסתלק חרון אף מן העולם".

חרון אף הוא על דבר שקשור לאדם אך מכעיס אותו, האדם אינו כועס על מה שאינו קשור אליו, רק על קרוב שחטא. וכעין שנתבאר על עניין החרם שכאשר הוא מעורב בישראל הוא גורם חרון אף, וכשהוא מובדל מישראל וכלה, אז המבער אותו זוכה לרחמים.

וכך גם בסוף מעשה עכן, באותה לשון ממש של עיר הנדחת: "וַיָּקִימוּ עָלָיו גַּל אֲבָנִים גָּדוֹל עַד הַיּוֹם הַזֶּה **וַיָּשָׁב ה' מֵחֲרוֹן אַפּוֹ** עַל כֵּן קָרָא שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא עֵמֶק עָכוֹר עַד הַיּוֹם הַזֶּה" (יהושע ז, כו). ובמדרש (במדבר רבה שם) דרשו על כך "חֲמַת מֶלֶךְ מַלְאֲכֵי מָוֶת וְאִישׁ חָכָם יְכַפְּרֶנָּה" (משלי טז, יד), "זה יהושע שהשיב חרון אף ה' מישראל".

ט] עיר אחת ככל משפט החרם

לפי המבואר נראה במה שציווה ה' להחרים את עממי כנען: "**הַחֵרֵם תַּחֲרִים אֹתָם**" (דברים ז, ב), ואף שיש בעולם מקומות רבים מקולקלים, אך כיון שהם נמצאים בארץ ישראל, הם נתבעים יותר על עוונם, שהם נמצאים בארץ ה' ובקדושתו ואינם מתאימים לו ולענייננו והולכים בכל התועבות והרשעה שנשלמה בדור ירושת הארץ.

ממילא הבין יהושע שלפחות עיר אחת צריכה להיות ככל משפט החרם, חרם לה' במובן המלא שבספר ויקרא: האדם למיתה והממון לאוצר ה'. וכיון שציווה ה' להקיף את יריחו עם ארון הברית שבע פעמים, הבין יהושע שעיר זו, הראשונה, שנכבשת כולה מכח הכבוד האלוהי, היא שצריכה להיות חרם לה' לגמרי.

וזה מתאים גם לטעם שהביא הרד"ק בשם חז"ל: "יריחו כבושה תחלה לארץ ישראל, נוציאנה תרומה כאשה הזאת שמפרשת חלתה מתחלת עיסתה". העיר הראשונה היא התרומה, ההקדשה לה' של הארץ כולה, שבה מתבטא העניין של דבר שייך לקדושה שהתעוות ונהיה מנוגד אליו, שדינו להיאבד בחרם. והסכימה עמו דעת המקום.

י] לשונות משה בחטא העגל

יש ליתן את הדעת לכך שיהושע משתמש בלשון משה בחטא העגל. ולהקבלות נוספות.

א. יהושע פותח: "אֲהָהּ אֲ-דֹנָי אֱלֹהִים לָמָּה הֵעֲבַרְתָּ הַעֲבִיר אֶת הָעָם הַזֶּה אֶת הַיַּרְדֵּן לָתֵת אֹתָנוּ בְּיַד הָאֱמֹרִי לְהַאֲבִידֵנוּ **וְלוּ הוֹאַלְנוּ וַנֵּשֶׁב בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן**" (ז, ז). וזה מקביל לדברי משה "אִם אֵין פָּנֶיךָ הֹלְכִים אַל תַּעֲלֵנוּ מִזֶּה" (שמות לג, טו).

ב. וממשיך יהושע "בִּי אֲ-דֹנָי מָה אֹמַר אַחֲרֵי אֲשֶׁר הָפַךְ יִשְׂרָאֵל עֹרֶף לִפְנֵי אֹיְבָיו. וְיִשְׁמְעוּ הַכְּנַעֲנִי וְכֹל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ וְנָסַבּוּ עָלֵינוּ וְהִכְרִיתוּ אֶת שְׁמֵנוּ מִן הָאָרֶץ **וּמַה תַּעֲשֶׂה לִשְׁמְךָ הַגָּדוֹל**" (ז, ח-ט). וזו טענת משה אחר חטא העגל כשה' רצה לכלותם, שאם כן יתחלל שם ה' בעמים: "לָמָּה יֹאמְרוּ מִצְרַיִם לֵאמֹר בְּרָעָה הוֹצִיאָם לַהֲרֹג אֹתָם בֶּהָרִים וּלְכַלֹּתָם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה" (שם לב, יב), ובספר דברים: "פֶּן יֹאמְרוּ הָאָרֶץ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָנוּ מִשָּׁם **מִבְּלִי יְכֹלֶת ה'** לַהֲבִיאָם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר דִּבֶּר לָהֶם **וּמִשִּׂנְאָתוֹ אוֹתָם** הוֹצִיאָם לַהֲמִתָּם בַּמִּדְבָּר" (דברים ט, כח).

ג. ואף פתיחת התפילה דומה: שם "וָאֶתְפַּלֵּל אֶל ה' וָאֹמַר אֲ-דֹנָי אֱלֹהִים אַל תַּשְׁחֵת עַמְּךָ" (שם, כו), וכאן "אֲהָהּ אֲ-דֹנָי אֱלֹהִים".

ד. משה התנפל ארבעים יום וארבעים לילה לפני ה' (דברים ט, יח; כה), וכאן "וַיִּפֹּל עַל פָּנָיו אַרְצָה לִפְנֵי אֲרוֹן ה' עַד הָעֶרֶב" (ז, ו).

ה. ותשובת ה': "לֹא אוֹסִיף לִהְיוֹת עִמָּכֶם אִם לֹא תַּשְׁמִידוּ הַחֵרֶם מִקִּרְבְּכֶם" מתאימה למה שנאמר אחרי העגל: "כִּי לֹא אֶעֱלֶה בְּקִרְבְּךָ כִּי עַם קְשֵׁה עֹרֶף אַתָּה" (שמות לג, ג).

ו. ובשניהם נאמר חרון אף, שם "וְעַתָּה הַנִּיחָה לִי **וְיִחַר אַפִּי בָהֶם**" (שם לב, י) ומשה מבקש "שוב מחרון אפך", וכאן "וַיִּחַר אַף ה' בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל" ובסוף "וַיָּשָׁב ה' מֵחֲרוֹן אַפּוֹ".

ז. והחטא נשרף באש: "וַיִּקַּח אֶת הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשׂוּ **וַיִּשְׂרֹף בָּאֵשׁ**" (שם, כ), וכאן "וַיִּקַּח יְהוֹשֻׁעַ אֶת עָכָן בֶּן זֶרַח וְאֶת הַכֶּסֶף וְאֶת הָאַדֶּרֶת וְאֶת לְשׁוֹן הַזָּהָב ... וַיִּשְׂרְפוּ אֹתָם בָּאֵשׁ" (ז, כד-כה).

ח. בשניהם החטא מיוחס לעם כולו: שם "חָטָא הָעָם הַזֶּה חַטָּאָה גְדֹלָה" (שמות לב, לא), וכאן "חָטָא יִשְׂרָאֵל" (ז, יא).

ויש להתבונן אם יש לזה קשר מהותי לחטא העגל, ואם כל זה קשור לחרם.

ושמא יש לומר: שני חטאים אלו שנעשו בכסף וזהב שה' השפיע לישראל [וכדאמרו בברכות (לב.) על "וְדִי זָהָב" (דברים א, א): "אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, בשביל כסף וזהב שהשפעת להם לישראל עד שאמרו די, הוא גרם שעשו את העגל"] מיד אחרי ההתנתקות ממצרים והברית עם ה', שם אחרי מתן תורה, וכאן אחרי הביאה לארץ ומילת בני ישראל וההתנתקות מחרפת מצרים. ושמא ראה במעילת עכן חזרה של אותו חטא, ולכן התפלל בלשון רבו. ועדיין צריך עיון.

✦

לתגובות והערות

gmail.com@8484973

בס"ד

מקבילות בספר יהושע

הרב מיכאל לוי

הִנְנִי עֹמֵד לְפָנֶיךָ שָׁם עַל הַצּוּר בְּחֹרֵב וְהִכִּיתָ בַצּוּר וְיָצְאוּ מִמֶּנּוּ מַיִם וְשָׁתָה הָעָם וַיַּעַשׂ כֵּן מֹשֶׁה לְעֵינֵי זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל: {ז} וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם מַסָּה וּמְרִיבָה עַל רִיב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל נַסֹּתָם אֶת יְיָ לֵאמֹר הֲיֵשׁ יְיָ בְּקִרְבֵּנוּ אִם אָיִן: (פ) {ח} וַיָּבֹא עֲמָלֵק וַיִּלָּחֶם עִם יִשְׂרָאֵל בִּרְפִידִם: {ט} וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל יְהוֹשֻׁעַ בְּחַר לָנוּ אֲנָשִׁים וְצֵא הִלָּחֶם בַּעֲמָלֵק מָחָר אָנֹכִי נִצָּב עַל רֹאשׁ הַגִּבְעָה וּמַטֵּה הָאֱלֹהִים בְּיָדִי: {י} וַיַּעַשׂ יְהוֹשֻׁעַ כַּאֲשֶׁר אָמַר לוֹ מֹשֶׁה לְהִלָּחֶם בַּעֲמָלֵק וּמֹשֶׁה אַהֲרֹן וְחוּר עָלוּ רֹאשׁ הַגִּבְעָה: {יא} וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וְגָבַר יִשְׂרָאֵל וְכַאֲשֶׁר יָנִיחַ יָדוֹ וְגָבַר עֲמָלֵק: {יב} וְיֹדֵי מֹשֶׁה כְּבֵדִים וַיִּקְחוּ אֶבֶן וַיָּשִׂימוּ תַּחְתָּיו וַיֵּשֶׁב עָלֶיהָ וְאַהֲרֹן וְחוּר תָּמְכוּ בְיָדָיו מִזֶּה אֶחָד וּמִזֶּה אֶחָד וַיְהִי יָדָיו אֱמוּנָה עַד בֹּא הַשָּׁמֶשׁ: {יג} וַיַּחֲלֹשׁ יְהוֹשֻׁעַ אֶת עֲמָלֵק וְאֶת עַמּוֹ לְפִי חָרֶב: (פ) {יד} וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה כְּתֹב זֹאת זִכָּרוֹן בַּסֵּפֶר וְשִׂים בְּאָזְנֵי יְהוֹשֻׁעַ כִּי מָחֹה אֶמְחֶה אֶת זֵכֶר עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם:

זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם

{א} וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ כָּל מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן יָמָּה וְכָל מַלְכֵי הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר עַל הַיָּם אֵת אֲשֶׁר הוֹבִישׁ יְיָ אֶת מֵי הַיַּרְדֵּן מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַד עָבְרָם וַיִּמַּס לְבָבָם וְלֹא הָיָה בָם עוֹד רוּחַ מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: (ס) {ב} בָּעֵת הַהִיא אָמַר יְיָ אֶל יְהוֹשֻׁעַ עֲשֵׂה לְךָ חַרְבוֹת צֵרִים וְשׁוּב מֹל אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֵׁנִית: {ג} וַיַּעַשׂ לוֹ יְהוֹשֻׁעַ חַרְבוֹת צֵרִים וַיָּמָל אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל גִּבְעַת הָעֲרָלוֹת: {ד} וְזֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר מָל יְהוֹשֻׁעַ כָּל הָעָם הַיֹּצֵא מִמִּצְרַיִם הַזְּכָרִים כֹּל אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה מֵתוּ בַמִּדְבָּר בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתָם מִמִּצְרָיִם: {ה} כִּי מֻלִים הָיוּ כָּל הָעָם הַיֹּצְאִים וְכָל הָעָם הַיִּלּוֹדִים בַּמִּדְבָּר בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתָם מִמִּצְרַיִם לֹא מָלוּ: {ו} כִּי אַרְבָּעִים שָׁנָה הָלְכוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר עַד תֹּם כָּל הַגּוֹי אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה הַיֹּצְאִים מִמִּצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹל יְיָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְיָ לָהֶם לְבִלְתִּי הַרְאוֹתָם אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְיָ לַאֲבוֹתָם לָתֶת לָנוּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ: {ז} וְאֶת בְּנֵיהֶם הֵקִים תַּחְתָּם אֹתָם מָל יְהוֹשֻׁעַ כִּי עֲרֵלִים הָיוּ כִּי לֹא מָלוּ אוֹתָם בַּדָּרֶךְ

יְהוֹשֻׁעַ - יְהוֹשֻׁעַ (ד' פעמים בשניהם)

חַרְבוֹת צֵרִים - הַצּוּר בְּחֹרֵב[1]... לְפִי חָרֶב

גִּבְעַת הָעֲרָלוֹת - רֹאשׁ הַגִּבְעָה

וכל העם הילודים במדבר בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתָם מִמִּצְרַיִם לא מלו - זכור את אשר עשה לך עמלק בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם (משנה תורה)

אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה - בְּחַר לָנוּ אֲנָשִׁים וְצֵא הִלָּחֶם בַּעֲמָלֵק

אשר מל יהושע כל העם היוצאים ממצרים הַזְּכָרִים - אמחה את זֵכֶר עמלק

[ניתן להוסיף ולהקביל ששניהם נזכרו אחרי קריעת ים סוף/חציית הירדן, ששניהם עניין אחד כמו שרומז היטב הכתוב ביהושע שם.]

[1] אין לראות את סיפור זה כנפרד מסיפור עמלק, שהרי זה אירוע המשכי, שהכתוב מדגיש שעמלק הפתיע 'ברפידים', וכן המזבח הנקרא 'ה' נסי' ממשיך את 'מה תנסון את ה'' במסה, וכן המקבילה הפנימית הסומכת את 'הצור בחרב' למלחמה 'לפי חרב'.

האם יש למקבילה שורש בחז"ל? אכן: "וַיְזַנֵּב בְּךָ, הִכָּה אוֹתָן מַכַּת זָנָב. וְאַתְיָא כִּי הָא דְּאָמַר רַבִּי חִינְנָא בַּר שִׁיקְלָא, מֶה הָיוּ בֵּית עֲמָלֵק עוֹשִׂין. חוֹתְכִין מִילּוֹתֵיהֶן שֶׁל יִשְׂרָאֵל וְזוֹרְקִין כְּלַפֵּי מַעְלָה וְאוֹמְרִין, בָּזֶה בָּחַרְתָּ, הֱוֵי לְךָ מַה שֶּׁבָּחַרְתָּ" (תנחומא כי תצא ט/י).

וכדי לבאר, נקדים שתי נקודות, דהנה צ"ב מה טעם מצא כאן הכתוב להזכיר חטא דור המדבר "וְזֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר מָל יְהוֹשֻׁעַ כָּל הָעָם הַיֹּצֵא מִמִּצְרַיִם הַזְּכָרִים כֹּל אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה מֵתוּ בַּמִּדְבָּר בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתָם מִמִּצְרָיִם... כִּי אַרְבָּעִים שָׁנָה הָלְכוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר עַד תֹּם כָּל הַגּוֹי אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה הַיֹּצְאִים מִמִּצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹל יְיָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְיָ לָהֶם לְבִלְתִּי הַרְאוֹתָם אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְיָ לַאֲבוֹתָם לָתֶת לָנוּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ", ואמנם פשט הכתוב כדי לבאר כיצד יש ארבעים שנה שלא מלו, אך האריכות בזה אומרת דרשני.

נקודה נוספת לבאר, שהנה מקדים הכתוב פרט משמעותי "**וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ** כָּל מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן יָמָּה וְכָל מַלְכֵי הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר עַל הַיָּם אֵת אֲשֶׁר הוֹבִישׁ יְיָ אֶת מֵי הַיַּרְדֵּן מִפְּנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל עַד עָבְרָם **וַיִּמַּס לְבָבָם** וְלֹא הָיָה בָם עוֹד רוּחַ מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: **בָּעֵת הַהִיא** אָמַר יְיָ אֶל יְהוֹשֻׁעַ עֲשֵׂה לְךָ חַרְבוֹת צֻרִים וְשׁוּב מֹל אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", וצ"ב מדוע זה הזמן דווקא למול.

והביאור פשוט, דהחושש ממלחמה פתאומית לא ימול, כי המילה היא במקום כוח הזכר, בחלציו, ומתשת כוח מלחמתו, והרי זה התרמית של מעשה שכם להילחם בהם בפתאומיות בהיותם כואבים, ולפיכך לא מלו במדבר שמא יפתיעום בהיותם חלשים (וכמעשה עמלק), ורק כשחשו בטוחים בעת ההיא ציווה ה' למול.

אלא שבמדבר למרות שלא מלו שמא יפתיעום בחולשתם, עמלק זיהה את נקודת החולשה ברפידים שהיו העם עייפים למים בדרך, והפתיעם במלחמה, דהיינו שכעת גילו שלא יעזור להימנע מלמול כמצוות ה', כי היה להם לבטוח במה שנמס לב העמים סביבם מקריעת ים סוף כנתוב.

וזה הסיפור כאן שאחר קריעת מי הירדן (שהוא מעין חזרה על קי"ס כמבואר בכתוב), וכל העמים סביבם נמסו, אז בעת ההיא מלו את הזכרים אנשי המלחמה.

הרי שמאורע זה היה כעין כפרה על החטא ההוא, ולפיכך כאן מוזכר שמתו כל אנשי המלחמה שחטאו בחטא הפחד מהאוייב במרגלים, וכעת כשמלים את הזכרים אנשי המלחמה החדשים, מתקנים את חטא אבותיהם שלא מלו במדבר.

וזה מה שאמרו חז"ל שעמלק חתך מילותיהם של ישראל וזרק כלפי מעלה, ואמר 'הא לך מה שבחרת', כלומר שמה שה' בחר וגזר היה חייב להיעשות, וזה מה שהיה צריך להיות מצד ישראל בכבוד אך כשלא עשו כן כנגד זה בא עמלק ועשה להם זאת בביזיון, ולפיכך עמלק הוא כביכול שלוחו של מקום על אותו החטא שלא מלו, וע"ז אומר כלפי מעלה 'הא לך מה שבחרת'[2].

ולפיכך מילת יהושע את העם היא התיקון לחטא שממנו באה מלחמת עמלק, והיא התיקון של חטא דור המדבר כולו, שלא מלו מחשש המלחמה, ולמרות שה' עשה את שלו להמיס לב העמים סביבם בקי"ס, אפ"ה הם חששו ומנעו עצמם מלהיכנס בברית ה', ובזה המשיכו חטאם בחטא המרגלים שחששו ממלחמה ונגזרה עליהם גזירת כיליון במדבר, ואת זה יהושע מתקן מעתה בדור החדש.

ומעתה, אולי יתבאר מהו הסיפור הגורלי של משה במלון, שביקש ה' המיתו על שלא מל בדרך, דהיינו שזה לא היה אירוע נקודתי, אלא משל מקדים לסיפור של דרך בני ישראל במדבר וחטאם, שהרי משה היה בדרך לגאול את ישראל במצוות ה', אלא שמחמת הדרך דחה את המילה, וזה בעצם סימן לבאות בחטא של ישראל בהנהגת משה, כשנגאלים

[2] וייתכן שיש כאן רמז, ש'עמלק' הוא לשון חיתוך, מלשון 'מליקה', וכן 'מל' לשון חיתוך, דהיינו, שמכיוון שישראל לא מלו עצמם, בא עמלק ו'מל' אותם.

ממצרים ולא מלים בדרך, וזה הגורם השורשי לכל חטא הדור, ובאירוע מכונן מספר הכתוב שהמנהיג היה חסר שלימות בעניין זה.

ולפ"ז מבואר מדוע תיקון חטא זה בא רק אחר מיתת משה, שרק יהושע היה זכאי לעשות כן ולתקן חטא דור המדבר ולא משה רבו, משום שזה היה נקודת החיסרון של משה עצמו, וזה הסיפור של 'משה מת ויהושע מכניס', שיש נקודה שרק יהושע יכול לעשות ורבו לא, והיינו שיהושע שהוא מיוסף ששמר על המילה הוא ביכולתו לתקן חטא הברית.

ובעצם, זה שחטא המילה היא שורש חטא דור המדבר וסיבת גזירתו, הוא הבנתו המאוחרת של משה למפרע בסוף מ' שנים, כדבריו "וּמַלְתֶּם אֵת עָרְלַת לְבַבְכֶם וְעָרְפְּכֶם לֹא תַקְשׁוּ עוֹד", וזו גם המסקנא של דברים 'ומל ה' אלוקיך את לבבך'.

***

ובהקשר רחב יותר – המקבילה הנ"ל אינה מצומצמת לחלק ההוא, אלא להקשר הרחב שלה, שבהמשך ביהושע שם מסופר שעשו פסח ואכלו מעבור הארץ והמן שבת ממחרת, וזה ממשיך את סיפור עמלק שבא בסמיכות לסיפור המן, ובחז"ל מבואר שזה לא במקרה, אלא אותה נסיונות של ישראל היוכל לערוך שולחן במדבר בעניין המן והשליו (בכתוב בתהילים וינסו אל בישימון היוכל לערוך שולחן וכו'), זו שהמשיכה ברפידים 'מה תנסון את ה'', היא זו שהביאה את מלחמת עמלק שהסתיימה בבניית מזבח 'ה' ניסי', והתבאר זה עוד במקו"א (מאמר 'חטא המרגלים ג' - עמלקי').

וז"ל המדרש (תנחומא כי תצא י) "כָּל הַנֶּחֱשָׁלִים אַחֲרֶיךָ, רַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי נְחֶמְיָה וְרַבָּנָן. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, אָמְרוּ, אִם זָכוּר הוּא עַל מַעֲשֵׂינוּ, נַעַבְדֶנּוּ. וְאִם לָאו, נִמְרֹד בּוֹ. וְרַבִּי נְחֶמְיָה אוֹמֵר, אִם מַסְפִּיק לָנוּ מְזוֹנוֹתֵינוּ כְּמֶלֶךְ שֶׁהוּא שָׁרוּי בַּמְּדִינָה וְאֵין הַמְּדִינָה חָסֵר כְּלוּם, נַעַבְדֶנּוּ. וְאִם לָאו, נִמְרֹד בּוֹ. וְרַבָּנָן אָמְרֵי, מְסִיחִין אָנוּ בְּלִבֵּנוּ, אִם הוּא יוֹדֵעַ מָה אָנוּ מְסִיחִין בְּלִבֵּנוּ, נַעַבְדֶנּוּ. וְאִם לָאו, נִמְרֹד בּוֹ. רַבִּי בֶּרֶכְיָה בְּשֵׁם רַבִּי לֵוִי אָמַר, בְּלִבָּם הָיוּ מְסִיחִין, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נוֹתֵן לָהֶם שֶׁאֵלָתָם. מַה טַּעַם. וַיְנַסּוּ אֵל בִּלְבָבָם לִשְׁאָל אֹכֶל לְנַפְשָׁם".

כלומר המדרש מביא שלוש דעות מהי אותה 'נסיונות' של 'היש ה' בקרבינו' שהביאה את עמלק, ומקשר את זה לפסוק של 'וינסו אל בלבבם' שדיבר בכלל על המן והשליו, ומבאר שלפיכך בא עמלק לתפוס הנחשלים בנסותם את ה', כלומר שהמדרש מסביר שסיפור עמלק לא בא במקרה אחר סיפור המן, כי הוא בא על נסותם את ה' בבקשת המן והשליו.

וע"פ המדרש יובן כל ההקשר של הפרשה שהמילה המנחה בו היא שורש 'נס' החל מהמסע ממרה 'ושם ניסהו' לבין אילים 'ובין סיני' 'מדבר סין' 'למען אנסנו' 'מה תנסון את ה'' 'ה' ניסי' וכו' שהכול אותו סיפור של נסיונות שנאמר כהקדמה למה שהביא את עמלק.

אהבת ציון – הרב צבי אריה סטפנסקי

וַיֹּאמֶר ה' אֶל יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן מְשָׁרֵת מֹשֶׁה לֵאמֹר (יהושע א, א):

יהושע כמשרת משה מצאנוהו בהרבה מקומות בתורה, ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים, ויקם משה ויהושע משרתו, וכן הרבה.

אמנם בפרשת פינחס שם ביקש משה: יפקוד ה' א-להי הרוחות לכל בשר איש על העדה, אמר לו ה' קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו, ולא נזכר שם עניין היותו משרת משה, משמע, שעניין זה אינו שייך לבחירתו להנהגה. מאידך בפרשת דברים, אמר ה': יהושע בן נון העומד לפניך, הוא יבוא שמה, אותו חזק כי הוא ינחילנה את ישראל. משמע שהנהגת יהושע כן שייכת להיותו משרת משה, וכן כאן פותח המקרא, ויאמר ה' אל יהושע בן נון משרת משה לאמר, שנראה שמצד מה שהוא משרת משה אמר לו מה שאמר.

שאלה נוספת, שם נאמר ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים לפני ה', על פיו יצאו ועל פיו יבואו הוא וכל בני ישראל עימו וכל העדה, משמע שאלעזר יביא את דבר ה' לישראל, ויהושע יהיה רק כמלך ששואל באורים ותומים. וכשאול ודוד, שכך הנהיגו את העם על פי ה', ואילו בפועל לא כך היה אלא כמאמר הגמ' (עירובין סג ב) לא אשכחנא דאיצטריך ליה יהושע. ויהושע הוא המביא את דבר ה' לישראל, והוא שואל ונענה, כמו בחטא עכן.

ונראה בע"ה שיהושע כמשרת משה, ממשיך הוא את תפקידי משה. ירושת הארץ במהותה היא מענייני משה, כגואל ומשלים את ישראל בכל שלימויותיהם. כמשרת משה, יהושע מיישם את עניני משה בארץ, ומכניס את ישראל לארץ, אמנם בפינחס לא מדובר על עניני משה המיוחדים, על ירושת הארץ או על איזה עניין פרטי, אלא על כללות הנהגת ישראל שלא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה, ולכך נבחר יהושע מצד איש אשר רוח בו ולא מצד היותו משרת משה.

מצד היותו מנהיג כללי, הוא צריך לשאול באורים ותומים, אבל מצד היותו משרת משה, ומוציא לפועל את עניניו של משה, ה' מדבר עימו ומצווה אותו בעצמו כמשה.

לפ"ז מה שנאמר כאן ויאמר ה' אל יהושע בן נון משרת משה, כלול בזה שני דברים, הן עצם הדיבור והזכייה לנבואה שזה בא מצד שירות משה, [וכעי"ז מצינו באלישע שהלך אחר אליהו, וישרתהו, וזכה לנבואה] והן מצד תוכן הדיבור העוסק בירושת הארץ, שהוא ענינו של משה, שעל כן דיבר עימו ה' בעצמו ולא ע"י אורים ותומים כמבואר.

ולפ"ז באמת בכל עניני יהושע לא היה צריך לישאל לו לאלעזר, והמקום היחיד שהיה נצרך לו לשאול באורים ותומים, היה כשבאו לכרות ברית הגבעונים והציגו עצמם כאילו באו מארץ רחוקה, שזה לא היה עניין השייך לירושת הארץ, ואכן שם נאמר: ופי ה' לא שאלו.

וְהִנֵּה אִישׁ עֹמֵד לְנֶגְדּוֹ וְחַרְבּוֹ שְׁלוּפָה בְּיָדוֹ

הרב דוד פורמן והרב אליעזר רובנוביץ

בספר יהושע סוף פרק ה' ישנם פסוקים שכמעט לא ניתן לקרותם מבלי להיזכר בסיפור נוסף בתנ"ך:

> וַיְהִי בִּהְיוֹת יְהוֹשֻׁעַ בִּירִיחוֹ וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה אִישׁ עֹמֵד לְנֶגְדּוֹ וְחַרְבּוֹ שְׁלוּפָה בְּיָדוֹ וַיֵּלֶךְ יְהוֹשֻׁעַ אֵלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ הֲלָנוּ אַתָּה אִם לְצָרֵינוּ. וַיֹּאמֶר לֹא כִּי אֲנִי שַׂר צְבָא ה' עַתָּה בָאתִי וַיִּפֹּל יְהוֹשֻׁעַ אֶל פָּנָיו אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ וַיֹּאמֶר לוֹ מָה אֲדֹנִי מְדַבֵּר אֶל עַבְדּוֹ. וַיֹּאמֶר שַׂר צְבָא ה' אֶל יְהוֹשֻׁעַ **שַׁל נַעֲלְךָ מֵעַל רַגְלֶךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עֹמֵד עָלָיו קֹדֶשׁ הוּא** וַיַּעַשׂ יְהוֹשֻׁעַ כֵּן. (יהושע ה, יג-טו)

ובוודאי, שהסיפור הזה מעלה בזכרון את מעמד הסנה:

> וּמֹשֶׁה הָיָה רֹעֶה אֶת צֹאן יִתְרוֹ חֹתְנוֹ כֹּהֵן מִדְיָן וַיְנַהַג אֶת הַצֹּאן אַחַר הַמִּדְבָּר וַיָּבֹא אֶל הַר הָאֱלֹהִים חֹרֵבָה. וַיֵּרָא מַלְאַךְ ה' אֵלָיו בְּלַבַּת אֵשׁ מִתּוֹךְ הַסְּנֶה וַיַּרְא וְהִנֵּה הַסְּנֶה בֹּעֵר בָּאֵשׁ וְהַסְּנֶה אֵינֶנּוּ אֻכָּל. וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אָסֻרָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת הַמַּרְאֶה הַגָּדֹל הַזֶּה מַדּוּעַ לֹא יִבְעַר הַסְּנֶה. וַיַּרְא ה' כִּי סָר לִרְאוֹת וַיִּקְרָא אֵלָיו אֱלֹהִים מִתּוֹךְ הַסְּנֶה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי. וַיֹּאמֶר אַל תִּקְרַב הֲלֹם **שַׁל נְעָלֶיךָ מֵעַל רַגְלֶיךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עוֹמֵד עָלָיו אַדְמַת קֹדֶשׁ הוּא**. (שמות ג, א-ה)[1]

ויש להעלות כמה שאלות: מה הקשר בין הסיפורים? מה עניינו של המלאך בשני הסיפורים? מדוע במעמד הסנה הוא נקרא 'מלאך ה'' ובספר יהושע 'שר צבא ה'?

ג' מתנות טובות

והנה בגמרא מסכת ברכות ה,א אמרו חז"ל:

> תניא רבי שמעון בן יוחאי אומר: שלש מתנות טובות נתן הקדוש ברוך הוא לישראל, וכולן לא נתנן אלא ע"י יסורין. אלו הן, תורה, וארץ ישראל, והעולם הבא. תורה מנין, שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו (תהלים צד, יב). ארץ ישראל דכתיב כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך (דברים ח, ה), וכתיב בתריה כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה (שם, ז). העולם הבא דכתיב כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר (משלי ו, כג).

והנה, גבי תורה וארץ ישראל הפסוקים מפורשים, אך היכן כתוב עולם הבא? ובאמת רש"י עמד על כך ופירש: "ודרך חיים – חיי העוה"ב הויין לו תוכחות מוסר לאדם". ועדיין צריך ביאור, היכן מוזכר עולם הבא. אכן נראה ברור, שחז"ל דורשים את המילים "**וְדֶרֶךְ חַיִּים**", שהן מתייחסות אל הפסוק: "לִשְׁמֹר אֶת **דֶּרֶךְ** עֵץ **הַחַיִּים**", דהיינו הדרך לגן עדן אשר לו קוראים חז"ל 'עולם הבא'. ולפי

[1] וכבר במדרשים קישרו בין הסיפורים (תנחומא שמות יט; שמות רבה ב, ו). ובמפרשים שאלו מדוע למשה נאמר 'נעליך' וליהושע 'נעלך', וראה בהערה להלן.

זה, ניתן גם להבין מה הם אותם ייסורים שאדם צריך לעבור כדי להשיג את דרך החיים, שהם המוזכרים בתחילת הפסוק: "וַיַּשְׁכֵּן מִקֶּדֶם לְגַן עֵדֶן אֶת הַכְּרֻבִים וְאֵת לַהַט הַחֶרֶב הַמִּתְהַפֶּכֶת" (בראשית ג, כד).

ויש להתבונן, האם יש איזה שהוא תיעוד בתנ"ך לחזרת האדם לגן עדן? האם יש סיפור כל שהוא של פגישת כרובים עם אש ועם חרב השומרים על מקום מיוחד? – וזה כמובן מוביל לשאול: היכן נמצא גן עדן? היכן אפשר לפגוש את הכרובים עם להט החרב המתהפכת?

חיבור חלקים

אם נחשוב על שני הסיפורים שעמהם פתחנו, נתחיל לקבל הבנה היכן נמצא גן עדן ומהו עולם הבא עליו דיברו חז"ל. אם נחבר יחד את שני הסיפורים, נראה לפנינו שני מלאכים מגינים על מקום קדוש, אחד מתגלה מתוך אש, ואחד מופיע עם חרבו שלופה בידו. שני הסיפורים האלה, הם לא שני סיפורים נפרדים, אלא תמונה אחת המחולקת לשנים. כמו גן עדן מפוצל לשנים, חלק אחד בתחילת חומש שמות: כרוב אחד מתוך האש, וחלק שני בתחילת ספר יהושע: הכרוב השני אחוז החרב.

והשאלה נשאלת: מדוע תמונה אחת מפוצלת לשנים, ומה משמעות יש בפיצול הזה? עוד יש לשאול: מבחינה מציאותית, היכן נמצא גן עדן, בהר חורב איפה שהיה מעמד הסנה, או בארץ ישראל איפה שעמד יהושע?

ושתי השאלות מובילות למסקנה אחת: גן עדן, הוא חיבור של התורה שניתנה בחורב עם ארץ ישראל. כאשר שניהם נמצאים יחד, פוגשים שני כרובים ואת להט החרב המתהפכת, אך כאשר הם מפוצלים לשנים פוגשים בהר חורב כרוב אחד עם אש, ובכניסה לארץ ישראל כרוב שני עם חרב.

עץ החיים ועץ הדעת

ובאמת בגן עדן יש שני עצים, עץ החיים ועץ הדעת. עץ החיים הוא התורה: "עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ" (משלי ג, יח), עץ הדעת טוב ורע הוא ארץ ישראל: "כִּי ה' אֱלֹקֶיךָ מְבִיאֲךָ אֶל אֶרֶץ **טוֹבָה** וכו'. אֶרֶץ חִטָּה וּשְׂעֹרָה וְגֶפֶן וּתְאֵנָה וְרִמּוֹן אֶרֶץ זֵית שֶׁמֶן וּדְבָשׁ" (דברים ח, ז-ח; ועי' זהר חדש קכז,ב).[2]

כאשר בני ישראל באים לקבל את התורה הם פוגשים במלאך מתוך האש, מפני שהתורה ניתנה באש מעל הר סיני. בכל מקום שיש מערכת יחסים אמיתית יש אש העוטפת סביבה, אשר מטעם זה כל יציאה מהקשר פוגשת קנאה וחרון אף (עי' סוטה יז,א לא זכו אש אוכלתן). אך גם כדי בכניסה למערכת יחסים יש מסך של אש, הוא הפחד מהמחויבות המוחלטת, ואלו הם מן הייסורים העומדים לפני הכניסה למערכת יחסים. ובמעמד הר סיני בני ישראל מאוד פחדו ואמרו: "לָמָּה נָמוּת כִּי תֹאכְלֵנוּ הָאֵשׁ הַגְּדֹלָה הַזֹּאת" (דברים ה, כב).

כאשר בני ישראל באים לקבל את ארץ ישראל הם פוגשים במלאך שר צבא אחוז חרב, מפני שכעת הם באים לכבוש את ארץ ישראל בכוח החרב, ועליהם לדעת את הדרך הנכונה להחזיק בחרב. עליהם גם להיות מוכנים למסור נפשם על הדבר, ולקחת בחשבון את האפשרות שייאכלו בחרב ובכל זאת לעלות לארץ ישראל מתוך אמון בה'. הם כבר נכשלו פעם אחת כשאמרו בחטא המרגלים: "וְלָמָּה ה' מֵבִיא אֹתָנוּ אֶל הָאָרֶץ הַזֹּאת לִנְפֹּל בַּחֶרֶב" (במדבר יד, ג). ומפני כן, בפסוקים שלפני פגישת שר צבא ה' מסופר: "בָּעֵת הַהִיא אָמַר ה' אֶל יְהוֹשֻׁעַ עֲשֵׂה לְךָ **חַרְבוֹת** צֻרִים וְשׁוּב מֹל אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

[2] ועומק חטא אדם הראשון בלקיחה מעץ הדעת ללא עץ החיים, הוא בלקיחת ארץ ישראל מבלי החיבור לתורה.

שֵׁנִית" (יהושע ה, ב), לבטא את מסירות הנפש לדבר ה'. וזהו מן הייסורים שצריך לעבור כדי לזכות בארץ ישראל.[3]

מיד לאחר קיום המילה בחרבות צורים הכתוב מדבר על תחילת האכילה מפירות הארץ, כי מי שעובר את שער החרב זוכה לאכול מפירות הארץ. וכנגד מעמד הסנה שהיה עם עץ, עץ החיים,[4] כאן מוזכרים הפירות, פירות עץ הדעת.[5] וכאשר המלאך שר הצבא פוגש את יהושע, יהושע שואל אותו: "הֲלָנוּ אַתָּה, אִם לְצָרֵינוּ", האם אתה מלאך **טוב** או מלאך **רע**? האם החרב מופנית כלפינו או כלפי אויבינו? כי אכילה מעץ הדעת **טוב ורע** כרוכה בסיכון, והחרב היא חרב המתהפכת. לפירות ארץ ישראל יש את המעלות הגדולות ביותר, של אכילה מתוך ברית, קיום מצוות, הנאות העולם הזה, אך יש בהם גם את הסכנות הגדולות של שכחת ה', כוחי ועוצם ידי, וישמן ישרן ויבעט, והכול תלוי במעשים.

ומה קורה לאחר שעוברים את שני הכרובים עם להט החרב המתהפכת? לאחר שעברו את הייסורים, ולאחר שלב ההגבלה החמורה, נאמר במעמד הר סיני: "**בְּמִשֹׁךְ הַיֹּבֵל** הֵמָּה **יַעֲלוּ** בָהָר" (שמות יט, יג), וכך גם בכניסה לארץ ישראל: "וְהָיָה **בְּמִשֹׁךְ בְּקֶרֶן הַיּוֹבֵל** וכו' **וְעָלוּ** הָעָם אִישׁ נֶגְדּוֹ" (יהושע ו, ה). האדם מוזמן להיכנס חזרה לגן עדן.

נמצא, שכאשר אמר רשב"י ג' מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכולן על ידי ייסורים, תורה ארץ ישראל ועולם הבא, באמת כולן מתנה אחת, רק שאפשר גם לפצל אותה ולקבל כל חלק בנפרד. אך השלימות היא כאשר מקבלים את התורה יחד עם ארץ ישראל, ולזה קוראים חז"ל **עולם הבא**.

***

את הפרק הזה בספר יהושע קוראים בהפטרת יום א' של חג הפסח. ונראה לכאורה, שכאשר סידרו חז"ל פרק זה, מלבד השמחה והחגיגה על יציאת מצרים, הם באו לתת לחג הפסח גם את השמחה והחגיגה על הכניסה לארץ ישראל. בחג הפסח יש חזרה לתחילת הסיפור, והזדמנות לתקן מחדש את חטא אדם הראשון שאכל מעץ הדעת קודם זמנו. גם בחג הפסח, מתנזרים מחמץ, לא אוכלים חדש, ומתחילים שלב של כניסה מחדש למערכת יחסים ביראה ובדרך ארץ. אלו הם חלק מן הייסורים בתהליך החזרה לגן עדן.

---

[3] ועי' בראשית רבה (כא, ט): "וְאֵת לַהַט הַחֶרֶב הַמִּתְהַפֶּכֶת – רבי הונא בשם רבי אבא אמר **חרב מילה**, שנאמר עשה לך חרבות צורים. רבנן אמרי **חרב תורה** שנאמר וחרב פיפיות בידם (תהלים קמט)".

[4] עי' זוהר ח"ג רעד,ב.

[5] וכן ניתן לבאר את ההבדל בין הנאמר למשה 'נעליך' בלשון רבים, מפני שעוד לא קיבל את **שני** העצים, אך יהושע היה לאחר שכבר קיבל את עץ החיים רק עוד לא קיבל את עץ הדעת, ועל כן נאמר לו בלשון יחיד 'נעלך'.

ב״ה

ערוכה ושמורה

חידושים ועיונים בלימוד הנ״ך השנתי

מאת הרב דוד ורמן

פרשת בראשית תשפ״ז – גליון מס' 1

ירושת ערי מדין ושינוי החלוקה בעבר הירדן

❖

וְכֹל עָרֵי הַמִּישֹׁר וְכָל מַמְלְכוּת סִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר מָלַךְ בְּחֶשְׁבּוֹן, אֲשֶׁר הִכָּה מֹשֶׁה אֹתוֹ וְאֶת נְשִׂיאֵי מִדְיָן, אֶת אֱוִי וְאֶת רֶקֶם וְאֶת צוּר וְאֶת חוּר וְאֶת רֶבַע נְסִיכֵי סִיחוֹן יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ. וְאֶת בִּלְעָם בֶּן בְּעוֹר הַקּוֹסֵם הָרְגוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בַּחֶרֶב אֶל חַלְלֵיהֶם (יהושע יג כא-כב)

מקראות אלו נאמרו בתוך מנין ערי נחלת בני ראובן אשר בעבר הירדן מזרחה, שהכתוב מונה והולך שם עיר אחר עיר: ערוער אשר על שפת נחל ארנון, חשבון וכל עריה אשר במישור, דיבון, במות בעל, בית בעל מעון[א], קריתים, בית פעור, אשדות הפסגה ובית הישימות (שם טז-כ). והדבר אומר דרשני, מה ענין נשיאי מדין אצל נחלת ראובן? ומה ענין מיתת בלעם הקוסם אצל מנין ערים וגבולות?

❖

הסתירות בערי ראובן וגד בין פרשת מטות לספר יהושע

עוד יש להתבונן בכלל ענין ערי מואב. כי הנה ערי אזורי מואב מנויות במקרא בפירוט רב יותר משאר המקומות שבאזור, החל מכיבושי משה בעבר הירדן, עבור לפירוט נחלותיהם של ראובן וגד בתורה וביהושע, ועד לנבואות הזעם על מואב בישעיהו (טו-טז), ירמיהו (מח), יחזקאל (כה ח-יא) ועמוס (ב א-ג). והמעיין בהן ימצא כי מה שנאמר בהן בפרשת מטות אינו עולה בקנה אחד עם מה שנאמר בהן בספר יהושע.

כי הנה בדיבון נאמר בפרשת מטות ״וַיִּבְנוּ בְנֵי גָד אֶת דִּיבֹן״ (במדבר לב לד), הרי שדיבון של גד היא. ואילו בספר יהושע היא נמנית בפירוש בתוך נחלת בני ראובן (יהושע יג יז).

והנה במסעות נאמר ״וַיַּחֲנוּ בְּדִיבֹן גָּד״ (במדבר לג מה). והמשך חכמה הביא את המקרא השלישי הזה והכריע על פיו, שמאחר שנאמר ״דיבון גד״ משמע ששתי דיבונים היו, האחת של גד והאחרת של ראובן. אלא שעדיין יש להבין, אם אכן שתים היו, מדוע אין הן מופיעות בשום מקום זו לצד זו.

כן יש להבין בערוער, אשר בפרשת מטות היא מן הערים שבנו בני גד (במדבר לב לד), ואילו בספר יהושע היא שייכת לראובן (יג טז), וכך גם בדברי הימים (דה״א ה ח). אולם באמת מוכח מן המקרא ששתי ערוער הן. האחת היא ״עֲרוֹעֵר אֲשֶׁר עַל שְׂפַת נַחַל אַרְנוֹן״, והיא של ראובן (יהושע יג טז). והשניה היא ערוער סתם, אשר ביהושע היא נקראת ״עֲרוֹעֵר אֲשֶׁר עַל פְּנֵי רַבָּה״ (שם כה), היא רבת בני עמון, והיא של גד. וערוער זו צפונית הרבה יותר, והיא ממול הירדן (לעומת ערוער הראובני שעל שפת נחל ארנון הנשפך לים המלח), כמו שמוכח בספר שמואל, שנאמר ״וַיַּעַבְרוּ אֶת הַיַּרְדֵּן וַיִּחֲנוּ בַּעֲרוֹעֵר יְמִין הָעִיר אֲשֶׁר בְּתוֹךְ הַנַּחַל הַגָּד וְאֶל יַעְזֵר״ (שמואל ב כד ה), ושם היא מיוחסת בפירוש לגד. (וגם היא בתוך נחל, שהוא לכאורה נחל יבוק ששם הוא על פני [-ממזרח] רבת עמון), ולא נחל ארנון. ומעתה ערוער שבנו בני גד בפרשת מטות, הנזכרת שם ובכל מקום אחר כערוער סתם, היא ערוער אשר על פני רבה, ואין כאן סתירה כלל.

סתירה דומה קיימת גם בעיר חשבון. אשר בחלוקת הנחלות היא נחשבת כחלק מנחלת ראובן, הן בפרשת מטות, כמו שנאמר ״וּבְנֵי רְאוּבֵן בָּנוּ אֶת חֶשְׁבּוֹן״ (במדבר לב לז), והן בספר יהושע (יג יז). ואילו בהמשך ספר יהושע (פרק כא), וכן בדברי הימים (דה״א ו סו), היא נמנית בין הערים שנתנו בני גד לבני מררי הלוים. ואף גבול גד ביהושע מתחיל ממנה, כמו שנאמר ״וּמֶחֶשְׁבּוֹן עַד רָמַת הַמִּצְפֶּה״ (יג כו). וגם כאן יתכן לומר, שבאמת עמדה חשבון בגבול גד, והיתה מתחילה מובלעת של ראובן בתוכו, ולאחר שנמסרה לבני מררי שוב אין משמעות לכך שהיתה שייכת לראובן, ועל כן היא נמנית בין ערי מררי אשר בגבול גד.

והנה משה אמר כי חצי הגלעד וכל הבשן ניתנו לחצי שבט המנשה (דברים ג יג). והוא לכאורה ענין רמת המצפה ומחניים, שהם הגבול שבין גד למנשה בספר יהושע (יג כו, ל). ושני המקומות הללו כבר נודעו מימי האבות, כי רמת המצפה היא המצפה אשר בגלעד, שֶׁם שכבר קָבְעוּ לבן בשעה שכרת ברית עם יעקב (בראשית לא מט), ומחניים הוא המקום הראשון שבו פגעו ביעקב מלאכי אלהים לאחר שנפרד מלבן (שם לב ב-ג). נמצא שגבול הנחלות שבעבר הירדן עובר במקומות שבהם עבר יעקב אבינו בשובו לארץ. ואילו בדברי הימים יושבים בני גד בכל ארץ הגלעד וגם בארץ הבשן עד סלכה (דה״א ה יא, טז), והוא שלא כמבואר בתורה וביהושע שהבשן למנשה.

❖

ההבדל בין תוקף חלוקת עבר הירדן וחלוקת הארץ המובטחת

העולה מכל זה, שחלוקת הנחלות בעבר הירדן לא היתה מוחלטת כל כך כחלוקת הנחלות בארץ המובטחת. כי הנה הארץ המובטחת נחלקה בגורל, כמו שנאמר ״אַךְ בְּגוֹרָל יֵחָלֵק אֶת הָאָרֶץ״, ״עַל פִּי הַגּוֹרָל תֵּחָלֵק נַחֲלָתוֹ״ (במדבר כו נה-נו), על ידי אלעזר הכהן ויהושע בן נון ונשיאי המטות (שם לד טז-יח), לכל שבט גבולו. ואמרו חז״ל שלא נתחלקה אלא באורים ותומים, שהיה אלעזר מלובש אורים ותומים, ויהושע וכל ישראל עומדים לפניו, והיה מכוון ברוח הקודש ואומר איזה שבט עולה ואיזה תחום עולה עמו, ואחר כך עלה הגורל כדבריו (בבא בתרא קכב ע״א). ואילו בחלוקת עבר הירדן לא נזכר לא גורל ולא אורים ותומים, אלא ״וַיִּתֵּן לָהֶם מֹשֶׁה״ (במדבר לב לג). וכן מפורש בספר יהושע ״בְּגוֹרָל נַחֲלָתָם כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה׳ בְּיַד מֹשֶׁה לְתִשְׁעַת הַמַּטּוֹת וַחֲצִי הַמַּטֶּה, כִּי נָתַן מֹשֶׁה נַחֲלַת שְׁנֵי הַמַּטּוֹת וַחֲצִי הַמַּטֶּה מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן״ (יהושע יד ב-ג).

וכפי הנראה מן המקראות, נחלות עבר הירדן נקבעו בעיקר על פי מה שתפסו השבטים. כי בפרשת מטות נאמר ״וַיִּתֵּן לָהֶם מֹשֶׁה לִבְנֵי גָד וְלִבְנֵי רְאוּבֵן וְלַחֲצִי שֵׁבֶט מְנַשֶּׁה בֶּן יוֹסֵף אֶת מַמְלְכֻת סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וְאֶת מַמְלֶכֶת עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן, הָאָרֶץ לְעָרֶיהָ בִּגְבֻלֹת עָרֵי הָאָרֶץ סָבִיב״ (במדבר לב לג), ומשמע שנתן את הארץ כולה כאחת לשבטים שביקשו אותה, והם שיתחלקו בה ביניהם. ומיד אחר כך נאמר שם, עוד בפרשת מטות, שבנו בני גד את עריהם ובני ראובן את עריהם (במדבר לב לד-לח), כל שבט את אשר בנה. ואכן ערי בני גד המנויות שם אינן במקום אחד, כי דיבון היא בדרום סמוך לארנון, ויעזר ובית נמרה ובית הרן בצפון, וערי בני ראובן, חשבון ואלעלא ונבו, ביניהן. וכן אמר משה במשנה תורה ״וְלָרְאוּבֵנִי וְלַגָּדִי נָתַתִּי מִן הַגִּלְעָד וְעַד נַחַל אַרְנֹן״ (דברים ג טז), לשניהם כאחד.

אמנם נחלת חצי שבט המנשה ניתנה להם על ידי משה בפני עצמה, שהרי בני גד ובני ראובן לבדם הם שביקשו את הארץ (שם א-ב). אולם גם היא ניתנה להם על פי כיבושיהם, כמו שנאמר ״וַיֵּלְכוּ בְּנֵי מָכִיר בֶּן מְנַשֶּׁה גִּלְעָדָה וַיִּלְכְּדֵהָ וַיּוֹרֶשׁ אֶת הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בָּהּ, וַיִּתֵּן מֹשֶׁה אֶת הַגִּלְעָד לְמָכִיר בֶּן מְנַשֶּׁה וַיֵּשֶׁב בָּהּ, וְיָאִיר בֶּן מְנַשֶּׁה הָלַךְ וַיִּלְכֹּד אֶת חַוֹּתֵיהֶם״ (שם לט-מא). ובפרשת דברים מפורש כי חוות יאיר הן כל חבל ארגוב של ממלכת עוג בבשן. שכן נאמר שם על מלחמת עוג ״שִׁשִּׁים עִיר כָּל חֶבֶל אַרְגֹּב מַמְלֶכֶת עוֹג בַּבָּשָׁן״ (דברים ג ד), ובהמשך נאמר ״יָאִיר בֶּן מְנַשֶּׁה לָקַח אֶת כָּל חֶבֶל אַרְגֹּב עַד גְּבוּל הַגְּשׁוּרִי וְהַמַּעֲכָתִי, וַיִּקְרָא אֹתָם עַל שְׁמוֹ אֶת הַבָּשָׁן חַוֹּת יָאִיר״ (שם יד). נמצא שיאיר הוא שלכד את חבל ארגוב של עוג מלך הבשן. ואף שבמקראות המלחמה מיוחס הכל לכלל ישראל, כמו שנאמר בפרשת חוקת ״וַיַּכּוּ אֹתוֹ וְאֶת בָּנָיו וְאֶת כָּל עַמּוֹ עַד בְּלְתִּי הִשְׁאִיר לוֹ שָׂרִיד וַיִּירְשׁוּ אֶת אַרְצוֹ״ (במדבר כא לה), וכן בפרשת דברים ״וַנַּלְכֹּד אֶת כָּל עָרָיו בָּעֵת הַהִוא״ (דברים ג ד), אין בכך סתירה. כי במקראות הכיבושים לא נזכר מי בדיוק נלחם בכל גזרה, ורק לענין ירושת הארץ נזכרו הכובשים בשמם, כדי להבהיר את זכותם בארץ זו. ויתכן גם שהכיבוש היה בשביל כל ישראל, אלא שלבסוף הם שקיבלו את הארץ שנלחמו עליה.

ולאחר שנחלקו השבטים ביניהם, נתן משה תוקף לחלוקתם, והוא מה שנאמר בספר יהושע ״וַיִּתֵּן מֹשֶׁה לְמַטֵּה בְנֵי רְאוּבֵן לְמִשְׁפְּחֹתָם״ (יהושע יג טו), וכן בבני גד (שם כד) ובחצי שבט המנשה (שם כט). אולם עדיין היו יכולים לשנות את החלוקה בהסכמתם, מאחר שלא היה לה אותו התוקף שהיה לנחלת תשעת המטות וחצי המטה, אשר נחלקה בגורל על ידי אלעזר הכהן ויהושע בן נון ונשיאי המטות כמבואר בתורה (במדבר לד יג-יח), ובאורים ותומים כאמור.

אלא שאף על פי כן עדיין צריך ביאור, מדוע נשתנתה החלוקה בכמה ערים מימי משה ועד ימי יהושע, לאחר שכבר בנה כל שבט את עריו.

❖

המקומות שאליהם לקח בלק את בלעם

כדי להבין כל זאת יש לעקוב אחר המקומות שאליהם לקח בלק את בלעם בנסותו לקוב את ישראל, ולברר מה אירע להם בסופם.

בלעם הגיע תחילה ״אֶל עִיר מוֹאָב אֲשֶׁר עַל גְּבוּל אַרְנֹן אֲשֶׁר בִּקְצֵה הַגְּבוּל״ (במדבר כב לו), ומשם הלך עם בלק אל ״קִרְיַת חֻצוֹת״ (שם לט). ושלוש פעמים העלהו בלק לראות את ישראל, תחילה אל ״בָּמוֹת בָּעַל״ (שם מא), אחר כך אל ״שְׂדֵה צֹפִים אֶל רֹאשׁ הַפִּסְגָּה״ (שם כג יד), ולבסוף אל ״רֹאשׁ הַפְּעוֹר הַנַּשְׁקֵף עַל פְּנֵי הַיְשִׁימֹן״ (שם כח). כאשר בני ישראל ישבו אז בערבות מואב ״מִבֵּית הַיְשִׁמֹת עַד אָבֵל הַשִּׁטִּים״ (במדבר לג מט), ״בַּגַּיְא מוּל בֵּית פְּעוֹר״ (דברים ג כט).

מקומות אלה ניכרים משמותיהם. "במות" הם ההרים שמשתי גדות נחל ארנון, כמו שנאמר "בַּעֲלֵי בָמוֹת אַרְנֹן" (במדבר כא כח), ויתכן שנקראו כן על שם הירידה התלולה מאד מראשי ההרים אל הנחל, כי גובה הרמות כשמונה מאות מטר מעל פני הים, והנחל שהוא כשלשה ק"מ מפסגת ההר הוא בגובה פני הים ואף מתחת מהם.

"הפסגה" היא הקצה המערבי של הרי העברים אשר לפני נבו (במדבר לג מז), והוא המקום שאליו עלה משה לראות את הארץ (דברים לד א). והירידה ממנה מערבה היא "אשדות הפסגה", כמו שנאמר "וְעַד יָם הָעֲרָבָה יָם הַמֶּלַח תַּחַת אַשְׁדֹּת הַפִּסְגָּה מִזְרָחָה" (דברים ג יז), וכן "תַּחַת אַשְׁדוֹת הַפִּסְגָּה" (יהושע יב ג).

"ראש הפעור" הוא המקום הגבוה שלמעלה מבית פעור, כמו שנאמר "רֹאשׁ הַפְּעוֹר הַנִּשְׁקָף עַל פְּנֵי הַיְשִׁימֹן" (במדבר כג כח). ומול בית פעור הוא הגיא שבו ישבו ישראל, כמו שאמר משה "וַנֵּשֶׁב בַּגַּיְא מוּל בֵּית פְּעוֹר" (דברים ג כט), ושם נאספו לשמוע את דברו "בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בַּגַּיְא מוּל בֵּית פְּעוֹר" (שם ד מו). והגיא הזה הוא "הַגַּיְא אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה מוֹאָב" (במדבר כא כ), ושם נקבר משה, כמו שנאמר "וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בַּגַּי בְּאֶרֶץ מוֹאָב מוּל בֵּית פְּעוֹר" (דברים לד ו).

❖

מקומות בלעם בנחלת ראובן

ומעתה נשוב אל נחלת ראובן שבספר יהושע, ונמצא דבר פלא. כי הנה בלק לקח את בלעם אל "קרית חוצות", אל "במות בעל", אל "שדה צופים ראש הפסגה" ואל "ראש הפעור", ובספר יהושע נמנים "במות בעל" ו"בית פעור" ו"אשדות הפסגה" בפירוש בתוך נחלת בני ראובן (יהושע יג יז, כ). כלומר, המקומות עצמם שמהם ניסה בלעם לקוב את ישראל נעשו נחלה לישראל.

והנה במות בעל נמנית אצל דיבון, כמו שנאמר "דִּיבוֹן וּבָמוֹת בַּעַל" (שם יז), וכן נאמר בנבואת מואב "עָלָה הַבַּיִת וְדִיבֹן הַבָּמוֹת לִבְכִי" (ישעיהו טו ב), הרי שהבמות סמוכות לדיבון, וגם כיום היא מוכרת בשם "דיבאן" והוא יושבת על הגדה הצפונית של נחל ארנון. ויתכן כי מתחילה החזיקו בערים ולא היה בירור וגבול בין הנחלות, שכן מדין עדיין ישבו בתוכם, ואז גם היה לגד אחיזה גם על גדות נחל ארנון כפי שמשמע קצת מן המקראות בפרשת דברים הכוללים את ראובן וגד בנחלה המתחילה משפת נחל ארנון, אולם בהמשך כאשר נחלו בני ראובן את במות ארנון ובכללן במות בעל, נשארה דיבון מובלעת גדית בודדת בתוך שטח ראובני אחיד, ועל כן היא נמסרה לידי ראובן. יתכן שבהמשך מסרו ראובן את חשבון שבצפון נחלת ראובן לידי גד בתמורה לדיבון, כאשר האחרונים מסרו אותה בהמשך לבני מרר הלוים.

גם "קרית חוצות" שאליה בא בלעם הפכה לכאורה כחלק מנחלת ראובן. ומה שלא נמנתה קרית חוצות בפני עצמה בנחלת ראובן, יתכן כי הוא משום שהיא נכללת בשם "קריתים" הנמנית שם (יהושע יג יט), שהוא שם כולל לכלל הקריות שהיו באזור, שכן בנבואות על מואב הן קרויות "קריות" בלשון רבים (ירמיהו מח כד, מא; עמוס ב ב), ומשמע שגם "קריתים" הכוונה לקריות. ויתכן שגם "קיר מואב" (ישעיהו טו א) היא אחת מן הקריות הללו.

❖

ביאור המקרא

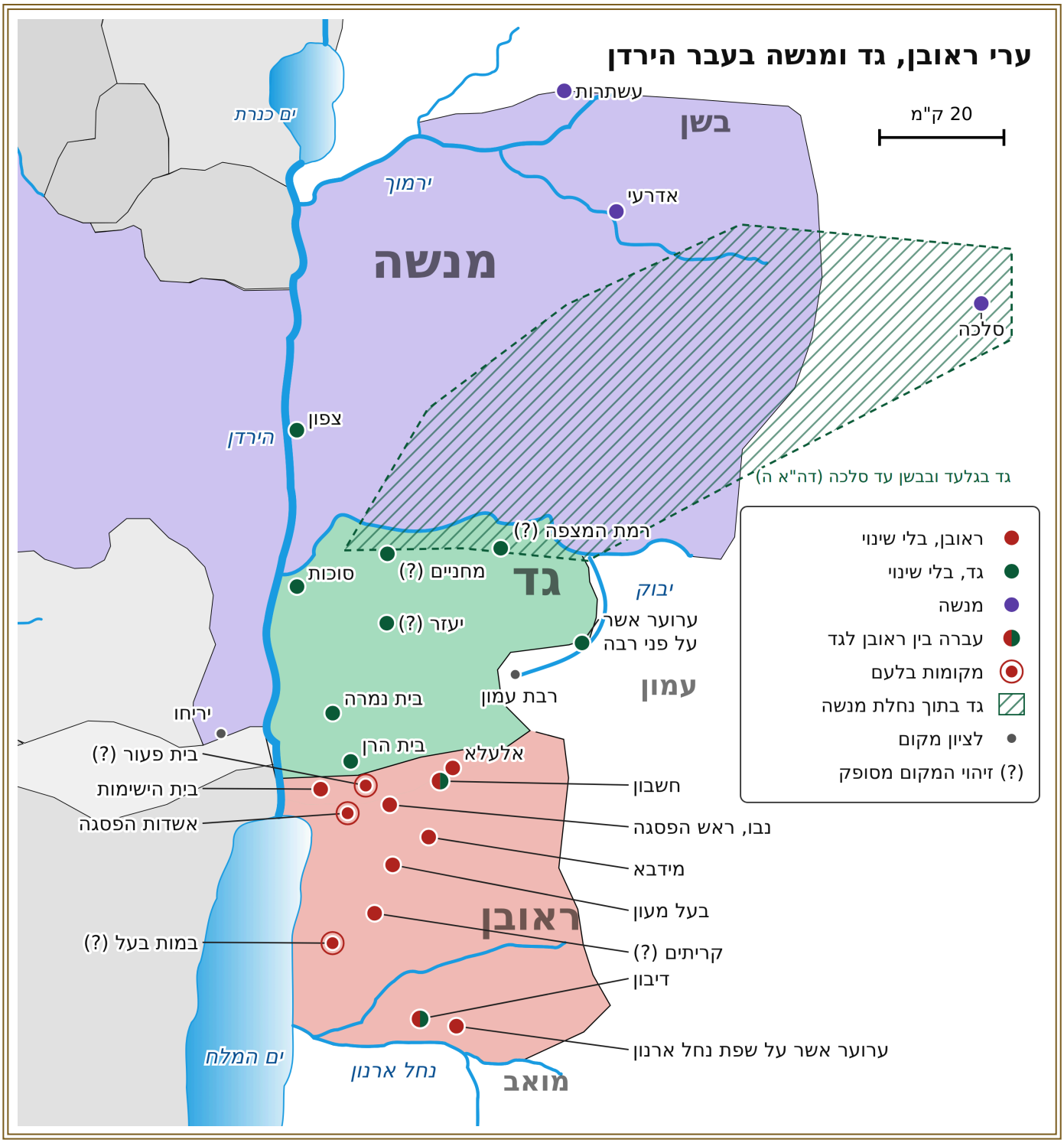
ומעתה מבואר מדוע הכניס המקרא לכאן את הריגת נשיאי מדין, הנקראים כאן נסיכי סיחון, ואת הריגת בלעם בן בעור הקוסם. כי בא הכתוב לבאר כיצד באו מקומות אלה לידי ראובן.

שלאחר שנקמו ישראל במדיינים והכו אותם, ירשו בני ראובן את המקומות שישבו בהם המדיינים, ובכללם המקומות שהלך בהם בלעם לקוב את ישראל. ואין הכתוב מפסיק באמצע מנין הערים בדבר שאינו מן הענין, אלא אדרבה, הוא מבאר את עצם המנין, מהיכן באו במות בעל ובית פעור ואשדות הפסגה אל נחלת ראובן. והיא גם הסיבה לשינוי הנחלות שבין ראובן לגד, כמו שנתבאר למעלה. ולכן נזכרת כאן גם מיתת בלעם הקוסם, משום שהבמות שעליהן בנה את מזבחותיו לקלל, הן עצמן נמנות עתה בין ערי ישראל[ב].

נמצא שהחשש שהציג מואב לפני זקני מדין "עַתָּה יְלַחֲכוּ הַקָּהָל אֶת כָּל סְבִיבֹתֵינוּ" (במדבר כב ד) אכן התממש, ולא התממש אלא על ידי מעשיהם שלהם, בבחינת "וְדֹרֵשׁ רָעָה תְּבוֹאֶנּוּ" (משלי יא כז). כי אילולא שכרו את בלעם ואילולא עצתו, לא היתה מלחמת מדין, והמקומות הללו לא היו באים לידי ישראל.

א. בפרשת מטות נזכר בין הערים מקום ששמו "בְּעֹן", כמו שנאמר "וּשְׁבָם וּנְבוֹ וּבְעֹן" (במדבר לב ג), ואין עוד זכר למקום כזה במקרא. ואולי אינו אלא קיצור של "בעל מעון" הנזכר שם בהמשך (שם לח), ושוב ביהושע אצל נחלת בני ראובן בשם "בית בעל מעון" (יהושע יג יז). ובירמיה (מח כג) וביחזקאל (כה ט) הוא נזכר אצל מואב, כשאר ערי מואב שבמקרא.

ב. בישעיהו (טו-טז), בירמיהו (מח) וביחזקאל (כה) מתוארות רוב הערים שנכבשו ממואב כערי מואב בשעתם: דיבון, נבו, מידבא, חשבון, קריתים, בית מעון ועוד. לכאורה ביאור הדבר, שלאחר שהוכו הראובני והגדי וחצי שבט המנשה על ידי חזאל מלך ארם (מלכים ב י לב-לג), חזרו מואב וכבשו את ארץ אבותיהם, ואף את מה שנטהר בסיחון. אך הפלא הוא שירמיהו מבטיח למואב, שלאחר שיוכו ויוגלו, ישובו באחרית הימים (ירמיהו מח מז). ואם כן יש לשאול: לאן ישובו? האם אל הערים הללו, שהיו נחלת ראובן וגד אשר לכאורה צריכים ישראל לחזור ולהחזיק בהן? יתכן לומר, שאמנם הנביא מתאר את שברה של מואב על פי הערים שבהן ישבו באותה שעה, אבל הערים שהיו שייכות לראובן ולגד תחזורנה לידי ישראל, ומואב ישובו אל ארצם שלהם. ושמא מה שנכבש מידי בעבר הירדן אינו אמור לחזור, שכן כבר נתבאר למעלה שתוקף חלוקת הנחלות בעבר הירדן היה פחות מתוקף נחלות תשעת המטות וחצי המטה בארץ המובטחת, ושמא גם עצם ירושת חבל ארץ זה אינו מוכרח שיהיה לנצח. והדבר צריך תלמוד.

מפת ערי ראובן, גד ומנשה בעבר הירדן. מקומות המסומנים (?) זיהום מסופק, והגבולות משוערים.

לקבלת הגליון, להערות ולהארות, ניתן לפנות:
0533181356, 7681356@gmail.com

ספר יהושע א-יד

החידושים של יהושע

הרב דוד קפלן

א.

ספר יהושע כלשון תורת משה

> אלמלא חטאו ישראל, לא ניתן להם אלא חמישה חומשי תורה וספר יהושע בלבד, שערכה של ארץ ישראל הוא (נדרים כב, ב).

ספר יהושע כתוב בלשון התורה וגם שהמושגים אצל יהושע הם חוזרים על המושגים שנמצאים אצל משה, ענין זה יתבאר בארוכה לפנינו, ולכן אמרו חכמים שכל זמן שיהושע חי לא נחשב עדיין שמשה שכב ומת, כי יהושע קם תחתיו, וממשיך את דרכו של משה. ורק אחר שמת יהושע קם העם וזנה.

על יהושע בן נון נאמר:

> וְדִבֶּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה פָּנִים אֶל פָּנִים כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ וְשָׁב אֶל הַמַּחֲנֶה וּמְשָׁרְתוֹ יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן נַעַר **לֹא יָמִישׁ** מִתּוֹךְ הָאֹהֶל.

בפסוק זה מדובר על היחס בין ה' למשה ובין משה ליהושע. ונראה שהמקרא בא להשוות ביניהם. היחס בין משה לה' הוא כדבר איש אל רעהו. כבין שווים. ואילו יהושע הוא נער לא

ימיש. משרת שכל כולו מסור ונאמן[1]. ומשה הוא עבד ה', וא"כ יהושע הוא משרת של העבד של ה'.

ולכן נאמר לו (יהושע א):

> **לֹא יָמוּשׁ** סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלָיְלָה לְמַעַן תִּשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת כְּכָל הַכָּתוּב בּוֹ כִּי אָז תַּצְלִיחַ אֶת דְּרָכֶךָ וְאָז תַּשְׂכִּיל.

יהושע לא מש מן האוהל של משה, ולכן זכה שהתורה לא תמוש ממנו, וזה גם מצוה וגם ברכה[2].

על יהושע נאמר שהיה 'נער', 'משרת', וגם 'מבחורי' משה:

> וַיַּעַן יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן מְשָׁרֵת מֹשֶׁה **מִבְּחֻרָיו** וַיֹּאמַר אֲדֹנִי מֹשֶׁה כְּלָאֵם.

יהושע היה מהמובחרים של משה, ומגיבוריו. לכן משה אומר לו: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל יְהוֹשֻׁעַ **בְּחַר** לָנוּ אֲנָשִׁים וְצֵא הִלָּחֵם בַּעֲמָלֵק מָחָר אָנֹכִי נִצָּב עַל רֹאשׁ הַגִּבְעָה וּמַטֵּה הָאֱלֹהִים בְּיָדִי. יהושע מופקד על בחירת האנשים הגיבורים למלחמה.

השורש של ענין הנערות, מופיע כבר אצל יוסף אבי אבותיו של יהושע והרי יהושע שייך לשבטו של יוסף:

> אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף בֶּן שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיָה רֹעֶה אֶת אֶחָיו בַּצֹּאן **וְהוּא נַעַר** אֶת בְּנֵי בִלְהָה וְאֶת בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אָבִיו וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת דִּבָּתָם רָעָה אֶל אֲבִיהֶם.

יוסף משרת של בני בלהה וזלפה בצאן, כך גם יהושע לא ימיש מתוך האוהל, הוא משרת בתוך האוהל, כיוסף שהיה רועה צאן, יושב אוהל ומקנה, ונער של אחיו.

כך גם המרגלים שנשלחים מן השיטים לחפור את יריחו נאמר:

> וְלִשְׁנַיִם הָאֲנָשִׁים הַמְרַגְּלִים אֶת הָאָרֶץ אָמַר יְהוֹשֻׁעַ: בֹּאוּ בֵּית הָאִשָּׁה הַזּוֹנָה וְהוֹצִיאוּ מִשָּׁם אֶת הָאִשָּׁה וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לָהּ וגו' **וַיָּבֹאוּ הַנְּעָרִים הַמְרַגְּלִים** וַיּוֹצִיאוּ אֶת רָחָב.

בהמשך עוד נעמוד על שינויי שמם משלוחים למלאכים ומרגלים ונערים, אבל לענינו יהושע שולח מרגלים ומצליח במקום שנכשלו בו קודם, יהושע עצמו הצליח גם כשנשלח ביד משה, לכן יהושע יודע לשלוח מרגלים, לכן הם נעריו.

הקבלות בין לשון תורה ללשון של ספר יהושע

---

[1] כך פירש רמב"ן (שמות לג, יא) מלשון שירות, אבל אבה"ע פירש באופ"א, יעו"ש.
[2] ראה מנחות צט, ב.

כפי שפתחנו, נראה את הלשונות שבספר יהושע ששורשם בתורה:

יהושע	חמשה חומשי תורה
אחרי מות משה עבד ה'	אחרי מות שני בני אהרן
עבד ה'	וימת משה עבד ה'
כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם	כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם (במדבר)
מהמדבר והלבנון הזה	ההר הטוב הזה[3] והלבנון
מהמדבר והלבנון הזה ועד הנהר **הגדול** נהר פרת, כל ארץ החתים ועד הים **הגדול** מבוא השמש	מן המדבר והלבנון מן הנהר נהר פרת ועד הים האחרון יהיה גבלכם (דברים)
חזק ואמץ	רק חזק לבלתי אכול את הדם (דברים)
לא תסור ימין ושמאל	לא תסור ימין ושמאל (דברים)
לא ימוש	ויהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האוהל[4]
לא ימוש מפיך	שימה בפיהם בפיך ובלבבך לעשותו
צדה שלשת ימים	וגם צדה לא עשו להם (שמות)
בעוד שלשת ימים	היו נכונים לשלשת ימים (הר סיני)
כראותכם את ארון ברית ה' והכהנים הלויים נושאים אותו	הביטוי 'כהנים הלויים' מופיע כמה פעמים בספר דברים
עומדים בחרבה	וישם את הים לחרבה (ים סוף)
זכור את הדבר	למען תזכור, ועוד רבים
ה' אלוהיכם מניח לכם	והיה בהניח
ואתם תעברו חמושים	וחמושים יצאו ממצרים
ויענו את יהושע כל אשר צויתנו[5] נעשה	ויענו כל העם יחדיו כל אשר דבר ה' נעשה
מרגלים	פרשת שלח
לחפור את הארץ	ויחפרו לנו את הארץ (דברים)
ותצפנו	ותצפנהו שלשה ירחים[6]
הוציאי כל האנשים	הוציאם אילנו (סדום)
והמה טרם ישכבון	טרם ישכבון ואנשי העיר נסבו (סדום)
נמוגו כל יושבי הארץ	נמוגו כל יושבי כנען

[3] אצלנו נאמר זה על הלבנון ואילו אצל משה נאמר על ההר הטוב.
[4] שם יהושע לא מש ממשה וכאן התורה היא במקום משה ולכן לא מש ממנו.
[5] אצל יהושע הם אומרים נעשה רק לאחר שהצטוו והקדימו נשמע לנעשה.
[6] גם כאן לבסוף נחבאו במערה שלשה ימים.

וימס לבנו	אחינו המסו את לבבנו (מרגלים)[7]
הוא האלוהים בשמים ובארץ	וידעת היום והשבות וגו' כי הוא האלוהים בשמים ובארץ (דברים)
ועשיתם אם בית אבי חסד	הישכם עושים חסד
אות אמת, זכרון	והיה לאות ולזכרון (תפילין)
תקוות חוט השני	חוט השני על זרח
תאספי אלייך הבייתה	מכת ברד
ויספרו כל המוצאות אותם	ויוציאו דבת הארץ[8]
יפגעו בכם הרודפים	ופגעו לי בעפרון
כי לא עברתם מתמול שלשום	והוא לא נגח מתמול שלשום
התקדשו כי מחר יעשה ה' בקרבכם נפלאות	**התקדשו למחר** ואכלתם בשר
רחוק כאלפיים אמה	ומדותם מחוץ לעיר אלפיים באמה (ערי לויים)
למען אשר תדעון את הדרך	כי ידעת חנותינו במדבר והיית לנו לעיניים (חובב)
ויאמר יהושע גושו הנה	ויאמר יוסף אל אחיו גושו הנה ויגשו[9]
אל חי בקרבכם	מי כל בשר אשר שמע קול אלוהים חיים
קמו נד אחד	נצבו כמו נד נוזלים (ים סוף)
ויהי בנסוע העם מאוהליהם	ויהי בנסוע הארון
עד אשר תמו כל הגוי	ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות
ויהי כאשר תמו כל הגוי לעבור ויאמר ה' אל יהושע	ויהי כאשר תמו כל אשני המלחמה למות וידבר ה' אליי לאמר
והנחתם מלון	לוי ומשה היו במלון
שנים עשר אנשים איש אחד משבט	מרגלים
כי ישאלון בניכם	כי ישאלון בניכם (כמה פעמים)
ביום ההוא גדל	ויושע ביום ההוא וגו' ויאמינו וגו' ובמשה עבדו
יד ה' כי חזקה היא	וביד חזקה
למען דעת כל עמי הארץ	למען תדע כי לה' הארץ (פרעה)

[7] וא"כ יש כאן היפוך, שבמקום שהמרגלים המיסו את לבב ישראל כאן המרגלים תיקנו והמיסו את לבב הכנענים.
[8] אצלנו הם לא מוציאים החוצה את דבת הארץ אלא זה מצא אותם.
[9] ויהושע הוא מיוסף.

חרבות צורים	צור ילדך תשי
גלותי חרפת מצרים	כי חרפה היא לנו (דינה)
מצות וקלוי	שמות
וישבות המן[10]	שבת
של נעליך	של נעליך (סנה)
חלוץ יעבור לפני ארון ה'	וחלוצים יעברו בתוך בני ישראל
שופרות היובלים	במשוך היובל (הר סיני)
והיה במשוך בקרן היובל	במשוך היובל
והחלוץ לפני וגו' והמאסף הולך אחרי	מאסף לכל המחנות (במדבר)
ארור האיש אשר יקום ויבנה	ארור מכה אביו (ועוד רבים, בדברים)
נבלה בישראל	כי עשתה נבלה בישראל לזנות (נערה מאורסה)
ויפול על פניו	בפרשת המרגלים
לא תוכל לקום לפני אויבכם	לא תוכל לאכול בשעריך
אדרת שנער	אדרת שער (עשיו)
טמונים בארץ	יעקב הטמין תחת אלה
גל אבנים	יעקב ולבן
ראו אתם אורבים וגו' והייתם כולכם נכונים	והיתם נכונים לשלשת ימים (הר סיני)
בין בית אל ובין העי	אשר היה שם אהלה בתחילה בין בית אל ובין העי (אברהם)
לא נשאר איש	לא נשאר בהם עד אחד (ים סוף)
נטה כידון	ויט ידו (משה)
בלתי השאיר להם שריד	עד בלתי השאיר לו שריד (עוג)
לא השיב ידו אשר נטה בכדון	והיה כאשר ירים ידו וגבר ישראל (עמלק)
תל עולם שממה	והיתה תל עולם לא תבנה (עיר נדחת)
תלה עד עת ערב	לא תלין נבלתו (דברים)
וישליכו את נבלתו פתח שער העיר	נערה מאורסה נסקלת פתחת שער אביה (דברים)
אז יבנה יהושע מזבח לה'	אז ישיר משה
הננו בידך כטוב וכישר בעיניך[11]	ועשית הישר והטוב
חוטבי עצים ושואבי מים	מחוטב עצך עד שואב מימך

[10] מצות שבת ניתנה בפרשת המן. ולכן שבת המן כמ"ש כי תבואו ושבתה הארץ שבת לה'.
[11] היות ויהושע הוא הקיום של תורת משה לכן לעדות הטוב וישר בעיניו זה כבעיני ה'.

אל המקום אשר יבחר	במקום אשר יבחר (פעמים רבות בספר דברים)
ויהמם	והמם מהומה גדולה
אבנים גדולות מהשמים	מכת ברד
אז ידבר יהושע	אז ישיר משה
כי ה' נלחם לישראל	כי ה' נלחם לישראל במצרים (ים סוף)
וזנבתם	ויזנב בך (עמלק)
לא חרץ לבני ישראל לאיש לשונו[12]	לא חרץ כלב לשונו
וידם השמש	וידם אהרן
שימו רגליכם אל צוארי המלכים האלה	ואתה על בומתימו תדרוך[13] (וזאת הברכה, ליוסף)
ויצאו הם וכל מחניהם כחול אשר על שפת הים	הברכה לאברהם
מחר כעת כזאת	כעת מחר ברד כבד מאוד (מכת ברד)
סוסיהם ומרכבותיהם	סוס ורכב (מצרים)
וחזק לבם	וחזקתי את ליבו (מצרים)
לא הסיר דבר	לא תסור מן הדבר (דברים)

המושגים שוים אצל משה ויהושע

עד כה ראינו את **הלשונות**[14], אבל גם **המושגים** חוזרים על עצמם:

-בקיעת הירדן

-למול שנית

-של נעליך מעל רגליך

-ויט ידו בכידון כמשה שמטה את ידו במלחמת עמלק (וגם יהושע היה שם)

-שליחת מרגלים

-כתיבת התורה וברית עיבל.

---

[12] אבל במצרים לא חרץ אפילו כלב.
[13] זהו ברכת משה ליוסף, ויהושע מבני יוסף.
[14] המילה היחידה שלא מופיעה בתורה גם בשורשו הוא "**והגית**" שלא מופיע בתורה גם בשורשו הגה. אבל נראה ששאר המילים המחודשות מופיעות בשורשם בתורה, ורק מופיעים בשימוש חדש, כמו תקות, מצב, מאפל, ויצטירו.

-נאום לפני מותו כמשה.

-עוצר את השמש וירח. (אותות ומופתים).

-ערי מקלט

גם לשון הנבואה שלו הוא כמו של משה, ה' מדבר איתו בסגנון כמו עם משה, **ויאמר ה' אל יהושע**, לשון זה לא מופיע כלל בשאר נביאים אלא במשה (ואהרן).

יהושע עושה בדיוק כפי שמשה כתב או אומר או ציוה

ואכן, פעמים רבות נאמר שעשה כמו שאמר משה או ציוה או כתב:

-"עַד תֹּם כָּל הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת יְהוֹשֻׁעַ לְדַבֵּר אֶל הָעָם **כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה אֶת יְהוֹשֻׁעַ**"

-"וַיַּעַבְרוּ בְּנֵי רְאוּבֵן וּבְנֵי גָד וַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה חֲמֻשִׁים לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל **כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵיהֶם מֹשֶׁה**".

-"**כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה עֶבֶד ה' אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּכָּתוּב בְּסֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה** מִזְבַּח אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת אֲשֶׁר לֹא הֵנִיף עֲלֵיהֶן בַּרְזֶל"

-"וַיִּכְתָּב שָׁם עַל הָאֲבָנִים אֵת **מִשְׁנֵה תּוֹרַת מֹשֶׁה אֲשֶׁר כָּתַב לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל**".

-"וְחֶצְיוֹ אֶל מוּל הַר גְּרִזִים וְהַחֶצְיוֹ אֶל מוּל הַר עֵיבָל **כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה עֶבֶד ה' לְבָרֵךְ אֶת הָעָם יִשְׂרָאֵל בָּרִאשֹׁנָה**".

-"וְאֵת כָּל עָרֵי הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה וְאֶת כָּל מַלְכֵיהֶם לָכַד יְהוֹשֻׁעַ וַיַּכֵּם לְפִי חֶרֶב הֶחֱרִים אוֹתָם **כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה עֶבֶד ה'**.

-"**כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה עַבְדּוֹ כֵּן צִוָּה מֹשֶׁה אֶת יְהוֹשֻׁעַ וְכֵן עָשָׂה יְהוֹשֻׁעַ** לֹא הֵסִיר דָּבָר מִכֹּל אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה".

-"רַק הַפְּלֶכָה לְיִשְׂרָאֵל בְּנַחֲלָה **כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִךָ**[15]".

-"**כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל** וַיַּחְלְקוּ אֶת הָאָרֶץ".

-"וַתֹּאמַרְנָה **ה' צִוָּה אֶת מֹשֶׁה** לָתֶת לָנוּ נַחֲלָה בְּתוֹךְ אַחֵינוּ וַיִּתֵּן לָהֶם אֶל פִּי ה' נַחֲלָה בְּתוֹךְ אֲחֵי אֲבִיהֶן".

[15] הכונה למשה, או שהכונה לציווי לכבוש בתחילת הספר.

-"וַיְדַבְּרוּ אֲלֵיהֶם בְּשִׁלֹּה בְּאֶרֶץ כְּנַעַן לֵאמֹר **ה' צִוָּה בְיַד מֹשֶׁה לָתֶת לָנוּ עָרִים לָשָׁבֶת וּמִגְרְשֵׁיהֶן לִבְהֶמְתֵּנוּ**".

-"וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם אַתֶּם שְׁמַרְתֶּם אֵת כָּל אֲשֶׁר **צִוָּה אֶתְכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד ה'**".

-"דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר תְּנוּ לָכֶם אֶת עָרֵי הַמִּקְלָט **אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֲלֵיכֶם בְּיַד מֹשֶׁה**".

-"וּלְשֵׁבֶט הַלֵּוִי לֹא נָתַן מֹשֶׁה נַחֲלָה; ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הוּא נַחֲלָתָם, **כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָהֶם**".

-"אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת הַדָּבָר **אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֶל מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים** עַל אֹדוֹתַי וְעַל אֹדוֹתֶיךָ בְּקָדֵשׁ בַּרְנֵעַ".

-"**וַיִּשָּׁבַע מֹשֶׁה** בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר: אִם לֹא הָאָרֶץ אֲשֶׁר דָּרְכָה רַגְלְךָ בָּהּ לְךָ תִּהְיֶה לְנַחֲלָה וּלְבָנֶיךָ עַד עוֹלָם".

-"וְעַתָּה תְּנָה לִי אֶת הָהָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' בַּיּוֹם הַהוּא... אוּלַי ה' אוֹתִי וְהוֹרַשְׁתִּים **כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה'**".

-"וְגָד וּרְאוּבֵן וַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה לָקְחוּ נַחֲלָתָם מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה, **אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם מֹשֶׁה עֶבֶד ה'**".'

-"וַחֲזַקְתֶּם מְאֹד לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת אֵת כָּל **הַכָּתוּב בְּסֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה**, לְבִלְתִּי סוּר מִמֶּנּוּ יָמִין וּשְׂמֹאל".

מתי נאמר כאשר צוה ה' ומתי נאמר כאשר צוה משה

אם נשים לב, פעמים שנאמר **צוה משה או תורת משה**, ופעמים נאמר **צוה ה' ביד משה** וכדו' וכשנתבונן כל מקום שנאמר ציוה משה זה מתייחס למשנה תורה וכל מקום שנאמר ציוה ה' זה מתייחס לשאר ספרי התורה, וזה מעמדי באופן ברור את החלוקה בין החומשים למשנה תורה וכמו שאמרו חכמים שמשה מפי עצמו אמרה[16].

כעת נראה בטבלה את החלוקה:

הסיפור	הפסוק	מי ציוה	שייך לספר בתורה

[16] מגילה ל, ב.

הקמת האבנים	עַד תֹּם כָּל הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת יְהוֹשֻׁעַ לְדַבֵּר אֶל הָעָם **כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה אֶת יְהוֹשֻׁעַ**	משה	משנה תורה
חלוצי הצבא של ב"ג וב"ר	וַיַּעַבְרוּ בְּנֵי רְאוּבֵן וּבְנֵי גָד וַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה חֲמֻשִׁים לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל **כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵיהֶם מֹשֶׁה**.	משה	תנאי של משה
בניית המזבח בהר עיבל	**כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה עֶבֶד ה' אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּכָּתוּב בְּסֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה** מִזְבַּח אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת	משה	משנה תורה
כתיבת משנה תורה על האבנים	וַיִּכְתֹּב שָׁם עַל הָאֲבָנִים אֵת מִשְׁנֵה תּוֹרַת מֹשֶׁה **אֲשֶׁר כָּתַב לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל**	משה	משנה תורה
מעמד הברכה והקללה	חֲצִיוֹ אֶל מוּל הַר גְּרִזִים וְהַחֲצִיוֹ אֶל מוּל הַר עֵיבָל **כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה עֶבֶד ה'** לְבָרֵךְ	משה	משנה תורה
החרמת ערי המלכים בצפון	וְאֶת כָּל מַלְכֵיהֶם לָכַד יְהוֹשֻׁעַ וַיַּכֵּם לְפִי חֶרֶב הֶחֱרִים אוֹתָם **כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה עֶבֶד ה'**	משה	משנה תורה
סיפור השמדת כל העמים	**כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה עַבְדּוֹ כֵּן צִוָּה מֹשֶׁה אֶת יְהוֹשֻׁעַ וְכֵן עָשָׂה יְהוֹשֻׁעַ** לֹא הֵסִיר דָּבָר	ה'	השמדת העמים בשמות
ציווי ה' ליהושע לחלוקה בגורל	רַק הַפֶּלֶג לְיִשְׂרָאֵל בְּנַחֲלָה **כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִךָ**	ה'	יהושע
אי-מתן נחלת קרקע לשבט לוי	וּלְשֵׁבֶט הַלֵּוִי לֹא נָתַן מֹשֶׁה נַחֲלָה; ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הוּא נַחֲלָתָם ,**כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָהֶם**	ה'	פרשת קרח ועוד
תחילת חלוקת הארץ המעשית	**כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל** וַיַּחְלְקוּ אֶת הָאָרֶץ.	ה'	פר' מסעי
דברי כלב ליהושע על הבטחת משה	אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר **ה' אֶל מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים** עַל אֹדוֹתַי וְעַל אֹדוֹתֶיךָ	ה'	פר' שלח
הבטחת משה לכלב בשבועה	**וַיִּשָּׁבַע מֹשֶׁה בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר**: אִם לֹא הָאָרֶץ אֲשֶׁר דָּרְכָה רַגְלְךָ בָּהּ לְךָ תִּהְיֶה לְנַחֲלָה	משה	?[17]
בקשת כלב לקבל את חברון	וְעַתָּה תְּנָה לִי אֶת הָהָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' בַּיּוֹם הַהוּא וגו' **כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה'**	ה'	פרשת שלח ומטות

[17] צ"ת היכן משה אמר כן.

תביעת בנות צלפחד לנחלה	"וַתֹּאמַרְנָה **ה' צִוָּה אֶת מֹשֶׁה לָתֵת לָנוּ נַחֲלָה** בְּתוֹךְ אַחֵינוּ	ה'	מטות
תיאור נחלת שבטי עבר הירדן	וְגָד וּרְאוּבֵן וַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה לָקְחוּ נַחֲלָתָם וגו' **אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם מֹשֶׁה עֶבֶד ה'**[18]	משה	תנאו של משה
הפרשת ערי המקלט בארץ	דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר תְּנוּ לָכֶם אֶת עָרֵי הַמִּקְלָט **אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֲלֵיכֶם בְּיַד מֹשֶׁה**.	ה'	מסעי
בקשת הלויים לקבלת ערי מגרש	**ה' צִוָּה בְיַד מֹשֶׁה לָתֵת לָנוּ עָרִים לָשָׁבֶת** וּמִגְרְשֵׁיהֶן לִבְהֶמְתֵּנוּ	ה'	מסעי
הקריאה לב"ג וב"ר	וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם אַתֶּם שְׁמַרְתֶּם אֵת כָּל אֲשֶׁר **צִוָּה אֶתְכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד ה'**	משה	שייך לתנאי של משה
נאום הפרידה של יהושע לעם	וַחֲזַקְתֶּם מְאֹד לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת אֵת כָּל **הַכָּתוּב בְּסֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה**	משה	ירושת ארץ ישראל (משנה תורה)

עיקר המצוה של משנה תורה היא ירושת הארץ

נראה עוד להוסיף, עיקר מצותו של משה במשנה תורה היא ירושת הארץ, כך כתוב מיד בתחילת דברים "רְאֵה נָתַתִּי לִפְנֵיכֶם אֶת הָאָרֶץ בֹּאוּ וּרְשׁוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לָתֵת לָהֶם וּלְזַרְעָם אַחֲרֵיהֶם", וענין זה חוזר על עצמו פעמים רבות במשנה תורה.

ואכן מצות ירושת הארץ וגם שהתורה צריכה להתקיים בארץ ושתכליתה היא בארץ נאמר רק בספר דברים, והארכנו על זה שם במקומו, וכך עוד נאמר בפרשת וזאת הברכה:

תּוֹרָה **צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרָשָׁה** קְהִלַּת יַעֲקֹב.

משנה תורה היא תורתו של משה, ושם משה מצוה על ירושת הארץ.

אם כך שיהושע הוא ממשם את מצותו של משה שהוא כיבוש הארץ, וא"כ יהושע הוא ההמשך של משנה תורה. לכן אמרו חכמים שמשה מתקן ברכת הזן אבל יהושע תיקן ברכת הארץ.

ואם כך יהושע הוא מקים ומייצר את צורת החיים של עם ישראל בארצו וזה כולל:

-כיבוש

[18] עבר הירדן נתן משה אבל ארץ כנען נתן ה', וזה כעין הירשלמי שאין עבר הירדן מביאים ביכורים כי נאמר אשר נתן לי ה' ולא לקחתי בעצמי והן הם הדברים.

-חלוקה

-התיישבות

-גבולות השבטים

-ברית מחודשת (מילה ועיבל)

-ערי מקלט

-ערי לויים

-משכן

החידושים של יהושע:

אבל נראה שיהושע גם חידש חידושים גדולים:

-והגית בו יומם **ולילה**. מצוה ליהושע.

-יהושע אומר לכהנים להכנס עם הארון להעמיד את המים, וה' רק אמר לו שיעשה מופתים גדולים.

-יהושע מצוה לשים יב אבנים תחת מצב רגלי הכהנים לזכרון.

-מחדש אופן אחר של אות וזכרון ע"י האבנים.

הפך את הסדר של הרב עיבל, וגם איחרו לפי כמה מפרשים לאחר הכיבוש ולא מיד.

-מעמיד חמה ולבנה, ולא היה כיום ההוא לשמוע ה' בקול איש.

-שר צבא ה' מדבר עימו.

-אל חי בקרבכם.

חידושים הללו יתבארו בהמשך באותות הבאות.

ב.

ה'חיים' בספר יהושע

בפרשת שלח נאמר על יהושע:

וְיהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן וְכָלֵב בֶּן יְפֻנֶּה **חָיוּ מִן הָאֲנָשִׁים הָהֵם** הַהֹלְכִים לָתוּר אֶת הָאָרֶץ.

כל התרים מתו, אבל יהושע וכלב קיבלו חיות מיוחדת ולא מתו במוות של כולם.

בספר יהושע המילה 'חיים' הוא מילה מנחה והוא משמעותי להבנת הענין.

כך ביקשה רחב:

וְהַחֲיִתֶם אֶת אָבִי וְאֶת אִמִּי וְאֶת אַחַי וְאֶת אַחְיוֹתַי אחותי וְאֵת כָּל אֲשֶׁר לָהֶם וְהִצַּלְתֶּם אֶת נַפְשֹׁתֵינוּ מָוֶת.

וכך יהושע אומר לעם:

וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ בְּזֹאת תֵּדְעוּן כִּי **אֵל חַי בְּקִרְבְּכֶם** וְהוֹרֵשׁ יוֹרִישׁ מִפְּנֵיכֶם אֶת הַכְּנַעֲנִי וְאֶת הַחִתִּי וְאֶת הַחִוִּי וְאֶת הַפְּרִזִּי וְאֶת הַגִּרְגָּשִׁי וְהָאֱמֹרִי וְהַיְבוּסִי.

ואחר המילה המתינו:

וַיְהִי כַּאֲשֶׁר תַּמּוּ כָל הַגּוֹי לְהִמּוֹל[19] וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם בַּמַּחֲנֶה עַד **חֳיוֹתָם**.

וכן יהושע כורת ברית עם הגבעונים:

וַיַּעַשׂ לָהֶם יְהוֹשֻׁעַ שָׁלוֹם וַיִּכְרֹת לָהֶם בְּרִית **לְחַיּוֹתָם** וַיִּשְׁבְּעוּ לָהֶם נְשִׂיאֵי הָעֵדָה.

וזה כמובן בהנגדה לנאמר בדברים:

רַק מֵעָרֵי הָעַמִּים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה לֹא **תְחַיֶּה**[20] כָּל נְשָׁמָה.

יהושע מביא חיים, **ה' הוא אל חי בקרבנו**, וזהו ביטוי חדש שלא מופיע אצל משה (אצלו נאמר אלוהים חיים, ולא נאמר בקרבנו), ומהו החיים כמבואר אצלנו הכונה לא רק חיים מול מות אלא שיחיו בקרבנו, כמש"כ:

וְאֶת רָחָב הַזּוֹנָה וְאֶת בֵּית אָבִיהָ וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לָהּ **הֶחֱיָה** יְהוֹשֻׁעַ וַתֵּשֶׁב בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל עַד הַיּוֹם הַזֶּה.

וזה מקביל **לאל חי בקרבכם**, וכך גם החיים שיהושע מביא הוא ירושת הארץ וההתקיימות בקרב עם ישראל תחת הנהגת ה', ולכן אמרו חכמים שיהושע קיבל את חלק המרגלים ודרשו את זה ממה שנאמר 'חיו מן האנשים'. וזה המבואר אצלנו שהמושג חיים הוא להסתופף סביב ה' בארצו, לקבל חיות מה'.

וזה החידוש של יהושע שה' הוא אל חיי בקרבנו, יהושע מוריד את האלוהות לארץ, להיות חלק ממהותה של העם, להיות נשמתה וחיותה.

---

[19] זה מקביל למעבר הירדן שנאמר והיה כשאר תמו כל הגוי לעבור.
[20] אצלנו זה נאמר בלשון לא **הותירו** כל נשמה, פעמיים.

ג.

שורש 'עבר' בספר יהושע

בבקיעת מי הירדן נאמר:

> אַךְ רָחוֹק יִהְיֶה בֵּינֵיכֶם וּבֵנָיו כְּאַלְפַּיִם אַמָּה בַּמִּדָּה אַל תִּקְרְבוּ אֵלָיו לְמַעַן אֲשֶׁר תֵּדְעוּ אֶת הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ בָהּ **כִּי לֹא עֲבַרְתֶּם** בַּדֶּרֶךְ מִתְמוֹל שִׁלְשׁוֹם.

אתם לא יכולים לעבור, אלא:

> וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל הַכֹּהֲנִים לֵאמֹר שְׂאוּ אֶת אֲרוֹן הַבְּרִית **וְעִבְרוּ לִפְנֵי הָעָם** וַיִּשְׂאוּ אֶת אֲרוֹן הַבְּרִית וַיֵּלְכוּ לִפְנֵי הָעָם.

הארון עובר לפני העם. הארון הוא אדון כל הארץ ורק הוא יעבור לפניכם, ולכן:

> הִנֵּה אֲרוֹן הַבְּרִית **אֲדוֹן כָּל הָאָרֶץ עֹבֵר לִפְנֵיכֶם** בַּיַּרְדֵּן.

> וַיַּעַמְדוּ הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי הָאָרוֹן בְּרִית יְהוָה בֶּחָרָבָה בְּתוֹךְ הַיַּרְדֵּן הָכֵן **וְכָל יִשְׂרָאֵל עֹבְרִים בֶּחָרָבָה** עַד אֲשֶׁר תַּמּוּ כָּל הַגּוֹי לַעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן.

גם את האבנים צריך להעביר:

> וְצַוּוּ אוֹתָם לֵאמֹר שְׂאוּ לָכֶם מִזֶּה מִתּוֹךְ הַיַּרְדֵּן מִמַּצַּב רַגְלֵי הַכֹּהֲנִים הָכִין שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה אֲבָנִים **וְהַעֲבַרְתֶּם אוֹתָם עִמָּכֶם** וְהִנַּחְתֶּם אוֹתָם בַּמָּלוֹן אֲשֶׁר תָּלִינוּ בוֹ הַלָּיְלָה.

והי"ב אנשים עוברים לפני הארון ליטול אבנים:

> וַיֹּאמֶר לָהֶם יְהוֹשֻׁעַ **עִבְרוּ לִפְנֵי אֲרוֹן יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם** אֶל תּוֹךְ הַיַּרְדֵּן וְהָרִימוּ לָכֶם אִישׁ אֶבֶן אַחַת עַל שִׁכְמוֹ לְמִסְפַּר שִׁבְטֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

רק הארון עובר לפני ישראל, והנה לפתע האנשים עוברים את הארון.

כך גם בהמשך, כנגד הארון עוברים ב"ג וב"ר חמושים:

> **וַיַּעַבְרוּ בְּנֵי רְאוּבֵן וּבְנֵי גָד וַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה חֲמֻשִׁים לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל** כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵיהֶם מֹשֶׁה.

סוגיא זו אינה מסתיימת כאן אלא בסיבוב סביב יריחו גם שם יש נושא מי עובר את מי:

> וַיֹּאמֶר אֶל הָעָם עִבְרוּ וְסֹבּוּ אֶת הָעִיר **וְהֶחָלוּץ יַעֲבֹר לִפְנֵי אֲרוֹן יְהוָה.**

כמו שהחלוץ עובר את ישראל חמוש כך החלוץ כאן עובר את הארון. ומה הם עושים:

וַיְהִי כְּאֶמֹר יְהוֹשֻׁעַ אֶל הָעָם וְשִׁבְעָה הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאִים שִׁבְעָה שׁוֹפְרוֹת הַיּוֹבְלִים לִפְנֵי יְהוָֹה **עָבְרוּ וְתָקְעוּ בַּשּׁוֹפָרוֹת וַאֲרוֹן בְּרִית יְהוָֹה הֹלֵךְ אַחֲרֵיהֶם.**

הם עוברים לתקוע.

ארבעה העברות מצאנו כאן:

-הארון עובר לפני העם.

-החמושים עוברים לפני העם (ב"ג וב"ר).

-החלוץ עובר לפני הארון ותוקע.

-יב אנשים עוברים את הארון לקחת אבנים.

נראה, שב"ג הם בבחינת הארון בארץ ישראל, הם חמושים העוברים לפני העם, וכמו הארון שעובר לפני העם לתור להם מנוחה והכונה לנצח את האויבים כמפורש שם -ויפוצו אויבך, כך גם הם עוברים לפני העם לתור להם מנוחה, וכך נאמר בתחילת יהושע:

עַד אֲשֶׁר יָנִיחַ יְהוָֹה לַאֲחֵיכֶם כָּכֶם וְיָרְשׁוּ גַם הֵמָּה אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָֹה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָהֶם וְשַׁבְתֶּם לְאֶרֶץ יְרֻשַׁתְכֶם וִירִשְׁתֶּם אוֹתָהּ אֲשֶׁר נָתַן לָכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָֹה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרַח הַשָּׁמֶשׁ.

כמו הארון שתר מנוחה כך גם הם.

ויש העברה של החלוץ לתקוע, שהתקיעה דורשת העברה, כמש"כ והעברתם שופר תרועה בארצכם, וביארנו בארוכה על יום הזכרון, שהקול עובר ממקום למקום, ולכן גזרו משום שמא יעבירנו.

וגם הרי נאמר: וְשִׁבְעָה הַכֹּהֲנִים **נֹשְׂאִים** שִׁבְעָה שׁוֹפְרוֹת הַיּוֹבְלִים[21], הרי שהתקיעה היא גם נשיאה, ולכן נאסר בשבת כי הוא משא.

נראה, שלכן נקרא התבואה עבור הארץ:

וַיֹּאכְלוּ **מֵעֲבוּר** הָאָרֶץ מִמָּחֳרַת הַפֶּסַח מַצּוֹת וְקָלוּי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה. **וַיִּשְׁבֹּת הַמָּן מִמָּחֳרָת בְּאָכְלָם מֵעֲבוּר הָאָרֶץ** וְלֹא הָיָה עוֹד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מָן וַיֹּאכְלוּ מִתְּבוּאַת אֶרֶץ כְּנַעַן בַּשָּׁנָה הַהִיא.

הסיבה ששבת המן הוא משום שאכלו מעבור הארץ, 'עבור' יש שביארו שהוא מלשון עיבור ופריון הארץ או מלשון שנה שעברה, תבואה ישנה, ומשום איסור חדש, כמו שהכתוב כאן

[21] ואכן, לשון העברה בתורה נאמרה במיוחד על היובל בפרשת אחרי.

מהדהד את האיסור לאכול קלי וכרמל של ספר ויקרא, ולכן ברגע שאוכלים מעבור הארץ שובת המן, כי בכך עברו אל הארץ, ואינם תחת יד ה' באופן מלא אלא שייכים הם לארץ.

ספר יהושע הוא לעבור, לעבור את הירדן הוא משפט שחוזר על עצמו פעמים רבות, וכך יהושע בנאומו האחרון אומר:

> וָאֶקַּח אֶת אֲבִיכֶם אֶת אַבְרָהָם **מֵעֵבֶר** הַנָּהָר, וָאוֹלֶךְ אֹתוֹ בְּכָל אֶרֶץ כְּנָעַן, וָאַרְבֶּה אֶת זַרְעוֹ, וָאֶתֶּן לוֹ אֶת יִצְחָק.

הסיפור כולו הוא לעבור, לעבור לפני ה', לפני הארון, לפני העם, לעבור קדימה, להיות חלוץ. כל העולם מעבר אחד וישראל מעבר האחר.

ד.

יהושע שייך גם ללילה

המקרא מקדים סיפור חשוב להבנת פרשת כיבוש יריחו:

> וַיְהִי **בִּהְיוֹת יְהוֹשֻׁעַ בִּירִיחוֹ** וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה אִישׁ עֹמֵד לְנֶגְדּוֹ וְחַרְבּוֹ שְׁלוּפָה בְּיָדוֹ וַיֵּלֶךְ יְהוֹשֻׁעַ אֵלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ הֲלָנוּ אַתָּה אִם לְצָרֵינוּ.
>
> וַיֹּאמֶר לֹא כִּי אֲנִי שַׂר צְבָא יְהוָה עַתָּה בָאתִי וַיִּפֹּל יְהוֹשֻׁעַ אֶל פָּנָיו אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ וַיֹּאמֶר לוֹ מָה אֲדֹנִי מְדַבֵּר אֶל עַבְדּוֹ.
>
> וַיֹּאמֶר שַׂר צְבָא יְהוָה אֶל יְהוֹשֻׁעַ **שַׁל נַעֲלְךָ מֵעַל רַגְלֶךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עֹמֵד עָלָיו קֹדֶשׁ הוּא** וַיַּעַשׂ יְהוֹשֻׁעַ כֵּן.

פרשה זו מקבילה להפליא למעמד של משה בסנה, אבל נראה שהוא הקדמה לפרשת יריחו, אדמת יריחו היא אדמת קודש, ואין ליהושע לעמוד שם בנעליו.

למה היא אדמת קודש?

הסיבה פשוטה כי ה' עובר לפני ישראל לכבוש את הארץ כמש"כ בדברים:

> **יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא <u>עֹבֵר לְפָנֶיךָ</u>** הוּא יַשְׁמִיד אֶת הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִלְּפָנֶיךָ **וְיִרַשְׁתָּם יְהוֹשֻׁעַ הוּא עֹבֵר לְפָנֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה.**

זה שייך גם למה שהתבאר באות הקודמת, ישראל עוברים וכך גם ה' עובר, ויהושע עובר.

לכן אדמת יריחו קדושה היא.

למה שר צבא ה'?

לכן האיש הוא **שר צבא ה'**, צבא השמים באים להלחם עם ישראל, מהשמים יורדים אבנים גדולות, ולכן האדמה קדושה היא.

יהושע שמעמיד את החמה ולבנה, את צבא השמים, לכן שר צבא ה' מדבר עם יהושע. וזה משום שיהושע כובש ממבוא השמש עד צאתו כמש"כ:

וְעַד הַיָּם הַגָּדוֹל **מְבוֹא הַשָּׁמֶשׁ** יִהְיֶה גְּבוּלְכֶם

ובהמשך נאמר:

אֲשֶׁר נָתַן לָכֶם מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן **מִזְרַח הַשָּׁמֶשׁ**

מביאת השמש עד זריחתו הוא שלכם, ולכן יהושע שייך ליום ולילה והוגה בתורה יומם ולילה. זהו חידוש של יהושע, שגם בלילה הוא לומד, בתורת משה נאמר בשכבך ויהושע הוסיף את הלילה, לכן יהושע עוצר את השמש וירח, כי הוא לא רק שייך ליום אלא גם ללילה, וכמובן זה מכח יוסף שבחלומו משתחוים לו השמש והירח. ולכן כמה פעמים נאמר שיהושע נלחם בלילה והולך בלילה בעמק[22].

וזהו כונת חכמים שהמלאך תבע את ביטול התורה של הלילה, כי הכל שייך זל"ז כמתבאר.

ההבדלים בין הכיבושים:

נראה שכל הארץ הייתה אמורה להיות כמו יריחו, שם הוא המודל שה' נלחם עבור ישראל כמו שאמר בתחילה, לכן יריחו כולה היתה חרם לה', כי מי שפעל היה הארון והכהנים, לכן שלחו לעי רק מעט לוחמים כי ה' נלחם עבורם, אבל בגלל חטא עכן הכל נכשל, ואז ה' אומר שצריך לעשות מארב, שישראל יהיו יותר מעורבים, ולא הכל בידי ה' ולכן בני ישראל לוקחים את השלל לעצמם ורק שורפים העיר.

השינויים יתבארו בטבלה הבאה:

[22] אבל אברהם רק ויחלק עליהם הלילה כנודע ואכ"מ.

	יריחו	עי	מלחמת גבעון	מלכי הדרום	מלכי הצפון
אופי המלחמה	מקיפים את העיר עם הארון הכוהנים תוקעים בשופרות, החומה נופלת	מארב, נסיגה ופיתוי אנשי העי לצאת מן העיר	אבני ברד, ולאחר מכן **שמש בגבעון דום**	יהושע מכה	יבין מלך חצור מרכז קואליציה גדולה עם **סוסים ורכב רב** ויהושע עוקר את הסוסים
האם הארון חלק פעיל	כן	לא	לא	לא	לא
האם הכהנים חלק	כן	כן	כן	כן	כן
היחודיות שלו	נפילת חומה מאיליה	מארב	אבני ברד והעמדת השמש		עקירת הסוסים
מה עושים לעיר	חרם כולו לה'	העיר נשרפת השלל לישראל			חצור נשרפת לא כל הערים נשרפות

להערות: d0548529325@gmail.com

יהושע – משרת משה

יהושע בתורה

יהושע נזכר[1] לראשונה במלחמת עמלק, ושם (שמות יז, ט) רק מופיע שמשה פונה ליהושע ואומר לו "בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק". ובסיום הפרשה (שם יד) ציווה ד' את משה "כתב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע". אמנם לא נזכר מיהו יהושע ומהו.

ואח"כ כאשר עלה משה להר לקבל את הלוחות (שמות כד, יג) מפורש שהלך עם יהושע משרתו. וכאשר ירד מן ההר (שם לב, יז) אמר יהושע למשה שקול מלחמה במחנה.

ואחר החטא כאשר משה נטה את אהלו מחוץ למחנה (שם לג, יא), נאמר "ומשרתו יהושע בן נער לא ימיש מתוך האהל".

הפעם הבאה שיהושע נזכר היא אצל אלדד ומידד (במדבר יא, כח), ששם ענה "יהושע בן נון משרת משה מבחריו" ואמר "אדני משה כלאם", ומשה השיב לו "המקנא אתה לי וגו'".

הפעם החמישית שנזכר יהושע הוא בפרשת המרגלים, ושם הוא נזכר בתחילה (שם יג, ח) כ"הושע בן נון", ונאמר (שם טז) שמשה קרא לו יהושע. ומבואר שם שיהושע לא חטא עם המרגלים. ושוב נזכר הדבר בפרשת מטות (שם לב, יב).

הפעם השישית היא כאשר הקב"ה מצווה את משה על מיתתו, ומשה מבקש שד' יפקוד איש על העדה. ומשיב לו הקב"ה (שם כז, יח) "קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו". ונזכר הדבר גם בדברי משה בפ' דברים (א, לח), בפ' ואתחנן (שם ג, כח) ובפ' וילך (לא, ג). שם (ז) מבואר גם שמשה ציווה אותו שוב בפועל וחיזק אותו.

וכמו כן הדבר מבואר לגבי נחלת הארץ אצל בני גד ובני ראובן (שם לב, כח) שציווה להם משה את אלעזר הכהן ואת יהושע בן נון וראשי אבות המטות. וכן בפרשת מסעי (שם לד, יז) מצווה ד' את משה שאלעזר ויהושע ינחילו את הארץ עם נשיאי המטות.

וכאשר נצטווה משה על כתיבת השירה, אמר לו ד' (שם לא, יד) "הן קרבו ימיך למות קרא את יהושע והתיצבו באהל מועד ואצונו וילך משה ויהושע ויתיצבו באהל מועד", ובפועל הקב"ה דיבר רק אל משה ואמר לו (שם טז-כא) "הנך שכב עם אבתיך וקם העם הזה וגו'; ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם וגו'". וכך עשה משה, כתב את השירה ולימד אותה. ובתוך הדברים מוזכר שהוסיף ד' וציוה את יהושע וחיזק אותו. ונאמר (שם ל) שמשה דיבר את השירה באזני כל קהל ישראל, אמנם לאחר השירה (לב, מד) נאמר שגם הושע בן נון אמר עמו את השירה.

ושוב לאחר מות משה (לד, ט) נאמר "ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו וישמעו אליו בני ישראל ויעשו כאשר צוה ד' את משה".

קשיים באזכורו של יהושע בתורה

אמנם לבד זאת לא נזכר יהושע כלל, ולא מפורש בשום מקום שמשה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע כדאיתא באבות (א, א). אלא רק שהיה משרת משה, וכן שנלחם בעמלק והיה מן המרגלים, ולבסוף שהוא נבחר לכהן כמנהיג של ישראל אחרי משה ולהביא אותו אל הארץ.

ולכאורה קשה מאחר ועיקר עניינה של התורה שבעל פה מפורש שוב ושוב בתורה שבכתב, ונזכר שמשה ציווה את בני ישראל וכן שהקב"ה ציווה אותו שידבר לבני ישראל, מדוע לא נזכר בשום מקום שיהושע קיבל את התורה ממשה, וכן לא נזכר שמוטל עליו להעביר את התורה הלאה. ואף בספר

[1] ראה בילקוט שמעוני (קהלת רמז תתקעט) 'ששה דברים דבר יהושע בפני רבו', ושם נזכר רק מה שאמר לו במעשה העגל ומה שאמר לו במינוי הזקנים. ובאמת אלו ב' הדיבורים היחידים של יהושע בפני משה. וכנראה 'ששה' הוא ט"ס, וכן נראה ממה שאמרו שם 'ואלו הם'.

פרשיות בדברי הנביאים | הרב מנחם וולף

יהושע (פ"א) כאשר נצטווה על התורה, הוזהר רק שלא ימוש ספר התורה מפיו ויהגה בו יומם ולילה למען ישמור לעשות ככל הכתוב בו, וכעין האמור בתורה אצל המלך.

עוד צריך ביאור האופן שבו מופיע יהושע בתורה. שהיה מצופה שבפעם הראשונה שיוזכר יופיע שהוא בן נון, ואולי גם יופיע קצת מיחוסו וממשפחתו, וכמו כן יתבאר שהוא משרתו של משה. ולעומת זאת הוא מזוכר "יהושע" בסתם, כמו שמדובר על דמות ידועה שאנחנו מכירים אותה זה מכבר.

ולאידך גיסא קשה בפרשת שלח, שמוזכר סתם "הושע בן נון", שמשה באותו מעמד לכאורה שינה את שמו ליהושע. ונראה שמדובר באיזה אדם חדש, ולא במשרת משה המוכר.

עוד יש לעיין מדוע בפרשת האזינו שוב נזכר יהושע בשמו הישן "הושע".

ובעיקר המבואר בשירת האזינו צריך לברר מה ענין זה למינויו של יהושע, ומדוע בתחילה נזכר רק שמשה לימד את ישראל, ואח"כ שגם יהושע לימדה עמו.

הדמיון שבין משה ליהושע

והנה דברים רבים שעשה משה, מוצאים אנו שוב אצל של יהושע. משה שלח מרגלים לתור את הארץ וכן יהושע שלח מרגלים לתור את הארץ, למשה נקרע הים וליהושע נקרע הירדן, משה קבע אות וסיפור לבנים וכן יהושע קבע אות וסיפור לבנים, למשה היה חזון שבו נאמר לו של נעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא וליהושע היה חזון שבו נאמר לו של נעלך מעל רגלך כי המקום אשר אתה עומד עליו קדש הוא, משה אמר בתחילת שליחותו למה הרעות לעם הזה ויהושע אמר למה העביר העברת את העם הזה את הירדן, משה הוכיח את ישראל לפני מותו ויהושע הוכיח את ישראל לפני מותו[2].

וחז"ל הוסיפו עליהם עוד דימויים, שגם ליהושע לא היו בנים כי אם בנות כמו משה שבניו לא המשיכו אותו (פסחים קיט: מגילה יד:), וגם יהושע גייר את רחב שהחיה אותה ונשא אותה כמו משה שנשא את צפורה שהושיעה (מגילה יד:), וגם הוא פירש מאשתו כמו שפירש משה מאשתו (זהר במדבר קמח:), וגם יהושע בזמן שלא הלך עם ישראל נפלו בעי בגלל שלא הלך עמם כעין משה שכאשר בושש מלבוא חטאו (ספרי ואתחנן פ' כט)[3]. וכן שגם למשה עמדה חמה כמו שעמדה ליהושע (תענית כ.), וגם למשה באו חוטבי עצים ושואבי מים כמו שבאו ליהושע (תנחומא נצבים סי' ב וראה יבמות עט.).

כמו כן איתא בנדרים (כב:) שאלמלא לא חטאו ישראל לא ניתן להם אלא חמשה חומשי תורה וספר יהושע בלבד שערכה של א"י הוא. ומבואר שכשם שמשה כתב ספרו, שנצרך בעצם, כך גם יהושע כתב ספרו שנצרך בעצם.

עוד מצינו הרבה במקראות ובפרט בתחילת ספר יהושע, שיהושע הוא המשך של משה ועומד תחת משה, מה שלא מצינו באף מנהיג דגש גדול כל כך שהוא עומד תחת המנהיג שלפניו וכפי שהיתה ההנהגה לאותו המנהיג כך היא למנהיג הנוכחי.

וכן מצינו לשונות בחז"ל שהם דומים זה לזה, וכגון שאמר ד' למשה על יהושע "קח לך", אמרו בספרי (דברים פ' שה) 'קח לך גברתן כמותך'[4], וכן מצינו שיהושע הוא המשך של משה, ובברכות (סג:) אמר הקב"ה למשה 'אם אתה מחזיר האהל למקומו מוטב, ואם לאו יהושע בן נון תלמידך משרת

---

[2] ובספרי (דברים פ' ב) השוום בכך שלא הוכיחו את ישראל אלא לפני מותם.

[3] ובאמת יש הקבלה בין חטא העגל לחטא עכן והמפלה בעי, כי חטא העגל ארע לאחר יציאת מצרים ומתן תורה וכמעט והיה הכל מושלם, עד שבא החטא הזה ושיבש הכל, וכך גם חטאו של עכן והנפילה בעי היו שיבוש ראשון מאז הכניסה לארץ.
ולפי מה שיתבאר בס"ד שמשה מופקד על הרעיון ויהושע על הביצוע, כל פרשיה מתאימה היטב למקומה.

[4] וראה עוד במכילתא במלחמת עמלק שדייקו מה שאמר לו משה "קח לנו" ולא אמר 'קח לי', שהיה עושהו כמותו, אלא ששם דרשו זאת לגבי כל אדם שיהא תלמיד חביב לפני רבו כמותו. ומ"מ יש ללמוד מכך שנאמר הדבר אצל יהושע, שהיה הענין ראוי לו ביותר.

פרשיות בדברי הנביאים | הרב מנחם וולף

תחתיך. והיינו דכתיב ושב אל המחנה. אמר רבא אף על פי כן לא יצא הדבר לבטלה, שנאמר ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל'.

וכן מה שנאמר למשה "הנך שכב עם אבתיך וקם העם הזה" לא התקיים אלא אחרי מות יהושע וכל הזקנים, ונראה שכל זמנו של יהושע עדיין לא נגמרה מיתתו של משה[5].

תפקידו ושמו של יהושע

ואשר יראה בזה, שתפקידו של יהושע לא היה תפקיד עצמי, וכשם שנבחר משה להנהיג את ישראל כך נבחר יהושע להנהיגם. אלא כל תפקידו היה מכח מה שהיה משרת משה. והיינו, שמשה לא היה יכול לסיים את כל הנהגתו כיון שנגזר עליו שלא יכנס לארץ ישראל, ולכן יהושע ששירת אותו נאמנה בכל חייו, המשיך לשרת אותו גם לאחר מותו, והכניס את ישראל עבורו לארץ ישראל[6].

ונבואת אלדד ומידד היתה 'משה מת ויהושע מכניס' (סנהדרין יז.), ולכאורה צריך ביאור מה ענין זה לזה, והלא יש כאן ב' עניינים חלוקים. האחד עובדת מותו של משה רבנו במדבר ושלא יזכה הוא להכניס את ישראל לארץ אלא המנהיג שאחריו, והשני שזהותו של המנהיג הבא היא יהושע. אכן לפי מה שנתבאר הכל ענין אחד, שמשה לא יכניס את ישראל לארץ בעצמו אלא ע"י יהושע משרתו.

ולכן רק אחרי מות יהושע והזקנים נגמרה הנהגתו של משה, והתחיל השלב של "וקם העם הזה".

והפרשה הראשונה שבה מוזכר יהושע, מלחמת עמלק, באה לתאר בקצרה ובתמציתיות את מקומו ואת תפקידו. לא נזכר בפרשה זו שהוא משרת משה, אלא היא מספרת כיצד בפועל הוא משרת משה. כיצד משה מתווה את המדיניות ונוטל את האחריות על המלחמה, ואילו יהושע מבצע אותה בפועל בשביל משה.

ולכן יהושע בוחר אנשים בשביל משה, ובסיום המלחמה מצווה ד' את משה לכתוב זכרון בספר ולשים באזני יהושע. והטעם לזה הוא שיהושע הוא המופקד ע"י משה על מלחמות ד'. אבל בעצם זהו שרש ויסוד תורה שבעל פה. שדבר ד' נכתב בספר, ומשה שם אותו באזני יהושע, וכפי שיבואר עוד.

ונראה שהפרשה הזאת לא מזכירה מיהו יהושע ומה הוא, כי היא עוסקת במשה ומתארת כיצד הוא פועל את הפעולות המעשיות, ולצורך זה די בכך שהיה לו משרת בשם יהושע. וזוהי תמונת המבט הראשונה על והכללית על תפקידו של יהושע. המבצע של משה רבנו. ורק אחר כך מתחילה התורה לתאר את דמותו של יהושע כפי שהיא, שהוא בן נון ומשרת משה.

עוד נראה שהשם 'הושע' משמעותו ישועה בהווה, והוא ראוי למי שפותח עידן חדש של ישועה, ואילו השם 'יהושע' משמעותו שימשיך להושיע בעתיד, והוא ראוי למי שממשיך ומוסיף ישועה על הקיים[7]. ובכל התורה נזכר יהושע כמשרת משה ולכן מוזכר כבר בשמו יהושע. אמנם מה שהוא נבחר בכלל המרגלים אינו משום תפקידו כמשרת משה, אלא בשל מקומו העצמי כנשיא במטה אפרים, ושם מוזכר שמשה קרא את שמו יהושע, בשביל שישמש כ'יהושע' ולא יהיה 'הושע', וכך ינצל מעצת מרגלים.

---

[5] ולכאורה זו גם ההוכחה לכך שספר יהושע ניתן לישראל אלמלא חטאו, שהרי לא התחיל חטאם אלא לאחר מות יהושע והזקנים.

[6] ובזה נראה לבאר מדוע משה שם אות לדורות בקרבן פסח שהוא דבר המתחדש מידי שנה והקביעות היא בסדרי החיים וזמני השנה, ואילו יהושע שם אות באבנים שהוא דבר הקבוע ועומד באופן פיזי. כי מידתו של משה היא המדיניות והרעיונות, והנצחה שלהם באה לידי ביטוי במהויות שצריכות להתקיים, ואילו מידתו של יהושע היא הביצוע, והנצחה של זה בה לידי ביטוי בדבר ממשי הקיים לשנים רבות.

[7] ובאמת אלו שנקראו 'הושע' התאפיינו בכך שהתחילו עידן חדש של אחריות. הנביא הושע בן בארי מתחיל את תקופת הנביאים האחרונים, שבה היחס של הקב"ה לעם ישראל הוא כיחס של איש ואשה ולא עוד רק כיחס של אב ובן, וכמו שאמרו בשבת (נה.) שמימות הושע בן בארי תמה זכות אבות (וראה עוד בפסחים (פז:) כל הדין ודברים בין הקב"ה להושע שגם כן סובב על הנקודה הזו). וענין הקשר הזה הוא שיש לעם ישראל אחריות עצמית, ואינו עוד נסוב ונשען רק על העבר.
וכן הושע בן אלה ביטל את המניעה לעלות לרגל, שבזה תמה ההסתמכות על העבר והתחילה אחריות חדשה על עם ישראל, וכמו שאמרו בירושלמי (תענית פ"ד ה"ז) 'כהנא שאל לרב כל הדא טיבותא רבתא עבד וכתיב ביה (מלכים ב' יז, ג) עליו עלה שלמנאסר מלך אשור אמר ליה על ידי ששמט את הקולר מצוארו ותלוי בצואר הרבים לא אמר כל עמא יסקון אלא מאן דבעי מיסוק יסוק'.

פרשיות בדברי הנביאים | הרב מנחם וולף

וגם בפרשת האזינו שנקרא שמו הושע כתבו החזקוני והבכור שור שהוא משום שיהושע היה שמו כמשרתו של משה, וכמו פרעה ששינה את שם יוסף ונבוכדנצר ששינה את שמם של דניאל חנניה מישאל ועזריה. אמנם עכשיו מודיע הכתוב שאינו משרת אלא נעשה מלך וחזר לשמו הראשון[8].

יהושע כתחילת תורה שבעל פה

והנה יהושע נזכר כמה פעמים בהקשר של דבקות בתורה. עליו נאמר שלא ימיש מתוך האהל, ועל נאמר לו לא ימוש ספר התורה הזה מפיך[9]. וכן דרשו חז"ל במנחות (צט:) 'ראה הקדוש ברוך הוא את יהושע שדברי תורה חביבים עליו ביותר, שנאמר ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל, אמר לו הקדוש ברוך הוא יהושע, כל כך חביבין עליך דברי תורה לא ימוש ספר התורה הזה מפיך'. ובתנא דבי אליהו זוטא (פ' יג) נאמר עליו 'יהושע בן נון שעסק בתורה מקטנותו ועד זקנותו'. ובמשנת ר"א (פ' יג) 'אף יהושע לא נתגדל אלא שהיה עוסק בדברי תורה תמיד. שבשעה שהיו ישראל נלחמין עם האמורי, נטל ספר תורה והראהו לגלגל חמה. אמ' לו, אני לא דממתי מזה, אף אתה דום מלפני. לפיכך אמרו בלשון דמימה, וידם השמש' (וכעי"ז בקיצור בב"ר ו, ט).

וגם המעשה עם שר צבא ד' דרשוהו חז"ל (עירובין סג: ועוד) על מה שביטלו תורה, והיינו שעל יהושע היתה קפידא שבטלו מן התורה לילה אחד.

וכן בתמורה (טז.) מבואר שלפני מות משה אמר לו ליהושע שאל ממני כל ספיקות שיש לך, והשיה יהושע 'רבי כלום הנחתיך שעה אחת והלכתי למקום אחר, לא כך כתבת בי ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל', ובאותה שעה נשתכחו ממנו הלכות ונולדו לו ספיקות ורצו ישראל להורגו. ומבואר שיש לו אחריות מיוחדת על התורה ועל שלימותה.

והנה פעמיים בלבד הוזכר שהקב"ה דיבר עם משה פנים אל פנים[10], ובשניהם הוזכר יהושע. הפעם הראשונה בכי תשא (שמות לג, יא) "ודבר ד' אל משה פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו ושב אל המחנה ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל", והשניה בוזאת הברכה (דברים לד, ט-י) "ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו וישמעו אליו בני ישראל ויעשו כאשר צוה ד' את משה; ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ד' פנים אל פנים וגו'"[11].

ונראה ששיעור הדברים כך הוא. משה לבדו הוא נביא ד' שנאמרה לו התורה. ומכאן ואילך אין להוסיף ואין לגרוע על מה שנאמר לו. ואם היה קם בישראל עוד נביא שד' היה יודע אותו פנים בפנים לא היתה לנו ערובה לכך שהתורה לא תשתנה ולא תתחלף. ואם יזכה איש לבוא למדרגת משה שמא יטול תורה אחרת מאת המקום ברוך הוא. או שמא נקבל את דבר ד' שבפיו כשווה ערך לתורה שבידנו. והשי"ת הרחיק מזה והעמיד את משה רבנו במדרגת נבואה אחרת מכל הנביאים.

אמנם משה עתיד למות, ומי אחריו יורה דעה מה נאמר למשה מסיני, ולכן נאמרה התורה למשה באופן כזה שיהיה לו תלמיד הדבוק בו שיקבל ממנו את כל התורה. וזהו יסוד ושורש התורה שבעל פה, ומיהושע ואילך כל מקבלי התורה הם ממשיכים את מידתו ותפקידו של יהושע. ולכן חשוב כל כך שתהיה דבקות מוחלטת של יהושע במשה מבלי פירוד[12].

---

[8] וגם מה שדרשו חז"ל בספרי (פ' שלד) והביאוהו המפרשים שלא הגיס דעתו, ועדיין היה הושע כשמוע הראשון אתי שפיר לטעם זה, כי 'יהושע' הוא שמו כמשרת, ו'הושע' הוא שמו כפי שהיה בתחילה (וגם אז היה נשיא במטה אפרים) וגם כפי שראוי לו כאשר הוא מלך מצד עצמו ולא מצד יהושע.
ומה שמכאן ואילך נקרא תמיד יהושע כתב החזקוני שהוא משום שהורגל בשם זה, וכ"כ בהדר זקנים. ולפי דברינו א"צ לכך, אלא לעולם שמו נשאר יהושע וכל חייו הוא כיהן בתפקיד של משרת משה, ורק בהכתרתו נצרך להודיע שחל שינוי במצבו, שעד עתה היה משרת משה בתוך מלכותו של משה, ומעתה הוא משרת משה כמלך תחת משה. ובאמת יש חילוק לשון בין הבכו"ש לבין החזקוני, שבחזקוני נראה שנקרא הושע כי כך היה ראוי שייקרא ואדרבה הוצרך ליתן טעם מדוע חזר ונקרא יהושע, ואילו בבכו"ש נראה שנקרא הושע להודיע שהוא מלך, אבל לעולם היה ראוי ליקרא יהושע.

[9] ופועל זה של ימוש וימיש אינו מופיע הרבה בתנ"ך, ובהקשר של תורה הוא מופיע עוד פעם אחת לבד ב' המקומות, בישעיהו (נט, כא) "לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך".

[10] עוד פעם אחת מוזכר "פה אל פה אדבר בו" (במדבר יב, ח), וכן לגבי מעמד הר סיני נאמר על כל ישראל "פנים בפנים דבר ד' עמכם" (דברים ה, ד).

[11] ואמנם שם ב' הדברים נצרכו לגופם, אך מ"מ יש לדייק מהסמיכות ומכך שהוזכרו יחד.

[12] ובזוהר פ' תרומה (קסד.) 'משכנא דעבד משה, יהושע הוה קאים תדיר ונטיר ליה, דהא לית נטירו דיליה בר ביה דאקרי נער'. והביא שם שגם שמואל שהיה נקרא נער שמר את המשכן. ונראה שעניינה של מידה זו, שנער אינו חסר אונים

וכן מה שדרשו חז"ל (במ"ר יב, ט ושם כא, יד, ילקו"ש משלי תתקנט) על הכתוב (משלי כז, יח) "נצר תאנה יאכל פריה" שמדבר ביהושע שהיה מסדר את הספסלים ובזכות זה זכה לשמש את ישראל ולנבואה ורוה"ק, עיקרו אינו שהיה טורח לכבוד התורה ובתי המדרש והתלמידים, אלא בכך שהיה משרת את משה[13]. ולכאורה צריך ביאור מדוע מה ששירת את משה הוא סיבה להנהיג את ישראל, אלא שדבקות זו במשה עניינה חיבור לתורה ולמשה נביא ד'.

ומה"ט אצל יהושע היתה דבקות בתורה בלי הפסקה כלל, ודקדקו איתו כל כך על כל הפסקה, כי מידה זו של תלמיד ושל תורה שבעל פה כל כולה תלויה במה שהוא מעתיק את שמועת רבו בדיוק מוחלט, אבל ברגע שיש איזה שהוא הפרש בין דברי הרב לדברי התלמיד, כבר אין זו העתקה שיכולה למלא את תפקידה[14].

ונמצא, שגם בזה היתה מידתו של יהושע משרת משה, שביצע בפועל את תורתו של משה[15].

מנהיגותו של יהושע

ומה שמצינו בפועל נקודות דמיון רבות בין מנהיגותו של משה למנהיגותו של יהושע, הוא משום שיהושע מממש את אותה מדיניות של משה.

אמנם בכמה דברים יש שינוי בין מה שארע למשה לבין מה שארע ליהושע, ולכאורה המכוון הוא שיהושע תיקן את מה שהיה אצל משה, ומשום שהוא משרתו יש לו כח לתקן.

החילוק הראשון והבולט הוא בשילוח המרגלים, שמשה שלח י"ב מרגלים, אחד מכל שבט, וי' מתוכם חטאו ורק ב' מלאו אחרי ד'. ולכן יהושע לא שלח אלא ב'[16].

והיינו שמשה שיתף את כל השבטים בכניסה לארץ, וזה הביא לקלקול, כי יש דברים שנצרכת להם דוקא ראיה משיחית ומנהיגותית, שיכולה לצפות בחזון קדימה ומכוחו לפעול, וכלל העם צריך לילך אחריהם, ולסמוך עליהם, כי מי שלא זכה להסתכלות כזו יראה את המצב כפי שהוא ויאבחן אותו רסיסים רסיסים בלא חיבור לתמונת מצב שלימה, ומתוך כך יבוא לרפיון ידיים. והשבטים הנבחרים

כילד ואינו בעל אישיות עצמית כאיש, אלא מחד הוא נחלץ חושים ומאידך הוא מבטל את כל כולו לצורך המטרה. וכאשר המקדש בנוי השמירה היא רק לכבוד, ולכן א"צ שמירה של נער, אבל המשכן שהוא דבר נייד ויכולים ליפול בו שינויים, ולכן נצרכת שמירה של נער שהוא מתבטל כולו למען המטרה ומתאחד יחד עם השמירה על הקדש.
ובנוסח אחר, האיש ששומר מביא עמו את כל האישיות שלו, ואילו הנער בונה את האישיות שלו יחד עם התפקיד ולפיו. ובמידה הזו נצרכת שמירה על התורה שבעל פה, שאדם יתבטל אליה לחלוטין ולא ימיש מתוך האהל, ולא ימוש ספר התורה מפיו. ויהושע לא היתה לו אישיות אחרת לבד התורה, כי מנערותו לא ימיש מתוך האהל.
וכמו כן היה אצל שמואל שהיה חלוק מכל הנביאים בכך שבזמנו דבר ד' היה יקר ולא היה חזון נפרץ, ולכן בשביל לשאת את המשא הנשגב של נביא ד' היתה נצרך להיות מוכן וחלוץ בשלימות בלי שום אישיות אחרת. ולכן שמואל נתגדל כנביא מנערותו.

[13] וראה בילקוט שם 'אוצר נחמד ושמן בנוה חכם. זה משה, וכסיל אדם יבלענו זה יהושע שלא היה בן תורה והיו ישראל קורין אותו כסיל, ובשביל שהיה משרת משה זכה לירושתו שהיה מכבדו ופורס הסדין על הספסל ויושב תחת רגליו לפיכך אמר הקב"ה איני מקפח שכרך ועליו נאמר נוצר תאנה יאכל פריה'.
אכן במדרש הגדול (דברים לד, ט) הובאה הדרשה באופן אחר 'וכסיל אדם יבלענה, זה יהושע בן נון שעשה עצמו ככסיל לפני משה רבינו, והיה מטריח עליו ללמוד תורה בכל שעה עד שלמד כל התורה כולה, ולכך זכה לשררה אחריו, שנאמר וישמעו אליו בני ישראל ויעשו'. ואע"פ ששם לא מודגש ששירת את משה, מכל מקום הכל עולה לענין אחד, שהתבטל לחלוטין למשה ותורתו.

[14] וירושלמי (פאה פ"א ה"א) אמרו על יהושע ש'אפילו דברים שלא שמע מפי משה הסכימה דעתו כמה שנאמר למשה מסיני', והיינו משום שהיה דבוק בו לגמרי וזכה לרדת לסוף דעתו ולהשכיל את תורתו בשלימות.

[15] שהתורה עצמה היא הרעיון, ומה שתוכל להתממש לדורות ע"י מסירתה בעל פה הוא הביצוע.

[16] כן איתא בזוהר פ' שלח (קס:).

פרשיות בדברי הנביאים | הרב מנחם וולף

הם אפרים ויהודה, שהם שבטי המלוכה ושבטי המשיחים, ורק הם יכולים היו לראות את התמונה הנכונה[17]. ויהושע העמיד את כח המנהיגות במקומו הראוי לו, ושלח רק ב' מרגלים[18].

וזה היה טעם לכך שמשה לא זכה להכניס את בני ישראל לארץ, וכמו שאומר כמה פעמים שד' התעבר בו בגלל ישראל, והיינו חטא המרגלים[19].

ועל זו הדרך אנו מוצאים שמשה לא רצה לשאת את משא העם לבדו, ולכן הורהו ד' שיאציל מן הרוח אשר עליו על הזקנים. ומשה סבר שכמו כן יהושע ינהיג את העם יחד עם הזקנים, וכן אמר ליהושע שינהיג את ישראל הוא והזקנים שבדור עמהם, אבל הקב"ה אמר לו 'טול מקל, והך על קדקדם, דבר אחד לדור ואין שני דברין לדור' (סנהדרין ח.).

ואלדד ומידד נתנבאו שמשה מת בעקבות פרשה זו של סמיכת הזקנים, ולכאורה הביאור בזה הוא שמה שמשה לא חפץ לשאת את כל משא העם על כתפיו, הוא טעם לכך שימות ולא יכניס את ישראל לארץ. ואצל יהושע היה את התיקון לזה.

יהושע במידתו של יוסף

אמנם מאידך בודאי יש מקום לשלימות של יחד שבטי ישראל, ושכולם קדושים ויחד הם גוי אחד בארץ, וזו עיקר הצורה השלימה של ישראל. רק שאם חסר את המידה שיכולה לחלק ולבחור חלק על פני האחרים ולהשתמש בו בכדי לקדם את הכלל, אי אפשר להעמיד את ישראל על המקום הנכון שלהם, והביצוע בפועל יהיה חסר.

וזו עניינה של מידת היסוד, מידתו של יוסף, שבשביל לקחת את כל התכנים והארות השלמים, ולממש אותם בפועל, נדרש להשתמש בכוחות מסויימים ולהעדיף חלקים או אברים כאלו על פני אחרים, ורק על ידי זה תיווצר קומה שלימה שכוללת את כל חלקיה אבל גם מתקיימת בפועל[20].

וזאת אשר מצינו אצל יוסף הצדיק עצמו שכל גלגוליו עם אחיו היו סביב הנקודה הזו, שהם רצו שיהיה חיבור בין כל בני יעקב, ויהיו כולם דואגים יחד זה לזה, וכל אחד ואחד יהיה על מקומו ומתכונתו, יהודה יהיה המלך, ובני השפחות יהיו למטה. ודוקא מתוך כך יהיו כולם בשלימות, והוא עסק בשינויי הסדר, וקירב את בני השפחות, ונטל לעצמו המלוכה.

ואע"פ שבודאי התכלית היא כמו התכנית של יהודה, מכל מקום אי אפשר לה להתקיים אם לא על ידי הדרך של יוסף. ולכן תמיד נצרכת קדימה של יוסף לפני יהודה, ובלא זה לא תוכל להתבצע מלכות יהודה. ואהבת רחל קדמה לאהבת לאה, וכן שלטונו של יהושע קדם למלוכה ומלכות שאול קדמה למלכות דוד, ומשיח בן יוסף יקדים את משיח בן דוד.

---

[17] וכפי שהובא ביהל אור שם, ומתוך ב' המשיחים הללו, יוסף פועל לעצמו מבלי התערבות עם העם, ואילו יהודה מושך אחריו את העם. וכמו שמבארים על החילוק שבין יהושע לכלב שיהושע הוסיף לו משה אות לשמו ולעומת זאת כלב הלך להתפלל בעצמו, כי אצל יהושע הנושא היה שלא יתערב עמם, ולכן היה צריך להבדיל אותו ולהפריש אותו, אבל אצל כלב הוא מעורב עמם, ולא היה אצלו פתרון אלא תפילה על קברי אבות. ומה"ט גם בתיקון כלב הוא זה שתיקן ולא יהושע, כי הוא היה מעורב עמם ויכול היה לומר דעה שונה. אבל יהושע לא השתתף עמם כלל.
ואלו ב' מידות, מידת יסוד ומידת מלכות, והיסוד הוא צדיק שאינו מתערב עם ההמון כלל, והמלכות הוא מי שמתערב עם ההמון וכנגד מה שכולם מושכים למטה הוא מושך למעלה. וכן הוא גם במב"י ומב"ד, והדברים ארוכים.

[18] ואמנם הוא שלח את פינחס שהיה משבט לוי, ומשה לא שלח משבט לוי. ונראה שגם לשבט לוי יש כעין אותה הבחינה של יוסף, ולא לחינם משה שהיה משבט לוי שלח מיהודה ויוסף ויהושע שהיה מיוסף שלח מיהודה ולוי, ויש להאריך בסוד הדברים ואין כאן המקום.

[19] ובפשטות הוא סותר את הטעם המפורש שאמר הקב"ה, והדברים נתבארו במאמר 'משה מוציא ויהושע מכניס' שבפרשת ואתחנן.

[20] כי בעצם יש לאדם ראש וידים ורגלים וגוף, ולכל אחד מהם יש את התכלית והמקום שלו, וראש הגויה הוא בסוף הגוף, וכאשר הוא פורץ קדימה מתבטלים כל הסדר והקומה של האדם, וכביכול נעשה האדם כבעל חי וחסר דעת, שמה שמפריד בינו לבין בעלי החיים הוא שהראש מולך על כל האברים והוא מהלך בקומה זקופה, ואף אחד מהאברים לא פורץ ממקומו. ובודאי שענין שמתחיל בשרש העליון ביותר של האדם ובמחשבתו לא יפרוץ בצורה כזו למקום הנמוך ביותר שלו.
ודוקא דרך זו יכולה לזווג את הזכר עם הנקיבה ולאחד אותם לקומת אדם שלימה. וכן היא יוצרת צורה בתוך צורה שהוא אדם שלם (ואלו הם ב' הפירושים של "והיו לבשר אחד" (בראשית ב, כד), שהם משלימים זה את זה וכפי שנתבאר בכמה מקומות).

פרשיות בדברי הנביאים | הרב מנחם וולף

וזו השייכות בין יוסף הצדיק לבין העיר 'שכם', שהיא עיר של פילוג כמשמעה, וכן יהושע כורת ברית עם העם בשכם, וחתימת הספר היא שקברו את עצמות יוסף בשכם[21]. כי באמת יוסף משנה את הסדרים ומחלק חלוקות, והוא דבר אחד לדור שאין דברים עמו. ורק על ידי זה יוכל מחנה ישראל להתממש כעם היושב בפועל עם אדמתו.

ויהושע הוא המלך היוצא מזרעו של יוסף שיש בו את תכונותיו של יוסף, וכמו שדרשו חז"ל (ספרי דברים פ' שנג, בר"ר ו, ט ועוד) את המקרא של "בכור שורו הדר לו" (דברים לג, יז) על יהושע, וכן אמרו (בר"ר צז, ג) על המקרא של "וידגו לרב בקרב הארץ" (בראשית מח, טז), 'מי ששמו כשם הדג בנו מכניסן לארץ (דה"א ז) נון בנו יהושע בנו'[22].

חסרון ההשלמה של יהושע

והנה בזמן יהושע בפשטות הגיעו העם למצבם האידאלי, וככתוב (יהושע כא, מג-מה) "ויתן ד' לישראל את כל הארץ אשר נשבע לתת לאבותם וירשוה וישבו בה; וינח ד' להם מסביב ככל אשר נשבע לאבותם ולא עמד איש בפניהם מכל איביהם את כל איביהם נתן ד' בידם; לא נפל דבר מכל הדבר הטוב אשר דבר ד' אל בית ישראל הכל בא".

אמנם למעשה מצינו שאחרי מות יהושע והזקנים הלך מצבו של העם הלוך וחסור, וכמבואר בספר שופטים. וצריך להבין מהיכן באה הנפילה הגדולה הזאת.

והנה החסרון הגדול ביותר שהיה בימי יהושע הוא שלא הורישו את יושבי הארץ. ואע"פ שכבשו את כולם ושוב לא היה מי שיוכל להתנגד לישיבתם בארץ, מכל מקום לא השלימו את המלאכה להלחם בכל יושבי הארץ ולא להחיות מהם כל נשמה. והדבר הזה הוא הגורם לכך שקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ.

וכמבואר בתורה (שמות כג, לא-לג) "כי אתן בידכם את ישבי הארץ וגרשתמו מפניך; לא תכרת להם ולאלהיהם ברית; לא ישבו בארצך פן יחטיאו אתך לי כי תעבד את אלהיהם כי יהיה לך למוקש". וכן (שם לד, יא-יב) "הנני גרש מפניך את האמרי והכנעני והחתי והפרזי והחוי והיבוסי; השמר לך פן תכרת ברית ליושב הארץ אשר אתה בא עליה פן יהיה למוקש בקרבך".

ואח"כ בספר דברים משתנה הציווי מגירוש לאיבוד, ככתוב (ז, ב-ד) "ונתנם ד' א-להיך לפניך והכיתם החרם תחרים אתם לא תכרת להם ברית ולא תחנם; ולא תתחתן בם בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבנך; כי יסיר את בנך מאחרי ועבדו אלהים אחרים וחרה אף ד' בכם והשמידך מהר"[23]. וכן (שם כ, טז-יח) "רק מערי העמים האלה אשר ד' א-להיך נתן לך נחלה לא תחיה כל נשמה; כי החרם תחרימם החתי והאמרי הכנעני והפרזי החוי והיבוסי כאשר צוך ד' א-להיך; למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבתם אשר עשו לאלהיהם וחטאתם לד' א-להיכם".

ובספר במדבר (לג, נה-נו) מבואר שהגויים עצמם שישארו יזיקו לנו לבד מה שנענש מאת ד' "ואם לא תורישו את ישבי הארץ מפניכם והיה אשר תותירו מהם לשכים בעיניכם ולצנינם בצדיכם וצררו אתכם על הארץ אשר אתם ישבים בה; והיה כאשר דמיתי לעשות להם אעשה לכם".

וכל התהליך הזה אכן ארע, כמבואר בספר שופטים (פ"ג), החל מחיי יהושע וכלה בתקופת השופטים כולה.

ונראה שגם מציאות זו היא פועל יוצא של מידתו של יהושע שהיא מידת יוסף, שאמנם יש לה את הכח לפעול בחזקה ולממש את הרעיונות, אבל הדברים לא קורים בשלימות, אלא במהלך של 'שכם'.

---

[21] ואמנם נזכר אח"כ שקברו את אלעזר בגבעת פינחס, אבל הוא היה מנהיג יחד עם יהושע ולכן מתבקש שתזכר קבורתו יחד עם יהושע. אבל קבורת יוסף לכאורה אינה שייכת כלל לענין. אלא שכל ספר יהושע עוסק במנהיגותו ומלכותו של יוסף, וראוי לו להחתם בזה.

[22] ומכיון שיהושע הוא מידת יסוד, הוא מל את ישראל (ובשמו"ר (יט, ה) דרשו מלשון "שנית" שאף במצרים יהושע הוא זה שמל אותם), וכן הוא אמר לישראל שא"ל ח"י בקרבם.

[23] ומבואר שם (פסוק ו) גם הטעם "כי עם קדוש אתה לד' א-להיך בך בחר ד' א-להיך להיות לו לעם סגולה מכל העמים אשר על פני האדמה".

פרשיות בדברי הנביאים | הרב מנחם וולף

ויש בחז"ל מעט דברי ביקורת על יהושע, שכולם נסובים לכאורה סביב הנקודה הזו. הראשון (בפסיקתא דר"כ יג, ה) במה שהחיה את רחב[24], והשני (במדרש הגדול במדבר לא, כא) במה שקיבל את הגבעונים ולא שאל באורים ותומים[25], והשלישי (בבמדבר רבה כב, ו) במה שלא הזדרז בכיבוש הארץ.

ואמנם מה שקיבל את הגבעונים נראה שהוא עונש על כך שלא כיבד את אלעזר, וכן מה שלא הזדרז בכיבוש הארץ הוא מפני שחפץ להאריך את חייו. אך הכל עולה לענין אחד, שיהושע היתה בו מידת 'דבר אחד לדור', שהוא היה עושה לבדו (וזה מפני שהוא היה משרת משה ומופקד על הביצוע כמו שנתבאר), והטעות היתה כאשר הדבר בא גם על חשבון השאלה בד'.

ואותה תכונה בדיוק היא הגורמת לכך שדברים נעשים שלא בשלימות כי לא הכל שותף בהם. וזהו מה שנענש יהושע שמת רק בן מאה ועשר שנים כמבואר במדרש שם. וכמו כן מצינו אצל יוסף שמת בן מאה ועשר שנים[26], ואמרו חז"ל (ברכות נה.) שהטעם לזה הוא מפני שהנהיג עצמו ברבנות[27].

---

[24] וז"ל הפסיקתא 'ר' שמואל בר נחמן פתח אם לא תורישו את יושבי הארץ מפניכם וג' (במדבר לג, נה). אמ' הק' לישר' אני אמרתי לכם כי החרם תחרימם החתי והאמרי (דברים כ, יז), ואתם לא עשיתם כן, אלא ואת רחב הזונה ואת בית אביה ואת כל אשר לה החיה יהושע (יהושע ו, כה), הרי ירמיה בא מבני בניה של רחב הזונה ועוש' לכם דברים של סיכים בעיניכם ולצנינים בצידכם'. והנה נבואת ירמיהו בודאי היתה טובה לעם ישראל.
ונראה שהמידה כנגד מידה היא כזו, כי בעצם גם מה שהשאירו את רחב היה מעשה חיובי, שהרי נשבעו לה בד' והיא הסתירה אותם ועזרה להם. אלא שהיה ראוי שלא יזדקקו לזה, וכמו כן העונש שיצא להם היה חיובי, שהרי היו זקוקים לסיכים בעיניהם ולצנינים בצידיהם, רק שיותר טוב היה להם שלא יגיעו למצב כזה של חטא ולא יצטרכו את הסיכים והצנינים.
ואפשר עוד שהיה מוטל עליהם לגרש את רחב ולא להשאירה ביניהם, ועל זה לא נשבעו לה. ומה שהניחו אותה בקרב ישראל היה חטא. ומכל מקום גם בזה כוונו לטובה ומדרך הכרת הטוב, ונענשו כנגד זה שיהיו להם סיכים וצנינים לטובתם.

[25] וז"ל המדרש 'ומעולם לא מצינו שנצרך יהושע לאלעזר (וקאי על האמור קודם שאלעזר נענש בכך שלא כיבד את משה). ומנין שאף יהושע נענש מפני שלא סיפנו לאלעזר, שכן נכשל בגבעונים, שנאמר ויקחו האנשים מצידם ואת פי ד' לא שאלו (יהושע ט, יד), אלו שאלו לאלעזר לא היה בא לידי אותו מעשה'.

[26] והם ב' האנשים היחידים שמוזכר במקרא שחיו ק"י שנים. ועמדו על זה חז"ל בספרי (וזאת הברכה פ' שנז), בבראשית רבה (ק, י) ועוד.

[27] ובמקו"א (פסיקתא זוטרתא בראשית (לק"ט) ושכל טוב נ, כב ועוד) אך הוסיפו שהיה הקטן שבשבטים למעט בנימין, ומת לפני כולם.

מתורה לנביאים

הרב יעקב הלפרין

יהושע פרקים א' – י'

ומסרה ליהושע

יציאת מצרים והמשכה בכניסה לארץ

בגמרא במסכת נדרים [דף כ"ב:] איתא **"אלמלא חטאו ישראל לא ניתן להם אלא חמישה חומשי תורה וספר יהושע בלבד, מפני שערכה של ארץ ישראל הוא"**. מבואר בדברי הגמרא שספר יהושע הוא המשך וסיום לחמשת חומשי התורה, עד שגם אילו לא נצרך לכתוב את שאר ספרי הנביאים, ספר יהושע נצרך להיכתב. נראה היאך ספר יהושע הוא השלמת המהלך של משה, והמשך ישיר לתורה.

העניין המרכזי של התורה הוא יציאת מצרים. הקבלות רבות ישנן בין יציאת מצרים ע"י משה, לכניסת ישראל לארצם ע"י יהושע. הדבר הראשון הוא התאריך בו ארעו שני הדברים, שתחילתם ב' ניסן – במצרים במשיכת הקרבן, וביהושע במעבר בירדן. ושיאם וסיומם בחג הפסח – במצרים ביציאה עצמה, וביהושע בעשיית הפסח ובאכילתם מעבור הארץ שמשמעותו תחילת ירושת הארץ.

יציאת מצרים החלה במראה הסנה, ששם נאמר למשה **"של נעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא"**, ומשמעות המראה היא שהשכינה נוכחת בארץ – לבוא לגאול את ישראל. אותן מילים בדיוק חוזרות על עצמן כשיהושע עומד ליד יריחו ופוגש את שר צבא השם, שם המלאך אומר לו: **"של נעלך מעל רגלך כי המקום אשר אתה עומד עליו קודש הוא"**. וגם כאן הוא אותו רעיון, שהשכינה נוכחת ללחום מלחמות ישראל.

תחילת הגאולה ותחילת ירושת הארץ הם בברית מילה. כאשר משה עושה את דרכו חזרה למצרים לגאול את עם ישראל, בדרך 'במלון' מלה ציפורה את בנה ב'צור'. [וידועה דרשת חז"ל על הפסוק "בדמייך חיי" – דם פסח ודם מילה]. וכך גם יהושע, שמל את בני ישראל בחרבות 'צורים' כשהיו בגלגל 'במלון'. ושם נאמר להם **"היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם"** והיינו שזה ההעמקה והסיום של ההתנתקות ממצרים.

עניינו של יריחו נראה שהוא מקביל למכת בכורות; בחז"ל מבואר שהטעם שדווקא יריחו היתה קודש להשם, הוא מחמת היותה כבושה תחילה לארץ ישראל, כראשית הניטלת מהעיסה. כך גם במכת בכורות – שעל ידה נצטוו ישראל בחיוב קדושת בכורות. בהופעת ה' במכת בכורות ניגפו כל בכורות מצרים, ובהופעת ה' ללחום מלחמת עמו – נפלו החומות והובקעה העיר הראשונה בארץ כנען. [ולכן העונש על מי שבונה אותה הוא "בבכורו יייסדנה", והיינו עונש על המעילה בקדושת הראשית – הבכור].

המרגלים אומרים לרחב **"ואת אביך ואת אמך וכו' תאספי אליך הביתה, והיה כל אשר יצא מדלתי ביתך החוצה דמו בראשו"**, ומצריכים את רחב לקשור לה לאות את תקוות חוט השני בחלון. זה מזכיר את הציווי על עם ישראל במכת בכורות לא לצאת מפתח הבית עד בוקר, ולתת על המשקוף מן הדם ובכך להתבדל ממצרים.

גם שאלת הבנים מוזכרת ביציאת מצרים ובמקביל אצל יהושע. במצרים – **"והיה כי ישאלך בנך לאמר מה זאת"**, וביהושע **"כי ישאלון בניכם מחר לאמר מה האבנים האלה לכם"**. אותם בנים של יציאת מצרים הם האבות בזמן יהושע, ועליהם כתוב שגם בניהם ישאלו אותם. ובאותו עניין במצרים כתוב – **"והיה היום הזה לכם לזכרון... לדורותיכם חוקת עולם"**, ובאבנים של יהושע כתוב **"והיו האבנים האלה לזכרון לבני ישראל עד עולם"**.

ביציאת מצרים נאמר **"וחמושים יצאו בני ישראל"**, וגם בספר יהושע נאמר שנכנסו חמושים; **"ויעברו בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה חמושים"** [פרק ד׳ פסוק יב].

ולסיום ההקבלות בין יציאת מצרים לכניסה לארץ ישראל נביא את הקבלה הבולטת ביותר; קריעת ים סוף מול קריעת הירדן. וכפי שמפורש בפסוק **"אשר הוביש ה׳ אלוקיכם את מי הירדן מפניכם עד עברכם כאשר עשה ה׳ אלוקיכם לים סוף אשר הוביש מפנינו עד עברנו"** [פרק ד׳ פסוק כג]. וכן בתהילים **"בצאת ישראל ממצרים... הים ראה וינוס הירדן יסוב לאחור"**. במעברם של ישראל בירדן לתוך ארץ ישראל על ידי נס מונח תוכן עקרוני; הכניסה לארץ ישראל היא בהנהגה ניסית ובצורה אלוקית, כביכול השם הוא הפותח להם את השער לארץ ישראל – כהמשך להנהגה הניסית במדבר.

ההכרה של אומות העולם בעם ישראל – יתרו ורחב

עד כאן ראינו היאך יציאת מצרים ממשיכה בכניסה לארץ, אך יש כאן תוספת חשובה; גם ההכרה בישראל מצד אומות העולם מקבילה ביציאת מצרים ובכניסה לארץ. יתרו הגיע לעם ישראל בעקבות *ששמע מה שה׳ עשה* – ולדעה אחת זה קריעת ים סוף, וכך גם רחב אומרת **"כי שמענו את אשר הוביש ה׳ את מי ים סוף"** וכו׳. שניהם מכריזים על הכרה בה׳; יתרו אומר **"עתה ידעתי כי גדול ה׳ מכל האלוקים"**, ורחב אומרת **"כי ה׳ אלוקיכם הוא אלוקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת"** [ועיין זבחים קטז:]. כפי שנבאר להלן, אין כאן הקבלה גרידא, אלא יש כאן תוכן אחד שחוזר על עצמו ומקשר בין יתרו לרחב.

נראה את ההקבלות ביניהם: כאשר משה בורח מפרעה, נותן לו יתרו מחסה. כמו כן נותנת רחב מחסה למרגלים שהגיעו לירחו המסתתרים מפני אנשי כנען.

כחלק מההכרה והחסות שיתרו נותן למשה, הוא נותן לו את ביתו לאישה, ויש קשרי חיתון בינו לבין משה. גם על רחב מבואר בחז״ל שהיא נישאה ליהושע.

רחב הייתה ביריחו, ומאידך גם יתרו קיבל עבור זרעו את דושנה של ירחו, כפי שנאמר בחז״ל וכפי שכתוב בפסוק **"ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים"** [שופטים א׳ ט״ז, עי״ש ברש״י].

בפרשת בהעלותך כתוב שמשה מבקש מיתרו להישאר איתם, ולאחר מכן כתובה הפרשה של **"ויהי בנסוע הארון ויאמר משה קומה השם ויפוצו אויביך וינוסו משנאיך מפניך"**, פסוק זה מתאר את ההנהגה העליונה של הקב״ה בעם ישראל לקראת הכניסה לארץ. [אלא שפרשה זו מוקפת משני צדדיה, כיוון שהנהגה זו לא התממשה למעשה בגלל חטא המרגלים, אלא שבתחילת כניסתם של ישראל לארץ באה הנהגה זו לידי ביטוי על ידי יהושע, שהרי הכניסה לארץ ישראל בקריעת הירדן הייתה עם הארון, והמלחמה ביריחו הייתה עם הארון, ונאריך בזה להלן]. במקביל גם עניינה של רחב כתוב כהקדמה לכניסה לארץ והמלחמה ביריחו – שהיתה על ידי הנהגה אלוקית.

חז"ל דרשו על הפסוק **"עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלוהים"**, שיתרו עבד את כל העבודה זרה שבעולם, ובמקביל מבואר בחז"ל (זבחים קטז:) לגבי רחב **"אין לך כל שר ונגיד שלא בא על רחב הזונה"** – היינו שהיתה מלאה מכל העריות. ביאור הדברים; כפי שיתבאר להלן יתרו ורחב מייצגים את אומות העולם, והם מכירים ומודים לעם ישראל מבחוץ דווקא, ובכדי לייצג את כל האומות צריך לעבוד את כל הסוגים של הע"ז ולהכיר את כל השרים והשליטים, ובכך מתבטא שכלל האומות מכירים בישראל.

התוכן בכללות עניינם של יתרו ורחב הוא, שכאשר עם ישראל צריך לחול במציאות, הוא אינו יכול לבוא ככובש חיצוני, אלא נצרך שתהיה בו הכרה מתוך המציאות עצמה, מתוך אומות העולם שיכירו בו. אין תכלית הטוב לכפות את עצמו על הרע, מפני כאשר הטוב בא בכפייה, לא נאמרת האמירה השלימה של האמת. הצורה השלימה ותיקונו המוחלט של הרע הוא כאשר הרשע מכיר מתוך עצמו כי לדרכו אין מוצא ואין תכלית, והוא מצביע לעבר הטוב ורוצה להצטרף אליו. וכפי שנתבאר עניין זה בהרבה מקומות.

יהושע בתורה והמשכו בספרו

כפי שהתבאר לעיל, עניינו של יהושע הוא להמשיך את הנהגת משה במדבר לתוך ארץ ישראל. כנדבך נוסף לדברים, נראה כיצד המקומות שיהושע מוזכר בתורה מופיעים שוב וחוזרים על עצמם בספר יהושע – באופן שהוא המשך למה שנאמר אצלו בתורה.

הפעם הראשונה שיהושע מופיע בתורה היא בפרשת בשלח במלחמת עמלק, שם כתוב שאופן מלחמתו של משה היה על ידי שעלה אל ראש הגבעה ומטה האלוקים בידו, והרים את ידיו למעלה אמונה עד בוא השמש. וכך גם במלחמת העי יהושע נוטה את ידו בכידון אל העיר עד אשר החרים את כל יושבי העי.

כאשר משה יורד מההר, יהושע שומע את קול העם ברעה ואומר **"קול מלחמה במחנה"**, ומשה עונה לו **"לא קול ענות גבורה ולא קול ענות חלושה, קול ענות אני שומע"**. כנגד זה במלחמת יריחו יהושע אומר אל העם **"לא תריעו ולא תשמיעו את קולכם ולא יצא מפיכם דבר עד יום אמרי אליכם הריעו והרעותם"**. כלומר שקול התרועה צריך לבוא מתוך הציווי ולא כצעקות ספונטניות.

בפרשת כי תשא כתוב **"ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האוהל"**, ובמקביל גם בספר יהושע כתוב [פרק א'] **"לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה"**, והיינו שיש כאן דבר אחד; דביקות בתורה. כאשר משה קיים – הוא דבק בו, וכשמשה איננו – מתחלפת הדביקות במשה בדביקות בספר התורה.

בפרשת בני גד ובני ראובן, מצווה משה את יהושע על עניינם ותנאם, מה שחוזר על עצמו כמה פעמים ביהושע – מחמת שיהושע הוא המנחיל את הארץ.

בספר דברים, בכל עניין המינוי של יהושע על ישראל כתוב פעמים רבות את הלשון **"חזק ואמץ"** – שהוא נוסח שחוזר על עצמו שוב פעמים רבות בספר יהושע.

עוד דבר מעניין: בפרשת פינחס מוגדר יהושע כ**"איש אשר רוח בו"**, ורחב אומרת ש**"לא קמה עוד רוח באיש"**.

מכל הקבלות אלו, מתבאר לנו המהלך בעניין ספר יהושע; יהושע הוא הממשיך הישיר של משה, ואת אותם דברים שיסד משה בכוח, צריך הוא להוציאם אל הפועל בכניסה אל הארץ. יהושע כשמו, אמור לכבוש את הארץ במהלך אלוקי שברור בו שה' הוא המושיע. וכך אכן היה ביריחו – עם ישראל לא פעלו בעצמם, אלא רק סובבו את העיר והחומות נפלו מאיליהם. כאשר מנסים עם ישראל להמשיך את אותו המהלך גם בעי, הם נוחלים מפלה כואבת. יהושע קורע שמלותיו וזועק לה' על שעומדים הכנענים להכרית את שמם מן הארץ, עד שמתברר שהמפלה ארעה מחמת מעילה בחרם.

המעילה בחרם יריחו – פגם בצורת הכיבוש האלוקית

חטאו של עכן קטע את המהלך האלוקי והניסי שהיה צריך להיות בכיבוש הארץ והנחלת ה' את עמו כהמשך ליציאת מצרים. אמנם צריך לבאר מהי מהות החטא וגודלו שמחמת כן נגזר כן. מה שנראה לבאר, שייתכן שיש כאן כעין חטא עץ הדעת. עניין החרם היה להכריז ולומר שכיבוש הארץ מגיע מיד ה', ואין לנו מקום עצמי כבעלים על הארץ אלא רק כמקבלים מיד ה'. עכן בא וחמד לעצמו מן החרם, ותוכן העניין הוא להשתלט על ארץ ישראל ולבוא אליה כבעלים עצמאי ולא כמקבל. חטא זה הוריד את כל ישראל מדרגתם וכבר לא היו ראויים לאותה הנהגה עליונה בה ה' בראשם לוחם מלחמתם – מה שגרם למפלתם במלחמת העי.

בחטא עץ הדעת כתוב **"ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים ונחמד העץ להשכיל ותקח מפריו ותאכל"**. ובעכן כתוב **"וארא בשלל אדרת שנער אחת טובה ומאתיים שקלים כסף ולשון זהב אחד חמשים שקלים משקלו ואחמדם ואקחם"**. ייתכן ש"עכן" הוא מלשון נחש – עכנאי, ויש להקבילו לעניין נחש הקדמוני. וגם תוכן החטא מקביל בשניהם – לקיחה עצמאית כנגד ציווי לא לקחת.

ואכן החטא הרס את המהלך האידיאלי. ולכן עשו גורל שהוא כעין מסירה לשמיים, שמכיון שעכן פגם כביכול בהכרה שהכיבוש הוא במהלך אלוקי, כנגד זה עם ישראל מוסר את דינו לשפיטה אלוקית – שתוקיע אותו קבל עם ועדה.

גם לאחר הריגת עכן, עם ישראל לא חוזר למהלך הראשוני של ההנהגה העליונה, אלא בכדי לנצח את העי הם נדרשים לעורמה, שמשמעותו היא שהם בעצמם הלוחמים, ואכן שם הותר להם השלל. ולכן עשו הגבעונים גם המה בעורמה ואכן הצליחו בערמתם להצטרף לעם ישראל.

בעומק נראה שיש כאן ויכוח שורשי בין יוסף ליהודה, בין יהושע משבט יוסף, לעכן משבט יהודה. בדרכו של יהודה בבחינת לאה, יש יותר מקום של שותפות לאדם ולאישיות העצמית שלו, וזהו שורש מעשהו של עכן. אמנם מעשה עכן נעשה בצורה לא נכונה שלא הצליחה, כמו סביו של עכן – זרח – שהוציא את ידו ולאחר שקיבל את חוט השני חזר, ולאחר מכן פָּרֵץ – אבי שושלת בית דוד – פרץ. והיינו שיש בשבט יהודה איזו שהיא התחלה שלא מצליחה, ולאחר מכן יוצא פרץ – מלכות בית דוד בתיקונה. [ואכן עכן הודה כיהודה 'אמנה אנוכי חטאתי'].

לתגובות: A0548469229@GMAIL.COM

קרא מקרא

הרב ישראל מאיר - הארות במקראות

של נעליך

והרי לא הלך יהושע בכל הכיבוש בלי נעליים, אלא שיש כאן ביטוי לאיך הולכים וכובשים בארץ, שהרי נאמר כמה פעמים **"כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם"** וזה כל ההגדרה של הכיבוש, וכמו שאומר יהושע לדרוך על ראשי המלכים, רק כשהאדם כובש בנעליו ומגפיו זו דריסה כי לא מבטא שהארץ היא מקומו בית ונחלתו, ובבית הולכים בלי נעליים, אלא מתוך יחס חיצוני וריחוק כובש את הארץ תחתיו.

ומצאנו כבר אצל משה את אותה הוראה "**של נעליך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש**", וכן ההלכה מדין מורא מקדש שלא עולים בנעליים להר בית ה', ובקריעת ים סוף למדנו שכל הארץ היא "**הר נחלתך, מכון לשבתך, מקדש ה"**

כיוון שהאדמה היא קשה ויש בה חיספוס, לכלוך, קושי, האדם המעונג הולך עם נעליו מה שנותן לו ריחוק מסוים מהארץ הנמוכה, בכך אינו כבהמה שהיא חלק מהמציאות הנמוכה [וגם בטהרת הבהמות מצאנו את הפרסה שהיא בעין קביים המרוממים מהארץ, ושסיעת הפרסה מרוממת יותר שאין חיבור מלא גם בנעליים לארץ]

הבית והנחלה שאדם מתאים לעצמו, בין השאר הם נעליים, היינו שהוא עושה את המציאות מותאמת למציאותו המרוממת יותר, והעברת הנחלה הוא ע"י נעל "**שלף איש נעלו ונתן לרעהו**[1]", והאישה שהיא התוכן הכי עליון של הנחלה, המקום שהאדם מוצא את עצמו – ביתו זו אשתו, שייכת לעניין הנעל, וע"כ אם לא מייבמים זה ביזיון של חליצת נעליים כמו אדם שמתעלם מהנעליים שלו ומעדיף להתבוסס בבוץ

אבל את הארץ הקדושה לא כובשים עם נעליים כי אנחנו לא כובשים כאן ארץ נמוכה ואטומים כלפיה, אלא היא ארץ ה', ואנו כובשים אותה לפני ה', והיא הר נחלתו ומכון לשבתו, והוא יסוד מנהג ישראל לנשק את הארץ בכניסתם אליה

וזה מה שהמלאך מבאר ליהושע, אחרי שעברתם את הירדן והועמד ברור שכל המציאות שלנו כאן זה רק במסגרת הברית ה', עד עכשיו "נכנסו" לארץ, ומעתה כובשים ביריחו וממילא של נעליך, והוא מה שדרשו חז"ל שעתה באתי טען להם על תלמוד תורה, כי כיבוש הארץ אסור לו להיות דבר שמתנגש וסותר לתלמוד תורה, ואם מבינים זאת כך כנראה שכבשו עם נעליים וצריך להוריד אותם

מאידך דווקא הרגליים וכף הרגל היא יסוד הכיבוש, ונאמר **"כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם"**, כף היד היא המקום בו אדם מחזיק כלים וחפצים, וזה מושג עקרוני של "תחת ידו" אך כף הרגל שעשויה ממש מקביל לתבנית כף היד, אך לא תופסת כמו היד, אדם לא מחזיק בה את המציאות, אלא עומד עליה ונמצא בה [ומצאנו סוגיה של חצר מטעם יד, וזה היד של הרגל, היינו הרגל נמצאת בה ובכך היא ידו]

תקות חוט השני

הכיבוש הראשון של ישראל בארץ, כיבוש שכל צורתו מעידה שבא לקבוע צורה לכל הכיבוש שיבוא אחריו, צורתו שקול שופר של מלכות ה' שבא למלוך בארץ "**עלה אלוקים בתרועה ה' בקול שופר** וכו' **כי מלך כל הארץ אלוקים**", עליו אומר מלאך ה' "**עתה באתי**" וזו אדמת הקודש שמשיל יהושע את נעליו, גם ישראל כך תופסים זאת ועל כן מחרימים את העיר לה'

[1] וזה ביאור חליפין בכליו של מקנה כי בכך מעביר את חלק שליטתו בעולם

ודווקא כאן יש אישה זונה, מהדמויות שעליהם נאמר **"שלם עוון האמורי",** דווקא היא מכילה נכון את התגלות ה' מיציאת מצרים ועד עתה, ומתרגמת זאת להצטרפות לצד הנכון, דווקא באותה חומה שנופלת לפני תרועת ה' יש בית בחומה - שבדרך נס נותר על תילו

רחב הזונה יושבת בפתחה של ארץ כנען, בחומת יריחו -המבואה של הארץ, היא משמשת כפנים של ארץ כנען המושחתת והקלוקלת, בשער העיר יושבת זונה אצלה מבקרים גדולי הארץ כדברי חז"ל

השני הוא החוט האדום שבתורה משמש לטהר את הטומאה בטומאת מת ובמצורע, והנביא מפרש זאת "**אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו"** והטהרה היא כיבוס האודם והלבנתו ככתוב "**תכבסני ומשלג אלבין**", ובכללות החטא שייך לבחינת חוט וחבל "**הוי מושכי העוון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה"** שהחטא קושר את האדם לעגלה שמושכת אותו אחורה להתבוסס בעומק שאול בלי יכולת להתרומם ולהתקדם קדימה

באותו חוט שהיו מטפסים אל זנותה, באותו חלון ששימש כפתח עוקף לרע, נאחזה רחב והעלתה את עצמה מבור תחתיות, באותם פשתים שהסתירה את המזנים [**הערוכות** משכבר **על הגג**] הסתירה עצמה ביום זעם, וזה נותן לנו תפיסה בכיבוש כנען והשמדת עמיה איך מאחוריו עומדים רצונו ורחמיו של ה' על כל מעשיו

יתכן להבין שכל סיפור רחב הזונה, וכן הסיפור בהמשך של הגבעונים, נותן חלון בתוך מלחמת הקודש לביעור הרע, יש לשקועים בתוך שאול תחתית אפשרות להיאחז באותו חוט שבו השתלשלו לשם ועלות חזרה למעלה, כך זה בטהרת מצורע וטומאת מת, ועומק העניין שלבד מהשאול עצמה שהיא האבדון וההיעדר, החוט עצמו שמושך לשם תוכו לבן ורק צריך לכבס אותו למשוך למעלה

"**שמונה נביאים והם כהנים יצאו מרחב הזונה וכו' ר' יהודה אומר אף חולדה הנביאה וכו' דאיגיירא ונסבא יהושע בן נון"** [מגילה יד:] כולם הדמויות של סוף בית ראשון, מתי שישראל חזרו למצב עוון האמורי ואמורים להיאבד מהארץ כנבואת חולדה, והם מעוררים את **תקות חוט השני** של סבתם

אשת חיל – רחב

בפרק אשת חיל יש חלקים שניתן לדרוש אותם על רחב, אחר דברי חז"ל שנישאה ליהושע, שהיא אשר **נודע בשערים בעלה בשבתו עם הזקנים** כדרך "**ויהושע לזקנים",** היא אשר "**דרשה צמר ופשתים"** צמר – תקות השני, ובפשתים – הערוכות על הגג, **ותקם בעוד לילה, וחגרה בעוז מתניה, וידיה בכישור ובפלך לשני והפשתים** ,**ופרשה כפה לעניים** המרגלים שהיו בסכנה, **ובידיה שלחה את האביון,** ולא יראה מהמלחמה **כי כל ביתה לבוש שנים**"] **ובה תשלג בצלמון**" נאמר על כיבוש הארץ], גם עם ה**כנעני** הסתדרה, וגם **תשחק ליום אחרון,** בזכות דברי **החכמה והחסד**, ועם כל היפת תואר **אישה יראת ה' היא תתהלל, ויהללוה בשערי הארץ מעשיה**

ועי במדרש שכבר דרשו את "כי כל ביתה לבוש שנים" על רחב

במשוך בקרן היובל

על הר סיני כתוב "**במשוך בקרן היובל המה יעלו בהר**", ובפשטות הוא סימן לסילוק שכינה ולכן מותרים לעלות להר, אבל תמיד תקיעת השופר היא סימן גילוי וקריאה, וגם מה הנושא בעליה להר, אם כבר אין אש וענן מדוע שלא יעלו

ונראה שיש כאן עניין חיובי שהרי לא היה "סילוק שכינה" אלא אדרבה השכינה ירדה לשכון בתוכם, היינו שהר סיני לעולם הוא "**הר ה**" וכמו שרואים אצל אליהו שחוזר לשם, ונאמר "**ויסעו מהר ה**" וכך היה עוד קודם שהגיעו לשם בסנה, אלא שכאשר הגילוי בבחינת הר, היינו מעל בני האדם ולא בתוכם, באמת צריכים לעמוד תחת ההר ביראה ולא לעלות, אבל אחר שירד הענן ושכן בתוכם, אדרבה "**מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו וכו' זה דור דורשיו מבקשי פניך יעקב סלה** "

והתוכן של המה יעלו בהר, שהר ה' כעת הוא חלק מהם ולא מקום נבדל מהם, וזה מתגלה בהמשך ב"הר נחלתך מכון לשבתך פעלת ה", וכעת מתממש ב"**במשוך בקרן היובל וכו' ועלו העם איש נגדו**"

אמנם העליה כאן יש בה תוכן נוסף, שמעלים את ארון ברית ה', היינו שבאים להשכין את שם ה' על ההר המקודש לו, וכך פירשו חז"ל את מזמור "**מי יעלה בהר ה**" על שלמה המנסה להכניס את הארון למקדש ואומר "**שאו שערים ראשיכם**", והעניין שיש שתי ביוונים בעבודת ה', יש שהאדם בא להשכין את שם ה' בארץ ואז השאלה אם הקב"ה רוצה לשכון עליו וזה עבודה גדולה של נשיאת שערי העולם להיות מותאמים להכיל את שם ה', ויש את עבודת האדם לבוא לעלות למקום גילוי שם ה' "**מי יעלה בהר ה**" ושניהם קורים כאן כאחד בבך שישראל הם מקום הארון וגילוי השכינה

וכן הוא אומר בדוד "**ודוד וכל בית ישראל מעלים את ארון ברית ה' בתרועה ובקול שופר**", ואומר "**עלה אלוקים בתרועה ה' בקול שופר**"

וצורת תקיעת יריחו, שהעם מוזהרים אזהרה גדולה לא להריע לפני שאומרים להם, ויש את החלוץ לפני ה' ואת העם שאחר ה', ואחרי שמריעים החלוץ שלפני ה' מריעים העם שאחריו, וזה שתי התפקידים הללו, ההולכים לפני ה' – "**ה' אשר התהלכתי לפניו**", ורוב העם ש"**אחרי ה"א תלכון**" ומכוח ההארה של ההולכים לפני ה' מתגלה שם ה' ואח"כ הולכים כל העם, וזה בחינת האבות וכלל ישראל

ב"ה

הנאמרים באמת

לימודי ה' בנביאים טובים

הרב יהושע שפירא

פתיחתא זוטרתי לנביאים

א. בברכת ההפטרה תיקנו לנו חז"ל לברך את ה' אשר בחר בנביאים טובים, וצ"ב למה נקטו לשון זו 'טובים' יותר משאר לשונות השבח
והענין כי בתחילת הבריאה היה האור הראשון פרוש ומאיר על הכל ואדם הראשון היה צופה בו מסוף העולם ועד סופו
ואור זה הוא מבגדו של הקב"ה כמו שכתוב עטה אור כשלמה ואמרו ז"ל שמזיו שלמתו נעשתה האורה,
כי אין אור אלא הדיבוק בה' אחד שהוא שרש כל העולמות ומאמיתת המצאו נמצאו כולם,
וכשם שהוא יודע כל העולמות בידיעת עצמו כן האור המאיר בכל העולמות אין מחיצות בפניו והוא מאיר בכל מקום
ולזה האור הוא טוב כשם שה' הוא טוב
ואין להסתיר מפני האור הזה שום דבר שכל הרואה באותו האור אין נסתר מנגד עיניו ואין חילוקים אצלו לא בזמן ולא במקום
וכיון שראה הקב"ה שיש לו שימושים רעים לאותו האור עמד וגנזו
והיכן גנזו בתורה, היא תורת משה המאירה.

ב. ותורת משה עיקר ענינה להאיר הדרך הנכונה וללמד לבני ישראל לעשות רצון ה' בקיום המצוות כדת
אבל הנביאים עיקר ענינם הוא פרטי לאותו הדור ולאותו האיש ומהו ענין שזכינו ונכתבו לדורות ונתקדשו בכלל כתבי הקדש?
אלא שהנביא הנקרא לפנים 'הרואה'
הוא אשר זכה והודיעו ה' את אשר יקרה מחר או במקום רחוק
הרי אין אצלו מחיצות הזמן והמקום מפריעות
כי דבוק הוא באותו האור הטוב
אשר בו ועל ידו רואים בלא מניעה ולכן נקראו הנביאים צופים
ולכן נאמרו דברי הנבואות ונחקקו על ספר תורת ה'
כי הם הדרך לגלות את האור הגנוז בתורת משה איש האלהים רבן ואביהם של הנביאים כולם
שע"י שהיו הנביאים מסתכלים בכבוד ה' ורואים במרכבה
הבינו מתוך דברי התורה את האמת על תכליתה ונתקרבו עוד אל מציאות אמיתת ה' ב"ה

ולזה נקראו הנביאים 'טובים'
שנדבקו באור כי טוב
והוא האור אשר לעתיד לבוא יתפשט על פני כולם כשיקויים כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל וכולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם

ג. ועומק ענין האור הזה הנקרא אור הגנוז
יובן בהתבונן מה רעה יכולה לצאת מזה האור
והנראה פשוט שבבסיס האור הצח והנערב הזה נמצאת ההבנה שאין מחיצה בפני ה'
אפילו מחיצת חומר גס ועב כגוף ילוד אשה והדומה
וממילא יכול הנביא להתעלות מכל גדריו כדי להביט בה' ואחדותו הנוראה
ויש בהארה זו סיכון גדול לטשטוש גבולות העולם
וכן מצינו באותו רשע בלעם שהעכיר מעשיו לבוא על אתונו ולפרוץ גדירות עולם כי כן האמת שהנבואה פורצת ועולה ומסגת גבול עולם אשר גבלו ראשונים איה הוא חושך ואיזהו אור והיא שמה חושך לאור עצום וגדול וכמו שהרגיש בזה רבינו המורה הגדול בהקדמתו והרי מציאות הנבואה קוראת תיגר על קיום העולם כפי שהוא מוכר לנו

ד. ואמנם זו עצמה מעלתה הגדולה של הנבואה
ולכן סידר רבינו משה את הנבואה ביסודי התורה
שמעיקרי הדת לידע שהאל מנבא את בני האדם
ופנימיות הענין שיש קשר אמיתי בין הבורא לברואיו
ולא רק באופן ההשגחה עליהם ואפילו לא רק בהיותו מחיה אותם
אלא באופן הקשר היותר גדול שהוא שיח שיש בו חלק לשני הצדדים
ובזה מתאמת על הצד היותר נכון עצם ענין אחדות ה' ואיך שאין הנבראים נפרדים אלא מגלים את כבודו ותוקף מלכותו אשר בכל משלה.
וזוהי טובתם של הנביאים כולם, ולכן זהו חלק מהותי בכתבי הקדש ובקיום דברי התורה.

ה. ומוסיפים ואומרים ורצה בדבריהם הנאמרים באמת
כלומר שנובעים הדברים שהם דבריו ולא דבריהם מתוך הידבקות היותר נכבדה באמת היחידה שמתוך ההבטה שם בהשגה גדולה נובעת אצל האדם בהירות המכתיבה לו איך לנהוג גם בעולם הנמוך שבו גופו נמצא
וכמה רצון הדבר מעלה כלפי מעלה לריח ניחוח לה'.

להערות והארות a0534141743@gmail.com

קובץ גליונות · תורה ודעת – נ"ך

מדור הערות

❖

ספר יהושע א–יד · פרשת בראשית

הערות והארות על הפרקים

תורה ודעת

הערות בנ"ך – ספר יהושע

גיליון מס' 1 · שבוע א' · כ"ג–כ"ט תשרי תשפ"ז · יהושע פרקים א–יד

הערות החברים בלימוד בבית המדרש

פתיחה: על עניינו של ספר יהושע

השאלה

מה עניינו של ספר יהושע, ומה החידוש שנתחדש לנו בו? בלשון אחרת: מה היה חסר לנו אילו במקום כל ספר יהושע היה כתוב פרק אחד בתחילת שופטים: "ויהי אחרי מות משה וישלח ה' את יהושע ויכניסם אל ארץ כנען במופתים גדולים, ויורש להם נחלת גוים, ויפילם בחבל נחלה לשבטי ישראל, כל אשר דבר ה' על ישראל הכל בא, וימת יהושע זקן בן מאה ועשר שנים, ויעבדו בני ישראל את ה' כל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע" – ואז היה מתחיל ספר שופטים?

תורה שמתחדשת רק בקיום

אחד המסרים של הספר הוא המאמץ ללמד כיצד ישראל נלחמים ומהי המלחמה הישראלית. לכאורה, משמת משה היתה המלחמה אמורה להיות טבעית לגמרי, ובכל זאת היא מחוברת לנס – אבני אלגביש וחומות יריחו. וצריך להבין: הרי בסוף היו רק מלחמות טבעיות, ומה עניין זה שכיבוש הארץ הראשוני היה בניסים, ואף זה נגמר לאחר מלחמות אחדות.

ושאלה ברקע: אם יהושע הוא קיום התורה – נפלא ביותר שקיימו, אבל מה הצורך לכתוב זאת? עד כדי כך שאמרו חז"ל שהיו צריכים לספר יהושע גם אם לא היו חוטאים. ואם נאמר שכאן כתוב איך לקיים, הרי זה כבר כתוב בחומשים. אלא שיש דברים שמתחדשים רק כשמקיימים: איך קיימו בסוף – יש בזה תורה שלמה בפני עצמה, "תורת הקיום", מעין הבחינה של תורה שבעל פה. וכעין מה ששמעתי שהמשניות הן צורת קיום התורה ("מדליקין", "מערבין"), וכעין מה שאמרו שהמקבל יש לו צורה איך החותם נחתם אצלו – "החותם המתהפך". ולפי זה, איך שהתקיימה המצווה בפועל בימי יהושע הוא מגופי תורה.

פירותיו של ספר יהושע בספר שופטים

לכאורה, כל מפעלו של יהושע נפל ונעלם בימי השופטים: עבדו עבודה זרה והפרו ברית, וכביכול הקומה הראשונה של ארץ ה' נבנתה רק על ידי שמואל ("וינהו כל בית ישראל אחרי ה'"). אולם המתבונן בספר שופטים רואה יסודות מופלאים בישראל שאינם אלא פירותיו של ספר יהושע.

מה נשאר? אף שהפרו ברית ועבדו עבודה זרה, שנים עשר שבטים נחלו חלקים בארץ ואין ביניהם שום מלחמה על גבולות, ואפילו לא סכסוך גבול מקומי – פלא שלא היה כמותו בעולם. באותם דורות נלחמו על פילגש בגבעה ועל "למה לא קראת לי" – אבל מלחמות הגבול הרגילות שבעולם לא היו כלל. ולא זו בלבד אלא שבאים להילחם זה עבור זה, ואינם מקימים לעצמם צבא, אלא אל ה' עיניהם שהוא ילחם להם. הוי אומר: אפילו כעובדי עבודה זרה ברור להם שהמושג של ארץ וכיבוש הוא מושג אלוקי, ברית מלמעלה, ולכן כל אחד קיבל את חלקו מלמעלה ואין עולה על דעתם להתווכח על הנחלה. עם ישראל כעם ה' מוטל אצלם בשכחה ובספק – אבל שהארץ היא ארץ ה', זה פשוט להם. וזהו עניין האחווה והערבות: הם תופסים שארץ ישראל היא מקום משותף של ברית מאת ה', ולכל אחד חלקו בתוכה.

זהו המהלך של הספר – הכנסת ישראל אל תוך סוגיות הברית. לכן תחילת הספר וסופו הם כריתת ברית: בחציית הירדן ובשכם, ובכל פעם בתוספת שיהושע מוסיף על הציווי מעצמו. ולכן הספר פותח במחויבות בני גד ובני ראובן ומסיים בה, ובשניהם הם מוסיפים. ההכנה לכיבוש על פי ה' – מילה, פסח ושופרות; ההכנה להתנחלות – ערי מקלט וערי הלויים; מלחמת חרם ומלחמה שאינה חרם; אופני ההכנסה – רחב והגבעונים; החטא – הערבות, ותיקונו – "תן תודה"; והחילוק שבין יהודה ליוסף.

וכלל העניינים: גדרי ברית – חרם, שבועה ובעלי ברית, שהם ההבדלה בין פנים הברית לחוץ ממנה, והנאמנות לברית. וזה עניין המצוות שבסוף ספר במדבר (להשמיד, לא להתערב, לא לעשות פשרות, לא לפחד, לא להתחתן בשבט אחר) אל מול פרשיות בהר־בחוקותי המעמידות את הצד החיובי של חיבור האיש אל הארץ ("איש אל משפחתו תשובו"). וכיוון שהכול נעשה כאן בשיתוף בני הברית – שאם לא כן אין זו אחווה וערבות – לכן "איש אשר רוח בו": מקומו של הפרט כחלק. וזה חלק מההכנעה של יהושע המשרת, הדיבור עם כל אחד ברוחו.

ושתי קומות יש: הקומה הראשונה היא ברית הפסח – המלחמה ביצר הרע, שצריכה להיעשות בהכנעה ובקבלה תמידית, "לא בחרבך"; והשנייה – חידוש הברית בסוכות – עקירתו לגמרי, שהיא שלום, וצריכה להיעשות באופן של עלייה, "ויגבה לבו בדרכי ה'". הראשונה בחינת עבדים והשנייה בחינת שרים. ויהושע לא יכול היה להתקדם לקומה השנייה, שהרי בראשונה היתה נפילה.

למה לא העמיד יהושע מנהיג אחריו

יהושע אינו מעמיד מנהיג ממשיך אחריו, ולפי האמור אינו שייך לקומת המלכות. ונראה שהוא מפני הנבואה "הנך שוכב עם

אבותיך וקם העם הזה וזנה" – שאין אפשרות להילחם בנפילה כזו אלא לתת להם להבין מעצמם; אם יהיה מי שאמור להציל אותם מזה, רק ירחיק את הפתרון, כי הם צריכים להתעורר מעצמם.

ואפשר לומר אחרת: מכאן ראיה שאין אחריות להעמיד מנהיג אלא אם כן יש תפקיד, כמו ההכנסה לארץ; ואכן היו זקנים אחריו ודי בזה. ואף שנאמר "ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה" – אולי זה רק כשהעדר אמור להגיע למקום המרעה, אבל משהגיעו אין צורך. ובאמת כל בקשת המלכות היא מצד העם, "אשימה עלי מלך ככל הגוים", וה' הוא מלככם.

פתיחה לכל הנ"ך

"ויהי אחרי מות משה" – זו פתיחה לכל הנ"ך, שהרי "שרגא בטיהרא מאי אהניא", ולפני מות משה לא היו כל הנביאים נחשבים לכלום.

יהושע וברכות יוסף

"והם רכבות אפרים" – יהושע בן נון; "וממגד תבואות שמש וממגד גרש ירחים" – יהושע בן נון (שמש בגבעון דום). ובכלל, משה האריך בעיקר בברכות יוסף, בפרט אל מול יהודה, כי הנחלת הארץ היא על ידי יהושע בן נון, ומשיח בן יוסף.

יהושע מוסיף ומפרש על דבר ה'

אחרי עשרת הפרקים הראשונים ביהושע ניכר שיהושע מרבה לצוות את העם מעצמו, ומרבה "לפרש" את דבר ה'; כמעט כל ציווי שיהושע מקבל מגיע אל העם עם פרשנות רחבה. בפרק א – האמירה הראשונה של יהושע אל העם, להכין צידה כי בעוד שלושת ימים עוברים את הירדן, לא נאמרה לו על ידי ה'. בפרק ב – יהושע שולח מעצמו מרגלים בלי ציווי מה', בניגוד למשה, ששליחת המרגלים באה מן העם ומציווי. בפרק ג – ה' מצווה שנושאי הארון יעמדו בבואם אל הירדן, ויהושע כבר מצווה בפירוט שייקחו איש אחד לשבט, ומודיע להם שכשיעשו כן יעמדו המים נד אחד (מה שלא נאמר לו). בפרק ד – ה' מצווה לקחת אבנים מן הירדן ולהניחן במלון, ויהושע מפרט לעם שזה לזיכרון לנס, ומוסיף להקים עוד שתים עשרה אבנים בתוך הירדן. בפרק ו – ה' מצווה על הקפת העיר שבעה ימים ותקיעה בשופרות, ויהושע מוסיף שההקפה תהיה עם ארון ברית ה', ומלבד ההוראה שלא לתקוע עד שיורה – מוסיף שלא ישמיעו את קולם; ומוסיף מעצמו ששלל יריחו יהיה חרם לה', ומשביע שלא לבנות את העיר. בפרק ז – ה' מורה כיצד לגלות את המועל בחרם ושהנלכד יישרף, ויהושע אינו מסתפק בזה אלא מבקש מעכן להתוודות, והעונש הוא קודם בסקילה. בפרק ח – ה' מורה על מארב, ויהושע מפרט את המארב ומזהיר את האורבים לשרוף את העיר; ושריפת העיר על ידי האורבים היא שגרמה לפחד אנשי העי. בפרק ט – הברית עם הגבעונים נעשתה בלי שאלת פי ה', וגם אחר שנתגלתה המרמה נתנם יהושע חוטבי עצים ושואבי מים בלי לשאול. ובפרק י – יהושע יוצא מיד לעזרת הגבעונים בלי לשאול, ורק אחר כך ה' אומר לו שלא ייירא; ובמלחמה אומר "שמש בגבעון דום" בלי שאלת פי ה' – בניגוד למשה שנסיו היו על פי ה', וכמתואר "ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו לשמע ה' בקול איש".

ויש להנגיד זאת לפסוק "כאשר צוה ה' את משה עבדו כן צוה משה את יהושע וכן עשה יהושע לא הסיר דבר מכל אשר צוה ה' את משה" (יא, טו). אלא ששם מדובר בהשמדת הגויים. ונראה שליהושע שני תפקידים: האחד – המשכיות של משה, בהשמדת הגויים וחלוקת הארץ ובברית הר עיבל ובערי המקלט, ובהם נאמר "לא היה דבר מכל אשר צוה משה אשר לא קרא יהושע"; והשני – שופט ונביא, ובזה הנהגתו כשאר הנביאים, באספקלריה שאינה מאירה. ובכלל, דרך הנביאים החל ממשה, שגם כשלא מתואר בפרוטרוט כל מה שנאמר להם מה', מתוך מה שאמרו לעם אנו למדים מה ה' אמר להם.

עוד בעניין: למה לא מינה יהושע יורש

יש לומר שיהושע לא ראה את עצמו מנהיגם של ישראל אלא המשך של משה רבנו, בסוד "כאשר הייתי עם משה אהיה עמך" ו"רק יהיה ה' אלהיך עמך כאשר היה עם משה"; והמשך ללבנה אין. ועל דרך זה: בעוד שמשה מרגיש שיש לו המשכיות – "הגיע שעה שאתבע צרכי שיירשו בני את גדולתי" – אצל יהושע אין המשכיות גם אצל עצמו, כדברי חז"ל על "אדני משה כלאם"; ואולי חשב יהושע שהוא הסוף ובו נחתמת התורה, ומכאן ואילך ה' הוא מנהיגם, ורק לאחר מותו נתברר שאין זה כן (ודוק, שבכל ספר יהושע אין חטאים של כלל ישראל, ועכן הוא חטא של יחיד).

ואפשר לשאול בנוסח אחר: מה היה קורה אילו משה רבנו לא היה מבקש "יפקד ה'... איש על העדה"? וארבעה צדדים אפשר להעלות: (א) לא היה ממונה, וישראל היו הולכים מעצמם לארץ וכובשים אותה; (ב) ישראל היו ממנים על עצמם אדם; (ג) ה' היה ממנה מנהיג, אך לא יהושע, או יהושע במהות תפקיד שונה; (ד) אין זה מדרך ארץ שיודיעו למשה על מחליפו בחייו, שהרי זה כדחיקת רגליו, ולפיכך מן הראוי שמשה עצמו יבקש – ומיושב מדוע משה טורח בעניין, אף שגם בלי פעולתו היתה מגיעה אותה תוצאה.

ומי אמר באמת שיהושע לא מינה יורש? בפשוטו, כיון שיהושע זקן בא בימים ולא יכול היה לצאת ולבוא, מינה את פינחס בחייו ללכת ולהכריע בסכסוך עם שבטי עבר הירדן; ובעוד שמשה מינה יורש כשעוד לא נס ליחו ולכן היה טקס שלם, ביהושע אלו חילופי שלטון סדירים. ואחרי פינחס נחלקו השופטים בלי ממשיך, ולפי חז"ל פינחס עוד היה חי אלא שלא הלך לשפוט את העם – וכך נוצרה תקופת השופטים. ואחרים העירו שההנהגה נמשכה על ידי הסנהדרין, שבעים הזקנים, והכהן הגדול פינחס – "הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע" – ובכל שבט ועיר הנשיאים וראשי האבות והשופטים והשוטרים, כדברי התורה בפרשת שופטים לפני פרשת המלך; והשאלה הפוכה: מה לא הספיק בזה. ומכל מקום, כל המעבר מימי יהושע לדור שאחריו מעורר את אותה שאלה, ולא רק חוסר המינוי: מיתת יהושע נזכרת בקצרה, כנתון יבש, "אחרי הדברים האלה", יחד עם קבורת עצמות יוסף ופטירת אלעזר, בלי הדרמות שבסוף התורה; ואפילו הנאום האחרון אינו כולל אמירה כמו "הנה אנכי מת", והמקסימום הוא "אני זקנתי" ("אנכי הולך היום בדרך כל הארץ" בסוף כג). התקופה המשיכה בשקט בלי יהושע, כשכולם עדיין שומרים את התורה "כל ימי הזקנים".

ועוד דעות שהובאו בפורומים: שהיחיד שיכול היה להמשיך להנהיג הוא כלב, ולדעת יהושע כלב לא היה מתאים (ויש שהוסיפו: והשופט הראשון היה עתניאל חתנו). ושמשה ויהושע הם הנהגה זמנית, וכבר היה ידוע ש"לא יסור שבט מיהודה", ומשהסתיימו הכיבוש והחלוקה אמורה ההנהגה לעבור ליהודה – וכן עולה מתחילת שופטים ומתחילת רות ("אלימלך – אלי תבוא מלוכה"), שאלו שהיו אמורים להוביל לא עשו זאת. ושבשביל מלך צריך עם, וישראל לא היו מאוחדים, והפירוד מובלט בתחילת שופטים. ושכל שבט צריך היה בשלב זה לגלות את ייחודו, ומינוי מנהיג כולל היה מפספס את העניין ("איש לשבטו"). ושהשופטים לא מינו מחליפים אלא הקב"ה "הקים" להם שופט (ר' יעקב קמינצקי, ישורון יב). ושהפעולה האחרונה של יהושע בחייו היא לפזר את העם, וזו אמירה מכוונת: ההליכה לעולם ללא הנהגה – בעומק, לעולם של פירוד הנותן לכל פרט לבוא לידי ביטוי – היא הליכה למקום שבו החטא ודאי, וזה גם הפשט באמירת ה' ומשה שהעם יחטא.

טענת "ליסטים אתם" על כיבוש יהושע

רש"י בראשית א, א: "שאם יאמרו אומות העולם לישראל ליסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים, הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו, ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו". האם הכיבוש הישראלי חריג עד שיטענו כך דווקא כלפיו? ובאמת טענות על כיבוש ישראל מצינו לאורך ההיסטוריה: מלך בני עמון ליפתח ("כי לקח ישראל את ארצי בעלותו ממצרים"), ובני אפריקיא לפני אלכסנדרוס מוקדון ("ארץ כנען שלנו היא", סנהדרין צא). והתשובה תמוהה לכאורה: מעתה כל ליסטים ילסטם ויאמר שה' נתן לו?

ונאמרו בזה כמה דרכים: שהלשון "ונתנה לאשר ישר בעיניו" לקוחה מנבואת ירמיהו (כז) על נבוכדנצר – "אנכי עשיתי את הארץ... ונתתיה לאשר ישר בעיני, ועתה אנכי נתתי את כל הארצות האלה ביד נבוכדנאצר" – ואין הכוונה שכל כובש הוא הישר בעיני ה', אלא שמי שהתמונה הכללית מראה שאכן עתה זמנו; וכך ביחס לישראל – אין זו טענה של צדק למפרע (מי היה כאן קודם) אלא של צדק להבא: העולם עובר ממוסר של כנען למוסר של ישראל. ואחרים ביארו שהתשובה נשענת על כל ספר בראשית: שה' ברא הכול, ואחר כך יושר הליכתם של האבות וההבטחה להם – "כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים" – ולכן התורה מתחילה בבראשית; ורש"י בלך לך על "והכנעני אז בארץ" – שהכנעני היה כובש אז את הארץ, וכבר לפני זה הבטיח ה' את הארץ לאברהם; ורמב"ן בנח שקללת "עבד עבדים יהיה לאחיו" ניתנה לכנען כדי לבאר שעל כיבושו חל דין "מה שקנה עבד קנה רבו". ורמב"ן בדברים (ב, י) מלמד שכיבוש בדרך מופלאה וניסית הוא אות שהארץ נתונה לכובש מאת ה', כבני עשו שהורישו את החורים "כאשר עשה ישראל". ולמה יטענו רק עלינו ולא על כל הכובשים? כי כך ראוי למי שבא בשם אלוקי האמת והצדק – מצפים ממנו להתנהגות אחרת.

תיאור המלחמות בספר

בכל מלחמות כיבוש הארץ אין פירוט על מה שאירע במלחמה עצמה – שלא כדרך כתבי שאר האומות, שיש בהם פירוט רב של המלחמות; ובולט הדבר מאוד במלחמת סיחון ועוג. ואולי משום שזו מלחמת ה', ולכן היא מתוארת כנעשית בקלות; או משום "כבוד אלהים הסתר דבר".

פרק א

א, א – "ויהי אחרי מות משה עבד ה'"

ההמשכיות של ההנהגה אצל יהושע היא הגשמת הפרשה בפינחס "יפקד ה' אלהי הרוחת לכל בשר איש על העדה". אמנם לכאורה יש הבדל גדול: בפרשת פינחס לא נזכר כלל שה' ידבר אל יהושע כפי שדיבר עם משה, אלא "ולפני אלעזר הכהן יעמוד"; ואילו בספר יהושע אין יהושע דומה לכל הבאים אחריו, אלא דברי ה' אליו ודבריו עם ה' דומים יותר להנהגה העליונה של משה, ומקבילים ללשונות משה בפרשת וילך (דברים לא, ו ואילך). ולכאורה אלו שני כתובים המכחישים. ומכאן שיש לעיין בפרשת הגבעונים, שכתוב "ואת פי ה' לא שאלו" – אם הכוונה שלא שאלו כהנהגת משה להקריב משפטם לפני ה', או שלא שאלו באורים ותומים כפרשת פינחס. ובסוף הספר מבואר פטירת יהושע ויחד עמה "ואלעזר מת", ומשמע שהיתה תקופה אחת של הנהגת יהושע ואלעזר יחד; אולם כאן משמע שההנהגה היא המשך להנהגת משה. וזו סתירת הפסוקים בפרשת וילך עצמה, שאמרו חז"ל: משה אמר "כי אתה תבוא את העם" (אתה יחד עם הזקנים), וה' אמר "אתה תביא את העם" (טול מקל והך על קדקדם).

א, א – "עבד ה'" ו"משרת משה"

במשנה הפסוק יש קו משווה ברור בין "עבד ה'" לבין "משרת משה": יהושע אינו הופך ל"עבד ה'" כמשה, הוא נשאר "משרת משה", ובזה הוא שליחו של משה, האחראי להוציא לפועל את חזונו ואת תורתו של משה – אבל אינו השליח הישיר של ה'. דוגמה לדבר בדוד ושלמה: דוד הוא משיח ה', והברית היא עם דוד; שלמה הוא קיום ההבטחה שנאמרה לדוד, ותפקידו לקיים את חזון דוד לבנות את בית ה', וכל דיבורו הוא "בעבור דוד עבדך". (ואולי בחינה דומה באלישע, "אשר יצק מים על ידי אליהו".) הצורה היא שאחד מעמיד חזון והשני מבצע, וזה שמבצע צריך להתחזק מאוד ללכת בדרך החזון.

ועניין זה שיהושע כפני לבנה ("פני משה כפני חמה, פני יהושע כפני לבנה") מתבאר מתוך כל הספר: ליהושע אין לכאורה אמירה עצמית, אלא הוא עושה ככל אשר ציווה משה, ונראה ממש שמשה חי בספר, וה' מדבר עמו באותו לשון שדיבר עם משה. ולכן אמרו ש"הנך שוכב... וקם העם הזה" מתקיים רק אחרי מות יהושע, כי משה עדיין חי.

ועל דרך זה: לכל הצדיקים בתנ"ך היו בנים שממשיכים אותם, חוץ ממשה; וגם ליהושע אין בן – כי הוא משרת משה. וגם משה וגם יהושע נקראים "עבד ה'" ("משה עבד ה'"; "וימת יהושע בן נון עבד

ה'"), ואין להם המשך על ידי צאצאיהם – בבחינת "עבד אין לו חייס"; בשונה מכהונה ומלוכה, שכל עניינן עמידתן ונוכחותן לפני ה', ולכן באהרן "וכפר בעדו ובעד ביתו", ובדוד "כי בית יעשה לך ה'" – "ויעש להם בתים", בתי כהונה ומלכות. והעניין, שביציאת מצרים ובכניסה לארץ "פני ילכו", ולכן אין למנהיג "פנים" משל עצמו – בבחינת "ויתן על פניו מסוה".

א, א – שלושים יום אחרי מות משה

"ויהי אחרי מות משה" – אחר שלושים ימי הבכי. הם לא בכו על משה כפי שבכו על אהרן; לא חשבו שהעולם נגמר. הם חיכו כבר ארבעים שנה לרגע הזה, ועכשיו ה' לוקח את משה – והם רק מחכים לארץ ישראל. ומונח בזה שלא בכו על החושך והנפילה של "הנך שוכב... וקם העם הזה" – שזה שכיבת משה וקימה שלהם ללא משה, "וקם העם וזנה".

א, א – "ויהי אחרי מות משה" – מציאות חדשה

"ויהי" היא המילה המנחה בפרשת בראשית, ומשמעה מציאות מחודשת ומפתיעה (ועל דרך הדרש: "ויהי אור" – זה משה, שנאמר "כי קרן עור פניו"). מציאות זו של ששת ימי בראשית היא שנמשכת לאורך כל התורה, ומכאן ואילך הכול אמור להיות המשך. אבל בפתיחת ספרנו מתחדש "ויהי" נוסף: אחרי מות משה כביכול מתה הבריאה הראשונה, ונפתחת בריאה חדשה ומציאות חדשה. ובדרך זו יש להבין גם את "כל מקום אשר תדרך כף רגלכם בו לכם נתתיו" – כבמעשה בראשית, שהקב"ה אומר ונהיה מיד, כך מה שישראל דורכים בו נעשה מיד שלהם, שהרי הכניסה לארץ היא מימושו של מעשה בראשית.

א, א – משה ויהושע, אליהו ואלישע

אליהו הוא בחינת משה: ארבעים יום בחורב, ואין איש יודע את מקום קבורתם; ואלישע מזכיר את יהושע – "אשר יצק מים על ידי אליהו" כנגד "משרת משה"; "ויהי נא פי שנים ברוחך אלי" כנגד "ונתתה מהודך עליו"; ואף בשמותיהם: יהו־שע, אלי־שע. ואולי לכן אלישע הוא המרפא את מי יריחו, העיר שהחרים יהושע. ובאמת אליהו קורע את הירדן ביציאה, ואלישע קורע אותו בכניסה – כיהושע. ובילקוט שמעוני (מלכים, רמז רט) הקבלה ארוכה: "אתה מוצא שמשה ואליהו שוים זה לזה לכל דבר" – שניהם משבט לוי וגואלי ישראל, "ובנביא העלה ה' את ישראל ממצרים ובנביא נשמר"; שניהם עלו למעלה, ברחו ובאו אל הבאר, נטמנו במערה, הלכו ארבעים יום אל הר האלהים, כינסו את ישראל אל ההר (סיני והכרמל), ובנו מזבח בשתים עשרה אבנים למספר שבטי ישראל.

א, א–ה – "ראשון בין שווים": הערות לפתיחת הספר

פתיחת הספר היא הנבואה ליהושע וציוויו לעבור את הירדן. ומדברי ה' משמע שהיה צורך מיוחד לצוות את יהושע כמה פעמים "חזק ואמץ", וכך גם בדברים משה מצווהו כמה פעמים, על פי מצוות ה' "אותו חזק כי הוא ינחילנה", "וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו". ומסתבר שטעם הדבר, שמשה רבנו הוא שהגיע לפתע למצרים וגאלם, והוא שפתר את כל הבעיות והנהיג את ישראל כל העת – בניגוד לרצונם במידת מה – והנה לפתע הסתלק, וישראל מצאו עצמם כביכול עזובים ללא מורה ומנהיג; ולפיכך היה צורך בחיזוק ואימוץ מיוחדים ליהושע ולישראל.

"ויהי אחרי מות משה עבד ה'" – כל עיקרו של הספר לא נוצר אלא בעקבות מותו של משה. "ויאמר ה' אל יהושע בן נון משרת משה לאמר" – נראה שיהושע לא הספיק לעשות דבר, ואף הקב"ה לא המתין לו; ודרך משל, לאחר מות יהושע אין אנו מוצאים את הקב"ה פונה לאחד מישראל, אלא ישראל באים ושואלים באורים ותומים – ואילו אצל יהושע הדבר הראשון בהקשר להנהגה הוא הדיבור מאת ה'. "משה עבדי מת" – במקום שיורה ליהושע מה לעשות, תחילת דברי ה' מתייחסת למשה ולהסתלקותו. ויש מן המפרשים שביארו שעד עתה אי אפשר היה לעבור את הירדן, וצריך ביאור לומר שכל דברי ה' באו להסביר שכעת אין בעיה טכנית לעבור, ובפרט שזו הנבואה הראשונה שמקבל יהושע.

"ועתה קום עבר את הירדן הזה אתה וכל העם הזה" – הציווי מתייחס בעיקרו ליהושע, ואגב יהושע נכנס כביכול גם כל העם. וזאת בשונה ממשה, שהיה מנהיג "חיצוני" – היה במדין ולא עם כל ישראל, ונשלח אליהם כדי לקחתם עמו; אבל יהושע הוא חלק מעם ישראל. ועיין בדברי משה ליהושע "כי אתה תבוא את העם הזה" הכוללים את יהושע בכלל העם, לעומת דברי ה' "כי אתה תביא" שיהושע עומד מחוץ לעם; וכאן אומר ה' ליהושע בלשון הדומה ללשון משה – שיהושע מנהיג את העם אך הוא חלק ממנו, "ראשון בין שווים". ולשון "קום" פירושה המצודות ורד"ק לזירוז; אך במקומות רבים יכולה להתפרש כהנגדה ל"ישב": כפי שלשון ישב פירושה גם מקום מגורים או חנייה, כך "קום" אינה רק קימת הגוף אלא עזיבת מקום ויציאה לדרך.

"מהמדבר והלבנון" – פסוק זה לא הזכיר גבול מערבי, כי בני ישראל עמדו ממזרח לארץ, ומדרום ומצפון היו אדום מואב ועמון, וממילא אין צורך להזכיר גבול זה; ובפרשת מסעי נזכר גם הגבול המערבי, אך שם מדובר על גבול ההנחלה של תשעת המטות וחצי, ויש להדגיש שאין להם חלק מעבר לירדן.

א, א–ט – משה ויהושע: שני צדדים של המטבע

לאורך כל הפרשה ניכר שביקש הכתוב להדגיש שנבואתו של יהושע ממשה באה לו: הספר פותח "ויהי אחרי מות משה"; ממשיך "ויאמר ה' אל יהושע בן נון משרת משה" – דיבור ה' אל יהושע בתפקידו כמשרת משה, כמאמר הכתוב בפינחס "ונתתה מהודך עליו"; גם "כאשר הייתי עם משה" מצטלצל שממשה היתה לו זאת; ובסוף דברים נכתב במפורש "ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו". ויש כמה הקבלות בין משה ליהושע: שניהם קיבלו את התואר "עבד ה'" לאחר מותם; יהושע הוא האחרון שקיבל נבואה עם הציווי "לאמר"; ושניהם קיבלו את הבטחת "אהיה עמך". ורצה הכתוב ללמדנו שאין לומר כי לאחר משה שוב לא היתה נבואה: משה איננו נושא תוכן כשלעצמו, משה נושא את תוכן היותו עבד ה'; ברית כרת ה' עם עמו ולא עם משה לבדו. לא מכבר היה חטא העגל – משה עלה לארבעים יום וישראל ביקשו להם אלוהים אחרים; משה מת והסיכון שוב חוזר, אבל הפעם ה' מצווה את ישראל: משה מת, אך משרתו חי, ואף אליו אומר ה' "אהיה עמך". והדברים ניכרים בפינחס: "קח לך את יהושע... וצויתה אתו לעיניהם", "ונתתה מהודך עליו למען ישמעו

כל עדת בני ישראל"; וברגעיו האחרונים של משה ה' מצווהו להעמיד על ידו את יהושע בשעת הנבואה האחרונה, ואחר כך הם אומרים במשותף את השירה – נעשית מעין חפיפה, להעביר ליהושע הן את רוחו של משה והן את אמון העם. ואכן, בפעם הראשונה שיהושע מפעיל את סמכותו, כשהוא מצווה את הראובני והגדי, הם עונים לו "ככל אשר שמענו אל משה כן נשמע אליך".

אמנם אין יהושע עומד בדרגתו של משה: מיד לאחר "מלא רוח חכמה" ממשיך הכתוב "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה"; ודרשו חכמים "ונתתה מהודך – ולא כל הודך", "פני משה כפני חמה פני יהושע כפני לבנה". ואף בפרשתנו מודגש צד זה: "משה עבדי מת ועתה קום עבור" – אינך עובר אלא משום שמשה מת, אבל לו היה חי היה הוא עובר; ומיד מזהיר ה' את יהושע "לשמור לעשות ככל התורה אשר צוך משה עבדי". לסיכום: מצד אחד מותו של משה לא ממית את רוח הנבואה מישראל, ומאידך אין נבואה שאינה עוברת דרך משה – התורה נמסרה למשה, והרוצה להתחבר אל הברית עליו להיות תלמידו של אבי הנביאים.

ובכל המקומות שנזכר שיהושע היה משרתו של משה, הרי זה עוסק בתפקידיו הארציים של יהושע לעומת משה: בעליית משה בסוף משפטים ("ויקם משה ויהושע משרתו") כשיהושע נשאר למטה; בכי תשא ("ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש") כשמשה מדבר עם ה'; ב"אדני משה כלאם"; ובפתיחת ספרנו. ואפשר שזה העומד מאחורי דרשת חז"ל (סנהדרין יז) על נבואת אלדד ומידד, "משה מת ויהושע מכניס את ישראל לארץ": התואר "משרת משה" מופיע על יהושע שם כשאמר "כלאם", וכן כאן – "משה עבדי מת ועתה קום עבור".

א, ב – "משה עבדי מת"

"משה עבדי מת ועתה קום עבור" – משמע שמשה עיכב בעד הכניסה, והיה צריך למות.

"משה עבדי מת" – מעין מה שאמר רבן גמליאל על טבי עבדו: "אין טבי עבדי כשאר כל העבדים, כשר היה" – וקיבל עליו תנחומין.

א, ב – "אתה וכל העם הזה... להם לבני ישראל"

"קום עבור את הירדן הזה אתה וכל העם הזה אל הארץ אשר אנכי נתן להם לבני ישראל" – מבואר שאינו נותן את הארץ ל"עם הזה" אלא "להם לבני ישראל". כי "העם הזה" הוא הדור שעליו נאמר "וקם העם הזה וזנה", והארץ ניתנה באמת לבניהם, ככתוב "לא בצדקתך".

והצעה אחרת לשינוי הלשון: בספר יהושע הביטוי "העם" מופיע רבות, בשונה מן התורה, ושמם הרגיל הוא "העם"; והחריג הוא השם "בני ישראל" – כנראה משום שמחמת היותם בנים הם מקבלים את הארץ, ולא מחמת עצמם כעם.

א, ג – "כל מקום אשר תדרך כף רגלכם"

"כאשר דברתי אל משה" – בדברים אלו דברי משה, ואילו כאן משה אומר שה' אמר, והיכן? ובפשטות: "כל מקום אשר תדרוך" הוא בתוך הגבולות, וזהו קיום הבטחת ה'.

א, ג – "כל מקום אשר תדרך כף רגלכם בו לכם נתתיו" – עוד בפסוק זה

על דרך הפשט הפשוט: "לכם נתתיו" – כבר נתתיו מכבר; הארץ שניתנה לאבותיכם גדולה כל כך, שכל מקום שרק תלכו בו הוא בוודאי כבר נתון לכם. ויש כאן מקור לדרך הקניין בגוף: דרכו של אדם לתפוס קרקע היא שנאחז בה ברגליו – "כל מקום אשר תדרך כף רגלכם" – וכנגד זה במטלטלין קניין יד. ו"כף רגלכם" שבכאן מתקיים לראשונה בירדן: "והיה כנוח כפות רגלי הכהנים" (ג, יג) – הדריכה הראשונה בארץ היא דריכת כפות רגלי הכהנים נושאי הארון, ובה מתחיל הכיבוש (ועיין להלן בפרק ג על לשון "כרת" ועניין הרגל בספר).

א, ד – "מבוא השמש"

"ועד הים הגדול מבוא השמש יהיה גבולכם" – ואילו במקור בדברים יא כתוב "הים האחרון". למה נשתנה? נראה כי היו בדרך מבוא השמש ולכן גם הים נקרא כך, כי השמש באה מן הדרך ההיא אל הים. ובהמשך: "אשר נתן לכם משה... מזרח השמש" – משה נתן את מקום זריחת השמש, ואילו ה' נתן עד מקום מבוא השמש; ואולי הכוונה שאת כל דרך השמש קיבלו, מזריחתה עד מבואה.

"הלבנון הזה" – למה אמר "זה"? האם רואים אותו משם? ויהושע אמר "הלבנון הזה", ומשה אמר "ההר הזה": "ההר הטוב הזה והלבנון".

"מהמדבר והלבנון הזה ועד הנהר הגדול נהר פרת כל ארץ החתים" – פשטות "ארץ החתי" היא מה שקרוי אצל החוקרים האימפריה החיתית, המגיעה עד נהר פרת. ובשמות העמים בספר: הארץ – של הכנעני, וההר – של האמורי.

א, ד; טו – "מבוא השמש", "מזרח השמש" ו"יומם ולילה"

בפרק נזכרים "מבוא השמש" (פסוק ד) וגם "מזרח השמש" (פסוק טו), וזהו סוד "והגית בו יומם ולילה": לכבוש מן השקיעה ועד הזריחה, ולהגות בתורה יומם ולילה – הזמן והמרחב כאחד. ובהקבלת הפתיחות (ראה להלן, א, ח) יש להוסיף: התורה פותחת "ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה"; ספרי הנביאים פותחים "והגית בו יומם ולילה"; ספרי הכתובים פותחים "ובתורתו יהגה יומם ולילה"; והמשנה פותחת בדיני קריאת שמע של ערבית ושל שחרית.

א, ה – "לא יתיצב איש לפניך כל ימי חייך"

"כל ימי חייך" – לשון זו צריכה ביאור, ומשמע שלאחר מותו יתייצב איש כנגדו – והוא דוד המלך, וכן חורבן שילה. ובפשטות בא לרבות את הלילות, היינו כאשר נסתלקה שכינה כמו במעשה עכן, שאכן בא להתייצב כנגדו. ועיקר הכתוב לכאורה נאמר על כלב. ולשון "כל ימי חייך" נראה שלקוחה מנבואת "הנך שוכב עם אבותיך וקם העם הזה", ולפי זה בא לרבות ימי חיי הזקנים שהיו עם יהושע.

א, ה–ט – כפלות הנבואה ליהושע: לפני מות משה ואחריו

בסוף ספר דברים מתוארת נבואה ראשונית ליהושע: "ויאמר ה' אל משה הן קרבו ימיך למות קרא את יהושע והתיצבו באהל מועד ואצונו... ויצו את יהושע בן נון ויאמר חזק ואמץ כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ אשר נשבעתי להם ואנכי אהיה עמך" (דברים לא, יד–כג) – ולרבים מן הפרשנים ה' הוא שציווה שם את יהושע. תוכן נבואה זו נכתב שנית ביהושע: "חזק ואמץ כי אתה תנחיל את העם הזה את הארץ אשר נשבעתי לאבותם" (א, ו); ו"אנכי אהיה עמך" – "כאשר הייתי עם משה אהיה עמך" (א, ה). ועוד, שחלק ממה שמשה אומר ליהושע בדברים ("חזק ואמץ כי אתה תבוא את העם הזה... וה' הוא ההלך לפניך הוא יהיה עמך לא ירפך ולא יעזבך לא תירא ולא תחת", לא, ז–ח) מופיע ביהושע כדברי ה' ליהושע. ואם אלו כתיבות כפולות של אותה נבואה – הרי נאמר ביהושע בפירוש שניתנה לאחר מיתת משה.

ובזהירות רבה אפשר להציע שהמקרא כאן מורכב מכמה חלקים: דברי ה' ליהושע בעקבות פטירת משה (פסוקים ב–ג, עד "כאשר דברתי אל משה"); ומכאן ואילך מפרט הכתוב מה היה דברו אל משה – הגבולות (פסוק ד, כדברים יא, כד); ואחר כך (פסוקים ה–ח) ציטוט של הנבואה הקדומה שנאמרה ליהושע בחיי משה, בהרחבה ובפירוט לעומת המילים הקצרות שבדברים, שבנבואה הנוכחית ה' חוזר ומזכיר לו אותה; וחוזר לנבואה העכשווית: "הלוא צויתיך חזק ואמץ" (פסוק ט). ולפי זה מובן יותר סוף הנבואה "הלוא צויתיך": אם היה הציווי באותו יום וברצף גמור, מפני מה היה צריך לחזור ולהזכיר לו; אך אם יש פער של חודש או יותר, מובן הצורך לשוב ולהזכיר.

א, ו–ט – "חזק ואמץ" שלוש פעמים

"חזק ואמץ" נאמר ליהושע בפרק שלוש פעמים, ויש כאן סוג של מבנה כיאסטי: חזק ואמץ לנחול, חזק ואמץ מאוד לעשות ככל התורה, ושוב חזק ואמץ על ההנחלה. וכל הנאום ליהושע כבר נאמר בספר דברים, גם מפי משה וגם מפי ה' בפרשת וילך; ולכן כתוב בפעם השלישית "הלא צויתיך" – והכוונה לפרשת וילך.

ובכתבי האר"י: שלוש פעמים נאמר ליהושע "חזק", ו"חזק" בגימטריא משה (115 כפול 3 = 345), ופירשו שבא לתת את כוחו של משה ליהושע – והם הם הדברים שנתבארו לעיל, שיהושע הוא המשכו של משה.

א, ו–ט – "חזק ואמץ" ביהושע ובשלמה

בדברי ה' ליהושע (א, ה–ט) ובדברי דוד לשלמה (דברי הימים א כב, יא–יג; כח, כ) יש הקבלה בולטת: "יהי ה' עמך והצלחת ובנית בית ה'... אז תצליח אם תשמור לעשות את החקים ואת המשפטים אשר צוה ה' את משה על ישראל, חזק ואמץ אל תירא ואל תחת... חזק ואמץ ועשה אל תירא ואל תחת כי ה' אלהים אלהי עמך לא ירפך ולא יעזבך עד לכלות כל מלאכת עבודת בית ה'". בשניהם מתקדמים אל שני השלבים המכריעים – כניסה לארץ ובניין בית המקדש; בשניהם הולך לעולמו מנהיג פורץ דרך; בשניהם היעד העיקרי של המנהיג אינו ממומש על ידו אלא על ידי ממשיך דרכו.

והמילים "חזק ואמץ" כמעט אינן מופיעות בהקשר נוסף חוץ משני אלו (וגם משה אומר אותן ליהושע בדברים, במקביל לדוד לשלמה). ובשני המקומות מופיעים צמדי פעלים: חיזוק ואימוץ; הרפיה ועזיבה; שמירה ועשייה; יראה/עריצה וחתת – ומלבד הזירוז שבהכפלה, אפשר שהכפילות מרמזת על שתי תנועות: שימור הקיים ויוזמה אקטיבית, המשכת דרך המנהיג הקודם ופריצת דרך חדשה.

ואולי כך גם החיזוק שהנביא חגי מצווה לבוני בית שני – "ועתה חזק זרבבל... וחזק יהושע בן יהוצדק... וחזק כל עם הארץ נאם ה' ועשו כי אני אתכם" – שהבאים כאקט השני תמיד צריכים חיזוק, כיהושע כלפי משה וכשלמה אחרי דוד; והם צריכים עתה לייצר משהו "כמו של פעם", בבית ש"כמוהו כאין" לעומת הראשון.

ועוד חשבו, שאולי אין הכוונה שיהושע היה חלש והוצרך לחיזוק, אלא אדרבה: המטרה היתה להעמיד מנהיג חזק ואמיץ, המנהל מלחמות ביד רמה ואינו מאפשר אפילו הווא אמינא של מרידות מהסוג של דתן ואבירם וקרח; וגם שלמה, שקיבל חיזוק, היה שונה מאביו ומבנו בכך שלא היה מי שירים ראש כנגדו.

א, ז – "אל תסור ממנו ימין ושמאול"

ועל דרך הרמז, "אל תסור ממנו ימין ושמאול": ימין – להילחם יותר מדי בכוח, כמו שעשה בחרם יריחו; שמאל – להילחם פחות בכוח, כמו שעשה בגבעונים.

"אשר צוך משה עבדי" – משמע שציווה לו תורה מיוחדת בפני עצמו, שאם לא כן היה לו לכתוב "אשר צוה משה עבדי". וזה המקור ל"ומסרה ליהושע" – שמסר לו תורה שבעל פה בפרטות. ועל דרך הפשט, "צוך" – זרזך בפרטות. ולפי זה: "לשמור לעשות ככל התורה אשר צוך משה עבדי" – הרי תורה שבעל פה אמורה; "לא ימוש ספר התורה הזה מפיך" – הרי תורה שבכתב אמורה.

א, ח – "לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה"

"לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה" – "והגית" היא מילה שאין לה חבר בתורה. ו"יומם ולילה" מקביל לקריאת שמע, "בשכבך ובקומך", וכאן זו קומה נוספת – לא רק בשכיבה ובקימה אלא "לא ימוש... יומם ולילה". ו"יומם ולילה" מקביל גם לענן שלא ימיש יומם ולילה: "לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה" (ועיין להלן).

"לא ימוש" – יהושע הוא הנער ש"לא ימיש מתוך האהל"; ומשמשה מת – לא ימיש מן התורה, שהיא תורת משה.

ובעצם מה שקורה כאן הוא מעבר מתורה שבעל פה לתורה שבכתב: אצל משה הכול בעל פה מה', ואצל יהושע מתחילה התורה הכתובה להיות דומיננטית, ומתחיל העניין של להגות בה יומם ולילה. ובעצם כבר בספר דברים התורה עוברת למצב של כתיבה. וזה מקביל לפרשת קריאת שמע.

א, ח – "כי אז תצליח את דרכך ואז תשכיל"

"כי אז תצליח את דרכך" – בתנא דבי אליהו על דברי דוד האחרונים דרש כי תנאי לעוסק בתורה שלא יצליחו עסקיו בענייני העולם.

א, ח – מדוע מרובים ביהושע לשונות ספר דברים

בביאור השימוש הרב שביהושע בלשונות ספר דברים נראה: כיון שנצטווה יהושע "לא ימוש ספר התורה הזה מפיך", והדבר מוסב בעיקר על ספר דברים, שהוא עיקר תורת הכניסה לארץ – וכמשפט המלך "וקרא בו כל ימי חייו", שמקריא בהקהל את חומש דברים – ממילא לא מש מפיו ושגור על לשונו.

וכמה מתאים שפתיחת ספר יהושע, הספר הראשון שנכתב אחרי התורה, עוסקת קודם כול ביחס אל התורה עצמה ובלימודה; וגם הנביא האחרון חותם בכך: "זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחרב על כל ישראל חקים ומשפטים". וכן הפתיחה לכתובים – במזמור הראשון בתהלים, "כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה".

ומאז שנסתלקה שכינה מישראל – ספר התורה עובר לפני העם: הפעם האחרת שכתוב לשון "מוש" בתורה היא בעמוד הענן והאש, "לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה לפני העם", ומקביל "לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה" (ועיין בעל הטורים).

א, ט – "אל תערץ" – הציווי שמשה לא כתב

המדרש בפרשת וילך מאריך לספר על מינוי יהושע ועל חילופי המשמרות, ורגע השיא הוא: "משנסתלק עמוד הענן הלך משה אצל יהושע ואמר לו: מה אמר לך הדיבור? אמר לו יהושע: כשהיה הדיבור נגלה עליך, יודע הייתי מה מדבר עמך? אותה שעה צעק משה ואמר: מאה מיתות ולא קנאה אחת" (דברים רבה ט, ט). מהי אותה נבואה מסתורית, שמשה לא שמע ויהושע שמע בנפרד? מתוך שימת לב להבדלים בין הפסוקים בוילך לפרק א ביהושע יתגלה הפתרון. בפרשת וילך הנבואה על הנהגת יהושע והכניסה לארץ מתחלקת לשתיים: בראשונה משה, לפני מותו, מצווה את העם לקבל את מנהיגותו של יהושע ולעמוד במלחמת הכיבוש, ומצווה את יהושע בפני העם; ובשנייה מספר משה על ציווי ה' ליהושע. לעם אומר משה "חזקו ואמצו אל תיראו ואל תערצו מפניהם כי ה' אלהיך הוא ההלך עמך לא ירפך ולא יעזבך", וליהושע: "חזק ואמץ... לא תירא ולא תחת"; ובפרשה השנייה, שבה כותב משה כמפי הגבורה את מה שאמר ה' ליהושע, כתוב: "ויצו את יהושע בן נון ויאמר חזק ואמץ כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ אשר נשבעתי להם ואנכי אהיה עמך". וכשנפתח בספר יהושע ונראה את נבואת ה' ליהושע, נשים לב לתוספת: "הלוא צויתיך חזק ואמץ אל תערץ ואל תחת כי עמך ה' אלהיך בכל אשר תלך". שלושה דברים כתובים כאן – "חזק ואמץ", "אל תערץ", "אל תחת" – ומשה כותב בדבריו אל יהושע רק שניים מהם, "חזק ואמץ" ו"אל תחת"; את "אל תערץ" משה משמיט.

ומהו הציווי המיוחד שלא לערוץ? כולנו מכירים את "ערוץ הנחל" ואת "עריץ", ושניהם מופיעים בנ"ך (ערוץ הנחל – איוב ל, ו, וכן בישעיה ב; "עריץ" – ישעיה כט, כ ועוד), והשייכות ביניהם – ש"ערץ" הוא לשון שבירה וכניעה בכוח כנגד דבר אחר: ערוץ הנחל הוא המקום שבו שבר הנחל והכניע את האדמה תחתיו, והעריץ הוא המכניע את האנשים ומשעבדם לצרכיו. לפני הכניסה לארץ מצווה ה' את יהושע שלא להיכנע ולהישבר כנגד העמים הנלחמים בהם, ולא לקבל את מרותם של אחרים. ושמא זו הנבואה המסתורית: משה אינו שומע את הציווי הזה אל יהושע, כי הנהגתו של משה אינה שייכת כלל לאותה "עריצות" – משה עבד ה', העניו מכל אדם, לא מתאימה לו תכונה זו של כריעה וכניעה כנגד האחר השולט, ואילו יהושע הוא מנהיג מסוג אחר, ואותו מחזק ה' שלא לערוץ. משה אינו שומע זאת, והדבר אינו נכנס לספר התורה שהוא תורת משה – אבל אנחנו זכינו לדעת זאת מספרו של יהושע.

א, יא – שוטרי העם, צידה, שלושת ימים

"ויצו יהושע את שוטרי העם" – השוטרים ביציאת מצרים היו מן הזקנים שדאגו לעם במצרים, והשוטרים כאן היו כבר הלויים – שאמנם עדיין לא קיבלו מעשרות, אבל אינם נלחמים ומקבלים שלל המלחמה (רמב"ם וראב"ד בהשגות, ונראה שבמלחמה זו מודו תרוויהו).

"הכינו לכם צידה" – רש"י פירש: נשק; וכן "חמושים" כבפרשת בשלח, ומכאן שהכוונה לנשק. ויש לעיין: הרי יכלו ליקח משדות הארץ? אלא שקודם נלחמים ואחר כך שוללים, ואין להיכנס למלחמה בלא צידה, והוא מיסודי המלחמה. ובזה מבואר לשון המקרא "הכינו לכם צידה כי בעוד שלשת ימים אתם עוברים את הירדן לבוא לרשת את הארץ" – מה עניין חציית הירדן להכנת צידה? אלא שחציית הירדן היא "חציית הרוביקון" לבוא לרשת את הארץ, והיא פתיחה במלחמה, ולכן היא על ידי נס ועל ידי הארון, "אדון כל הארץ", והיא בעצם שבירת החומה של ארץ ישראל; ויריחו והשמש ואבני אלגביש וסערת הקישון הם ההמשך.

"בעוד שלשת ימים" – כנגד שלושת ימי ההכנה למתן תורה; וכן "דרך שלשת ימים נלכה במדבר" שביציאת מצרים, שבסוף יצאו ולא עשו צידה; ואולי גם כאן אלו שלושה ימים של הכנה וטהרה, כמו במעמד הר סיני. והכנת הצידה עצמה אורכת שלושה ימים, כמו בתקנת "שקדו" (כתובות ב א), שיהא טורח בסעודה שלושה ימים.

א, יב–טו – בני גד ובני ראובן

"זכור את הדבר אשר צוה אתכם משה עבד ה'" – למה בדבריו אליהם מדגיש שמשה הוא "עבד ה'"? בגלל ההמשך: "ה' אלהיכם מניח לכם ונתן לכם את הארץ הזאת... אשר נתן לכם משה בעבר הירדן... אשר נתן לכם משה עבד ה'" – שנתינת ה' את ארצם היא על תנאי, ולא רק עם משה התנו, אלא עם מי שהנחיל להם את ארצם – ה'. ועבד ה' הוא מתנה על נחלת ה', כי הוקש לקרקעות, ונאמר "והתנחלתם אותם לבניכם לרשת אחוזה" – העבד הוא עניין הנחלה.

"ה' אלהיכם מניח לכם ונתן לכם את הארץ הזאת" – לשון "יניח" מופיעה בספר דברים הרבה. ו"אשר נתן לכם משה" (פסוקים יד–טו) מונגד לנתינת ה' לעיל, כי אין זה חלק מן התכנית של ה'. ו"ושבתם לארץ ירושתכם וירשתם אותה" – מבואר שעדיין לא

ירשוה, וצריך ביאור; ועל דרך הפשט היינו מה שהיה בשבע השנים, ועל דרך הגדר – שגם תנאי "על מנת" קורה בסוף.

"ואתם תעברו חמושים לפני אחיכם כל גבורי החיל" – ראובן גד וחצי המנשה ירשו לפני אחיהם, ולכן הם עוברים להילחם ראשונים לפני אחיהם: הקודם בנחלה קודם במלחמה. ועוד, שהיה מתאים מאוד שבני גד ובני ראובן יהיו החלוצים, כי הם היו השבטים היחידים שהיו משוחררים מן הדאגה לנשים ולילדים, ויכלו לתפקד כצבא רגיל.

"ככל אשר צויתנו נעשה... כל אשר שמענו אל משה כן נשמע אליך" – נעשה ונשמע, הקבלה נוספת למעמד הר סיני.

"רק חזק ואמץ" – צריך ביאור מה כוונתם. ולכאורה: כנגד מה שאמרו "כל איש אשר ימרה את פיך... יומת" – אנו נקבל אותך לגמרי; בשביל זה רק צריך שגם אתה תגלה מנהיגות, "רק חזק ואמץ". וזו אמירה מלמטה, שהעם מחזק את יהושע. ויש כאן הרבה "רק" למעט.

א, יב–יח – בני גד ובני ראובן: התנאי, ו"כל איש אשר ימרה את פיך"

בני גד ובני ראובן רגילים בתנאים – משה התנה עמהם – ועתה הם עושים תנאי עם יהושע: "רק יהיה ה' אלהיך עמך כאשר היה עם משה". ומעניין מאוד שאת האמירה "כל איש אשר ימרה את פיך... יומת" אומרים דווקא בני גד ובני ראובן, כאילו היו הם זקני העם ושוטריו. ואולי זה חלק ממלחמתם: הם הבינו שאת השליחות הזאת – לעזור ליהושע, שכלל אינו נזכר בפרשת התנאי שבמטות – הטיל עליהם משה; ואולי כוונתם: מי מאיתנו שלא יילחם – יומת, כדי שיהיה ברור שהם הולכים להילחם; או שהתפקיד שנתן להם משה מקביל ל"ופקדו שרי צבאות בראש העם", והם המכריזים על סדרי המלחמה (וראה להלן, שהם צבאו של יהושע). ויש להעיר שלגבי משה לא נזכרה מידה זו כלל, והראיה – קורח, שיצא נגד הנהגתו, ואילולי פצתה האדמה את פיה לא היה מת בידי אדם. ו"לא ימרה את פיך" מצלצל ב"שמעו נא המרים".

א, א–יח – הערות נוספות: "משרת משה", ההקדמה לספר, ובני גד ובני ראובן

"משרת משה" – יש רושם בתורה שלבני ישראל היה קשה עם הדרגה הגבוהה של משה רבנו (כמו שמשה אומר בבהעלותך ובדברים), ואולי לכן פחות ספדו למשה, ודרגת "משרת משה" הרגישו שמתאימה יותר למקומם. יהושע נזעק "אדני משה כלאם", אבל עם ישראל פחות חרדו לכבוד משה ולמעלת איש האלוקים. פרק א נראה כמו הקדמה והכנה לכניסה לארץ, ומודגש שיש לכך הכנה ומבוא; וכן להנהגת יהושע יש סמיכה ודברי חיזוק. "אל תערץ" – פסוקי התורה ביציאה למלחמה. "חמשים" – "וחמשים עלו". ומה שיאיר בן מנשה נהרג במלחמת העי – לכאורה כי הוא מן החלוצים של מנשה; והגע עצמך איזה כעס היה לשבטים אלו על עכן, ואולי על כל יהודה, ואיך יהושע הצליח לסדר את זה.

"כל איש אשר ימרה את פיך יומת" – מה זה עסק של בני גד ובני ראובן? כי הם הצבא של יהושע, בשונה מכל העם שיכול להתמרד ולעשות כאילו אלעזר או פינחס או כלב אומרים אחרת מיהושע; אבל בני גד ובני ראובן – "כל אשר תשלחנו" – הם השליחים של משה ועכשיו של יהושע, כי הוא (משה) הנחיל להם את חלקם, והם מתנים עמו תנאי, כי עניינם הוא התנאי שהתנו עמם, ובמקום משה שהתנה ועומד על גבם עומד תחתיו יהושע. ולכן גם בסוף נחשדו על מזבח פרטי, כאילו הם משהו בפני עצמו, ולכן לא יהושע בא להילחם אתם אלא פינחס. ויש הקבלה בין פתיחת בראשית, פתיחת יהושע ופתיחת תורה שבעל פה (ברכות) – היום והלילה, השמש והירח, מזרח ומערב, הזמן והמרחב (מהרב בעל "דרשות המתחדשים"). ואיזה ספר ברמב"ם מכוון כנגד ספר יהושע? ספר שופטים: מלכים ומלחמות, ממרים, סנהדרין (ומצוות התלויות בארץ – רובן רק אחרי ארבע עשרה שנה).

א, ו–יח – הערות נוספות

"חזק ואמץ" – שש פעמים נצטווה יהושע "חזק ואמץ": ארבע מפיו של מקום, אחת על ידי משה ואחת בידי בני גד וראובן; משה מצטווה פעמיים לחזק ולאמץ את יהושע; ויהושע מצווה על ישראל "חזקו ואמצו". "רק חזק ואמץ מאד לשמר לעשות ככל התורה אשר צוך משה עבדי" – ציווי זה, להתחזק בשמירת התורה ועשייתה, משה רבנו לא קיבל: משה לא נצטווה לשמור לעשות את כל התורה, משה הוא זה שמצווה את התורה. תפקיד משה היה לתת לישראל את התורה ולהתוות את הדרך, אך משה אינו ממש בפועל את הברית ואינו מביא את ישראל לארץ שבה יקיימו את המצוות; יהושע הוא כבר חלק מעם ישראל שקיבלו את התורה, ותפקידו להיות התלמיד הנאמן ביותר למשה ולקיים את כל דבריו, ובכלל זה לשמור את התורה ולהגיע לארץ. "למען תשכיל בכל אשר תלך" – נקט לשון הליכה, וכן "כי אז תצליח את דרכך", "כי עמך ה' אלהיך בכל אשר תלך"; ואפשר שכיון שעיקר כיבוש הארץ נאמר בלשון "כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם", לפיכך לשון ההצלחה היא בלשונות דרך והליכה, ובפרט שיש להם עתה ללכת מעבר הירדן לארץ כנען.

"ויצו יהושע את שטרי העם" – השימוש בשוטרים המופיע כאן הוא היחיד במקרא כפעולה; השוטרים אינם מופיעים מעבר לספר יהושע בספרי הנביאים הבאים, ורק בדברי הימים מוזכרים פעמים רבות; ובתורה מוזכרים כמה פעמים אך לא מצוין תפקידם, מלבד ביציאה למלחמה. "כי בעוד שלשת ימים אתם עברים את הירדן" – ולהלן מבואר שהמרגלים השתהו שלושה ימים עד שחזרו; ואם כן יש לידע את סדר הדברים: האם נשלחו המרגלים לפני ציווי הכנת העם, או במקביל. אם במקביל – למדנו שמועד היציאה לא היה תלוי בתשובת המרגלים; ואם קודם – הרי נעשה עוד בימי אבל משה. והאריכו המפרשים: רש"י (א, יא; ב, א) ורד"ק (ג, ב) – ששליחת המרגלים היתה בתוך ימי אבל משה והציווי להתכונן בסיומם, וצריך ביאור מדוע לא הקדים הכתוב את שליחת המרגלים; רלב"ג (א, י) הציע שני דרכים; ומלבי"ם (א, יב; ב, א) נקט ששילוח המרגלים קדם אף לדיבור ה' עם יהושע, והוכיח מלשונות הכתוב.

"ולראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה" – הזכרת חצי שבט המנשה בדרישה שיעברו חלוצים צריכה לימוד, שהרי מנשה לא פנו אל משה לנחול בעבר הירדן, ובתורה לא מצינו שנצטוו בתנאי; ולכאורה למדנו כדברי האבן עזרא שלא הזכירם בתחילה בעבור

היותם חצי המטה, ולדברי הרמב"ן, שמשה הוא שביקש מהם לנחול בבשן, יש לומר שהיתה זו נתינה באותם תנאים. "כל אשר צויתנו נעשה ואל כל אשר תשלחנו נלך" – כאן מתחיל קיום הבטחת ה' "לא יתיצב איש בפניך", כאשר מיד עם הציווי הראשון מקבלים אותו בני ראובן גד ומנשה ונותנים בידיו את הרשות להמית מי שלא ישמע בקולו. "כל איש אשר ימרה את פיך... יומת" – כתב המלבי"ם שהוא כדין מורד במלכות, ונראה שאין זה גילוי מילתא בעלמא, אלא בדברים אלו הסמיכו את יהושע וקיבלו את הנהגתו עד כדי גזירת מיתה.

פרק ב

למה פותח הספר ברחב

ספר יהושע פותח בסיפורה של רחב – מה בסיפור זה משמעותי כל כך שיעסיק אותנו בתחילת הספר? כנראה יש לו כמה מטרות, ואחת מהן אולי זו: עם ישראל נכנס ככובש לארץ ישראל ונצטווה "לא תחיה כל נשמה" – ענישה על חטאי העם הכנעני ותועבותיו במשך שנים בארצו של הא-ל; אבל מה עם מה שיחזקאל אומר, שנח דניאל ואיוב ינצלו בצדקתם מתוך העיר? ומה עם אדם חוטא – במקרה שלנו אשה זונה – שבוחר לשוב ולעשות טוב, "הראשונות לא תזכרנה"? סיפור רחב בא להדגיש זאת: שהצדיק ינצל בצדקתו מתוך העיר, ימותו כולם ולא הוא, ושאפילו היה חוטא כל ימיו ובאחרונה עשה תשובה – מקבלים אותו.

ב, א – שילוח המרגלים: תיקון למרגלים הראשונים

הריגול של שנים עשר איש הסתיים ב"אחינו המסו את לבבנו", ואילו כאן, בריגול של שני האנשים, קרה ההיפך – רחב מספרת "וימס לבבנו". ולכן אף שהמשימה עצמה כשלה (הוצרכו לברוח), היא הביאה את הידיעה החשובה והשיגה את המטרה במלואה, וגם זה תיקון לחטא המרגלים.

"וישלח יהושע" – לעיל אמרו בני גד ובני ראובן "אל כל אשר תשלחנו נלך", ויש משמעות שהאנשים נלקחו מאנשי ראובן גד וחצי המנשה; אבל חז"ל אמרו שהם כלב ופינחס. "ראו את הארץ ואת יריחו" – על משה כתוב שראה את יריחו. "לחפור את הארץ" – כמו "ויחפרו לנו את הארץ" בדברים.

"ויבואו בית אשה זונה" – אשה זונה דווקא, כי היא יודעת גם מה המלך חושב, ומכירה את כולם ואת רוח העם.

"רחב שמה" – "והארץ רחבת ידים".

לשונות ריגול שונים

בפרשת שלח – "ויתורו"; בפרשת דברים – "ויחפרו"; יהושע שולח מרגלים ליריחו – "לכו ראו"; יהושע שולח מרגלים לעי – "עלו ורגלו". יש פשר לחילוקי הלשונות? הכלי יקר (במדבר יג, ב) מבאר: הקב"ה אמר "ויתורו", שיש במשמעו לשון יתרון, להראות להם יתרון הארץ; ישראל אמרו "ויחפרו", שיש במשמעו לשון חרפה, כי ערוות הארץ רצו לראות; והמרגלים "וירגלו" – לשון רכיל, המפליג לומר יותר ממה שראה. והמלבי"ם מבאר שיש שני מיני ריגול: לחפש מקום לכובשו – ובזה מחפש את טוב הארץ; ואחר שמצאו מקום טוב – לחפש את ערוות הארץ, מהיכן נוחה להיכבש; ו"לחפור" הוא לשון ממוצעת המתאימה לשניהם. (ובהבדל בין לתור לרגל עסק גם ר' אלחנן סמט במאמריו לפרשת דברים.)

ב, א–יא – מטרת הריגול והתנהלות רחב

"יהושע בן נון" – שמו של יהושע הוזכר בספר למעלה ממאה וחמישים פעמים, אך רק בעשר מתוכן בשמו ושם אביו; ומסתבר שהמקומות שבהם הוזכר גם בשם אביו הם בעלי חשיבות מיוחדת. בתחילת הספר הדבר מובן, אך כאן אין זה מובן מאליו – ולכאורה טעם הדבר ששליחות המרגלים היא פעולת המלחמה הראשונה שפועל יהושע, מלחמה שהיא עיקר תפקידו. "לכו ראו את הארץ ואת יריחו" – לא נתפרשה מטרת הריגול, בשונה מריגול משה שבא לבדוק את סגולות הארץ; ויש קושי: יריחו היתה עיר בצורה, ומה טעם לשלוח מרגלים לפני מעבר הירדן? ועוד: כיבוש יריחו התקיים בדרך ניסית, ומה טעם בריגול לקיום דרך ניסית? ונראה לומר שיהושע היה זקוק לדעת האם עצם מעבר הירדן עומד לגרום לפתיחת מלחמה, ולא לכיבוש יריחו גרידא – ואת זאת הסיק מדברי רחב על אווזלת הכוח בקרב הכנענים, ומכאן שאין חשש שאנשי יריחו יצאו להילחם מחוץ לחומות.

"ויבאו בית אשה זונה" – התרגום פירש "פונדקיתא", ובחז"ל שהיתה כמשמעה; ולכאורה אין ביניהם חילוק, ודרך היא שמי שמוכרת מזונות לעוברי דרך רגילה גם בזה (וכן כתב האברבנאל). ועיין במלבי"ם שנתן שני טעמים לבואם דווקא לבית כזה; ויש להוסיף, שבבית כזה מסתירים הבאים את פניהם מחמת הכבוד והבושה, ולפיכך קל יותר למרגלים להסתיר את זהותם; וטעם נוסף מסיום המעשה, שדרך יציאה בחבל בעד החלון אל מחוץ לחומה מסתברת בבית כזה שהמבקרים בו רוצים לצאת באופן שאינו בולט – ואף המרגלים ביקשו שתהיה להם דרך לברוח מן העיר. "וישכבו שמה" – רד"ק פירש שלא היו שם אלא לילה אחד, וצריך ביאור מה חשוב לנו לדעת זאת; ואפשר שבא הכתוב לומר שמיד עם בואם שכבו לישון, ועדיין לא הספיקו לפעול דבר, ותיכף נאלצו לסיים מחמת החיפוש. "ויאמר למלך יריחו הנה אנשים באו הנה הלילה" – יש לציין את ההבדל ממרגלי משה, שסבבו בארץ ארבעים יום ולא השגיח בהם אדם, ואלו הגיעו ובאותו הלילה כבר הגיעה הידיעה לאוזני המלך בצירוף המקום המדויק. בעיקרו של דבר שליחות המרגלים נכשלה, אלא שמתוך הכישלון באה ההצלחה. "הבאים אליך אשר באו לביתך" – אפשר שבא לציין שלא באו רק אליה, אלא באו לישון בביתה. "והשער סגרו" – הקדמה לכך שהוצרכו להשתלשל דרך החלון. "והמה טרם ישכבון" – טרם ישכבון בפעם השנייה, לאחר שהוקמו ממשכבם; ובא להדגיש את זריזותה של רחב, שסיועה היה מתוך החלטה ברורה. "כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף... ואשר עשיתם לשני מלכי האמרי" – רחב מזכירה שני אירועים: קריעת ים סוף, שהיא הנס הגדול ביותר, והשמדת האמורי שבעבר הירדן, שהיתה מפחידה מאוד ליושבי הארץ שהבינו איזה גורל צפוי להם. "כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת" – זו לשון משה בדברים ד, ולמדנו שהבנה זו פשטה אף בקרב הכנענים (ודברי רחב מוסבים על כלל בני כנען ולא עליה בלבד).

ב, ד – "ותצפנו"

"ותקח האשה את שני האנשים ותצפנו" – "ותצפנו" כמו אצל משה ("ותצפנהו", וגם שם שלושה ירחים), וכן "ותטמנם בפשתי העץ" – כמשה שטמן את המצרי בחול.

"פשתי העץ הערוכות" – לשון לחם הפנים ("המערכת").

ב, ד–ז – לשונות הסתר וערמה בספר יהושע

ספר יהושע מלא בלשונות של הסתר וערמה: מארבים, "ערמה", "לילה", "חרש", "לא תגידי", "לא יצא מפיכם דבר", ריגול, "כחשו", הטמנה (פעמיים: רחב – "ותטמנם בפשתי העץ", ועכן – "טמונים בארץ"), "נחבאו". ויש להתבונן בדבר, שדווקא ספר הכיבוש הגלוי מלא כל כך בצנעה ובהסתר.

מדוע סייעה רחב למרגלים, ומה מעלתה

שאלה ישנה: מה היה המניע של רחב? האם רק הבינה מה שאחרים לא הבינו – שמדובר בקרב אבוד וכדאי להיכנע מראש ולשמור על החיים? ובעיני בן יריחו הרי היה זה מעשה של בגידה בעירה ובעמה בעד הצלה פרטית. ואילו בחז"ל אנו רואים התייחסות מרוממת: היא נישאת ליהושע, מצאצאיה נביאים – ומהיכן ראו זאת?

ונאמרו בזה כמה תשובות. שהיא הבינה שה' הוא האלוקים והחליפה את אלוהיה בו – ומה צריך יותר; ואף שהמכיר בכוח ה' "הולך לצד שהכוח שם", ההבנה שהכוח הוא של ה', היינו הצדק, היא קשה מאוד אפילו בתקופה שבה הדבר גלוי ממש. שרחב סיכנה את חייה באופן מיידי, בשעה שהמלחמה היתה רחוקה, ולא היה לה מנין לדעת שהמרגלים יקיימו את שבועתם (ועיין מלבי"ם על "נקיים אנחנו משבועתך", שנשבעו באונס) – נמצא שנטלה סיכון רב מחמת אמונתה באלוקי ישראל; ובפנים אחרות: אם מישהו הציל אותי ממוות, אין זה מוסרי לדון במניעיו, ולא נשאר אלא להיות אסיר תודה. שהאר"י כתב שיהושע וכלב "המתיקו" את קליפתה, ואולי סוד המיתוק הוא שימוש באותן מידות לצד הטוב: דווקא רחב, שהיתה חסרת השתייכות, השתמשה במידת חוסר ההשתייכות לסייע לישראל; ויש שאמרו שרחב השתמשה בכלים שקיבלה לצד הקדושה – וראיה מרש"י (ב, טו, ומקורו בזבחים קטז): "באותו חבל וחלון... אמרה: רבונו של עולם, באלו חטאתי, באלו תמחול לי". שרחב "רחבה" – מורחבת וקולטת שינויים, ויושבת בתוך החומה (כיוכבד שנולדה בין החומות) – היושב על הגדר הוא הראשון הפתוח לשינויים, ואמירתה היא חלק ממיטוט יסודותיה של חומת יריחו; ולכן זכתה בנכדים נביאים, שתופסים את המציאות מעבר לתבניות הקיימות. שחז"ל למדו את מעלתה מן הכתוב "ותשב בקרב ישראל עד היום הזה" – העובדה שהיא ומשפחתה אומצו לשבת בתוך ישראל, דבר שלא התחייבו לעשות, מלמדת על מעמד מיוחד (רד"ק שם); ויתכן מאוד שהיתה שייכת לעם אחר, כפי שצידדו ראשונים (תוס' מגילה יד; רד"ק) – וזה מסביר גם מדוע דווקא היא הבינה: היא ובית אביה היו זרים ולא כנענים. ושהיא מייצגת את "עלמות אהבוך" – ההכרה בתהליך גילוי שם ה' בעולם, שהיתה אמורה להיות אצל כל הגויים ולא באה אלא על ידי יתרו ורחב; ולכן יצאו ממנה נביאים המתנבאים גם לאומות העולם. "וישמעו רחוקים ויבאו ויתנו לך כתר מלוכה" – שכל יושבי הארץ ואפילו רחב ידעו את ה', יש בזה נתינת כתר.

ואף שיש בזה זכות – יש בזה גם מחיר: הילקוט שמעוני (איכה רמז תתקצט): "אני אמרתי לכם כי החרם תחרימם, ואתם החייתם את רחב הזונה... הרי ירמיה מבני בניה בא ועושה לכם דברים לשכים בעיניכם" – משלמים מחיר גם על דברים נכונים, אם הם באים בדרך עקומה. ועל צדדי ההיתר בהסכם עם רחב עיין תוס' מגילה יד: (לגבי חיתון), ותוס' יבמות כג. (לגבי כריתת ברית, בשלמה וחירם).

ב, ט–כד – הקבלות ל"נעשה ונשמע" ולסדום; "כנים אנחנו לא היו עבדיך מרגלים"

"נעשה ונשמע" בספר יהושע: "כל אשר צויתנו נעשה ואל כל אשר תשלחנו נלך, ככל אשר שמענו אל משה כן נשמע אליך" (א, טז–יז); וכן בסוף הספר: "את ה' אלהינו נעבד ובקולו נשמע" (כד, כד) – כמו במעמד הר סיני שהקדימו נעשה לנשמע, "עושי דברו לשמוע בקול דברו" (שבת פח). ובספר "עבד המלך" הובאו הקבלות רבות בין המצוות שבתורה לפסוקים שבספר יהושע.

ובעניין "המרגלים" – זקנו של יהושע (יוסף) התנכר לאחיו הכנים שאמרו לו "עבדיך", ועתה מתנכרים אליו אויביו (הגבעונים) האומרים לו גם הם "עבדיך"; ובשני המקרים הצד המרומה אכל מצידתו של המרמה. ו"זאת נעשה להם והחיה אותם" (ט, כ) מזכיר "זאת עשו וחיו" של יוסף.

רחב – בשמים ממעל ועל הארץ מתחת

אמרו חכמים: רחב בת עשר שנים היתה כשיצאו ישראל ממצרים, וכל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר חטאה, ולסוף חמישים שנה נתגיירה. חייה שזורים בסיפור ההיסטורי של ישראל: הגיעה לעשור ביציאת מצרים, בעת שהותם במדבר חטאה, וכשבאו לארץ נתגיירה – יהדותה יונקת מן הכניסה לארץ. ולא זו בלבד אלא שזכתה להיות מאבני הבניין של ישראל, "ותשב בקרב ישראל", ואמרו חכמים ששמונה נביאים והם כהנים יצאו ממנה, ואף חולדה הנביאה. וכל כך למה? "כי החביאה את המלאכים". ואפשר שיש כאן רעיון עמוק: עם ישראל עובר ממצב של חיים בצל עמוד הענן ולחם מן השמים – חיים המבטאים את הרעיון האלוקי – אל עבר יישומו של הרעיון, הארץ הופכת מהבטחה לממשות, מורידים את התורה אל חיי המעשה. החדרת שם ה' אל הארץ חייבת לזעזע את ליבת הארץ, את המקום הארצי ביותר בארץ כנען; וכאן באה רחב, שקועה לגמרי בארציות, מכניסה את המרגלים לביתה, ומשתמשת באותם חבל וחלון כדי להחדיר את הקדושה אל הארץ. וזהו שאמרה "כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת" – שלטונו שבשמים חודר עד לארץ מתחת; וכמו שאמרו חז"ל: יתרו נתן ממש בעבודת כוכבים, נעמן הודה במקצת, רחב "שמתהו בשמים ובארץ". החדרת הקדושה בארץ היא התשובה, שרק על ידה מתאפשר להחדיר גם במקום השפל ביותר את ערכי הקדושה; ולכן מה שלא זכה משה להיענות בתפילתו, זכתה רחב להיענות בתשובתה, וכדאיתא בתנא דבי אליהו: "גדולה תשובה יותר מן התפילה, שכל התפילה שנתפלל משה רבינו לא קיבל ממנו להכניסו לארץ ישראל, אבל רחב הזונה נתקבלה בתשובה".

וההליכה עם הרעיון לקצהו מביאה לנישואיו של מנהיג הכניסה לארץ עם רחב: עם ישראל בתוך תוכה של הארץ, שם שמים שלם בשמים ממעל ועל הארץ מתחת.

ועוד: מי שנותן יד למרגלים בעיר סגורה ומסוגרת, כשהיא קשורה לכל גדולי העיר ומתפרנסת מהם, מוכיח את דבקותו בצדקת הדרך; ורחב לא סייעה מסיבות הומניטריות אלא מפני ביטחונה והכרתה בגדולת ה', והפרס שביקשה – אפשרות להצטרף לעם ישראל. ואולי הוא ההיפך: אשה נבונה וכשרונית מאיזה עם או שבט נודד, שאינה פטריוטית מבנות הארץ, והגיעה להכרה שכדאי לתמוך בעם שאלוקיו בעזרו – ומעבר לסגולותיה זכתה בגלל האומץ והנכונות להסתכן עבור ישראל. וב"קדושת לוי" (פרשת שלח) על "ותצפנו – שלא הצפינה אלא לכלב": במקום שאפשר להעלות הניצוץ יכולים לכובשו בקל, ובמקום שאי אפשר – רק בהפשטת הגשמיות; ומן הכנענים אי אפשר להעלות הניצוצות, לכן "לא תחיה כל נשמה"; וכלב, שהעלה הניצוץ מרחב, לא הפשיט עצמו – וזהו "ותצפנו".

ב, יב – "ועשיתם גם אתם עם בית אבי חסד": עוד להקבלה לאליעזר

לאור ההקבלה הזועקת כאן לשליחות אליעזר יש להתעורר: אילו היו האבות נושאים נשים מבנות כנען, לא היה אפשר להילחם בכנען, שהרי היו משפחה – כאדום; וגם העובדה שתרח לא המשיך לכנען תורמת לכך. וזה שעם ישראל אינו חוזר אל "בית אביו" נותן לו את האפשרות להתחייב רק לרחב ולבית אביה.

ב, יב–כא – השבועה, חסד ואמת, וחוט השני

"השבעו לי בה'" – שבועה היא בשם ה'. "והחייתם את אבי" – והרי "לא תחיה כל נשמה", ואיך החיו ("החיה יהושע")? וזה מוכיח את שיטת הרמב"ם, שכיון שעברה לצד ישראל ניצלת.

"ועשיתם גם אתם עם בית אבי חסד ונתתם לי אות אמת" – מקבילות לאברהם ואליעזר: "ואם לא תאבה האשה ללכת אחריך ונקית משבועתי זאת" (בראשית כד, ח) – "נקים אנחנו משבועתך הזה אשר השבעתנו"; "אשר לא עזב חסדו ואמתו... אם ישכם עשים חסד ואמת" – "ועשיתם גם אתם עם בית אבי חסד ונתתם לי אות אמת... ועשינו עמך חסד ואמת". ו"חסד ואמת" – וכן אצל יעקב שמשביע את יוסף, "ועשית עמדי חסד ואמת".

"את תקות חוט השני הזה תקשרי בחלון" – "אם יהיו חטאיכם כשני", ודברי חכמים על לשון של זהורית בשעיר לעזאזל; "תאספי אליך הביתה" – כמו במכת ברד; "והיה כל היוצא מדלתי ביתך" – כמו אצל יפתח ואצל מכת בכורות; "אם יד תהיה בו" – כבדברים וכן אצל דוד; "שלשת ימים" – שוב המספר הזה.

ב, טז; כב – הקבלות לסדום

"והמה טרם ישכבון" – כמו "טרם ישכבו ואנשי העיר" בסדום; "הוציאי האנשים" – אנשי סדום; "ההרה לכו פן יפגעו בכם הרודפים" – כלוט הבורח ההרה להינצל. כי באמת רחב לוקחת חסות על אורחיה, אפילו שזה לגמרי שלא לשמה והיא רק רוצה לנצל אותם כדי להינצל, כפי שרואים בפסוקים; ואולי זה שופך אור על לוט, שגם לו אין אינטרס למסור עליהם את הנפש, אלא פשוט הוא קולט שהם הולכים למות ורק כך ינצל. (האם יש קשר בין האירוח של רחב ללוט?) וכן "וישלח מלך יריחו" – שוב הביטוי של שליחות; "רדפו" – בשלח; "כי תשיגום" – בברכות והקללות של כי תבוא; "יפגעו בכם" – "ופגעו לי בעפרון", "ויפגע במקום".

ב, כד – "וגם נמגו כל ישבי הארץ מפנינו"

"ויאמרו אל יהושע כי נתן ה' בידנו את כל הארץ וגם נמגו כל ישבי הארץ מפנינו" – וצריך עיון מניין להם שנמוגו כל יושבי הארץ; שמא רחב לבדה פחדה? ונראה שראו את הלחץ שבו היו נתונים יושבי יריחו: מיד כשבאו כבר באו הרודפים, סגרו את השער, וכן הלאה.

ב, א–כד – הערות נוספות: המרגלים ורחב

"שנים אנשים מרגלים" – שניים נשתיירו משנים עשר. "משטים ליריחו" – למה לא נכנסו לארץ מול דרך מבוא השמש, בדרך המלך? "ותצפנו" – יש לומר שברגע שצפנה את הראשון, ממילא השני היה רק אחד ולא שניים, וחשבו שהוא סתם אורח; ויש אומרים שפינחס היה נכד של יתרו ולא נראה כלל עברי. רחב עצמה מעידה על הריקנות של יריחו: לא סתם היא גרה בחומה, וזו לא הפעם הראשונה שהשתמשה בחלון, והיא יודעת בדיוק מתי נסגר השער ולהיכן רודפים ומה להגיד, ואליה ישר באים להוציא את האנשים. "אשר החרמתם אותם... ונשמע וימס לבבנו" – לכן החרימו את יריחו. "וימס לבבנו" – ההיפך ממרגלי שלח, "אחינו המסו את לבבנו". מה אשמים המרגלים ההם שלא פגשו את רחב אלא אחרים? כל אחד פוגש את מי שהוא רוצה לפגוש. "אות אמת" – אות ו"ו, תקוות חוט השני. התחבאו בהר כמו לוט, רק בהר שממול הנקרא היום "כתף יריחו". רחב מחביאה בפשתים ומורידה בחוט צמר אדום; "אם יהיו חטאיכם כשני כשלג ילבינו"; אות על הבתים כמו במצרים, ושני כמו דם. ועכן בן זרח ראה את חוט השני והבין שהוא צריך לשלוח את ידו. עניין רחב הוא שחייבים תמיד שיהיה אחד שיבין ויהיה בצד של ה' וישראל, כמו האיש מלוז; וזו הטענה על מרגלי משה – איך הלכתם בארץ ולא הבאתם אף אחד שיקרא בשם ה'. "ואת עמק עכור לפתח תקוה" – פתח תקווה זה החלון של רחב עם תקוות חוט השני.

פרק ג

הירדן, האבנים והתורה

הירדן חוסם את בני ישראל. הארץ מסובבת בנהרות וימים המתגלגלים ויורדים, והנכנס לארץ מכפיף את עצמו לעוצמת הזרימה, שמתגלגלת בהרבה חלקים אך בסוף נתקעת בים המוות, נעוצה בכאן ובעכשיו. (ואגב, יש לפרש ש"ארץ ישראל גבוהה מכל הארצות" ביחס לים המלח שהוא הנמוך ביותר.) כדי לשנות את הקיים יש להניס את הירדן ולהעמידו בפני הארה אלוקית, כמבואר ב"בצאת ישראל". משם יש לקחת אבנים – היסוד המוצק המחזיק את השינויים – ולהעמידם תחת גילוי התורה. המעבר של בני ישראל והתורה המתנוססת עליהם הם האופן החלופי לחדשנות שהירדן מביא: אפשר להניס את הירדן לזמן, ולהראות לו שהזרימה כאילו חסרת הסדר יכולה להתכנס בצורה מסודרת של אבנים

תחת עולם התורה. אחר כך הירדן יחזור ויערבב הכול, אבל נשאר שבתוכו הוא כבר נוסע על אבנים מסודרות, ויש זיכרון לעולם קדום יותר שבו, במתיחות ביניהם, התורה מנצחת.

ג, א – "וישכם יהושע בבוקר"

"וישכם יהושע בבוקר ויסעו מהשטים ויבואו עד הירדן... וילינו שם טרם יעברו" – לכאורה אין מה להשכים, שהרי מתעכבים עוד שלושה ימים ואין היום כניסה לארץ. ונראה שהשכמה זו היתה תיקון גדול. כי יש להבין למה המתינו שלושה ימים; ונראה: כמו שאחרי המרגלים הראשונים בכו כל הלילה ותכף בבוקר קמו ועלו נגד ה' (המעפילים), כך במרגלים השניים של יהושע – כשחזרו וסיפרו וכולם שמחו והודו לה' – כמו שתיקנו את חטא המרגלים הוצרכו לתקן גם את חטא המעפילים, שאין עולים אלא בציווי ה' אחר ההמתנה, ולכן המתינו שלושה ימים. אבל רצה יהושע לומר: עדיין יש תשוקה עצומה לעלייה לארץ – ועל זה ההשכמה. [ושמעתי שהנביא משכים תכף כשה' דיבר אליו, שאי אפשר לישון עוד בשלווה.]

"וישכם יהושע בבוקר... וילינו שם" – כמו אברהם ובלעם; וגם יעקב "וילן שם... וישכם בבוקר ויקח את האבן", ובהמשך "וילן שם בלילה ההוא" – וגם כאן מופיע עניין האבנים בהמשך. "מקצה שלשת ימים" – ולהלן "בקצה הירדן".

ג, ג; ו – הארון לפני העם ובתוך העם

יש הבדל מהותי בין המדבר לארץ: במדבר הארון הולך לפניהם, "לתור להם מנוחה", ובארץ הארון בתוכם – כפי שרואים ביריחו, שיש חלוץ לפניו ומאסף אחריו. ורגע המעבר הוא בירדן: הארון עובר לפני כולם, ואז ממתין להם שיעקפוהו, ומאז הוא בתוכם. וזה הבדל מהותי: במדבר הארון נשא אותם, ומשנכנסו לארץ צריכים הם לשאת את הארון – אף שבאמת תמיד הוא נושא את נושאיו, ורק נראה כאילו נושאים אותו.

ג, ג–ד – ההליכה אחרי הארון ומרחק אלפיים אמה

"כראותכם את ארון ברית ה' אלהיכם והכהנים הלוים נשאים אתו ואתם תסעו ממקומכם והלכתם אחריו" – ההנהגה שהולכים על פי ה' ממשיכה, רק כעת אין זה גם עם ענן על המשכן אלא ארון הברית לבדו. ובכל הסיפור מודגש שצורת כריתת המים היא "מפני ארון ברית ה'" (וגם בקריעת ים סוף דרשו חז"ל כן, אבל כאן זה מודגש במקראות); והעניין – שהנושא הוא האם הבורא מגיע עמם מן המדבר, מקום נתינת התורה (נדרים לח), אל תוך סדרי החיים; והסדר האלוקי של הארץ שורשו מן הארון שבקודש הקדשים.

"למען אשר תדעו את הדרך אשר תלכו בה כי לא עברתם בדרך מתמול שלשום" – נתינת הטעם צריכה עיון: וכי אי פעם היה צריך לתת טעם למה הולכים מאחרי ה'? ונראה לחדש: במדבר היה נפקא מינה לאיפה הולכים, שהרי יש דין סיבוב ושהייה במדבר כך וכך זמן בכל מקום; אבל כעת אין שום דינים, רק לכבוש את הארץ, ולכן אין שום נפקא מינה לאיפה הולכים (וכמו שהפסוק מדבר בהמשך על יריחו "איש נגדו", שכך בעצם הלך הכיבוש כשעשו כדבר ה'). וקא משמע לן שכן יש ללכת אחר הארון כי לא מכירים את הדרך. ובדרך צחות: בטח אתם חושבים אחרי ארבעים שנה שכבר יודעים הכול – אז לא, עכשיו הנהגה חדשה לגמרי. ו"כי לא עברתם בדרך מתמול שלשום" מקביל ל"וישבו מי הירדן למקומם וילכו כתמול שלשום על כל גדותיו" (ד, יח).

והפסוק לקוח מפיו של יתרו: "והודעת להם את הדרך ילכו בה" – ושם הכוונה להליכה בדרך ה', "תורה איקרי דרך", וכאן לידיעת הדרך הגאוגרפית. ואכן יתרו היה מורה דרך, "לתור להם מנוחה", כמו שכתוב בבהעלותך "אל נא תעזב אתנו כי על כן ידעת חנתנו במדבר והיית לנו לעינים" – אותו יתרו המלמד אותם את הדרך ילכו בה, גם דרך התורה וגם דרך המדבר. אבל הוא סירב, ובמקומו נבחר הארון "לתור להם מנוחה", ככתוב שם. וכן כאן הארון הוא זה שמחפש להם את הדרך; ואילו בכל שנותם במדבר הלכו על פי ה' השוכן בענן. וכאן התחדש עניין הארון התר להם מנוחה – כי יהושע אינו "עבד ה'" כמשה שמביא את ה' לסיפור, אלא "משרת משה" המנכיח את משה, ולכן הארון, המסמל את התורה, הולך לפניהם; ובבהעלותך מבואר שיש גם ענן וגם ארון, אבל כאן זה מתפצל ואין כבר ענן. וכן "ויהי בנסע העם מאהליהם לעבר את הירדן" – "ויהי בנסע הארון".

"אך רחוק יהיה ביניכם ובינו כאלפים אמה במדה אל תקרבו אליו" – יש לפרש שמטרת המרחק כדי שגם האחרונים יראו את הארון, וכן כתב רד"ק, ופירש העניין באופן מעשי. ובפשטות יש לומר, שאם היו האחרונים הולכים אחרי הראשונים – היה חסר בהליכה אחרי הארון. ואלפיים אמה מקביל לערי הלויים, שקיבלו אלפיים אמה מגרשים שאין שם עץ ושדה; וכאן גם אי אפשר להתקרב עד אלפיים אמה מן הארון ומצב רגלי הכהנים, כי זה תחומם – והארון הוא נחלתם, "ה' הוא נחלתם". ו"במדה" – גם במגרשי ערי הלויים, שהם אלפיים אמה, נאמר "ומדתם"; ואולי זה המקור לכך שבמדידת התחום מקדרים בהרים.

ג, ג–ז – הארון, הכהנים הלויים והנפלאות

"כראותכם את ארון ברית ה'" – המקום היחיד שבו מצינו שהקב"ה פועל על ידי ארון הברית הוא במעבר הירדן ובמלחמת יריחו, ויש להבין מדוע. בתחילת מסע ישראל נאמרו שני הפסוקים של "ספר הארון" – "ויהי בנסע הארן... ובנחה יאמר" – אך משם ואילך לא נתפרש שהארון יוצא בראש ישראל למלחמה עד למסע זה (ובמלחמת מדין נאמר רק "וכלי הקדש" בידם, ולא כמנהיג). "והכהנים הלוים נשאים אתו" – כינוי זה נמצא בעיקר בספר דברים ובספר יהושע, ואפשר שכיוון שבזמן הכניסה לארץ היו הבמות מותרות, הדגיש הכתוב שמדובר בכהנים הלויים דווקא ולא בכהני הבמות; ובדרך כלל היו הלויים נושאים את הארון. "ואתם תסעו ממקומכם והלכתם אחריו" – דעת רש"י (דברים י, א) שמסע זה מיוחד בכך שהארון הולך לפניהם ולא בין השבטים, ואילו הארון שהלך לפני ישראל שלושת ימים לתור להם מנוחה הוא ארון שברי הלוחות; ודעת הרמב"ן שהיה ארון אחד; והספורנו (במדבר י, לג) חילק בין שלושת המסעות הראשונים, עד חטא המרגלים, שבהם הלך הארון לפני העם, לבין המסעות שלאחריהם. "כי מחר יעשה ה' בקרבכם נפלאות" – עד עתה לא מצינו את הקב"ה עושה נפלאות לשם עשיית נפלאות, אלא להוציא את ישראל ממצרים או להביא להם מזון; אך כאן יש מטרה קודמת – לעשות נפלאות בקרב ישראל – ורק אחר כך חלו הנפלאות על חציית הירדן, כביכול

לולא היה ירדן לחצותו היה הקב"ה עושה נפלאות בדרך אחרת. "היום הזה אחל גדלך בעיני כל ישראל" – יהושע תלה את חציית הירדן בכך שה' יעשה נפלאות, והקב"ה מדגיש שהנס מגיע כדי לגדל את יהושע בעיני ישראל.

ובתהליך הארון לאורך התנ"ך: במדבר – "ויהי בנסע הארן", ודבר ה' מבין הכרובים; ביהושע – הארון בוקע את הירדן, "ארון הברית אדון כל הארץ"; בשילה – מוציאים את הארון להילחם בפלשתים והוא נשבה; בנוב וגבעון אינו במשכן; שלמה מכניסו למקדש – "אין בארון רק שני לחות אבנים", והיחס הוא "אתה מן השמים תשמע"; בבית שני אין ארון; ובבית שלישי אינו מוזכר – "את מקום כסאי ואת מקום כפות רגלי". אולי תהליך של שלילת הגשמה.

ג, ה – "התקדשו כי מחר"

"ויאמר יהושע אל העם התקדשו כי מחר יעשה ה' בקרבכם נפלאות" – הקבלות למתן תורה: "התקדשו מחר" – "התקדשו... וכבסו שמלתיכם"; "גשו הנה" – "מי בעל דברים יגש אליהם"; "ושמעו את דבר ה'" – "נעשה ונשמע".

ג, ו–ח – "שאו את ארון הברית ועברו לפני העם"

"ויאמר יהושע אל הכהנים לאמר שאו את ארון הברית ועברו לפני העם, וישאו את ארון הברית וילכו לפני העם" – הדיוק ("ועברו" – "וילכו") צריך הסבר. ובפשוטו, "לעבור" זה רק לעקוף, והם ממשיכים אחר כך והולכים לפני העם, כמו שהוא התכוון שיעשו, אף שציין בדבריו רק את העקיפה.

ומי שישים לב יראה שבפשט המקרא נשמע שיהושע תכנן להיכנס תכף – שהארון הולך ואנשים אחריו – והקב"ה אמר לו: בוא ואבקע את הירדן ("היום הזה אחל גדלך... ואתה תצוה את הכהנים... בירדן תעמדו"). וזה מיישב הרבה דקדוקים כאן.

"היום הזה אחל גדלך בעיני כל ישראל" – "אתה החלות להראות את עבדך את גדלך" (דברים ג), והמקור בדברים.

ג, ט–י – "בזאת תדעון כי אל חי בקרבכם"

מה שאמר יהושע בבקיעת הירדן – "גשו הנה ושמעו את דברי ה' אלהיכם... בזאת תדעון כי אל חי בקרבכם" – הוא מה שאמר ה' למשה בלוחות השניות: "ילך נא אדני בקרבנו... הנה אנכי כרת ברית, נגד כל עמך אעשה נפלאת"; וכן נאמר לפני זה "התקדשו כי מחר יעשה ה' בקרבכם נפלאות". ו"חי" מקביל ל"ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום" (ואתחנן). וזה עומד כנגד "לא יהיה בך אל זר" (תהלים פא), שדרשו חז"ל על היצר הרע – ומעניין שהוא באותו יום, עשירי בניסן, שהוציאו את היצר הרע מקרבם במצרים ב"משכו וקחו לכם". ויתכן להוסיף שיהושע מדגיש שה' בקרב ישראל כדי להפקיע ממה ששמע מאת ה' במעמד הקדשתו למנהיג (וילך), שיבוא יום וישראל יאמרו "הלא על כי אין אלהי בקרבי".

והרמב"ן מדקדק שההבטחה "נגד כל עמך אעשה נפלאת" נאמרה רק "העם אשר אתה בקרבו" – כל זמן חיי משה; ולכן אחר מיתת משה נתקיים בהם "כי לא אלך בקרבכם", ובא שר צבא ה' ללכת עמם, ו"אל חי בקרבכם" הוא במעלה פחותה מ"ילך נא אדני בקרבנו". ואם נאמר שיהושע נחשב כרבו (פני לבנה), תיקשי כלפי מה הוגבלה ההבטחה למשה. ואולם רד"ק על "הלוא היא כתובה על ספר הישר" (י, יג) פירש: "וזאת הפליאה כתובה על ספר הישר, והוא ספר תורת משה, והוא מה שאמר הקב"ה נגד כל עמך אעשה נפלאות" (והאריך בזה המלבי"ם) – הרי שנתקיים בימי יהושע, ודלא כהרמב"ן לכאורה; ובזה נתגלה תוקף יהושע, "וזרעו יהיה מלא הגוים". ועיין משך חכמה על "ויהס כלב את העם", שביאר שחשבו שכשמשה אינו נמצא אין א-ל חי עמהם; ורש"י ביאר שעמדו כולם בין בדי הארון מפני שמקום הארון אינו מן המידה – וזה גופא להראות שהשכינה בקרבם.

ג, ט–יא – "בזאת תדעון כי אל חי בקרבכם"

"ויאמר יהושע בזאת תדעון כי אל חי בקרבכם" – "בזאת תדעון כי ה' שלחני"; "אל חי" – בדברים "אלהים חיים". ושלא תחשבו, חס ושלום, שהוא לא כזה "חי" כי משרתו משה מת. [ועל פי סוד: "בזאת" – מלכות (יהושע); "תדעון" – דעת; "כי אל חי" – יסוד (משה); "בקרבכם".]

"הנה ארון הברית אדון כל הארץ" – לפשט הכוונה שהוא ברית עם אדון כל הארץ, אבל נכתב בצורה כזו שגם משתמע שהארון עצמו הוא "אדון כל הארץ", והירדן יהפוך לחרבה.

ג, יא – "ארון הברית אדון כל הארץ"

"מה לך הים כי תנוס הירדן תסב לאחור... מלפני אדון חולי ארץ" (תהלים קיד) – "הנה ארון הברית אדון כל הארץ עבר לפניכם בירדן": הירדן נסוג מפני "אדון כל הארץ".

ג, יב – שנים עשר איש לפני הציווי

"ועתה קחו לכם שני עשר איש משבטי ישראל איש אחד איש אחד לשבט" – בפרק ג יהושע מצווה את העם להכין שנים עשר אנשים, ורק בפרק ד הוא מקבל על כך ציווי מה'; ואולי עשה זאת מדעתו, והסכימה דעת המקום על ידו. ואכן כשה' מצווה "קחו לכם מן העם שנים עשר אנשים", לוקח יהושע את אותם שהכין ("אשר הכין מבני ישראל", ד, ד) – ואם כן מעניין: למה הכין אותם מלכתחילה, בטרם נצטווה מה לעשות בהם?

ג, יג – "כנוח כפות רגלי הכהנים"

"והיה כנוח כפות רגלי הכהנים נשאי ארון ה'" – יש נשיאת כפיים של הכהנים, וכאן זה כפות רגליהם, והם נושאים את הארון ולא את הברכה. ו"כנוח" – "ובנחה יאמר"; "ויהי בנסע העם" – "ויהי בנסע הארון".

"נתקו כפות רגלי הכהנים" (ד, יח) – גם בקרבנות כתוב "נתוק וכרות", וזה בין הרגליים, וזה פוסל – כמו בכהנים שיש פסולי עבודה.

ג, יג – "כנוח כפות רגלי הכהנים... מי הירדן יכרתון": הרגל והכרת בספר

"כל מקום אשר תדרך כף רגלכם בו לכם נתתיו" – ולכן בירדן נאמר "והיה כנוח כפות רגלי הכהנים נשאי ארון ה' אדון כל הארץ במי הירדן מי הירדן יכרתון": כפות רגלי הכהנים כורתות את מי

הירדן, וזוהי תחילת הכיבוש; ונראה שלשון "כרת" באה במכוון להדהד את עניין ההכרתה – כחלק מן הכיבוש הארון מייבש את המים לאויב. וכך אנו מוצאים לשון כריתה לאורך הספר: "מי הירדן יכרתון"; "והכריתו את שמנו מן הארץ" (ז, ט); "ויכרת את הענקים מן ההר" (יא, כא); וכריתת ברית (עם הגבעונים ועוד). ולכן גם לוקחים משם את האבנים: "שאו לכם מזה מתוך הירדן ממצב רגלי הכהנים הכין שתים עשרה אבנים" – האבנים נועדו לזיכרון, ולכן זה חלק משמעותי שלוקחים אותן ממצב רגלי הכהנים. ואחר כך אומר שר צבא ה' ליהושע "של נעלך מעל רגלך כי המקום אשר אתה עמד עליו קדש הוא" – שוב עניין הרגל; וכך אומר כלב: "אם לא הארץ אשר דרכה רגלך בה לך תהיה לנחלה" (יד, ט). ואולי העניין בלקיחת האבנים ממצב רגלי הכהנים – שכובשים בכך את הכניסה לארץ; וכיוון שהמים עתידים לשוב למקומם, לוקחים עמם את הקרקע.

ג, טז – "קמו נד אחד הרחק מאד"

"ויעמדו המים הירדים מלמעלה קמו נד אחד הרחק מאד מאדם העיר אשר מצד צרתן" – יש להעיר שמבחינה מעשית היה בזה רווח גדול: אם היו המים נכרתים מתחת לרגלי הכהנים בלבד, היה צריך כל העם לזוז הצידה ולמקם את הארון בצד המחנה; וכך יכלו לחצות ישר. ויותר מזה: הארון לא היה באמצע המחנה אלא עבר לפניהם, כמפורש בתחילת הפרק; ולמעשה זה יצר ציור מעניין – שלא כפי שמדמיינים במבט ראשון, שברגע שהציגו רגליהם במים המים שתחתם ירדו ונהפכו לחרבה, אלא עדיין המשיכו מים רבים לזרום מאדם אשר מצד צרתן עד שהגיעו אליהם.

הקבלות והנגדות לקריעת ים סוף: ירדן / ים סוף: "מי הירדן יכרתון" / "ויבקעו המים"; "נד אחד" / "נצבו כמו נד נזלים"; "ויעמדו הכהנים... בחרבה" / "ובני ישראל הלכו ביבשה", "וישם את הים לחרבה"; "ביום ההוא גדל ה' את יהושע בעיני כל ישראל ויראו אתו כאשר יראו את משה" / "ויראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה עבדו"; "וישבו מי הירדן למקומם" / "וישב הים... לאיתנו"; "וימס לבבם ולא היה בם עוד רוח מפני בני ישראל" / "חיל אחז ישבי פלשת". ומה בין בקיעה לעצירה? הים נבקע, כי היציאה ממצרים היא חתירה; ואילו הכניסה לארץ היא כניסה כדרך הארץ, אלא ש"אריה הוא דרביע עלייהו", וצריך לעצור את המים שבאים לתקוף – ואחר שנעצרו יש כניסה טבעית לארץ.

ג–ד – הערות נוספות: מעבר הירדן ואבני הירדן

"וישכם יהושע בבקר ויסעו", ולהלן "וישכם יהושע בבקר וישאו את ארון ה'", "ויהי ביום השביעי וישכימו בעלות השחר". "הוא וכל בני ישראל" – הפרדה חדה, כמו בתחילת הספר. "ויהי מקצה שלשת ימים" – צריך עיון משלושת ימי הרודפים, איך נכנסו בשלושת ימי ההכנה למעבר הירדן. זה המסע הראשון בלי הענן, ולא כתוב "ויחנו" על הירדן – משמע שלא בנו את המשכן שם; ובמקום הענן נצטוו ללכת אחרי הארון. "ויעברו השטרים ויצוו את העם" – לא כתוב שיהושע ציווה אותם. "כי לא עברתם בדרך מתמול שלשום" – אולי הכוונה שלא הלכו בשום דרך בזמן האחרון ולכן אינם בקיאים בהליכת הדרך; ו"תמול שלשום" – מה שאנחנו קוראים חזקה נקרא בלשון מקרא תמול שלשום ("שור נגח הוא מתמול שלשם"), ולהלן ביריחו "וילכו כתמול שלשום". "אחל גדלך" – ובמשה "אחל תת פחדך", ובחז"ל דרשו גזרה שווה זו. "גשו הנה" – ובאליהו "גשו אלי ויגשו כל העם אליו". כינוי הארון משתנה בפסוקים: ארון ברית ה' אלהיכם, ארון הברית, ארון ה' אדון כל הארץ. "קחו לכם שני עשר איש" – יהושע מזרזם שייקחו מעצמם ויבחרו; "לכם" – לטובתכם, לא רק כמצווה אלא כאחריות על בניהם שלא ישכחו. "כנוח כפות רגלי הכהנים", ולהלן "רגלי הכהנים נטבלו" – ומכאן טבילה בירדן כנעמן, ורגליים לכאורה שייך בהן טבילה כי יש בהן קידוש רגליים. הכן, הכין, הכין – הרבה יש בפרקים אלו כל עניין ההכנה. "ויקרא יהושע" – הכין לפני שנצטווה, וזו מידת משרת. מאבני הירדן שמו במלון, ומאבני הארץ העמידו בתוך הירדן. "בעיני כל ישראל" – ובעצירת השמש הוא לעיני כל הגויים. עליית הכהנים מן הירדן – קודם "ויעלו לפני העם" ואחר כך יהושע מצווה לעלות, וצריך עיון.

פרק ד

ד, ה – "איש אבן אחת על שכמו"

"והרימו לכם איש אבן אחת על שכמו למספר שבטי בני ישראל" – שכם, כתף; בנים – תולדות; זיכרון; שנים עשר, איש לשבט; "עד עולם" – תמיד. וכל אלה לשונות אבני האפוד והחושן: "שתי כתפת חברת", "ופתחת עליהם שמות בני ישראל... כתולדתם", "אבני זכרן לבני ישראל ונשא אהרן את שמותם לפני ה' על שתי כתפיו לזכרן"; "והאבנים תהיין על שמת בני ישראל שתים עשרה... איש על שמו תהיין לשני עשר שבט... לזכרן לפני ה' תמיד".

והאמת שלקחו את האבנים להר עיבל שליד שכם – "ויט שכמו לסבל", "שכם אחד על אחיך". ובמלון: "ויעברום עמם אל המלון ויניחום שם" – מביאים את אבני הברית שהיו "תחת מצב רגלי הכהנים נשאי ארון הברית", ומטרתן לכרות ברית, ככתוב בכי תבוא.

ד, ט – שתים עשרה אבנים בתוך הירדן

"ושתים עשרה אבנים הקים יהושע בתוך הירדן תחת מצב רגלי הכהנים" – שמא העניין היה כדי שהכהנים יעמדו על האבנים, ואם כן יש בזה בחינת כתיבת התורה בעברם את הירדן, שבזה הוא מעמיד את התורה לפני בני ישראל; אולם העניין לא התפרש בכתוב וצריך ביאור.

"עד היום הזה" – מה הפשט ששמו אבנים בתוך הירדן, וכי יש שם מים כל השנה? רק בניסן יש שם מים; במקום שהכהנים נכנסים אין מים כל השנה. וכשרואים את האבנים אומרים: פה היו מים.

"אשר ישאלון בניכם מחר את אבותם לאמר מה האבנים האלה" – ואנו אין לנו את האבנים, ובקושי את הירדן, שיעידו לנו שהבורא בקרבנו; ולא נותר אלא האבן שהיא לעדה בחצר משכן ה' (יהושע כד), על זה שאנו מחויבים בשמירת המצוות.

"ושתים עשרה אבנים הקים יהושע... תחת מצב רגלי הכהנים" – ואחר כך בגבעת הערלות: "ואת בניהם הקים תחתם אתם מל

יהושע"; ושוב: "ויהי כאשר תמו כל הגוי להמול וישבו תחתם במחנה".

ד, יא – עליית הכהנים "לפני העם"

"ויהי כאשר תם כל העם לעבור ויעבר ארון ה' והכהנים לפני העם" – והרי הארון יצא לאחר כל העם, ומהו "לפני העם"? רד"ק הביא כמה פירושים (שהיו לפני העם קודם שתמו לעבור; או שהמתינו על שפת הירדן עד שעבר הארון והלך לפניהם; ועוד). ובביאורו של יחזקאל קויפמן רעיון חדש: כיוון שלא היה רצוי שהארון יצא ויהיה אחרי כל העם, עברו הכהנים בתוך הירדן למרחק אלפיים אמה לפני העם, ואז יצאו שם. ועדיין יש לעיין.

ד, יג – "כארבעים אלף חלוצי הצבא"

"כארבעים אלף חלוצי הצבא" – ובשופטים ה: "מגן אם יראה ורמח בארבעים אלף בישראל". ובדברי הימים: "בני ראובן וגדי וחצי שבט מנשה... ארבעים וארבעה אלף ושבע מאות וששים יצאי צבא". ויש עוד מקרא "ארבעים אלף" על אשר, וצריך עיון. ובמדבר נמנו בארבעים אלף (ומעלה) ראובן, גד, אשר ואפרים; ובפינחס – ראובן, גד, נפתלי ובנימין; ונפלא שראובן וגד נמנו בארבעים בשניהם.

ד, יד – "ויראו אתו כאשר יראו את משה כל ימי חייו"

"ויראו אותו כאשר יראו את משה כל ימי חייו" – לא מצאנו במפורש שיראו ממשה, רק בקרינת עור פניו "ויראו מגשת אליו". וכהמשך להקבלת הר סיני: שם אומר ה' למשה "וגם בך יאמינו לעולם", ומשה אומר "ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו", וביהושע אומר "ויראו אותו כאשר יראו את משה".

ד, יט – "בעשור לחדש הראשון"

עם ישראל עלה מן הירדן בעשור לחודש הראשון – ביום לקיחת הפסח (וביום פטירת מרים). ובשכל טוב (בא יב, כ): "למה פסח מצרים לקיחתו בעשור? אלא רמז להם לישראל שעתידין לעבור בירדן בעשור לחדש... תבא זכות לקיחת פסח בעשור ותתחבר עם זכות לקיחת אבנים מן הירדן בעשור". ובפנים אחרות בפסיקתא רבתי (טו): "ר' חייא בשם ר' יוחנן: לקיחתו עמדה להם בירדן ואכילתו עמדה להם בימי המן" – בתאריך אחד התחילה היציאה מטומאת מצרים ("משכו...") והכניסה לארץ הקדושה. ובימי עזרא: "ונסעה מנהר אהוא בשנים עשר לחדש הראשון ללכת ירושלם".

ורלב"ג (ד, כ) ביאר מדוע לא הושמו האבנים לפני העדות כצנצנת המן ומטה אהרן – שלא נזכר כן, ושראוי שיהא הבדל עצום בין מופתי משה למופתים אחרים.

ד, ב–כד – הערות לפרק ד

"קחו לכם מן העם שנים עשר אנשים" – פירשו רש"י ורד"ק שהם הנזכרים למעלה; ויש בזה קושי, שמלשון ה' נשמע כציווי חדש. והמלבי"ם ביאר ששנים עשר הראשונים נועדו לעמוד כעדים על הנס, שיראו שנעשה על ידי הארון; ודבריו דחוקים, שמפליא לומר שצריך עדים לנס שנעשה בפרסום כה עצום. "שאו לכם מזה מתוך הירדן ממצב רגלי הכהנים הכין שתים עשרה אבנים" – זהו הציווי הנאמר בכי תבוא, אלא ששם אינו מוכרח שצריך להוציא אבנים מתוך הירדן עצמו, וכאן נתפרש. "כי ישאלון בניכם מחר" – שאלה זו היא כשאלת הבנים על קידוש בכורות ושאר המצוות; והאותות האמורים בתורה הם אותות לכל יחיד על יציאת מצרים, והאות של האבנים הוא אות כללי של כל הארץ על נס חציית הירדן. ובהשוואה לשאלת הבנים ביציאת מצרים: "והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבדה הזאת לכם" (שמות יב), "והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת" (שמות יג) – והמעיין יפרש את החילוק בין העבודה שבפדיון עם ישראל, לאבנים ולהובשת הירדן. והאבנים הן לאות עבור שאלת הבנים ולזיכרון; וכך ביציאת מצרים הבנים שואלים והתפילין הם "לאות... ולזכרון בין עיניך" – הוי אומר שהאבנים הן התפילין של דור באי הארץ. "ושתים עשרה אבנים הקים יהושע בתוך הירדן" – הקמתן לא נצטוותה בדברים ואף כאן לא נזכרה בדבר ה', ורד"ק כתב שהיה ציווי שלא נתפרש – וצריך תלמוד מדוע. "כארבעים אלף חלוצי הצבא עברו לפני ה' למלחמה" – לכאורה מסע זה עדיין לא היה מלחמה, ויש להבין מדוע עברו בני ראובן וגד כבר כעת לפני ה'. "צוה את הכהנים... ויעלו מן הירדן" – למעבר העם לא היה צורך בציווי מיוחד, ומדוע לעליית הכהנים היה צורך בדבר ה'? ולכאורה מפני שהארון הוא מחנה שכינה, ואין לכהנים לעוזבו בלי דבר ה'. "והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש הראשון ויחנו בגלגל" – הוא היום שבו לקחו את הפסח, המעשה הראשון לקראת היציאה ממצרים; וכאן המעשה הראשון לקראת כיבוש הארץ, וגם הכנה לקרבן הפסח שנחגג בגלגל. "בקצה מזרח יריחו" – ואולי יש להשוות ללשון התורה "עד באם אל קצה ארץ כנען" (שמות טז, לה): הגלגל שבקצה יריחו הוא המקום שבו באו אל קצה ארץ כנען. "הקים יהושע בגלגל" – לעיל (פסוק ח) "ויניחום שם", וביאר המלבי"ם שלעיל מדובר על הבאתם וכאן על הקמתם למצבה. "אשר ישאלון בניכם מחר את אבותם" – לעיל אמר זאת לשנים עשר האנשים, וכאן לכל ישראל.

פרק ה

ה, ב–ז – "שוב מל את בני ישראל שנית"

"עשה לך חרבות צרים ושוב מל את בני ישראל שנית" – למה "שנית"? הפשט משמע כאילו מלו אותם פעמיים. והתשובה: הברית היא ציבורית של עם ישראל, ולכן כל העם נימול פעם וכעת נימול פעם שנייה. וזאת למה? על דרך הפשט – "כי לא שמעו בקול ה'", לכן לא מלו, או שלכן לא יכולה היתה להיות ברית. ועל דרך האמת, המילה היא הברית על הארץ, כמבואר אצל אברהם: הברית עם אברהם צד אחד שלה הוא ארץ ישראל וצד שני הוא המילה. וכשבאו לצאת ממצרים לארץ ישראל הוצרכו למול, אבל חטאו והפסידו; וכל שנות המדבר היה הדבר בהשהיה, כיון שהוכרע שלא יכנסו לארץ; ועכשיו שקיבלו את הארץ שוב – קם דור חדש, הדור הנכנס, שתיקן את חטאי הדור הראשון – הוצרכו למול עוד פעם. ולכן לא יכלו להימול כל עוד היו במדבר ותקועים בחטאו של הדור הראשון, כי לא בא זמנם להיכנס.

ונראה שיש כאן נקודה באיכות של הבנים היורשים את הארץ, ולא האבות: בספר דברים – "ובניכם אשר לא ידעו היום טוב ורע המה יבאו שמה ולהם אתננה והם יירשוה" (א, לט); וכאן, באריכות ובהדגשה – "כי מלים היו כל העם היצאים וכל העם הילדים במדבר בדרך בצאתם ממצרים לא מלו... ואת בניהם הקים תחתם אתם מל יהושע כי ערלים היו". האם ערלות קשורה לחוסר דעת טוב ורע?

ובפריעה שחידש יהושע (כדרשת חז"ל): המילה עד יהושע היתה "סור מרע" – מה עם ישראל לא (הוא לא הערלה); ובכניסה לארץ זה כבר חיובי – מה הוא כן, גילוי העטרה.

ה, ב–ט – יהושע ואברהם: המילה כברית הארץ

תכף ומיד לכניסה לארץ – לדעת הבבלי יום לאחר הכניסה, בי"א ניסן, ולדעת הירושלמי ביום הכניסה עצמו – מצווה ה' את יהושע למול את בני ישראל. הציווי מתבקש בעת הזאת: עד כה לא מלו הילודים במדבר מחמת סכנת הדרך, וכעת נחים במלון, ואימתם על יושבי הארץ, וזמן הפסח מתקרב. אבל ההתבוננות בפסוקי בראשית יז מלמדת על קשר רחב יותר בין המילה לארץ: "והקמתי את בריתי ביני וביניך ובין זרעך אחריך... ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגריך... ואתה את בריתי תשמר... המול לכם כל זכר" – הקב"ה תולה את הכניסה לארץ כנען בברית המילה, ואם כן מתבקש שכשנכנסים לארץ מיד יצוו על המילה. ויש לתת את הלב לנקודה: בשונה ממילת ישראל עד עתה, שבה מצווים העם לדאוג לעצמם, כאן מצווה יהושע עצמו למול את כל העם, "וימל יהושע" – והוא עומד כאן במקביל לאבי האומה המל את ילדיו. יהושע הוא יורש העצר של אברהם, נציג הברית: הבכורה עברה מאברהם ליצחק, ליעקב, ליוסף, לאפרים, ומנהיג בני אפרים הוא יהושע; והברכה "והפרתי אתך במאד מאד" חוזרת ביעקב ("פרה ורבה") ומתבטאת באפרים ("וזרעו יהיה מלא הגוים"). יהושע הוא "זרעך אחריך", ואצלו מתקיימת ההבטחה "ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגריך"; ולכן ממנו נדרשת הדרישה באופן אישי, כנציג הברית, לקיים את החלק האחרון של אותה נבואה – "המול לכם כל זכר". יהושע הוא גם המגשר בין יוצאי מצרים שמולים היו מכוח אברהם לילודי המדבר שלא מלו – "ושוב מל את בני ישראל שנית", שנית לאברהם.

וכן ברלב"ג: "שואת המצוה מבוא בירושת הארץ הוא מבואר ממה שנאמר בתורה בפרשת לך לך" – זאת אומרת שאין המילה כאן עניין של יציאת מצרים אלא צעד ראשון לכניסה לארץ, בריתו של אברהם. ובבראשית רבה (מו, ז): "אמר לו הקב"ה לאברהם: אם מולים בניך נכנסים לארץ ואם לאו אין נכנסים... אמר להם יהושע: מה אתם סבורים שאתם נכנסים לארץ ערלים?"; ובשל"ה (לך לך) מן הזוהר, שזכות ישמעאל בארץ בזכות המילה; ובכתבי הרמב"ן, "גם בדם בריתך שלחתי אסיריך" – שייגאלו בזכות המילה. ואולי נקודת המילה כאן היא ירושת הארץ, ולאו דווקא המלחמה: לא נלחמים סתם מלחמת כיבוש אלא לקבל את ארץ ישראל, המקום הראוי לעם כורתי הברית לתקן עולם במלכות; ואם אינם בברית מילה אין זו אלא מלחמת כיבוש של שאר עמים ואין סיבה שיוכלו לנצח – כל זכותם על הארץ היא הברית עם אברהם.

ויש שקראו את הפרשה כטקס חניכת לוחמים: הנביא מתאר את המילה בלשון נשק, "עשה לך חרבות צרים", ומסביר שלא מלו כי אנשי המלחמה שיצאו ממצרים עדיין היו קיימים והם כבר נימולים, וכשמתו הוצרכו לחנך לוחמים חדשים; "וישבו תחתם במחנה עד חיותם" – הנימולים החדשים לא יצאו לקרב עד שהחלימו. ובתרגום על "אחוזי חרב... חרבו על ירכו" – "כל חד וחד מנהון חתימת מילה על בסריה... ומתגברין בה כגבר דחרבא חגירא על ירכיה". והשיבו על זה, שבעיקר ודאי המילה כאן היא המשך לברית אברהם ולפרשת "כל ערל לא יאכל בו" – סיפור של דור שנפלט מן הברית וצריך מעמד ברית מחדש – ובכל זאת יש בזה הארה מעניינת.

ה, ב–ט – "שנית", "חרפת מצרים", ופריעה

"ושוב מל את בני ישראל שנית" – מרמז על מעמד מילה משמעותי קודם, כנראה לפני פסח מצרים, שלא שמענו עליו בספר שמות אף שהתהליך שם מפורט בהרחבה; ואולי היה מעמד מילה לפני פסח מצרים לכאלה שמסיבות שונות לא מלו, אבל לא לרוב העם. ויש מדרשים הלומדים מ"שנית" שבליל הפסח שבמצרים נימולו לראשונה (שמות רבה יט, ה: "לך ומהול אותם, ויש אומרים שם היה יהושע שמל אותם שנאמר ושוב מול... שנית... ונתערב דם הפסח בדם המילה"); ולפי כמה מדרשים ישראל לא מלו במצרים למעט שבט לוי (שמות רבה בא; רמב"ם איסורי ביאה יג, ב). "חרפת מצרים" – אם הכוונה לערלה, כפירוש הרי"ד ("שלא תהיו ערלים כמצריים כאשר הייתם בהיותכם שם"), אולי מרמז שלא מלו במצרים; אך יתכן שאינו מתייחס לערלה כלל (אברבנאל). ואולם מירמיהו ט משמע שהמצרים נימולים, וכן ידוע מן המקורות החיצוניים שהמצרים נהגו למול מזמנים קדומים – ולפי זה קשה על פירוש ההתבוללות, ועל שיוך הערלה למצרים דווקא. ואפשר שלאחר שנצטווה אברהם נהגו כן רבים בעקבותיו, ואילו במצרים המשיכו בערלותם, ולפיכך מיוחסת הערלה למצרים; ויש לציין שהיות הערלה חרפה הוזכר כבר בדברי אחי דינה, "כי חרפה היא לנו", ושם אינה משויכת למצרים.

"בעת ההיא אמר ה'" – הכתוב משנה מן הלשון הרגילה (ו' ההיפוך) וכותב כזמן עבר; ואפשר שרצה להדגיש שכיוון שבאותה עת נפל פחד על כל העמים, לא היתה מניעה מלמול את כל ישראל כאיש אחד. ובלשון "פריעה" שחידש יהושע: בדרך כלל משמעותה חוסר סדר ("גדל פרע שער ראשו"), ואילו פריעת המילה עניינה דווקא לסדר; ונאמר בשם ר"א זילברמן, שכל זמן שארץ ישראל היתה הבטחה היתה ברית אבל לא בגלוי, "ושמי ה' לא נודעתי להם", וכשנכנסו לארץ נעשית הברית בגלוי – ולפי זה "פריעה" עניינה גילוי, וכן "שחיטה מפורעת – מגולה" (רש"י חולין ל), "ופרע את ראש האשה", "כי פרע הוא".

ה, ב–ט – "שנית": מילת גירות ויציאת מצרים שנייה

קריעת ים סוף ומעמד הר סיני היו בעיקרון הכנה לכניסה לארץ, אלא שהיה הדור "סורר ומורה" ונשבע ה' באפו "אם יבאון אל מנוחתי"; ולכן אצל הדור הבא, שהוא ממלא מקומו של דור המדבר, חוזרים על שני המעמדות: קריעת הירדן, וברית הר גריזים והר עיבל. ובזה יתבאר "ושוב מל את בני ישראל שנית" – משמע

שכביכול נימולים פעם שנייה, כאילו במילה הראשונה היו ציצין המעכבים; ובאמת זו מילה ציבורית להיכנס בברית: המילה שביציאת מצרים מילת גירות היתה וכניסה בברית, וכן כאן אין זו רק כמילת בן שמונה אלא מילת גירות כאבותם – "שנית" ליציאת מצרים. הכול כאן "שנית": קריעת ים סוף, מתן תורה, מילה. וזהו "היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם" – עכשיו יציאת מצרים השנייה, האמיתית. ועל דרך הפשט יש שאמרו: לא מלו במדבר כי לא היה להם ברית עם ה', שהרי הפרו את הברית.

ה, ח – "וישבו תחתם במחנה עד חיותם"

"ויהי כאשר תמו כל הגוי להמול וישבו תחתם במחנה עד חיותם" – כי הפורש מן הערלה כפורש מן הקבר. ובפשטות להיפך: שהמילה עצמה היא מיתה, בחינת קרבן, ולכן צריך לחיות מחדש כמהול. ומלו ארבעה ימים לפני הפסח, כדי שלא יכאבו בפסח – כ"ויהי ביום השלישי בהיותם כאבים". ו"ויהי כאשר תמו כל הגוי לעבור את הירדן", "ויהי כאשר תמו כל הגוי להמול" – המשך של דברים "ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות", וכן "ויכתב משה... עד תמם". ולשון "תמו" חוזרת גם במים: "ים הערבה ים המלח תמו נכרתו" (ג, טז).

ה, ט – "היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם"

"היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם ויקרא שם המקום ההוא גלגל" – "גלותי" מלשון גילוי, ואם כן למה קראו "גלגל"? כבר האריכו שהמקומות היו קדומים ודרשו את שמותם. ועדיין קשה קצת: למה זה גילוי החרפה, ולא הסתרת החרפה או הסרת החרפה? הרי לא מגלים את החרפה אלא מגלים משהו ובזה מסירים את החרפה. ואולי מלשון לגלגל, להסיט, ולכן קראו גלגל, ולפי זה גם מובן יותר. ואולי כי ערלה היא כיסוי וצריך לגלות – שמבחינה ספרותית נקטו לשון המתאימה לגילוי הערלה; וכעין "ויגל את האבן מעל פי הבאר". וכמדומה שהמבדיל בין גילוי להסרה הוא אם יש דגש בלמ"ד.

ורד"ק ביאר שעד היום היו כמו המצרים – ערלים. ויש להעיר שהיום טוענים שהמעמד העליון במצרים היה נוהג בברית מילה; ולפי זה יש לפרש "חרפת מצרים" – שהיו מחרפים אתכם שאינכם שייכים למעמד הנכון, שאתם עבדים בני המעמד הנמוך ועל כן אינכם מולים.

ה, ט – "מול הגלגל" – שם קדום?

בפרשת ראה מתאר משה את הר גריזים והר עיבל "בארץ הכנעני הישב בערבה מול הגלגל אצל אלוני מרה" – ואיך מתאר משה מקום "מול הגלגל" כאשר יהושע עתיד לקרוא לגלגל כך על "היום גלותי את חרפת מצרים"? האבן עזרא: או שהיו שני גלגלים, או שהוא על דרך נבואה. וקשה לומר נבואה, שהרי משה נותן מפת דרכים עכשווית. ותירצו: הגלגל שמלו בו היה בערבות יריחו, במרחק גדול מן הגלגל שמול הר גריזים ועיבל. ויואל אליצור טוען ששמות רבים במקרא שמצוין שנקראו על שם מאורע, נקראו בעצם קודם לכן בשם זה, ומדרש השם הוא כעין אשרור מחודש לשם המקום; וכך אין הכוונה שיהושע המציא את השם "גלגל", אלא שדרש את השם המוכר על המעשה שנעשה בו.

ה, י–יב – "ממחרת הפסח", המן והחדש

"ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח" – ידוע שהאבן עזרא (מובא גם בתוספות, ששוחח על כך עם ר"ת) סבור שהכוונה ממחרת הקרבן, ולפי זה אכלו לכאורה חדש לפני הזמן. ואפשר שעל זה נאמר להלן "וישבת המן ממחרת באכלם מעבור הארץ ולא היה עוד לבני ישראל מן, ויאכלו מתבואת ארץ כנען בשנה ההיא" – כיון שלא היה להם כלום, לא נצטוו שלא לאכול מן החדש, ובפרט שהוא נחשב כמו שאמרה תורה "בתים מלאים כל טוב". והיינו שאכלו "מתבואת ארץ כנען", לא של ארץ ישראל (וזה עצמו יכול להיות היתר נוסף, כיון שהיה גידול אצל נכרי ולא קרינן "קצירכם", כבראש השנה יג), ו"בשנה ההיא" דווקא – שלשנה אחרת נאסרו בחדש. ודבר מעניין הקשור לזה: בבשלח (שמות טז, לה) הנוסח הוא "ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה עד באם אל ארץ נושבת, את המן אכלו עד באם אל קצה ארץ כנען", ודוק.

חכמים למדו ש"ממחרת השבת" הכוונה ליום טוב – ומניין? זה מפורש ביהושע: "ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח מצות וקלוי בעצם היום הזה", כלומר לא יכלו לאכול לחם קלי וכרמל עד מחרת הפסח. ובפרשת החדש וספירת העומר נאמר "והניף את העמר לפני ה' לרצנכם ממחרת השבת יניפנו הכהן... ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה עד הביאכם את קרבן אלהיכם... וספרתם לכם ממחרת השבת" (ויקרא כג). ואם כן "ממחרת השבת" בהכרח מתייחס למחרת הפסח, כמפורש ביהושע.

"עבור" – בחיפוש (ואולי לא דייקתי) אין ביטוי כזה המתייחס לתבואה חוץ מכאן, ואולי הוא על שם שעברו את הירדן לארץ כנען, וזה מה שסימל את המעבר לארץ – המעבר מן המן לתבואה. "וישבת המן ממחרת באכלם מעבור הארץ" – מצוות שבת ניתנה בהקשר למן (במרה), ולכן ברגע הכניסה הוא שובת ראשון.

ה, י–יב – "ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח": החדש כתחליף למן

"ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח מצות וקלוי... וישבת המן ממחרת באכלם מעבור הארץ" – החדש מתבואת הארץ הוא ממש תחליף למן. ונראה שזהו העניין שמתחילים לאכול את החדש רק ממחרת הפסח: כדי לאכול מתבואת ארץ ישראל צריך קודם לקבוע את הבית כשולחן ה' – שאוכלים בו קרבן פסח ואין אוכלים בו חמץ – ורק אחר כך אפשר לאכול מתבואת הארץ. ובלשון אחרת: כדי לאכול מארץ ישראל צריך לצאת ממצרים, וזה כל עניין "החדש" ו"ממחרת השבת" – שצריך לחדש את הזכות על ארץ ישראל ולצאת ממצרים. ולכאורה הפטרת חג הפסח, שנקבעה בפרק זה, מוכיחה שחוגגים בפסח גם את הכניסה לארץ; ויום הנפת העומר מציין את תחילת האכילה מעבור הארץ.

ה, יא–יב – מצות וקלוי; "בשנה ההיא"

"ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח מצות וקלוי" – לשון פסח בתורה מתייחסת לי"ד בניסן ("בארבעה עשר יום לחדש פסח לה'"), ובגמרא מבואר שבט"ז ניסן פסק המן; וביאר המלבי"ם ש"וישבת המן ממחרת" היינו ממחרת של המחרת האמור כאן.

ומזה שיחד עם המצות אכלו קלוי משמע שמלבד מצוות אכילת מצה יש כאן עניין "אזרחי" – זה האוכל בכנען בעונת האביב, ולכן מונה הכתוב את המצות לצד הקלוי. "ויאכלו מתבואת ארץ כנען בשנה ההיא" – מדוע "בשנה ההיא", והלא מכאן ואילך אכלו באופן קבוע? ולכאורה בא לומר שהיה מקום לטעות שעדיין נצרך מן, כיוון שישראל לא זרעו באותה שנה; וביאר הכתוב שלמרות שלא זרעו היתה בידם התבואה שזרעו הכנענים.

ה, יג – "הלנו אתה אם לצרינו"

"הלנו אתה" – כמו שהיית בימי בלעם, שנאמר "ותרא האתון את מלאך ה' נצב בדרך וחרבו שלופה בידו"; "אם לצרינו" – כמו שתהיה בימי דוד, שנאמר "וישא דויד את עיניו וירא את מלאך ה' עמד בין הארץ ובין השמים וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלם".

ה, יג–טו – שר צבא ה'

מה קרה שם במפגש של יהושע עם שר צבא ה'? יהושע רואה את המלאך, שואל אותו מי הוא וזוכה לתשובה כי מדובר בשר צבא ה', משתחווה ומחכה לדבר המלאך – "מה אדני מדבר אל עבדו" – אך כל התשובה שהוא מקבל היא "של נעלך מעל רגלך", מה שכבר נאמר למשה; אבל גם שם היה זה רק פתיח לקראת השליחות, ואילו כאן אין אנו שומעים שהיה דבר נוסף. ונזכיר את השיח בין אלישע לנערו (מלכים ב ו), כאשר צבא ארם מקיפים את דותן: אלישע מתפלל שה' יפקח את עיני הנער, "והנה ההר מלא סוסים ורכב אש סביב אלישע". ה' נקרא "צבאות" כי יש לו שני צבאות – צבא מעלה וצבא מטה, צבא ישראל. והנה מגיע לצבא ישראל מפקד צבא מרום ונפגש עם מפקד צבא ישראל, לאמור לו שגם צבא מרום נלחם אתם, ה' אתם. חומות יריחו יפלו בידי צבא מרום ועל צבא ישראל לפשוט על העיר. לא צריך לדבר במפגש כזה; ההוראות על כיבוש העיר יגיעו רק מאוחר יותר, ועצם המפגש מובן לשני הצדדים ללא צורך במילים – "מן שמים נלחמו" יחד עם ישראל. (ונ.ב.: צבא מרום מורכב בראש ובראשונה מן השמש הירח והכוכבים...)

אמנם השאלה היא אולי באשמת מחלק הפרקים. רד"ק ומלבי"ם הסבירו שהכול תחילת הנבואה שבפרק ו; אבל האברבנאל הסביר כמחלק הפרקים – שהוא עניין נפרד. ונראים דברי רד"ק, היות שזו תבנית קבועה בתנ"ך של נבואה שמתחילה במלאך וממשיכה בדבר ה', ובפרט בנבואה המקבילה לכאן – נבואת הסנה. וגם הנעליים – סנה ויריחו.

"הלנו אתה אם לצרינו" – והתשובה "לא, כי אני שר צבא ה'". ויש לפרש: כיון שיריחו היא חרם ואסור לבנותה לעולם, נמצא שלא כבשנוה לעצמנו ואינה שלנו – רק הבורא כבשה, וממילא לא לנו ולא לצרינו, רק לצבא ה'.

המלאך אומר ליהושע "המקום אשר אתה עומד עליו קדש הוא" – האם זה קשור ל"כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם נתתיו"?

ה, יג–טו – שר צבא ה': דקדוקי הפרשה

"ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא" – פתיחת הפרשה אומרת דרשני: היה מתאים יותר "ויבוא איש ליהושע" וכדומה, ומדוע פותח ב"ויהי" כביכול אירוע נפרד מכל הרצף; ו"בהיות יהושע ביריחו" מיותר, שהרי כולנו יודעים שיהושע נמצא כעת ביריחו – ואף מטעה, כי יהושע לא היה ביריחו אלא בערבות יריחו, וחז"ל למדו מכאן שעיבורה של עיר כעיר, ויש בכך חידוש שיהושע הלך למקום כה קרוב אל העיר. עוד יש להבין מדוע אין הקב"ה מודיע ליהושע שהוא שולח אליו את שר צבאו, ומדוע השר מתגלה באופן הגורם ליהושע לחשוב שיתכן והוא מן האויבים – "הלנו אתה אם לצרינו". ואפשר לומר שאכן שר צבא ה' אינו בא בצורה שהוא משרת את יהושע ומסייעו, אלא אדרבה – יהושע הוא "עבדו", כמו שאומר יהושע להלן, ובאמת אם יהושע וישראל לא ישמעו כראוי בקול ה' יהיה שר צבא ה' "לצרינו" חלילה. "ויאמר לא" – משמע שבא לסתור את שני הצדדים: לא "לנו" וגם לא "לצרינו"; ונראה שכוונת יהושע היתה לשאול האם האיש הזה הוא אחד מאנשי יהושע שהגיע עמו לקרבת העיר, ועל כך נכונה התשובה "לא" – השר אינו אחד מאנשי יהושע, ולהיפך, הוא השר גם של יהושע עצמו. "עתה באתי" – ברש"י דברי חז"ל שמשה לא קיבל את המלאך, ורד"ק ומלבי"ם ביארו על דרך הפשט; ולעניות דעתי כוונת המלאך שעכשיו מתחילה המלחמה, ולפיכך הגיע עכשיו – ויש להבין מדוע לא הגיע שר הצבא מיד בתחילת הספר להוביל את ישראל. "ויריחו סגרת ומסגרת" – פסוק זה צריך ביאור מדוע נכתב בין ההתגלות לבין ההוראות על כיבוש יריחו; ואפשר שמטרת יהושע בהגעתו לחומות היתה לבדוק מהיכן יוצאים ונכנסים ולחפש פתחים נסתרים, אלא שגילה שאין דרך כזו, ולפיכך הוא צריך לשמוע כעת את דבר ה' כיצד תיכבש.

ורד"ק (ה, יג) כתב: "והקב"ה שלח מלאכו ליהושע כדי לחזקו לכבשה ולבשרו, ונראה לו כדמות איש וחרבו שלופה בידו, מורה על הגבורה ועל הנצוח, כמו שנראה ליעקב אבינו ונאבק עמו לחזקו ולבשרו" – ומעניין שרואה במלאך שנאבק עם יעקב מלאך המחזק את יעקב (כדעת הילקוט שמעוני שהוא מיכאל, ולא כדעת בראשית רבה שהוא שרו של עשו). כמו מאמן ההולך מכות עם החניך – מדמה את האויב, אבל אינו אויב.

ה, ב–טו – הערות נוספות: המילה, ממחרת הפסח ושר צבא ה'

שבועה מול שבועה – "אשר נשבע ה' להם לבלתי הראותם את הארץ אשר נשבע לאבותם". "עד חיותם" – בכוונה עשו עצמם כאנשי שכם מול שמעון ולוי, להראות שאין להם פחד מהם, "ותהי חתת אלהים על הערים"; ולשון חיות נוכחת פה – "החיה יהושע", "אל חי בקרבכם", "עד חיותם", והוא פלאי. "ממחרת הפסח בעצם היום הזה... וישבת המן ממחרת" – משמע שהיה הוראת שעה לאכול מעבור הארץ בט"ו; "וישבת המן ממחרת" – ממחרת השבת.

"של נעלך" – צריך ביאור מה המלאך אומר לו על שאלתו "מה אדני מדבר אל עבדו", וכן הלשון "ויהי בהיות יהושע ביריחו"; ומשמע שיהושע יצא לסייר את העיר יריחו איך תיכבש, והלך בנעליים כדרך אנשי הצבא, ואמר לו המלאך: לא בנעליים תיכבש אלא להיפך, על ידי הארון שנושאים אותו יחפים, כמו כפות רגלי הכהנים בירדן, כך ילכו באדמת יריחו שהיא אדמת קודש. כל אנשי המלחמה ילכו אחרי הארון, כי גם זה מלחמה.

פרק ו

ו, א; כו – חומת יריחו; חיאל בית האלי

האם יש מקור לכך שחומת יריחו היתה כפולה, כחומה שנמצאה בתל אל-סולטאן? ברכות נד ע"ב: "כיון דפותיה ורומה כי הדדי נינהו" (והאריך בזה י' סטל בקובץ "חצי גיבורים").

"בימיו בנה חיאל בית האלי את יריחו" (מלכים א טז, לד) – מה עניין יריחו, שבגבול בנימין, אצל מלכות אחאב, ובית אל שבאפרים? בתוספתא סנהדרין: "והלא חיאל מיהושפט ויריחו משל בנימין, ולמה ניתלה באחאב? מלמד שתולין חובה בחייב"; וכך רש"י בסנהדרין קיג: "ועל שעבר על האלה קרי ליה בית האלי". ויתכן שחיאל היה תושב בית אל שבאפרים, ובנה עיר אחרת וקרא שמה יריחו – כדברי הגמרא שם "לא יריחו על שם עיר אחרת ולא עיר אחרת על שם יריחו", ומן התוספתא נראה שזו מחלוקת. ומן המקרא "ויביאום ירחו עיר התמרים אצל אחיהם וישובו שמרון" (דברי הימים ב כח, טו) מוכח שיריחו היתה ממש בגבול שבין הממלכות, בגבול אפרים ובנימין. ובאגדת חכמים על חיאל המתחבא במזבח הבעל בכרמל רואים שיתוף פעולה עם יוזמות אחאב, ואולי בניית יריחו היתה יוזמה לשבירת המונופול גם ביהודה.

ו, ב; יז – מניין ידע יהושע שיריחו חרם; חרם, קודש ושופר

מניין ידע יהושע שיריחו היא חרם לה'? יש לומר שזו כוונת המלאך: "כי המקום אשר אתה עמד עליו קדש הוא" – יריחו וכל אשר בה קודש לה'. ויש שהוסיפו: בסיני נאמר "במשך היבל המה יעלו בהר", וכאן "והיה במשך בקרן היובל... ועלו העם איש נגדו" – היינו שבסיני הוגבל החרם בתקיעה, וכאן הוחל החרם בתקיעה. וביארו: חרם והקדשה מילים מקבילות הן – "כל חרם קדש קדשים הוא לה'" – ובחרם יש מעילה בכל מקום, וכך בעכן; ובאמת יש לעיין איך חרם של עבודה זרה, עיר הנידחת ועמלק מתחבר לחרמי כהנים וגבוה. אלא שגם בעיר הנידחת מפורש "כליל לה' אלהיך", וכדברי הגמרא שכאילו הקריב עולה; והעניין הוא ביטול של הקיום מול מציאות ה', ועל כן שייך הוא במיוחד בעבודה זרה וכיוצא בה, שמתנגדים לשם ה' – לבטלם לשם ה'. וטבעו של החרם לתפוס כל מי שבא בו, בשונה מהקדש: הקדש הוא ייעוד לגבוה, וחרם הוא ביטול לגבוה שאינו נותן מקום לדבר אחר; ולכן גם בהר סיני "אם בהמה אם איש לא יחיה", "סקול יסקל" – כעונשו של עכן ובהמותיו. והטעם שסיני הוא חרם, בשונה מהר ה' בדרך כלל – כי הגילוי שם היה באופן שאין בו מקום לאדם, "הרים נזלו מפני ה'". ושופר היובל תפקידו לגלות שכל הארץ לה' ואין בה יד אדם (וכשאין יובל – הדבר הופך לחרם); וכך מנהג ישראל בחרמות לתקוע בשופרות, וכן הנידוי תמיד "בשיפורי". ואחרים חלקו: בסיני היא "קדושת ההר" ולא חרם – מצווה מחודשת של הגבלה, שנתחדשה שלושה ימים לפני מתן תורה; ועניין התקיעה יפה מאוד, אבל אינו קשור לסיני ולחרם. ועיין רמב"ן (ויקרא כז, כט) במשפט החרם, שזהו דינו של יהושע שדן את עכן בדיני נפשות לפי שפשט ידו בחרמי שמים; ובסוף סנהדרין בהשוואה בין יריחו לעיר הנידחת. ועיקר הדבר – שחרם הוא לצמיתות.

ו, ג–י – שבע, יובל ושופרות

"וסבתם את העיר... כה תעשה ששת ימים וביום השביעי תסבו את העיר שבע פעמים" – סיבוב העיר שבעה ימים, וביום השביעי שבעה סיבובים; בכך יש בסיבוב האחרון דמיון לשנת הארבעים ותשע ביובל, שביעית של שביעיות, ומיד אחריה היובל – וכך כאן, מיד לאחר התקיעה השביעית של השביעי נפרצת העיר. ולדמיון זה יש להוסיף שהתקיעה נעשית ב"קרן היובל" – דמיון כפול, בשם ובכך ששנת היובל חלה על ידי תקיעת השופר. היובל הוא השנה שבה רואים שהארץ אינה שייכת לאנשים אלא "כי לי הארץ", וכך תקיעת היובל מפילה את יריחו לפני צבא ה' ומקדשת את הארץ; היובל הוא השנה שבה ישראל שבים אל אחוזתם, ובתקיעת היובל שבים ישראל לארץ אבותם וכובשים אותה. "והיה במשוך בקרן היובל... ועלו העם איש נגדו" – התקיעה מסמנת שהעם יכול לעלות, כמו בהר סיני ש"במשך היבל המה יעלו בהר"; אלא ששם משיכת היובל מפקיעה את קדושת ההר ומתירה לעלות, ואילו כאן נפרצת יריחו הנשלטת בידי הכנענים ונעשית מקום מקודש על ידי כיבושה והחרמתה. "והחלוץ יעבר לפני ארון ה'" – כמצוות משה "אם תחלצו לפני ה' למלחמה", וכאן מתבאר שפירושו לעבור לפני ארון ה'. "לא תריעו ולא תשמיעו את קולכם" – צריך להבין מדוע ציווי זה לא נתפרש בדברי ה'. "והיתה העיר חרם" – לא מצינו בדברי המקום, ומשמע שעשה זאת יהושע מדעתו. "רק רחב הזונה תחיה" – הכתוב מנגיד את אי הריגתה לכך ששאר אנשי יריחו ייהרגו, ומשמע שלולא החרם לא היו הורגים בדווקא את כל יושבי העיר; ולפי הרמב"ם (מלכים ו, ה) שמי מבני כנען שרצה להשלים היו צריכים לקבלו, יש לומר שהחרם חייב להרוג את אנשי יריחו, כחרם שנדרו ישראל על מלך ערד; ולמדנו שגם לרמב"ם חיוב הקבלה הוא כאשר הכיבוש לצורך ישראל, אך בחרם לה' אין מקבלים – "כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת".

"יריעו כל העם תרועה גדולה" – לכאורה תרועת העם לא היתה תקיעה, שהרי לא היו שם אלא שבעה שופרות, אלא הרמת קול וצעקה; ומה עניין לצעוק בקול גדול?

ו, ד–כה – ממנהגינו ומפסוקי יריחו

כמה ממנהגינו אפשר לתלות בסיפור זה: ההקפות (הושענות) – בכל ימי הסוכות הקפה אחת וביום השביעי שבע, ככתוב "הקיף את העיר פעם אחת כה תעשה ששת ימים... וביום השביעי תסבו את העיר שבע פעמים". ובסיום תקיעות ראש השנה מביא השו"ע (תקצו) "לאחר התפילה מריעים תרועה גדולה בלא תקיעה", ותמהו האחרונים מה מקורו – ומסתבר שהוא כעין דהכא: "והיה במשך בקרן היובל כשמעכם את קול השופר יריעו כל העם תרועה גדולה" (ואגב, משמע שלכולם היו יובלות). וצריך עיון, שהרי הזהירם יהושע "לא תריעו... ולא יצא מפיכם דבר עד יום אמרי אליכם הריעו", ואיפה מצינו שאמר? ואולי משיכת השופר היא האמירה, כמו "במשך היבל המה יעלו בהר". (וחביטת ערבה אולי נרמזה במה שאמרו על "ויצקם לפני ה'" – "בא וחבטן לפני

המקום"; ולולא דבריהם היה נראה לפרש "ויצקם" כלשון הסקה, ששרפום, ובכסף וזהב הסקתן היא יציקתן.)

"ורק אתם שמרו מן החרם פן תחרימו ולקחתם מן החרם ושמתם את מחנה ישראל לחרם" – הזהירם שאם מישהו ייקח, ישים את כל המחנה לחרם אחד גדול; וכך להלן "כי היו לחרם", "חרם בקרבך ישראל" – שכלל ישראל נעשו חרם בעצמם, אולי כדוגמת "הקדש אפילו באלף לא בטיל". ו"עכור" מתקשר ל"עכן". "הפך ישראל ערף לפני איביו" – עורף הוא העצם הקשה מאחורי הראש; כשישראל בא להילחם הוא פונה פנים אל פנים, וכשנסוג ונרדף כאילו פונה להם העורף (ועיין רש"י "קשה עורף"). "וגם גנבו וגם כחשו וגם שמו בכליהם" – צריך עיון שהרי עדיין לא כיחש ולא שאלו אותו, וגם לא כתוב ששמו בכליהם אלא "טמונים בארץ"; והרלב"ג כתב שלשון הזהב היה בתוך האדרת. "אמנה אנכי חטאתי... וכזאת וכזאת עשיתי" – אולי מוסב על האשמות שמנה ה', וחז"ל אמרו שהתוודה על חטאים קודמים. "ואת בניו ואת בנתיו... ואת כל אשר לו" – בסנהדרין מד: "עכן מאי טעמא איענוש? משום דהוו ידעי ביה אשתו ובניו", ושם שאלו "בניו ובנותיו מה חטאו" ולא שאלו על אשתו – אולי כי היתה לעזר לו.

ו, ה; יז; כו – "במשך בקרן היובל"; ערבות יריחו; רחב ועכן; "ארור האיש"

"והיה במשך בקרן היובל... ונפלה חומת העיר תחתיה ועלו העם איש נגדו" – וכן הוא אומר בסיני "במשך היבל המה יעלו בהר", ו"עלה אלהים בתרועה". וקרן היובל באה אחר שבע כפול שבע – "וביום השביעי תסבו את העיר שבע פעמים... והיה במשך בקרן היובל" – וכן "במשך היבל" שבסיני בא שבעה שבועות אחר יציאת מצרים; והשופר ודאי שייך לעניין השביעי. "בערבות יריחו" – כיבוש הארץ התחיל מערבות יריחו, ושם גם נסתם הגולל: "וירדפו חיל כשדים אחריהם וישיגו את צדקיהו בערבות ירחו". "רק רחב הזונה תחיה היא וכל אשר אתה בבית כי החבאתה את המלאכים" – רחב היא בדיוק הצד השני של המטבע של עכן: שניהם מחביאים בביתם, ובכך נדבקים בצד השני; ולכן ברחב "ויוציאו את רחב... ואת אחיה ואת כל אשר לה ואת כל משפחותיה הוציאו", וכנגדו בעכן "ואת בניו ואת בנתיו ואת שורו ואת חמרו ואת צאנו ואת אהלו ואת כל אשר לו". (ואף בהטמנה: רחב הטמינה בפשתי העץ, עכן הטמין תחת האוהל – ויעקב טומן את אלוהי הנכר תחת האלה.) "ארור האיש לפני ה' אשר יקום ובנה את העיר הזאת את יריחו" – שכן הוא בחרמים: "אך כל חרם... לא ימכר ולא יגאל כל חרם קדש קדשים הוא לה'... לא יפדה מות יומת"; וכן הוא אומר "והיתה תל עולם לא תבנה עוד ולא ידבק בידך מאומה מן החרם".

ו, יז – "והיתה העיר חרם": הנהגת שבת והנהגת ימי המעשה

כניסת עם ישראל לארץ היא בצורה ניסית. הקב"ה אומר ליהושע שיהיה אתו כמו שהיה עם משה – כלומר בהנהגה השמימית שהובילה את העם ממצרים, הנהגת "ויהי בנסע הארון". הירדן נבקע לפניהם, והמשמעות היא שהקב"ה פותח להם את הדלת לביתו, לארץ ישראל, והם רק צריכים להתקרב לארון ברית ה'. [סיפור המרגלים צריך ביאור, ויש לראות בזה את הכניעה של הכנענים, את ההתעוררות מתוך העם, שמתבטאת ברחב, ואולי זו כוונת חז"ל שיהושע נשא אותה.]

רש"י כותב שאת שבע ההקפות שהפילו את חומת יריחו עשו בשבת, ולכן יהושע החרים את כל שללה, וזה לשונו: "והיתה העיר חרם – הקדש, כי היום שבת קדש, וראוי להיות קדש שלל הנשלל בו". וזה פלא, ולא מובנת כוונתו. ונראה לבאר באופן פשוט: יש שני סוגי הנהגות – הנהגת ששת ימי המעשה, שהיא מעשי האדם ופעולותיו, והנהגת השבת, שהיא מלמעלה, הנהגה אלוקית. זה מה שאומר רש"י: יריחו נכבשה בהנהגה אלוקית, ללא כיבוש אנושי, ונדרש מהם רק הקפות – לאחוז ביריחו לקבלת השפע מלמעלה – ולכן ראוי להיות שללה חרם, כי מה שאדם כובש הוא שלו, אבל מה שהקב"ה כובש אין לאדם זכות לקחת.

וכשממשיכים ומנסים לכבוש את העי באותו מהלך אלוקי, הולכים אנשים מעטים ומכים מהם, "וימס לבב העם ויהי למים", ויהושע קורע את שמלותיו ונופל על פניו – האם תמה אותה הנהגה? הקב"ה עונה לו שמעלו בחרם, ולפי המהלך שהתבאר הכוונה היא: עם ישראל מייחס לעצמו את כיבוש יריחו; ואם אתם הכובשים – תסתדרו לבד, ואכן לא הצליחו. עורכים גורל ומוצאים שעכן הזרחי מעל. ובזה יש עדיין תעלומה: זה אחד המקומות הבודדים בנ"ך שזרח מוזכר [המקומות הנוספים: היחס בין צאצאי פרץ לצאצאי זרח; בדברי הימים שמות צאצאי זרח, שבמלכות שלמה כתוב שהיה חכם יותר מהם, כלומר פרץ גבר על זרח; וכששאול שאל מאיזו משפחה דוד, רש"י כותב – האם ממשפחת פרץ או זרח], ומעניין להבין מה עניינו של זרח ולמה עכן מצאצאיו. לאחר שמענישים את עכן ושב חרון אף ה', נערכים למלחמה מחודשת בעי – והפעם בערמה, מכיוון שחלשים הנלחמים בחזקים יכולים לנצח רק בהנהגה שמימית, ואם זו הנהגה טבעית הניצחון אפשרי רק על ידי ערמה. ולאחר שנכנסו להנהגה האנושית הטבעית, בערמה, הגיעו הגבעונים גם המה בערמה – במהלך כזה כבר ניתן להערים עליהם.

ו, יז – טעם החרם ביריחו – שלושה מהלכים בתנחומא

בטעם מה שיריחו היתה חרם, בתנחומא נשא (סימן כח) יש שלושה מהלכים: (א) "ועוד דבר אחר עשה יהושע מדעתו מה שלא נאמר לו: כיון שנכבשה חומת יריחו, שבת היה, אמר יהושע: השבת כולו קודש, וכל מה שכבשנו בשבת יהא קודש לה', שנאמר כל כסף וזהב וכלי נחשת וברזל קדש הוא לה' אוצר ה' יבוא". (ב) "אמר ר' ברכיה הכהן ברבי: כעיר הנדחת עשאה, ועיר הנדחת אסורה בהנאה, שנאמר ושרפת באש את העיר ואת כל שללה כליל לה' אלהיך". (ג) "אמר ר' יהודה בר שלום: למד לישראל מה שאמר הקב"ה ראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה; לכך אמר יהושע: הואיל וכבשנו אותה תחילה, נקדיש את כל שללה לגבוה. אמר לו הקב"ה: וכך עשית? חייך, הרי קרבנך מסייע את שבטך ודוחה את השבת, שנאמר ביום השביעי נשיא לבני אפרים".

ו, יז – חרמה של יריחו – "גזרו בית דין של מטה והסכים בית דין של מעלה"

בירושלמי (סוף ברכות): "שלשה דברים גזרו בית דין שלמטן והסכים בית דין שלמעלן עמהן: חרמה של יריחו, ומגילת אסתר,

ושאילת שלום בשם. חרמה של יריחו – 'חטא ישראל', ולא יהושע גזר? אלא מלמד שהסכים בית דין שלמעלה עמהן... רבי אבון בשם ריב"ל: אף המעשרות" (ובבבלי מכות כג ב). ובתוכן הדברים: עיקר עסקנו בעולם הוא חיבור שמים וארץ – דברים שתיקנו למטה והסכימו למעלה. חרמה של יריחו והמעשרות עניינם אחד, שיריחו היתה המעשר והביכורים של כיבוש הארץ – למצוא את נקודת הקדושה (עשירי קודש) בתוך פירות האדמה, ולהגביה את הארץ לשמים; שאילת שלום בשם – ההיפך, להוריד את השמים אל הארץ, שכל פעולה סתמית היא בשם ה'; ומגילת אסתר – החיבור השלם ביותר: סיפור בלי שם ה', שנכנס לתנ"ך ומגלה שגם במצבים הקשים יש השגחה.

ואיזו ברית הפר עכן במעילתו בחרם – "וגם עברו את בריתי"? רד"ק: הברית שנכרתה בסיני לעשות כל אשר ציווה, ומצוות שמיעה לנביא; מצודת דוד: שעברו על החרם שהוא כשבועה; מלבי"ם: חילול שבת, שהוציאו מרשות הרבים לרשות היחיד, ויום כיבוש יריחו היה בשבת, ועל השבת נכרתה ברית. ויש שכתבו שזה דחוק, ודי ברור שהעונש הוא על עבירת החרם – ונראה שהחרם מגיע מה', ויהושע הבין שהוא בכלל דבר ה'; אולי השימוש בשופרות כבמעמד הר סיני מורה על ברית, שכיבוש העיר הוא חרם לה'.

ו, כ; כה – נפילת החומה והמלחמה; רחב – "גר" של יהושע

אנשי המלחמה מקיפים את העיר, ו"עלו העם איש נגדו" – רק הסרת החומות היתה שמימית, ולא המלחמה עצמה. ללמדנו שהחומה היא השער שבו ה' מתגלה ("ירושלם... על חומתיך"), וזוהי בחינת נפילת החומות: ה' הוא המכנס והמגן על המרחב ופורץ לו דרך, אבל המלחמה מוטלת עלינו. ורחב איננה בכלל החרם, והיא ה"גר" של יהושע, כנגד יתרו שהוא ה"גר" של משה – "מה שמועה שמע ובא", ואף היא: "כי שמענו את אשר הוביש ה'".

ו, א–כז – הערות נוספות: כיבוש יריחו

"תעשה ששת ימים" – "ששת ימים תעשה מלאכה". "איש נגדו" – ולעיל עברו את הירדן נגד יריחו. "והחלוץ יעבר לפני ארון ה'" – יהושע הוסיף את החלוץ והמאסף, ושהמאסף יתקעו. "לא יצא מפיכם" – שיהיה שומע כעונה בתקיעות; "ואחר כך כשמעכם (את התקיעה האחרונה) ויריעו" – מצטרפים אל התקיעה בתרועתם; ויש קפידא שהתרועה תהיה רק בתקיעה האחרונה. הם הקיפו את יריחו בשופרות, ואנחנו בירושלים מקיפים בערבות. עכן טען כנראה על יהושע, שגם הוא לקח מיריחו את רחב ("והיתה העיר חרם... רק רחב"). "ויניחום מחוץ למחנה ישראל" – כי היו צריכים טבילה ומילה. "המלאכים" – פה קוראם מלאכים ולעיל מרגלים; ויש לומר שאחרי שבזכותם הגיע מלאך שר צבא ה' נקראו מלאכים; וגם, אחרי שהשלימו שליחותם חזרה שליחות אצל הבעל. גם את חרם יריחו הפרו וגם את הארור: החרם הופר על ידי יהודה (עכן), והארור על ידי חיאל בית האלי משבט יוסף; וכל מלכות עמרי היתה מכך שבנה עיר בארץ ישראל, וחורבנה התחיל מכך שבנו גם את יריחו.

יהושע לא עשה סוכות – כי לא השלימו את הכיבוש והיו עדיין אויבים, ולא יכלו לשבת בסוכות; ראשי תיבות "והוא הושע בן נון". ועל דרך דרוש: כל זמן שאין "בהניח" יש איסור לשבת בבית ארזים, שהרי עד "בהניח" של ישראל ובניין המקדש אין ה' יושב כי אם בבית היריעה.

פרק ז

ז, א; יא – "הנסתרות לה' אלהינו"

מעשה העי צריך עיון ממקרא "הנסתרות לה' אלהינו", שלכאורה נכלל בזה שלא חל על הכלל עוון הפרט כאשר אינו ידוע. ואולי שונה הכניסה לארץ ישראל מן ההנהגה הרגילה שביום־יום, כי גירוש הכנעני נעשה ככל ביעור הרע על ידי מידת הדין, ועל כן אי אפשר לזכות למידה זו אלא כשכל האומה זכאית לגמרי. אמנם יש להעיר על זה ממה שנאמר (כב, כ) בבניית המזבח על ידי בני גד ובני ראובן, שאמרו להם: הלא עכן מעל בחרם ועל כן נענשו כל ישראל, ואם כן אתם מסכנים את כללות האומה – והלא לפי דברינו זה רק מחמת העניין המיוחד שבכיבוש. והגמרא בפרק נגמר הדין (סנהדרין מג) מביאה את מחלוקת התנאים בפירוש הפסוק "הנסתרות לה'", ומיישבת את העונש על חטא עכן לפי השיטות השונות.

ז, א – חטאו של עכן כעבודה זרה; ערבות אחר הירדן

בפרקי דרבי אליעזר (לח): "עכן בן כרמי בן זרח ראה את התרפים ואת הכסף שהיו מקריבים לפניו ואת האדרת שהיתה פרושה לפניו ולשון זהב אחד בפיו, וחמד אותם בליבו, והלך ולקחם וטמנם בתוך אהלו" (ועיין רד"ל שם אם השריפה משום תקרובת ע"ז). וצריך להבין למה זה עבודה זרה – ומה שדרשו שחטא עכן הוא הפרת הברית של אלוהי הארץ והתקשרות עם אלוהי נכר הארץ מבהיר דבר זה; וכל הסצנה מהדהדת את רחל והתרפים, ובפרט ההטמנה בתוך האוהל; ורגילים לדרוש כנגד ההשתקעות בחומרנות את "אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם" – והנה כאן המדרש אומר שלקיחת הזהב היא עבודה זרה. ואולי למדו זאת ממה שנזכרה הפרת ברית במעשה עכן, ובעבודה זרה נכרתה ברית.

"הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו ולבנינו" – "למה נקוד על לנו ולבנינו... מלמד שלא ענש על הנסתרות עד שעברו ישראל את הירדן" (סנהדרין מג ב). ויש לדרוש סמיכות: זה שאחר כניסתנו לארץ יש לנו ערבות, מפני שאנחנו עם אחד, וכל אבר צריך למען בריאותו לדאוג לשלום חברו; וזה לא היה במדבר, ובאמת לא היה כל כך גם בתקופת השופטים עד המלוכה. ובעצם – ברית של יחיד, כזו של האבות, בת הפרה היא (ישמעאל, עשו); אבל אחרי שיש ברית של ציבור, גם אם אחד נופל ומפר, כיון שהכלל קיים יכול לחזור ולהיכלל – "ישראל אף על פי שחטא ישראל"; ושני הדברים מתגלמים במעשה עכן. ומכאן: כלל שהפר ברית ככלל – לאו בר תקנה הוא, וזה עניין עיר הנידחת, ועשרת השבטים. ומצד שני, אם כל הציבור חטא, כנראה שיש בעיה במציאות ולא זדון – בסוף פרשת שלח אין דיבור על ציבור מזיד אלא שוגג (רמב"ן שם), ו"שבט שהודח כולו אין דנין אותו" (סנהדרין טו).

ז, א; טז–יח – שבט יהודה, הגורל וחמדת עכן

"כי עשה נבלה בישראל" – ודרשו חז"ל בסנהדרין שבא על נערה המאורסה; ופשוט שביאת החרם לה' הרי היא כנערה המאורסה העומדת להינשא ולהיכלל בבוראה ולהיות לו קדושת עולמים, והפרידה עכן בקידושיה. ודרשו חז"ל (במדבר רבה) ששבט יהודה זעף ולא רצו למסור את עכן; וברור שיש שייכות לכל השבט בחטא, ולכן נעשה הגורל בצורה מדורגת – ברירה משבט למשפחה ולבית, "ועוד יחסו וחזר ויחסו". וכנראה מלמדים אותנו חז"ל לשים לב שכבר מתחת לפני השטח יש מתח של שבט יהודה לעומת הנהגת יהושע משבט יוסף; והנהגת יהודה באה בתחילה בצורה לא מתוקנת דיה – זרח, שהקדים לזרוח אבל אינו עיקר השבט, ויש עוד דרך ותיקון (ולא זכור שבמדבר יש יחס של שבט נגד הנהגת משה). והחטא מיוחס לעכן מחמת חמדנותו, שהלך אחר עיניו – והוא ההליכה אחר "העיניים" של יהודה, ההולך אחר המראה הנראה לעיניו; אלא שכאן ליבו הטעהו, שעניין ההקדשה היושב בעיניים מחובר הוא לתיקון המלכות (כמו רחב, שתיקן יהושע), והוא לקח את הממון – אדרת שנער ולשון זהב – ונדבק בו עניין המלוכה, אבל לא עת בוא מלוכה. ועל דרך זה "עוכר ישראל" – כמים עכורים, שאחד מלכלך את כולם; ו"גוזל אביו ואמו... חבר הוא לאיש משחית" – המועל בחרם מנתק בין ארץ ישראל, השכינה, לקב"ה, ומשחית את ישראל לאביהם שבשמים, אלא אם כן מברך – והברכה היא החרם, "ברכה שלפניה". וכעין זה מצאנו ויכוח בין יהונתן, הבוחר בדוד, לאביו שאול: אם להחרים, או אדרבה שיאכלו (שמואל א יד).

ז, ג–ה; ח, א–ג – שני ניסיונות הכיבוש של העי

שני ניסיונות כיבוש היו על העי: הראשון נכשל והשני הצליח. הנביא מספר לנו שהניסיון הראשון כשל בגלל עכן שמעל בחרם. אולם אם נתבונן בשני הניסיונות, רואים שאין כלל פרופורציה ביניהם: בניסיון הראשון עלו שלושת אלפים איש, ובשני כל עם ישראל, ולפחות שלושים אלף אנשי מלחמה; בניסיון הראשון לא מוזכרת כלל אסטרטגיה צבאית, ובשני מבוצע תרגיל מבריק. לכאורה, אם הניסיון הראשון כשל בגלל החטא (וכמובן לא "אם" בלשון הטלת ספק), היה צריך בפעם השנייה לפעול באותו אופן כמו בפעם הראשונה, על מנת שהעם יראה שהחטא הוא הגורם.

תשובה אחת: אחרי החטא כבר אינם זכאים לנצח בקלות. ותשובה שנייה: "קח עמך את כל עם המלחמה" – והנה לעיל לקחו רק שלושת אלפים, והסיבה שנפלו היא חטא עכן, ואם כן למה עכשיו צורך לשנות את שיטת הלחימה ולהסב את כל עם המלחמה? ושם זה לא נזכר כהוראתו של מקום אלא כתחבולה מלחמתית שהציעו המרגלים. ובולט ההבדל בין כיבוש יריחו שנעשה בדרך ניסית, לעי שהוצרכו לתחבולות – לבצע כביכול ניסה ואורב כדי לכובשה. רק העניין – שיריחו היא שלל שמים, והעי הוא תחילת כיבוש בני ישראל, ועל כן הוא בתוך מערכת של כללי מלחמה; ומתחילה צורת המלחמה שהם קבעו, גם את האסטרטגיה, ולאחר חטא עכן הקב"ה בעצמו קובע את האסטרטגיה – ואולי הטעם כי כבעלי תשובה היו צריכים יותר להיות סמוכים על שולחנו של מקום.

וזווית אחרת לסיפור: אולי יש קשר בין החטא של עכן לבין הצורה הצבאית שבה התנהלו בפעם הראשונה. מתוך מחשבה מסוימת שהם חזקים וגיבורים והביסו את יריחו, חשבו שלא צריך להתאמץ כל כך מול העי, ולא עמד לנגדם שכיבוש יריחו הוא כיבוש שמימי; היתה כאן קצת מחשבה של "כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה" – וזה מה שהוביל את עכן למעול; היהירות הובילה למהלך צבאי שגוי. ולכן בפעם השנייה הבינו שעליהם לפעול בתחבולה, ושאין ללמוד מן הדרך בה נפלה יריחו לשאר הערים שניתנו להם לשלל. ויש לציין שבפעם השנייה הם גם השתמשו בכישלון של הפעם הראשונה: "כי יאמרו נסים לפנינו כאשר בראשנה ונסנו לפניהם". ואם תאמר: לפי זה לא החטא של עכן גרם אלא "כוחי ועוצם ידי", ואם כן מה טענת יהושע כלפי הקב"ה? – לא ידוע אם היתה תביעה על יהושע אם היה סומך על הנס ורוצה להקדיש גם את שלל העי כמו יריחו; אבל התביעה היתה על כך שעם ישראל חשבו שיש להם כוח לעשות זאת לבד, וזה בגלל שראו את יריחו נכבשת לפניהם במהירות. החטא של עכן הוא זה שמבטא זאת עד הצורה הקיצונית; החטא, כידוע, לא רק נולד מתרבות חשיבה מסוימת אלא גם מוליד תרבות חשיבה, ולכן החרמתו של עכן היא הפנמה והבנה שיריחו נפלה בכוח אלוקי ולא אנושי. (ולפי דברי חז"ל עכן מעל בחרם גם בימי משה, ויש כמה תירוצים למה רק בימי יהושע נענשו; ולפי הדברים הללו ודאי שאין קיום לסברה זו.)

ובכלל, זה צורם שיש פער בין דברי הנבואה לבין המציאות הנראית, שבה ניתן לתלות את ההבדלים בין שני ניסיונות הכיבוש בגורמים צבאיים; למעשה זה מגדיל את ההסתרה של הקב"ה – מצד אחד אנחנו יודעים שהחטא גרם, ומצד שני זה מוסתר על ידי כוח צבאי ותחבולה. וחשוב לחדד שאין זו שאלה נדירה, אלא דוגמה לעיקרון "הסיבתיות הכפולה" החוזר ונשנה בתנ"ך; הדוגמה הידועה – פילוג הממלכה: "ולא שמע המלך אל העם כי היתה סבה מעם ה' למען הקים את דברו אשר דבר ה' ביד אחיה השילני". ובאמת זו סוגיה ישנה שנטחנה רבות בספרים, גם באופן כללי בכל התנ"ך וגם על המקרה הזה של עכן והעי.

ז, ה–ו; יט–כה – "וימס לבב העם", קריעת הבגדים, הווידוי, "וירגמו... ויסקלו"

"וימס לבב העם ויהי למים" – בהקבלה למה שאמרה רחב על אנשי יריחו, "וימס לבבנו": ההמסה חזרה אל ישראל. "ויקרע יהושע שמלתיו" – בתורה קורעים יהודה וראובן, בני לאה; וכאן בני יוסף קורעים (וגם במרגלים "ויהושע בן נון וכלב בן יפנה... קרעו בגדיהם"); ומרדכי, "איש ימיני" וגם "איש יהודי", קורע. "ויעלו עפר על ראשם" – כאילו רוצים לקבור את עצמם באדמה. "שים נא כבוד לה' אלהי ישראל ותן לו תודה" – יהודה, "הפעם אודה את ה'", ועכן מבני זרח בן יהודה; וזהו הווידוי הראשון שבמקרא, וממנו למדה המשנה (סנהדרין ו, ב) שהיוצא ליהרג מתוודה – "שכן מצינו בעכן שאמר לו יהושע: בני שים נא כבוד לה' אלהי ישראל ותן לו תודה"; "כזאת וכזאת עשיתי" – מכאן שצריך לפרט את החטא, וידועים דברי חכמים ביומא (פו ב). "וירגמו אתו כל ישראל אבן וישרפו אתם באש ויסקלו אתם באבנים" – מבואר שאלו שני דברים: לרגום – זריקת האבנים בכוח כדי להרוג; והסקילה – לכסותו באבנים ולעשות גל אבנים, "ויקימו עליו גל אבנים גדול".

ז, יד – "ילכדנו ה'" והגורל

"אשר ילכדנו ה'" – חז"ל אמרו שהקב"ה לא גילה ישר ליהושע, כי אמר לו "וכי דילטור אני לך". והעירו: והלא "בחיק יוטל את הגורל ומה' כל משפטו", ובפרט בולט בפסוק זה שהקב"ה בעצמו ילכוד. רק כנראה גורל הוא דבר שאין הבורא מייחד שמו עליו, אלא סומכים עליו שהוא בכלל השגחתו הנסתרת על הבריאה. ואולי העניין – שהיתה זו אחריות של ישראל לנקות את החוטאים מתוכם, ולכן אם הבורא היה מגלה להם, היה זה בבחינת דילטור.

ז, כא – "אדרת שנער אחת טובה"

"וגם לקחו מן החרם וגם גנבו וגם כחשו... וארא בשלל אדרת שנער אחת טובה" – ובזכריה (יג, ד): "ולא ילבשו אדרת שער למען כחש" – אדרת וכחש כאן וכאן. והנביא בעל אדרת השער, אליהו, נאבק בבוני יריחו המועלים בחרם (בימי אחאב וחיאל בית האלי), ובאדרתו קרע את הירדן חזרה – כנגד "למה העברת העביר את העם הזה את הירדן" שבתפילת יהושע; ועשו, "אשר ציד בפיו", כולו כאדרת שער – ואדרת שנער כאדרת השער של עשו האדמוני. ובבראשית רבה (פה, יד): "אדרת שנער – פורפריא בבליא. ומה בבל עבדא הכא? אלא... מלך בבל אנטיקיסר שלו היה יושב ביריחו" – ומכאן הגיעה אדרת בבל ליריחו; ואמנם לא מוסכם בחז"ל ש"שנער" הוא בבל, ויש מן המפרשים שפירשו "אדרת שער". ועוד בעניין זרח: את זרח קשרו בחוט השני – "ותקשר על ידו שני"; ועכן, מבני זרח, מעל ביריחו, שבה קשרה רחב את חוט השני: היא "חטאה כשני", ואחר כך הלבין לה וניצלה, אבל עכן מבני זרח לקח "לשון זהב" – הזוהר והזורח.

ז, כד–כה – "וישרפו אותם" ו"יעכרך ה' ביום הזה"

סוף הפרק, "וישרפו אתם באש" – חז"ל פירשו על הרכוש, ורד"ק פירש כפשוטו (וכך הביאו מפרקי דרבי אליעזר). ולכאורה קשה למה הרגו את משפחתו, ועיין ברד"ק פסוק טו מה שכתב בזה. ואולי יש לומר שלא היה זה כעונש בעלמא על איסור, אלא ניקוי בפועל של כלל ישראל – שלא ייחשב חלק מכלל ישראל, וממילא יפקע החטא מישראל – ולזה היה צורך להרוג את המשפחה גם כן, כדי להפקיע את כל החלק הזה של ישראל. ובזה יש לבאר מה שדרשו חז"ל "יעכרך ה' ביום הזה" – הזה ולא לעתיד לבוא; ולכאורה מהיכי תיתי שלא יהיה לו חלק לעתיד לבוא? רק שעכירתו פירושה הפקעתו מישראל, ואז צריך לחדש שלעתיד הוא כן חלק מישראל.

המפלה בעי כנקודת מפנה בכיבוש

שימו לב איך תשובה לאומית מצליחה להפוך מפלה קשה לנקודת המפנה ולהצלחה גדולה – ממש הפיכת זדונות לזכויות. מן המפלה הגדולה בעי צמחה ישועה עצומה לעם ישראל. יהושע נלחם על מנת לכבוש שטחים ומשאיר את כיבושי הערים לשבטים עצמם; אבל איך הדבר מתאפשר? הנה עם עולה ממצרים, מנצח את צבאות סיחון ועוג ויורש את כל עריהם, מחריב את חומת יריחו בעזרת שופרות, ונראה שאין איש המסוגל לעמוד מולו. מה הייתם עושים כמנהיגי ערים מבוצרות בכנען? האופציה ההגיונית היא להכין את הערים למצור ארוך ולהתחפר בתוך החומות. אך לא כך נהגו מלכי כנען, שגיבשו קואליציות מלכים ויצאו אל השטח הפתוח להילחם בישראל. למה? התשובה היא מפלת ישראל בעי: פתאום ראו כל עמי האזור שהעם הזה פגיע, שעיר אחת על הדרך בין יריחו לבית אל הצליחה להסב לו אבדות, מה שהוביל אותם להבנה (המוטעית) שיוכלו לחסל את ישראל אם יתאגדו יחד. בדיעבד, המפלה בעי קידמה את כיבוש כנען וקיצרה את משך הלחימה מעשרות שנים לשנים בודדות.

ויתכן שללא העי היתה מלחמה ניסית יותר, וכל הערים עצמן היו נופלות – "הנסתרות לה' אלהינו, והנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות".

ז, א–כו – הערות לפרק ז

"וימעלו בני ישראל מעל בחרם... ויחר אף ה' בבני ישראל" – "האיש אחד יחטא ועל כל העדה תקצף"? ואף שקיבלו ערבות, הלוא "הנסתרות לה' אלהינו". המלבי"ם והרלב"ג נקטו שהעונש היה בהסרת ההשגחה ולא עונש מכוון, אך מלשון הכתוב משמע חרון אף כללי. "עכן" – בארמית פירושו נחש, וקרוב ל"עכס"; מעשיו נעשו בסתר כמעשי הנחש, וכנחש המכיש באצבע קטנה וממית, חטאו השפיע על כל ישראל. "וישלח יהושע אנשים מיריחו העי" – מבואר שיהושע המשיך להילחם אף בלי הוראה מפורשת לכל צעד, שלא מסתבר שה' ציווה להילחם בעי כשהיה חטא בישראל; ומסתבר שגם שאר הצעדים שלא נאמר עליהם שנצטווה – שליחת המרגלים ליריחו, הגעתו לקרבת העיר – נעשו מדעתו. "העי אשר עם בית און מקדם לבית אל" – העי, בשונה מיריחו, שוכנת על "ההר", רכס ההרים החוצה את הארץ מצפון לדרום; כיבוש האזור חוצה את הרכס לשניים ומקשה על הכנענים להתחבר. "אל תיגע שמה את כל העם כי מעט המה" – משמע שכיבוש העי לא נעשה כהמשך הכיבוש הכללי אלא כנקודת אחיזה, תצפית, הבטחת עורף. "ויעלו מן העם שמה כשלשת אלפים איש" – מלחמה זו היא הראשונה מאז מות משה שנעשית באמצעים טבעיים ולא בכוח הארון; ולכן, אף ש"כזה וכזה תאכל החרב", הכישלון בה המיס את לב העם. "ויכום במורד" – עיקר המטרה היתה אחיזה בהר, והכתוב מלמד שלא הצליחו להיאחז בו כלל. "אהה ה'... למה העברת העביר את העם הזה" – צריך ביאור מדוע אין יהושע שואל מלכתחילה על מה יצא קצפו; ועוד, מדוע לא דרש ה' מיהושע לבער את החרם לפני שנפלו. "חטא ישראל וגם... וגם... וגם" – חמש פעמים "גם", להגדיל את החטא; ומחד משמע שגודלו לא היה מובן מאליו, ומאידך צריך ביאור מדוע חטא זה כה משמעותי. "ונקרבתם בבוקר לשבטיכם" – לשם מה גורל, והלא ה' שהודיע שיש חרם יכול להודיע מיהו העובר. "כי עשה נבלה בישראל" – בכל מקום הביטוי משמש בדבר ערווה, ויש לידע מדוע כאן. "ויצקם לפני ה'" – רד"ק והמצודות: להראות שאמת הדבר; ולעניות דעתי לכך הספיקה הבאתם אל יהושע ואל כל ישראל, ולכן נראה שההצקה לפני ה' עניינה לבטל את חטא החרם ולהשיב את הממון הגנוב לפני ה'. "ויעלו אתם עמק עכור" – "ויעלו" סותר "עמק"; רד"ק פירש שהיה הר בדרכם; ואפשר שעלייתם היתה לכיוון "ההר", ודרך העלייה היא בעמקים שבין ההרים; והטעם להריגתו במקום זה – שבחרמו גרם לנפילתם בעלייה אל ההר, ולרמז שמכאן ואילך יוכלו להמשיך ולעלות.

ז, א–כו – הערות נוספות: עכן

יש יחס מיוחד לשערים: יריחו "סגרת ומסגרת", אנשי העי השאירו את העיר פתוחה, רחב – השער והחלון, "בצעירו יציב דלתיה". "טבעו בארץ שעריה" – כנגד שערי יריחו. "ונקרבתם לשבטיכם למשפחות" – כמו בניצבים בברית הערבות (כאן זה מדין ערבות). "הנסתרות לה' אלהינו". (שאול עושה גורל, הוא לא לקח את הארון; "ויהי מיום שבת הארון בקרית יערים".) "כי עשה נבלה בישראל" – בחינת נערה המאורסה. (אולי עכן חשב שלפני ברית גריזים ועיבל אין ערבות, ולא ידע שמעבר הירדן קובע; ואולי לכן העמידו שם אבנים, להורות שכבר מתחיל.) "בני שים כבוד... ותן לו תודה" – יהודה. "וגם כחשו" – שהרי יהושע השביע אותם. "ואחמדם" – עשרת הדברות: חמד, וגנב, ובגלל זה נהרגו אנשים, והפר ברית, וכיחש שבועה, ולקח חרם.

פרק ח

ח, א–כט – מלחמת העי: בין הנהגת הנס להנהגת העם; שער העי

במלחמת העי מודגש שחטאו ישראל, ובתחילה עלו בלא ציווי כלל, ורק לאחר מכן ציווה ה' את יהושע ועלו כל העם, כולל הזקנים, למלחמה. ועיקר מלחמת העי הוא המעבר ממלחמה שהארון הולך לפניהם למלחמה שבראשה יהושע עם הזקנים, שכבר אין בה את ההנהגה הניסית של יריחו. ואפשר שכך נרמז כבר בשאלת יהושע לשר צבא ה', "הלנו אתה אם לצרינו": פעם אחת בא להם להושיע, ופעם אחרת "לצרה" – וזו מלחמת העי, שהיתה חסרה להם בה זכות הערבות, "ועשיתם כגוף אחד" – איש אחד חטא וכולם נופלים, ואף כולם עולים במלחמה, זה כנגד זה; ועליית כל העם למלחמה היא מניעת הפירוד שהיה יכול להיווצר אחר מעשה עכן, ובה נתקן. ובמלחמה עושה יהושע שני מארבים (פסוקים ט; יב): האחד – כדי לקיים את הציווי, והשני – מסדרי המלחמה של העם; ויתכן שחלק אחד עסוק בשריפה והשני אמור להסתער מאחור. ויהושע חידש את מנוסת העם, כנגד המנוסה הנפסדת שבפעם הראשונה – יתקנו לעצמם מנוסה טובה ומתוקנת, להפוך את התקלה למעלה; ואולי כיוון בזה כנגד "נתנה ראש ונשובה מצרימה", שהרי תפילתו ("ולו הואלנו ונשב בעבר הירדן") מזכירה את המעשה ההוא. "ואת מלך העי תלה על העץ... וישליכו אותה אל פתח שער העיר" – ביריחו רדפו והשאירו את השער סגור, ואילו אנשי העי השאירו את העיר פתוחה; ולכן השליכו את נבלת המלך בפתח השער – לסגור ולסתום את השער שהשאירו פתוח. ו"נבלתו" – כבתורה "לא תלין נבלתו"; ובדרך כלל אין המת נקרא "נבלה", אלא כאן זה טעמו ועניינו – שמתנבל.

"ויבחר יהושע שלשים אלף איש גבורי החיל וישלחם לילה" – בפעם הראשונה עלו להילחם שלושת אלפים, וכאן המארב לבדו פי עשרה. ונראה שעניין מלחמת העי הוא שצריך לבוא עליהם מאחור: כיון שכבר החל ישראל להינגף לפני יושבי העי, שוב אינם יכולים לבוא בפנים, אלא מאחור.

ח, ט; יג – יהושע בעמק בלילה

"וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העם" (פסוק ט), ואחר כך "וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העמק" (פסוק יג) – באים להגיד שהוא בתחילה ריגל את העיר וסיכן את עצמו, ואחר כך עשה תרגיל הטעיה לתושבי העיר כשמיקם את צבאו ב"שטח נחות", בעמק; ועוד יותר – ללכת לישון שם, טעות טקטית לכאורה, שגרמה לתושבי העיר להתפתות למארב ולבטוח בניצחונם.

ח, ל–לה – למה נכתבה הברית אחרי יריחו והעי

אם קריעת הירדן וברית גריזים ועיבל הן חזרה על קריעת ים סוף ומעמד הר סיני (לעיל, פרק ה), יש לשאול למה הברית כתובה אחרי מלחמת יריחו והעי. ותירצו: הרי אמרו בסוטה (לו א) "בוא וראה כמה נסים נעשו באותו היום: עברו ישראל את הירדן ובאו להר גריזים ולהר עיבל יתר מששים מיל, ואין כל בריה יכולה לעמוד בפניהם" – ואולי זו כוונת חז"ל בהסמיכם את שני החלקים; ועל פי הפשט, צריך שתהיה שהות כדי להחיל את הברית על משהו, כמו שברית סיני באה אחר שלושה חודשים במדבר, שכבר התלוננו על המים.

ח, א–ל – הערות לפרק ח

"קח עמך את כל עם המלחמה" – צריך ביאור מדוע מקום שהמרגלים סברו שייכבש בשלושת אלפים איש מזקיק את כל העם; ואכן בעי היו שנים עשר אלף איש ואשה, ומתוכם רק ששת אלפים גברים, ובוודאי חלק גדול לא היו ראויים לקרב. ועוד: אין חרם בישראל כעת, ומדוע צריך ה' ללמד את יהושע כיצד להילחם – לקחת את כל העם, לעלות בעצמו, לבזוז את השלל, להניח אורב? "ועשית לעי ולמלכה כאשר עשית ליריחו" – להלן "תציתו את העיר באש כדבר ה'", ומשמע שהיה ציווי לשרוף את העי, ובשונה מכל ערי הכנעני, ואדרבה "לתת לך ערים גדולות וטובות אשר לא בנית"; ואפשר שבשריפת העיר יש תיקון למעילה בחרם ביריחו, וצריך תלמוד. "ויבחר יהושע שלשים אלף איש... וישלחם לילה" – כיצד יכולים שלושים אלף ללכת בלילה מבלי שישימו אליהם לב (ועיין מלבי"ם, ודבריו דחוקים). "והיה כי יצאו לקראתנו כאשר בראשנה ונסנו לפניהם" – מבואר שאנשי העי יצאו לקראת ישראל גם בפעם הראשונה, ויש להבין את ההבדל מאנשי יריחו שהסתגרו: נראה שלאחר מפלת יריחו הבינו הכנענים שאין תוחלת בחומות, שהרי חומות יריחו נפלו בצורה ניסית, ואדרבה ההתגוננות הקיצה עליהם את סופם, ולפיכך העדיפו לצאת. "ונסנו לפניהם" – בשיטה זו יש תיקון למנוסה הראשונה ומורידה את החשש ממנוסה נוספת, שכאשר המנוסה מתוכננת שוב אין חשש שינוסו, ומשמעותה מתהפכת: והצלחת הניסה השנייה מבוססת דווקא על הראשונה – שבני העי סברו שהמלחמה כבפעם הקודמת והשאירו את העיר פתוחה, וכך הניסה שהיתה כישלון נהפכת לגורם ההצלחה. "ויעל הוא וזקני ישראל" – אף שאין מלחמה בזקנים, היה בזה חיזוק לעם, גם שזקניו בראשו וגם שהזקנים סומכים על עם המלחמה שינצחו. "וישרף יהושע את העי וישימה תל עולם" – משמע שגם על העי חל ציווי שלא להקימה, "כאשר עשית ליריחו". "אז יבנה יהושע מזבח" – אמרו חז"ל שפרשה זו

מוקדמת והיה זה ביום שעברו את הירדן, וצריך ביאור מדוע נכתבה רק לאחר כיבוש העי.

ואשר לדרך: "מקדם לבית אל" – האם עלו על גב ההר בדרך האבות (כביש 60)? חלילה; אולי אבטחו צבאית את גב ההר שלא יאגפו אותם משכם, ואז ירדו לגלגל והמשיכו מבקעת הירדן "אחרי דרך מבוא השמש"; ובאמת רק אנשי המלחמה עלו העי ובית אל, ושאר העם היו בגלגל, ואין סיבה לייגעם לעלות בהר, ובאופן טבעי נסעו בבקעת הירדן ובנחל תרצה עד שכם. וברית הר עיבל נעשתה על פי ציווי משה וברוחו, ואף עצם כריתתה מתייחסת לחיי משה – ההתייצבות בברית מתחילה בחיי משה ומסתיימת במעמד הברכות והקללות.

ח, א–לה – הערות נוספות: העי והר עיבל

צריך עיון למה בעי כתיב "עי" וקרי "עיר". "בידך אתננה" – ולא ביד שלוחך (כמו המלחמה הראשונה בעי); הזכות של הכניסה לארץ היא של יהושע כמשרת משה ולא של העם, כמו שרואים כל הזמן את החלוקה "אתה וכל העם הזה". "לא היה בהם ידים לנוס" – "ויהושע לא השיב ידו".

פרק ט

שורש עניין הגבעונים – "עבד למו"

שורש עניין הגבעונים, שהוא תימה מכל פינה וצד: שמא כיון שבאו לארץ ונעשו "אהלי שם", וממילא צריך להתקיים "וישכן באהלי שם", כבר נצרך כנען להיות "עבד למו" – לאהלי שם. וזה עניין שאמרו "עבדיך" כמה פעמים; ובאמת נעשו חוטבי עצים ושואבי מים לבית אלוקי, וגם לכל העדה – אבל זה היה כדי לפייס את העדה לכאורה; והעיקר – יהושע עצמו רצה שיהיה כנ"ל, "למקום אשר יבחר ה'". וזהו שכתוב "לחמנו חם" (בקמץ) – היינו חם בן נח; ומה שאמר להם "ארורים אתם" – כמו "ארור כנען". ואין כאן מקום להאריך עוד.

ובפשט אפשר גם להציע שהדרך להיות עבד לכל העדה היא להיות עבד בבית האלוקים של העדה. אלא שלפי זה לא ברורה ההצעה של הנשיאים לעומת ההצעה של יהושע, שמתקבל בנביא כמו שני סיפורים מקבילים שאינם נפגשים.

הנשיאים אמרו שהגבעונים יחיו ויהיו שואבי מים לעדה; ויהושע קיללם ואמר שיהיו שואבי מים לבית אלוקי; ובמעשה ציוום שיהיו "לעדה ולמזבח ה'" – וכבר העיר האלשיך שהוא שילוב של אמירת יהושע עם אמירת הנשיאים. אלא שלא פירש למה כאן שינה ואמר "מזבח" ולא "בית האלוקים" כדאמר לפני כן. ונראה לבאר שהעיקרון הוא "לבית אלוקי", אבל במעשה אומרים "מזבח", כי עדיין לא היה בית.

ט, א–כז – הגבעונים

"אל מול הלבנון" – מבואר שברית המלכים הראשונית כללה את כל הארץ, דרום וצפון; ובעקבות עריקת הגבעונים ובריתם עם ישראל נחרדו מלכי ההר הדרומיים, וכך התחלקה המלחמה לצפון ולדרום (ורד"ק פירש שברית זו נעשתה לאחר ברית הגבעונים).

"ויושבי גבעון שמעו" – נחלקו הראשונים אם יכלו ישראל להשלים עם הכנענים: לרמב"ם, מי שהשלים היו זקוקים לקבלו, ולראב"ד לאחר שעברו את הירדן שוב לא היו מקבלים; ולראב"ד פשוט מדוע נאלצו לרמות, ולרמב"ם – מכיוון שלא ידעו את משפט ישראל. "ויעשו גם המה בערמה" – לשון זו, המסיבה את ערמתם לערמה אחרת, אינה ברורה, שאין ערמה שנתפרשה קודם; והסבתה על ערמת ישראל בעי דחוקה, הן מפני שאינה סמוכה והן מפני שאינה ערמה במובן של שקר אלא הטעיה (ועיין מלבי"ם ש"גם" מוסב על "ויעשו"). ויש מקום לפרש שמוסב גם על ערמת המרגלים ששלח יהושע ליריחו. "ויצטירו" – רש"י ורד"ק מלשון "ציר בגוים שולח", והתרגום "ואזדוודו", ואפשר מלשון "צרור", "וצרת הכסף בידך". "ויאמר איש ישראל אל החוי" – לעיל קראם "יושבי גבעון" וכאן "חוי", כי זה היה החשש – שמא הם מאחד משבעה עממין; והכנענים הראשונים שנהרגו בידי ישראל היו החווים, חמור ושכם. "ויקחו האנשים מצידם ואת פי ה' לא שאלו" – שאלת פי ה' נעשית באורים ותומים, "ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאל לו במשפט האורים"; ומשמע שהיתה קפידא; ובאמת צריך ביאור מדוע לא שאלו באורים ותומים בכל ספר יהושע, ועמדו בזה חז"ל שנענש אלעזר על שהורה הלכה בימי משה. "ולא יכרת מכם עבד וחטבי עצים ושאבי מים לבית אלהי" – יש להבין מדוע הוקדשו הגבעונים לעבדי המשכן. "ויצל אותם מיד בני ישראל ולא הרגום" – משמע שהיה ויכוח בין העם ליהושע והזקנים, ויש להבין מהו שורשו. "לסיחון מלך חשבון ולעוג מלך הבשן אשר בעשתרות" – בדברים "לסיחן מלך האמרי אשר יושב בחשבון ואת עוג מלך הבשן אשר יושב בעשתרת באדרעי", וצריך ביאור השינוי.

ט, ה; יד; כג – "ונעלות בלות"; לשונות ה"פה"; "עבד ה'"

"ונעלות בלות ומטלאות ברגליהם ושלמות בלות עליהם וכל לחם צידם יבש היה נקדים" – בהנגדה לישראל: נעלות בלות כנגד "נעלך לא בלתה מעל רגלך" (דברים כט, ד); שלמות בלות כנגד "שמלתך לא בלתה מעליך" (דברים ח, ד); לחם נקודים כנגד "רגלך לא בצקה" – ו"רגלך לא בצקה" עצמו בהנגדה ל"בצקם... על שמלותם" שביציאת מצרים. ובלשונות ה"פה" בפרקים אלו: "פה אחד" (ט, ב), "ואת פי ה' לא שאלו" (ט, יד), "פי המערה" (י, יח). ועוד בעניין "עבד ה'" ושייכות פרשת הגבעונים לכל הספר: הם יראו מה', ולכן בערמה השיגו שבועה מנשיאי העדה, שביראתם את ה' ("לא תשא", שזעזע את כל העולם) לא הפרו את שבועתם; והם נהפכו להיות משרתי העדה ומזבח ה', בכפיפה ובכניעה מוחלטת – חוטבי עצים ושואבי מים: עבדי ה'. "ויהי מקצה שלשת ימים אחרי אשר כרתו להם ברית" – רש"י פירש "ויעשו גם המה בערמה" על שמעון ולוי שרימו את החוי; ואולי גם "שלשת ימים" כאן כנגד "ויהי ביום השלישי בהיותם כאבים".

ט, א–כז – הערות נוספות: הגבעונים

"הגבעונים שמעו את כל אשר עשה יהושע" – אם היו שומעים שה' עשה, לא היו מנסים לרמות אותו; רק שייחסו זאת ליהושע בגלל שהיה בצורה של מארב, והכול בגלל עכן. "לחמנו יבש" – היפך "ויאכלו מעבור הארץ". "כרתו" – ארבע במסורה. "ויהי שמעו בכל הארץ" – "ושמעו הולך בכל המדינות". "וירגלו את הארץ" – יהושע נכנס לארץ בתור מרגל. בהתחלה הגבעונים ניסו

לדבר עם איש ישראל, אחר כך עם יהושע, אחר כך עם נשיאי העדה. "ויקחו האנשים מצידם" – כסדר ההיכשלות בעבודה זרה: אכלו מפיתם, שתו מיינם, התחתנו עמם, כורתים ברית, ואז נכשלים בעבודה זרה כמו בספר שופטים.

פרק י

י, א–טו – מלחמת הדרום: משמעותה ומהלכה

"ויאספו ויעלו חמשת מלכי האמרי... ויחנו על גבעון" – מלכי ההר לא העזו להילחם בישראל עצמם, ולפיכך נלחמו רק בגבעון כדי למנוע מערים נוספות ללכת בדרכה; וברית הגבעונים ביטלה כפי הנראה את ברית כל יושבי הארץ, ולפיכך נשארו מלכי ההר לבדם. "ויעל יהושע מן הגלגל" – זו תחילת מלחמת הדרום, ויש להתפלא שמלחמה זו מתוארת בכתוב באריכות רבה, הרבה מעבר למלחמת הצפון, אף שבצפון השתתפו מלכים רבים וצבאות גדולים יותר; ובמלחמה זו נעשו ניסים מיוחדים (עצירת השמש, אבני הברד) ונאמרה שירה. ונראה ששתי המלחמות הראשונות, יריחו והעי, עדיין לא תפסו נחלה, אלא נועדו לתפוס נקודות משמעותיות – יריחו, כי בקעת יריחו מתאימה יותר מכול לחציית הירדן ולישיבה בעבר הירדן המערבי, והעי כ"ראש גשר" לתפיסת ההר; רק המלחמה במלכי ההר השיגה שטח גדול להתנחלות, ובכך החלה את מימוש ההבטחה. ומבחינה זו כיבוש הצפון הוא רק הרחבת ההתנחלות, אך עצם הישיבה בארץ הושגה במלחמת מלכי ההר. "וישב יהושע וכל ישראל אל המחנה הגלגלה" – פסוק זה מורה כביכול הסתיימה המלחמה, ולהלן ממשיכים את המרדף (ועיין מצודות ומלבי"ם). ונראה שיהושע התייחס בתחילה למלחמה זו כמלחמה להצלת הגבעונים ולא כמלחמת כיבוש, כי האמורי היו בעריהם המבוצרות, ולפיכך חשב שאין תועלת להמשיך לרדוף (וכל עניין "שמש בגבעון דום" הוא בשביל להשמידם לפני בוא הלילה, שאז יתחמקו אל המבצרים); אלא שאז נגלה לו כי חמשת המלכים מתחבאים במערה – ומכך למד שהמלכים סבורים שהמלחמה לא הסתיימה, וכה מפוחדים הם עד שאינם מעזים ללכת אל עריהם המבוצרות; ולפיכך הבין שזו עת הכושר לכבוש את מלכי ההר.

"אדני צדק מלך ירושלים" – שהיא "עיר הצדק" (ישעיה), כמו "מלכי צדק מלך שלם", ובתהלים קי "אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק". וחמשת מלכי הדרום – מצינו בדרום הארץ כמה קואליציות של חמישה: כאן, חמשת סרני פלשתים, חמשת המלכים שמרדו בכדרלעומר – וכל אלו הוכו; וכנגדם בקדושה, שרבי עקיבא בא אל רבותינו שבדרום ושנאה להם, וגם הם חמישה. ולעניין "מטר השמים" – יתכן שהיו אלו ממש אבני ברד גדולות (ידוע על ברד המגיע למשקל ק"ג, הראוי להמית).

ויש שהעירו שמלחמת מלכי הדרום והצפון מקבילה ממש למלחמת אברהם: בדרום חמישה מלכים, ובצפון ארבעה (יבין, יובב, שמרון ואכשף), וכולם נלחמים נגד יהושע – ואצל אברהם להפך: ארבעת המלכים מנצחים את החמישה, ואברהם נלחם בארבעה.

י, יב–יד – "שמש בגבעון דום"

"ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו לשמע ה' בקול איש כי ה' נלחם לישראל" – נראה לבאר שיהושע יצא למלחמה להגן על הגבעונים, והרי דבר ה' היה להכריתם ולא לכרות להם שלום, ורק בגלל טעות הנשיאים כרתו עמם ברית; ועל זה מדגיש הנביא שלמרות שמתבקש היה כביכול שה' לא יעזור לישראל – בכל אופן הוא שומע בקול איש.

ובעניין התאריך – שמעו להעיר כי התאריך המקובל (ג' בתמוז) אינו תואם את התיאור "שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון", המתפרש דווקא על סוף החודש, כשהירח נראה בבוקר במערב. ובנספח לספר יהושע ב"דעת מקרא" הובאו דברי דב גינזבורג מן המכון הגיאולוגי על ריכוזי אבני צור גדולות במורד בית חורון ובעמק אילון, "מפוזרים בצורה בלתי רציפה על גבי קרקע חרסיתית עמוקה, וניכר שאינם במקומם הטבעי" – שאולי הן זכר לאבני האלגביש; ואפשר לומר שמלבד עצירת השמש, נס גדול היה בעצם יציאתם של חמישה מלכים מעריהם המבוצרות למלחמה בשטח פתוח, שאלמלא כן היתה המלחמה מתמשכת שנים – והבנה זו מעצימה את חשיבות הארכת היום, לנצל את ההזדמנות וללכדם לפני שיחזרו אל הערים.

י, יג–יד – "ולא היה כיום ההוא... לשמע ה' בקול איש"

"לשמע ה' בקול איש" – למה רק פה? כתוב "כי ה' נלחם לישראל": זאת אומרת, היות שה' נמצא עם עם ישראל בתוך המצב, ממילא הוא חייב לעשות כאילו הוא משועבד למלחמה שלהם.

"עד יקם גוי איביו" – למה זה נקרא נקמה? "עד אשר תמו כל הגוי לעבר" (ג, יז) – "עד יקם גוי איביו": כשם שהארון עצר עד תום כל הגוי ולא נסע כמסעו הלאה, כך עצרה השמש. וכמו שכתוב "אז נבהלו... עד יעבר עמך ה', עד יעבר עם זו קנית". ויש בחינה: "ויהי בנסע הארן... קומה ה' ויפצו איביך וינסו" – כמו "יקם גוי איביו", כי הנקמה חלק מן המנוחה והקדמה לה – "ובנחה יאמר שובה ה'"; והשילוב "קומה ה' למנוחתך אתה וארון עזך"; ובסוד "כנוח רגלי הכהנים" להקים שתים עשרה אבנים.

י, כז – הורדת המלכים מן העצים וקבורתם

"ויהי לעת בוא השמש צוה יהושע וירידום מעל העצים וישלכם אל המערה אשר נחבאו שם וישמו אבנים גדלות על פי המערה" – הרמב"ן (דברים כא, כב–כג) פירש פסוק זה מצד "בל תלין", ששייך לדעתו גם בנכרי; והרד"ק כתב שהסיבה לקבורה כאן: "מפני טומאת הארץ היו הנתלים נקברים אף על פי שאינם מבני ישראל, וכן לעתיד בגוג ומגוג אמר וקברום בית ישראל למען טהר את הארץ". וראיתי במנחת חינוך (מצוה תקלז) ובשו"ת דובב מישרים (א, נט) שהבינו שהיא מחלוקת. ולפי פשוטו אין כאן פלוגתא כלל: ודאי להניח מת תלוי על העץ הוא דבר מגונה מאוד – כמו שהעיר הרמב"ן שם – וזה אין לעשות גם לנכרים; אבל חיוב קבורה מן התורה? ולא דייק הרמב"ן שיש "בל תלין" אלא מכך שהורידום מן העצים בדיוק כבוא השמש, וזה ודאי מחמת הפסוק בתורה; אבל כלפי קבורה יתכן מאוד שמסכים לרד"ק.

פרקים יא–יב

יא, א–כב – מלכי כנען, הרכב והענקים

"ויהי כשמע יבין מלך חצור וישלח אל יובב מלך מדון" – יבין מלך חצור הקים את ברית מלכי כנען. ויש לתת לב לכך שארץ ישראל היתה מחולקת למלכים רבים, השולטים כל אחד על חבל ארץ קטן. ונראה שהמבנה של ארץ ישראל אינו מאפשר שלטון אחיד: חבל ארץ קטן יחסית, הגובל בים, במדבר, בסולמא דצור ובבקעת הירדן, ובתוכו עמקים והרים המקשים על ההתניידות, מה שמביא לכך ששלטון מרכזי קשה לו להיות יעיל. ואם כן, כוחם של ישראל להחזיק בארץ ולא להישטף מתוכה נבע מכך שדווקא להם היה חיבור עליון לארץ, ולא מכוח הטופוגרפיה – להם היתה היכולת להחזיק בארץ בברית השבטים ולהגן עליה יחדיו, בשונה מבני הארץ המפולגים. "וסוס ורכב רב מאד" – הרכב אינו מועיל בהר, ועיקר ישיבת ישראל היתה בהר; ואפשר שמטרת הרכב היתה לצור על ההר מצפון וממערב. ובמלחמה זו היו סוס ורכב בשונה ממלחמת מלכי ההר, ולפיכך גם לא נצטווה יהושע במלחמה הקודמת לעקר את הסוסים. "לא היתה עיר אשר השלימה אל בני ישראל בלתי החוי ישבי גבעון... כי מאת ה' היתה לחזק את לבם" – יש לעיין מדוע דווקא אנשי גבעון כרתו ברית; ואפשר היה לתלות במקרה, אלא שמבואר שהיה זה מיד ה' שלא ירצו לכרות ברית – ואם כן צריך ביאור מדוע "אפשר" ה' לגבעונים. "ויבא יהושע בעת ההיא ויכרת את הענקים" – משמע שמלבד מלחמות הערים היתה מלחמה נוספת נגד הענקים: הערים הבצורות היו בעיה אחת בפני ההתיישבות, ומלבד זאת שכנו בארץ הענקים שהפילו חיתתם על סביבתם, ולפיכך נזקק יהושע למלחמה גם נגדם.

"כי מאת ה' היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה את ישראל למען החרימם לבלתי היות להם תחנה" (יא, כ) – שבעה עממין ושאר גויים שמשלימים עם ישראל, האם עדיין יש מצווה להורגם? תלוי במחלוקת רש"י ושאר ראשונים בפרשת בקשת השלום במלחמה: לרש"י אין בקשת שלום עמם, ולשאר הראשונים וכדעת הירושלמי אסור להורגם; ולראב"ד זה שייך רק לפני שעברו את הירדן. ומפסוק זה מוכרח כדעת הירושלמי ורוב הראשונים, ותמוהה דעת רש"י, ויש לדחוק שבכל זאת לא היה שייך להילחם עמם בשעה שהם משלימים. ועיין תוס' עבודה זרה כו: ד"ה ולא מורידין, בשם הירושלמי בקידושין, שמה שאמרו "כשר שבכנענים הרוג" היינו בשעת מלחמה.

השמדת מקומות עבודה זרה – מדוע לא נזכרה ביהושע

בכל המקומות בתורה שמוזכרת מצוות כיבוש הארץ והשמדת שבעה עממין, עיקר הדגש הוא על השמדת מזבחות ומצבות ואשרים ואיבוד שמם מן הארץ (משפטים, כי תשא, מסעי, דברים). ולדבר פלא, בכל ספר יהושע לא הוזכר שקיימו מצווה זו, וכל ההתייחסות היא רק להשמדת גויי הארץ. ובספר שופטים, כשמלאך ה' בא אל הבוכים, הוא מזכיר רק את זה: "מזבחותיהם תתצון ולא שמעתם בקלי". ואפשר לקרוא שיהושע בסוף ימיו מוכיח אותם על שאינם מבערים את העבודה הזרה שלהם ("והסירו את אלהי הנכר אשר בקרבכם", כדברי יעקב בשכם), ובזה עצמו הם מוכיחים שאינם יראים בתמים. ובמכילתא לדברים (מדרש תנאים): "אבד תאבדון – אחר ירושה וישיבה הכתוב מדבר... מיכן היה ריב"ז אומר: אל תבהל לסתור במות גוים, שלא תבנה בידך" – ובבבלי (עבודה זרה מה ב): "גידועי עבודת כוכבים קודמין לכיבוש ארץ ישראל, כיבוש ארץ ישראל קודם לביעור עבודת כוכבים"; ונחלקו בזה שיטת רבי ישמעאל, שכל המצווה מאוחרת לירושה וישיבה, ושיטת הספרי מדבי רבי עקיבא.

פרק יג

יג, ב–לב – הערות לפרק יג

"כל גלילות הפלשתים וכל הגשורי" – האם הגשורי כאן הוא הצפוני, או הדרומי הסמוך לפלשתים (שמואל א כז, ח). "מן השיחור אשר על פני מצרים ועד גבול עקרון צפונה לכנעני תחשב" – השטח היה תחת הפלשתים, ומה פירוש "לכנעני תחשב"? ועיין רש"י, ומשמע שבימות אברהם לא היתה ארץ זו תחת יד פלשתים. "מתימן כל ארץ הכנעני" – לשון קשה; ובספר "ערכה של ארץ ישראל" (לנדי) פירש שמדובר על חוף הים לאורך כל הארץ, על פי "והכנעני יושב על הים"; ולדבריו הארץ שלא נכבשה היא המסגרת המערבית והצפונית, שחשיבותה לכיבוש עצומה – עמים לחוצים בין ישראל לגבולות הטבעיים, שבוודאי יהיו מוכרחים להילחם בישראל, וזה גם היה הקושי לסיים את המלחמה עמם, שלא היה להם מקום לברוח. "רק לשבט הלוי לא נתן נחלה" – מדוע מזכיר זאת בתוך חלוקת גד וראובן? ואפשר שבא לספר למי אין צריך לתת נחלה, אם משום שכבר קיבל ואם משום שאינו מקבל. "וכל המישור על מידבא" – התרגום "עד"; ואפשר שמידבא שוכנת בקצה המישור לפני המדרונות של ים המלח, ולעולים מן הירדן נחשב כל המישור "על מידבא". "וכל ממלכות סיחון" – ובנחלת גד "יתר ממלכות סיחון", ומשמע שעיקר ממלכתו היתה בחשבון, נחלת ראובן. "ואת נשיאי מדין... נסיכי סיחון ישבי הארץ, ואת בלעם בן בעור הקוסם" – מדוע מזכיר כאן את הריגת מלכי מדין ובלעם? למדנו שמלכי מדין היו נסיכי סיחון, חלק ממערכת השלטון שלו, ובלעם שימש כמין איש תיווך ויעוץ לכל המלכים באזור; וסיחון מלך בקצה היישוב, והדרך היא שהיישוב נושא חסד לשבטי מדבר סמוכים ושם טריז בינו לבין הפראיים – ולכן הניצחון על מדין הוא חלק מתפיסת נחלת סיחון, ונחלת ראובן בטוחה. "וחצי ארץ בני עמון" – כאן התחדש שגם ארץ בני עמון טהרה בסיחון. "אלה אשר נחל משה" – בהנחלת שנים וחצי השבטים לא נזכר גורל, ויש לעיין מדוע.

פרק יד

יד, א–ד – אלעזר הכהן, הגורל והאורים ותומים

"אשר נחלו אותם אלעזר הכהן ויהושע בן נון" – אלעזר אינו מוזכר בספר יהושע אלא בהקשר להנחלה, ויש להבין מדוע נזקקו לו דווקא בהנחלת השבטים ולא בכל דרכי המלחמה

והכיבוש. וחז"ל אמרו שמכיוון שהורה הלכה בפני רבו הורידוהו מגדולתו ויהושע לא נזקק אליו; אלא שלכאורה זה רק בכיבוש, ואילו החלוקה כן נעשתה על ידו. והכתוב מזכיר את אלעזר לפני יהושע – ומשמע שחלקו בחלוקה גדול, וכן בציווי ההנחלה בסוף במדבר. "בגורל נחלתם" – אמרו חז"ל שהגורל נעשה יחד עם אורים ותומים, ודרשו מ"על פי הגורל"; וסמך לדבריהם – שהיה צורך באלעזר, ומשמע שבתכסיסי כהונה; ועוד, שהחלוקה נעשתה בשילה לפני ה', ושהקב"ה אמר שיהושע יעמוד לפני אלעזר לשאול במשפט האורים, ולא מצאנו את אלעזר פועל בספר מלבד בחלוקה. ויש לעיין לשם מה אורים ותומים כשהחלוקה בגורל, וכעין זה בהרחבת ירושלים שנעשית בנביא ובאורים ותומים.

"כי היו בני יוסף שני מטות מנשה ואפרים ולא נתנו חלק ללוים בארץ" – מבואר שהארץ אמורה להתחלק לשנים עשר חלקים, ורק בגלל שהלויים לא קיבלו יכלו מנשה ואפרים לקבל; ובאמת ביחזקאל, כאשר שבט לוי נוחל בחזרה, מטה יוסף נעשה אחד.

יד, ו – "ויגשו בני יהודה אל יהושע"

"ויגשו בני יהודה אל יהושע" – למה ניגש כל השבט? הרמב"ן (פינחס כו, נד) מוכיח מכאן שכך הרגילות: "הדין לאחד וכל השבט יתרעם עמו". ולכאורה כלב מתאים יותר להנהגה – גם משבט יהודה, גם לא חטא במרגלים בזכות עצמו, והוא היסה את העם, ובנאומו כאן אולי יש רמיזה לכך; ובתוספתא איתא שיהושע וכלב שווים הם (ועיין חפץ חיים, שמירת הלשון ב, יט בהערה, שתמה). והמקום היחיד שמוזכר בספר יהושע שהוא משבט אפרים הוא לאחר מותו – ואולי נרמז שגם העם לא הרגיש שהוא משבט מסוים, וזה מה שהיה צריך בתקופה שבה מחלקים נחלות, בשונה מתקופת המלוכה; ומיושב עם מה שיהושע לא מונה כאיש בפני עצמו שצריך לציין שבטו, אלא כ"משרת משה", המחזיר אור של משה. אך קשה לומר שלא היה נוכח שיהושע מיוסף – "בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו" רומז על כיבוש יהושע, וכמו שחזה בלק "עתה ילחכו הקהל כלחך השור", יוסף בהנהגת שור (כך משה המשילו בברכה), ונאמר בו "איש אשר רוח בו" כיוסף.

יד, יא – "עודני היום חזק"

"עודני היום חזק כאשר ביום שלח אותי משה ככחי אז וככחי עתה" – לא נתברר לי למה נפקא מינה, הלא ההבטחה לכאורה היא שיתנו לו את החלק, ולא בהכרח שהוא יכבוש אותה.

ההערות נערכו עריכה קלה לאיחוד הסגנון; האחריות לתוכן על הכותבים. תיקונים, הערות והארות יתקבלו בברכה בכתובת: 7162173@gmail.com
ליקוט, סידור ועימוד: fibelfinef@gmail.com

לפי לוח לימוד הנ"ך · כ"ג-כ"ט תשרי תשפ"ז

הערות על ספר יהושע

מאת הרב אוריה עינבל שליט"א

פרקים א–יד

פרק א

◆ ויהי אחרי מות משה עבד ה' ויאמר ה' אל יהושע משרת משה

יסוד מקרא זה הוא הפרשה של "לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא". מרים ואהרן מתו, ויהושע נכנס תחת משה מפני שדבק בו והיה משרתו, ומשמע שעניין הפסוק הוא הנאמנות: משה "עבד נאמן קראת לו", ומשרתו הוא המשך הנאמנות הזו. משל לבעל הבית ששולח את עבדו להכניס את האורחים לביתו, זה לחדר זה וזה לחדר זה, שהרי העבד הנאמן בכל ביתו מכיר את הבית ועניניו; ואם העבד איננו – שולח את המשרת של העבד.

הלשון "משרת" הוקבלה כאן כנגד "עבד", ומשמע שהדיבור עם יהושע הוא מפני שהיה משרת משה. ובתורה הוזכר דבר זה לשבח בשני מקומות: "ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל" (שמות לג, יא), ובפרשת בהעלותך "ויען יהושע בן נון משרת משה מבחוריו ויאמר אדני משה כלאם". ומשמע שבזכות שני אלו – השימוש והחשש לכבודו של משה – זכה להנהגה. מאידך, בפרשת פינחס משמע שעצם ההנהגה ניתנה לו משום "איש אשר רוח בו", שיכול להלך כנגד רוחו של כל אחד ואחד, ונוסף על כך שעל ידי סמיכת משה יהיה "ונתת מהודך עליו", ובוזאת הברכה: "ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו". ומשמע שכוח ההנהגה קיבל מפני שיש בו רוח, ומן הסמיכה קיבל הוד וחכמה.

אמנם כאן אין הכתוב מדבר כלל על הנהגה, כמו שנדייק להלן מלשון פסוק ב, אלא על זכותו לעבור את הירדן – כמו שאלישע חצה את הירדן בכוח היותו משרתו של אליהו.

ועוד: משרת הוא בחינת לוי, שהלויים הם משרתים, ובשמואל כתוב "והנער שמואל משרת את פני ה'". משה היה בחינת כהן ויהושע בחינת לוי. משה התנגד להיבחר לשליחות, ואילו יהושע התנגד לנבואת אלדד ומידד ש'משה מת ויהושע מכניס', אבל לא התנגד למינויו. ונבואה זו של אלדד ומידד היא לבסוף השורש לדברי משה "ומי יתן כל עם ה' נביאים", כי בגלל גזירת מיתת משה מסר לישראל בערבות מואב את ספר דברים, ובו מסר להם את הבטחת הנבואה: "נביא מקרבך מאחיך כמני יקים לך".

◆ משה עבדי מת ועתה קום עבור את הירדן הזה אתה וכל העם הזה

מיסוד הפסוק בואתחנן, שנכפל בוילך: "כי לא תעבר את הירדן הזה" – ועכשיו שעבדי מת, קום עבור את הירדן הזה. ו"אתה וכל העם הזה" – לולי דמסתפינא יש לומר שהוא מיסוד הפסוק בוילך "וקם העם הזה". וכן הלשון "קום" חוזרת: "וקם העם הזה", "קֻם לך" (בעי), "עד שקמתי דבורה", "ויקם משה ויהושע משרתו".

והנה אילו היה הגדר כאן שיהושע מכניס את ישראל, היה ראוי לומר: 'קום העבר את העם הזה את הירדן'. ומשמע שבעיקר אתה קם ועובר, ואגב זה יעבור גם כל העם, שאינו זכאי מעצמו. אין הוא מעבירם כמנהיג, אלא הוא זכאי והם אינם זכאים, ואינו מעבירם בזכותו ובהנהגתו. ואחר כך מוסיף הכתוב "לא יתיצב איש לפניך" – שהוא רק שלילת המניעות ולא נתינת כוח; ואחר כך "כאשר הייתי עם משה אהיה עמך"; ורק אחר כך "חזק ואמץ" – להנהיג ולכבוש. אם כן הפסוק "קום עבור" אינו עדיין נתינת כוח ההנהגה, אלא זכותו לעבור את הירדן, שהיא מדין משרת משה. ולשון פסוק א משמעה קצת: כיוון שמשה מת ואין מנהיג, צריך לקום ולעשות מעשה ולהיכנס – יהושע, ועמו גם העם.

כל מקום אשר תדרך כף רגלכם בו לכם נתתיו

מקורו: "כל המקום אשר תדרך כף רגלכם בו לכם יהיה" (דברים יא, כד), ועל שם "קום התהלך בארץ... כי לך אתננה". וצריך ביאור בנוסח, ובחז"ל דרשוהו על חוץ לארץ. ואפשר לפרש עוד, שאף על פי שלא יכבשו ממש את כל ארץ ישראל – כי "מעט מעט אגרשנו" – מכל מקום היכן שעכשיו יתהלכו וידרכו, יקנו, וזה יפעל עבורם. וזו הפרשה של "הבו לכם שלשה אנשים לשבט ואשלחם ויקָמו ויתהלכו בארץ ויכתבו אותה לפי נחלתם" (יהושע יח), שההולכים "עברו בארץ ויכתבוה לערים", ועל פיה הושלך הגורל בשילה.

לא יתיצב איש לפניך... כאשר הייתי עם משה אהיה עמך לא ארפך ולא אעזבך

בדברים (יא, כה) כתוב "לא יתיצב איש בפניכם" סמוך להבטחת "כל המקום אשר תדרך", ומשמע ששתי ההבטחות בתורה הן כלפי הגויים. אבל כאן יש גם משמעות שהוא מתוך ישראל, ולפי זה "לא יתיצב איש" – כנגד דתן ואבירם ש"יצאו נצבים", ו"כאשר הייתי עם משה" – בפרשת קורח. ו"אהיה עמך" יסודו בוילך (לא, ח; כג), ובפרשת שמות "ויאמר כי אהיה עמך", והוא נמשך בהתגלות לגדעון (שופטים ו, טז). ובמשה נאמר "אהיה עמך" כנגד פרעה.

והקשו מן העי, שהתייצבו הגויים לפניו. ויש לומר שהיה שם חטא של הפרת ברית, ואין זו נבואה לטובה שבטלה. אבל באמת יהושע לא יצא כלל למלחמת העי הראשונה, ולא קשה מידי. וכמו שהביא רש"י (דברים ג, כח) "כי הוא יעבר – אם יעבור לפניהם ינחלו ואם לאו לא ינחלו, וכן אתה מוצא כששלח מן העם אל העי והוא ישב, ויכו מהם אנשי העי וגו', וכיון שנפל על פניו אמר לו קֻם לך, קם לך כתיב, אתה הוא העומד במקומך ומשלח את בני למלחמה, למה זה אתה נופל על פניך, לא כך אמרתי למשה רבך אם הוא עובר עוברין ואם לאו אין עוברין".

ויש לדרוש: "כאשר הייתי עם משה אהיה עמך" – ביריחו; "לא ארפך" – במקום שיש נפילה, בחטא עכן; "ולא אעזבך" – כשהלך לבד, בגבעונים.

לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה

לכאורה הוא מיסוד משפט המלך שבדברים, ויש כאן לשונות מקבילות, ובתהילים "ובתורתו יהגה יומם ולילה" (ויש עוד הקבלות בין פרקנו לתהילים פרק א). הלשון "יומם ולילה" יסודה ב"ובשכבך ובקומך", וכאן הוא פירוש למה שנאמר במלך "וקרא בו כל ימי חייו": מבואר שגדר "כל ימי חייך" הוא יום ולילה [אולם בזכירת יציאת מצרים, שנאמר בה "כל ימי חייך", דרשו: הימים – ואף הלילות, כלומר שהלילות אינם בכלל 'ימים' אלא בתוספת]. והנפקא מינה לגבי הלילה מבוארת בדברי חז"ל, שבעקבות התגלות המלאך היה יהושע בלילה בתוך העמק (וראה להלן פרק ה ופרק ח).

ומשה לא נצטווה להגות בתורה, משום שהוא היה התורה עצמה, והוא עצמו תמיד אמר "ונחנו מה" – כי שכינה מדברת מתוך גרונו. וכאן רואים את ההבדל, שבזה יהושע הוא כשאר הנביאים, כי "לא קם נביא עוד בישראל כמשה".

"כי אז תצליח את דרכך ואז תשכיל" – כאן התחדש שלימוד התורה ושמירתה מביאים להצלחה בכל דרכיו. והוא מיסוד הנהגת ה' עם יוסף, שנאמר בו "ויהי ה' את יוסף ויהי איש מצליח" [שכל ספר יהושע הוא קיום מלכות יוסף, וכנגד מה שירדו אז עמו למצרים – מנחיל הוא להם כאן את הארץ]. אכן כאן התחדש שדבר זה הוא על ידי לימוד ספר התורה ושמירתו. ובדוד: "למען תשכיל את כל אשר תעשה", ובתהילים: "ובתורתו יהגה יומם ולילה... וכל אשר יעשה יצליח".

◆ לא תסור ממנו ימין ושמאול

כלשון אזהרת ספר דברים לכל באי הארץ, ובפרט בפרשת המלך. וייתכן שהוא מונגד ל"איש כל הישר בעיניו" של ספר שופטים. וכנגדו לעתיד לבוא: "ואזניך תשמענה דבר מאחריך לאמר זה הדרך לכו בו כי תאמינו וכי תשמאילו" (ישעיה ל, כא).

◆ חזק ואמץ

בכל הפרשה הזאת, נוסף על פרשת וילך, רואים שהיה צורך לחזק את יהושע; ולהלן גם בני גד ובני ראובן מחזקים אותו במילים הללו ובלשונות של דבר ה' אליו [ולהלן גם יהושע אומר לבני ישראל "חזקו ואמצו", ובסוף ימיו "וחזקתם מאד" – והציווי על החוזק עובר אל העם].

חזק ואמץ – בנחלת הארץ ובשמירת התורה. יש כאן, כבספר דברים, הקבלה בין שמירת התורה לנחלת הארץ, והלשון "חזק ואמץ" יסודה בוילך (לא, ז; כג). וכאן מתבאר שהחיזוק הוא בשני הנושאים האלו שהם עניין אחד; ועיין שם בפרשה, כי מן הפסוק כאן מתבאר למה כורכת התורה שם את הנחלת הארץ יחד עם מסירת התורה. והנה בפרשת וילך אומר משה קודם לעם ישראל "חזקו ואמצו... לא ירפך" ואחר כך ליהושע (וכן בתחילת ספרנו). ובאמת שם בהתחלה אומר משה שהתורה תהיה אצל הכהנים ויהושע ינחיל את הארץ, אבל הקב"ה אמר "ואצונו" – שיהושע יהיה אחראי גם על התורה, כדין מלך, מצד מטרת העדות של האזינו.

וה' אומר כאן שלוש פעמים "חזק ואמץ": הראשון על הכיבוש; השני – "רק חזק ואמץ מאד לשמר לעשות" – שיהיה על פי התורה (והכול על פי פסוקי וילך לא, ז, שם הבטחת חזק ואמץ והבטחת אהיה עמך), ואז נאמר שבתורה תצליח יותר; ואז – "הלוא צויתיך חזק ואמץ" (פעם שלישית) – שלא יפחד. כלומר: אף שהוא פועל רק על פי התורה והוא מוגבל, אל תפחד, כי הרי ציוויתיך חזק ואמץ, ופי ה' דיבר.

מכאן הפסוק "חזק ונתחזק בעד עמנו ובעד ערי אלהינו", וכן "חזק" לזרובבל שהוא עלייה לארץ; וחזק ואמץ בשלמה לבניין בית המקדש: "אז תצליח אם תשמור לעשות את החקים ואת המשפטים אשר צוה ה' את משה על ישראל חזק ואמץ אל תירא ואל תחת... כי ה' אלהים אלהי עמך לא ירפך ולא יעזבך" (דהי"א כב, יג; כח, כ). וכאן מבואר שדברי סופרים צריכים חיזוק – לעשות חיזוק לשל תורה. ובחז"ל "ארבעה דברים צריכים חיזוק" (ברכות לב, ב), ודורשים מ'חזק ואמץ' תורה ומעשים טובים, וגם בפשט כתוב 'לשמור לעשות'. [ותפילה דרשו מן הפסוק "חזק ויאמץ לבך וקוה", ופה אין תפילה, כי יש הבטחה וציווי, וזה בבחינת "מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו"; ומה שהיה כאן ביהושע במקום תפילה – חצוצרות ושופרות, ונושעו בוודאי. ובאופן כללי מבואר שירושת הארץ לא הייתה בזכות הקרבנות שהקריבו, אלא בזכות התורה ובזכות אבות, כמו שיתבאר להלן]. וטעם הדבר שדברים אלו צריכים חיזוק: שהם דברים

שאינם קורים בהילוך הרגיל של החיים – מלחמה ודאי, ותורה זה החידוש כאן; וארץ ישראל, אילו הייתה כמו יציאת מצרים לא היה צריך חיזוק, אבל היא מקום של עלייה, ולכן כן.

ומבואר בפסוקים שההיפך מ'חזק' הוא התרפות, ולכן יהושע מוכיח את ישראל להלן "עד אנה אתם מתרפים לבוא לרשת את הארץ". והרי יהושע התמנה להיות משוח מלחמה במלחמת עמלק (מכילתא שם), כשישראל רפו ידיהם מן התורה ברפידים, ויהושע הוא ההיפך מן ההתרפות.

ועוד: ביהושע התייסדה גבורת ישראל מאת ה', שמאז לא פחדו מן הגויים, עד כדי כך שאפילו לא השתדלו להמשיך לסלקם מביניהם. וביהושע נקבע שהארץ ככלל והשבטים כפרטים – זה מקום שלהם, ואין להם בו פחד מאחרים. ומאז מתחיל להיקבע שינוי השם, שארץ כנען היא ארץ ישראל. ובאופן נוסף: ודאי שמי שסידר להם את הספסלים לשבת נהיה מנהיגם – זה חידוש ומהפך, שצריך הרבה 'חזק ואמץ'.

◆ הכינו לכם צידה כי בעוד שלשת ימים

מקביל ומונגד ליציאת מצרים, שלא הכינו צידה. אולם כאן הרי זה תיקון, כבגאולה העתידה: "כי לא בחפזון תצאו", כי הארון הולך איתם – "כי הלך לפניכם ה'". ומבואר שיש בחינה שאכלו מן עד קצה ארץ כנען, ומכאן ואילך יש להכין ממנו צידה. וברש"י פירש: נשק.

"בעוד שלשת ימים" – משמע שיש כאן הכנה דומיא דמתן תורה, ולאחר מכן "התקדשו" (ג, ה), כמו במתן תורה; ובשליו נאמר "התקדשו למחר ואכלתם בשר".

◆ ויצו יהושע את שטרי העם

כמבואר בדברים, שבמלחמה מעמידים שוטרים. עד עכשיו לא נזכר מה עשו השוטרים במדבר, ובחז"ל שהם הזקנים (והלויים); ולפי זה בהנהגת יהושע הדבר הראשון היה שיתוף הזקנים. הדיבור הראשון של יהושע הוא אל השוטרים, שהם משרתים, לויים – כי הנהגת יהושע היא הנהגת המשרתים, בזכות הנאמנות של השירות, כמו שהיה אצל השוטרים והלויים. (שוטר, שורר, שר, שרת).

משה קרא לעם על ידי חצוצרות, ללא מתווכים, ואצל יהושע ההוראות עוברות דרך השוטרים. "עברו בקרב המחנה" – אין חצוצרות הקהל, כי היו רק למשה עצמו [וליהושע התחדשו שופרות יריחו]. והשינוי בין העם כמכלול אחד לבין הדיבור עם כל קבוצה בעם במקומה מתחיל ב"אתם נצבים היום כלכם" עם כל הפירוט – כלומר לא כמכלול עם שמקבל מלמעלה על ידי משה, אלא מדברים עם הקבוצות בעם. ותקופת יהושע היא ממוצע בין תקופת משה לתקופת הזקנים: לפעמים "כי אתה תבוא" ולפעמים "כי אתה תביא".

◆ ולראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה אמר יהושע

להם יהושע בעצם אינו נותן כלום, כי כבר יש להם מנוחה, ולכן מיוחד הוא שאף על פי כן מקבלים הם את דבריו ומשמיעים שישמעו לו, ואדרבה – הוסיפו: "אל כל אשר תשלחנו נלך". יהושע אומר להם רק "זכור את הדבר אשר צוה אתכם משה", והם אומרים: מה שאתה תצווה אותנו! בני גד ובני ראובן הם שהתחילו בחינת המרגלים כמבואר בתורה – נחלה מבוהלת שלא מתוך הכלליות, ומשה אמר להם "ולמה תניאון את לב בני ישראל... כה עשו אבתיכם" – והם נעשים כאן עיקר סמל הערבות והאחווה של הכלליות, ובסוף הספר גם חיבור של אחריות ועדות [וראובן עצמו התחיל בתיקון הערבות באמרו "את שני בני תמית"].

"כל איש אשר ימרה את פיך... יומת" – מכאן דין מיתה למורד במלכות, ובשו"ת חתם סופר כתב שיסודו מן התורה מפרשת משפט החרם; אם מדין מלך ואם מדין העובר על דברי סופרים חייב מיתה, ועל כל

פנים דווקא בני גד ובני ראובן חידשו זאת. אמנם במשה מי שהמרה את פיו היה כחולק על השכינה, ולא רק מצד מלכות. ומפרשה זו, שהוצרכו בני גד לחזקו, מבוארים דברי חז"ל שהייתה חולשה בסמכות יהושע אחרי מיתת משה, ושרצו למרוד בו, והעצה לכך הייתה לטרדן בחציית הירדן ובמלחמה; וכן שאמרו "אוי לה לאותה בושה".

"רק חזק ואמץ" – צריך ביאור מה כוונתם בזה, ובחז"ל שהם היו פמליא של יהושע. והרי הם יוצאים בראש המחנה, ואם כן אומרים הם שצריך שכל הצבא יתחזק במלחמה.

ומה שהובטח "ככל אשר שמענו אל משה כן נשמע אליך" – באמת היה לכאורה אף יותר מן ההבטחה, כי לא היה ביהושע שום חטא ומרד מצד ישראל, ואפילו עכן לבסוף שמע בקול יהושע שדיבר עמו בלשון רכה והכנעה – "בני".

פרק ב

◆ וישלח יהושע בן נון מן השטים שנים אנשים מרגלים חרש

פרשת שילוח המרגלים יסודה במרגלים ששלח משה [פרשת שלח, ולאחר מכן בפרשת חוקת – ליעזר], ולכאורה כאן הוא שילוח מרגלים מחדש, בצורה נכונה ומתוקנת. ועצם הדבר של שילוח מרגלים אולי הוא מעניין הפסוק "כל מקום אשר תדרך כף רגלכם". "אנשים" – כולם אנשים. "חרש" – אולי כנגד "ותקרבון אלי כלכם", שהיה זה מעיקרא בהסתר ובסוד. במרגלים של משה היה זה כאחי יוסף הבאים לראות ערוות הארץ, וכאן עושים זאת לא בכוח עצמם אלא בבחינת שליחי ה', ורואים את פחד ה' על יושבי הארץ – עד כדי שרחב מתגיירת (והרי יכולה הייתה להגר למואב).

"מן השטים... ויבאו בית אשה זונה" – יש כאן משמעות נגדית לחטא ישראל בשיטים: כאן לא זו בלבד שהיה זה ריגול לכבוש במקום להיכבש, אלא שגם הזונה בעצמה נתגיירה. ובחז"ל שהיו אלו פינחס וכלב – פינחס הוא שתיקן את חטא השיטים, וכלב את חטא המרגלים. "וישכבו שמה" – ובלוט: "והמה טרם ישכבו".

◆ כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת

כלשון 'עלינו לשבח'. בסיפור רחב מוזכרים לשונות אז ישיר, והיא מוסיפה גם את הפחד מסיחון ועוג "אשר החרמתם" – כלשון ספר דברים; ואחר כך "כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת" – כלשון ספר דברים, והחסירה "אין עוד מלבדו". וכשם שאחר קריעת ים סוף בא יתרו, כך באה רחב אחרי מעבר הירדן. וכנגד החומה והסגירה של יריחו – 'רחב', הרחבה.

ולאחר מכן כתוב על רחב "החיה יהושע", וזה מונגד ל"לא תחיה כל נשמה". אמנם לפני שעברו את הירדן לכולי עלמא אפשר להחיות, אבל בספר שופטים גם את האיש מלוז החיו, ומבואר שזה נחשב שעברו לצד ישראל. אמנם מה הסמכות של המרגלים להחליט להישבע לרחב? ובגבעונים כתוב "את פי ה' לא שאלו"; ואמנם כאן אולי לא יכלו לשאול, אבל יש לחלק יותר – ששני מרגלי יריחו מבטיחים בשם עם ישראל; יש להם עצמיות וחידוש, והם לא רק מחזירים את שליחותם נאמנה. ורחב – אות אמת, "חסד ואמת", "נקים אנחנו" – קיום ברית ומשפחה; והברית אינה טבעית־משפחתית אלא מי שמכיר בה'.

ויש לשים לב שיש כאן ריבוי שבועות: "וישבעו לה" (רחב), "וישבע יהושע... ארור האיש" (יריחו), "כי נשבעו להם" (גבעונים), ועוד. יש כאן שמירת חסד של בני ישראל בכיבוש הארץ – "ועשינו עמך חסד

ואמת", שהם מידות ה'. ובלוז להלן גם כן שמרו חסד, אולם הוא לא נהיה חלק מישראל. והבטיחו לרחב בסגנון פסח – שכל הבית ניצל ושלא לצאת מן הבית.

ורחב היה לה ביטחון בתקוות חוט השני, ולכן יצא ממנה ירמיהו שאמר "ברוך הגבר אשר יבטח בה'... על פלגי מים", "מקוה ישראל מושיעו בעת צרה", "מקוה ישראל ה' כל עזביך יבשו... כי עזבו מקור מים חיים את ה'".

◆ חוצים את הירדן על יד יריחו

המלחמה על ארץ ישראל מתחילה על ככר הירדן, שהיא שיא ארץ ישראל. ובסוף נהיה מזה סדום, שזה החורבן של בחינת לוט שנפרד מאברם (בחינת משיח שלא נדבק כרות אלא נפרד כערפה), וזה הפסד לזרע יצחק, שאין להם את ככר הירדן בגלל לוט. ולעתיד לבוא הנחל היוצא מבית ה' יתקן את ים המלח כמבואר שם, ויתקן גם עד השיטים – שזה המים של מואב, שמביאים למעשי מואב כסדום ועמורה. ומה שנשאר מככר הירדן זה יריחו, כמבואר בסוף דברים [עיין דברים לד, ג], ושם תחילת הכיבוש של בני ישראל בארץ – כמו מלחמת אברהם שמתחילה שם.

פרק ג

◆ קריעת הירדן

קריעת הירדן מקבילה לקריעת ים סוף ולגאולה העתידה: "והניף ידו על הנהר... והיתה מסלה לשאר עמו אשר ישאר מאשור כאשר היתה לישראל ביום עלתו מארץ מצרים" (ישעיה יא). "והלכתם אחריו" – "אחרי ה' אלהיכם תלכו", וארון ברית ה' הולך לפניהם "לתור להם מנוחה".

"אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה במדה" – תחום שבת. וכמדומה שזה המקום היחיד שמוזכרים אלפיים אמה במקרא, ומכאן שאלפיים אמה הם תחומו של אדם: שאם התבלבל חוזר למקומו, ומכאן ואילך לא יפנה לדרך שלא היה בה "מתמול שלשום". וכן "ומדתם מחוץ לעיר את פאת קדמה אלפים באמה" – וזה אותו עניין, ודי למבין.

"הכהנים הלוים נשאי ארון ברית ה'" – כמו שנתחדש בוילך (לא, ט) [ויש בגדר דין זה מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן בספר המצוות]. ועמידת הירדן – קיום ההבטחה "וזרעו יהיה מלא הגוים".

◆ ויאמר יהושע אל העם התקדשו כי מחר יעשה ה' בקרבכם נפלאות

"מחר יעשה ה'" – כלשונות במכות מצרים. "נפלאות" – "נגד כל עמך אעשה נפלאות", "ונפלינו אני ועמך". ובתהילים: "כי לא בחרבם ירשו ארץ... ואור פניך כי רציתם" – "כי רציתם" זו נקרת הצור, ששם הובטחו בנפלאות אלו. ושם קיבל משה את האור שלא יכלו להסתכל בו, כפני החמה; ולכן מי שמכניסם לארץ הוא יהושע, פני לבנה, שבפניו אפשר להסתכל, ולהמשיך את אותו גילוי אור של נקרת הצור.

"בזאת תדעון כי אל חי בקרבכם" – כנגד "היש ה' בקרבנו אם אין"; "כי הוא חייך"; "ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום", וכנגד "ויצמדו לבעל פעור ויאכלו זבחי מתים". ותיבת "גוי" בפרקנו נראית ייחודית, וצריך עיון בלשון מיוחד זה כאן, וכן "תם כל הגוי" וכיוצא בזה.

◆ ארון ה' אדון כל הארץ... יעמדו נד אחד

"אדון כל הארץ" – כינוי חדש, ועניינו מפני כיבוש ארץ ישראל; ובתהילים "מה לך הים כי תנוס... מלפני אדון חולי ארץ". "יעמדו נד" – כלשון אז ישיר, היינו שזה המשך של קריעת ים סוף, ומחזיר את כל הפחד על העמים, שבגלל חטאי המדבר נשכח. ובתהילים על קריעת ים סוף ועל הירדן יחד: "מלפני אדון חולי ארץ". ומשמע שכאן התחדשה הבנה חדשה בקריעת ים סוף: כי שם המשמעות הייתה שהוא נס להצלת ישראל, ואילו כאן הייתה בריחת המים מפני הארון; ובתהילים מבואר שאיגלאי מילתא למפרע שגם בים סוף הייתה בריחת המים מפני ה'. ובבריחת דוד מירושלים יש לשונות דומים לכאן במעבר עם הארון.

פרק ד

◆ קחו לכם מן העם שנים עשר אנשים איש אחד איש אחד משבט

ציווי זה סתום, ולא ביאר למה לקח אותם. ולא משמע שהוא משום האבנים, שנתפרש רק אחר כך, אלא שהם בגדר מעמדות ועדות – מכיוון שברית הכניסה לארץ (בגריזים ועיבל) היא ברית השבטים.

"ושתים עשרה אבנים הקים יהושע בתוך הירדן תחת מצב רגלי הכהנים נשאי ארון הברית" – בשונה מן האבנים שהקים בגלגל, שיהושע הצטווה עליהן וביאר פעמיים את עניינן, על אבנים אלו לא הצטווה. ומשמע שבמקום שיש אזהרה והעדה כחלק מכריתת הברית, יש לצרף שם עדות של אבנים, לבטא שהדבר נצחי. ואזהרת הברית בתוך הירדן – כדרך כורתי ברית, שעוברים הארון וישראל בין הבתרים.

פעמיים נאמר "כי ישאלון בניכם": התשובה לשאלה הראשונה מופנית כלפי פנים – "והיו האבנים האלה לזכרון לבני ישראל", ואילו השנייה כלפי העולם – "למען דעת כל עמי הארץ את יד ה' כי חזקה היא". הראשונה נאמרה קודם הלקיחה, שהייתה על ידי שנים עשר איש, כי יש עניין בעצם הלקיחה, שמשם מתחיל הזיכרון הפנימי על ידי כלל ישראל; ואילו ההקמה הייתה על ידי יהושע בעצמו, וזה יותר מול כל עמי הארץ. ומן הפסוק "למען דעת כל עמי הארץ... למען יראתם את ה' אלהיכם כל הימים" רואים שיהושע יודע שכל הפחד על הגויים יפעל לכל הפחות על ישראל עצמם.

וכל ענייני יהושע בהעמדת אבנים – בירדן ובגלגל ובעיבל ובשכם, וכן גל האבנים – הם בבחינת "עד היום הזה". וזה המשך יעקב, שגם הוא מעמיד אבנים, והמשכו באליהו הגלעדי ממנשה, שבנה מזבח שתים עשרה אבנים "כמספר שבטי בני יעקב אשר היה דבר ה' אליו לאמר ישראל יהיה שמך". ויהושע כמעמיד עדות: הקמת האבנים בירדן, ההתראה לישראל בעמדם בתוך הירדן, "ארור האיש אשר יבנה את יריחו", ברית שכם והעמדת האבן לעדה, ו"ויכתב יהושע... בספר תורת אלהים" [ובגללו גם בני גד ובני ראובן עושים עדות לפני הליכתם].

◆ וימהרו העם ויעברו

משמע שיש כאן השלמה לחיפזון של יציאת מצרים: שם החיפזון הוא מפאת הרגע הקצר, ואילו כאן משום כבוד ה' (כביאור המצודות). ויש להטעים לפי משמעות הפסוק בישעיה: "כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון כי הלך לפניכם ה' ומאספכם אלהי ישראל" – שכאן בירדן לא הלך לפניהם אלא כביכול המתין עליהם. והתקיים כאן מתחילה "כי הלך לפניכם ה'", ולאחר מכן גם "מאספכם אלהי ישראל", כשהמתין הארון עד שסיימו כל העם לעבור. וזה בהנגדה למסעות במדבר, שדן היה המאסף ולא ה'.

◆ ביום ההוא גדל ה' את יהושע... ויראו אתו כאשר יראו את משה כל ימי חייו

מקביל ל"ויראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה עבדו". אצל משה נאמר לשון 'אמונה' וכאן 'יראה', כי משה הביא את התורה, ואילו יהושע היה מנהיג, והעיקר בו הוא "כל איש אשר ימרה את פיך יומת".

פרק ה

◆ עשה לך חרבות צרים ושוב מל את בני ישראל שנית

את האבנים הניחו במלון, ולאחר מכן המילה – מקביל למילת ציפורה במלון לפני יציאת מצרים. וכן המילה בחרבות צורים – אבן ולא ברזל; ומונגד אל הכנעני, ולאחר מכן הפלשתי (הערל), שמשתמשים בברזל; וגם על המזבח לא הניף יהושע ברזל. והלינה נזכרת בפרשיות אלו כמה פעמים: "וילנו שם טרם יעברו" (ג, א), "במלון אשר תלינו בו הלילה" (ד, ג), "ויבאו המחנה וילינו במחנה" (ו, יא), "וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העם" (ח, ט) – ובתחילה נצטווה יהושע "והגית בו יומם ולילה", שהוא מיסוד פרשת "בשכבך ובקומך".

"וכל העם הילדים במדבר בדרך בצאתם ממצרים לא מלו" – לשון הפסוק מדויקת, כמבואר בחז"ל שהייתה מניעה מצד המדבר. אמנם משמע גם שאלו שנדחו מלהיכנס לארץ נדחו מן הברית, ואין להם באמת שייכות למילה. ומילת הבשר היא "גלותי את חרפת מצרים" (ולכן גם הפלשתים, השייכים למצרים, הם 'ערלים'), ואילו להסיר את טומאת כנען הוא על ידי מילת הלב. והעיר ר' אורי הולצמן, שהמילה היא הברית היסודית, וקודמת לקבלת התורה; ובדברים מבואר שעל ידי התורה נעשית מילת ערלת הלב. וביהושע עושים את המילה, אבל לעקירת ערלת הלב לא הגיעו, והם הם הדברים.

זה שיהושע מל אותם – זה ממש אבהות והכנסה לברית, כאב המכניס את בנו בברית; אמנם באופן ההפוך מן הברית של סוף ימיו, שבה הוא מנסה להעמידם על דעתם שלהם, כבן המקבל דעת. ואחר כך כתוב על המילה, על הפסח ועל העומר – שמפסיקים לאכול מן ומתחילים לאכול מתבואת הארץ: המן הוא צורה של דור המדבר, והעומר שאחר הפסח וברית המילה הוא בעצם הברית שמתממשת, המעבר לארץ; העומר אומר שהקב"ה, במקום להופיע במן, מופיע בקציר.

◆ אני שר צבא ה' עתה באתי

המלאך לא ענה לשאלת יהושע "הלנו אתה אם לצרינו" – משמע שהוא אכן צד שלישי. וגם עצם זה שהופיע באופן שיהושע ראה ספק וחשש שמא אויב הוא – גם זה לא מקרה הוא. ולכאורה הרי ישראל עושים הכול כתורה, ולמה כל זה? ומבוארים דברי חז"ל שהייתה תביעה על יהושע: "עתה באתי" – על תלמוד תורה. וגם כל עיקר ספר יהושע מבאר שיהושע נוחל את הארץ לא על ידי זכות העבודה אלא על ידי זכות התורה. ובחז"ל דרשו שעל כן במלחמת העי כתוב "וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק", ושם מצינו שחידש מדעתו לאחר הלילה לשים עוד אורב – מבואר שבאותו לילה עסק בדבר ה' על האורב, ונתחדשה לו הוספה בזה.

ביאת המלאך ביריחו מקבילה ליציאת מצרים, שבה נאמר "אני ולא מלאך", ולמראה הסנה, שהוא התחלת דיבור יציאת מצרים, שבו נאמר "של נעליך מעל רגליך". וממה שמגיע המלאך בפסח – משמע שהוא כנגד 'אני ולא מלאך'.

ובעניין התביעה: במלחמת העי נאמר "וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העמק", כי זו הייתה מלחמה שלהם; וביריחו פשיטא שהכול על פי ה', כי זה רק נס. אבל בעי, שכבר נלחמים בתחבולות, היה צריך

שיהושע – שהוא תורה שבעל פה – יהיה איתם בתוכו ולא מרחוק. וביטול התורה ביריחו הוא שלא חידשו מעצמם (בלילה) שום דרך עבודה בכיבוש יריחו, רק הרחקה של חרם, וזה גרם ל'חידוש' של עכן. ולכן לא ענה המלאך את תשובתו בלשון שאלתו של יהושע 'לנו', אלא "אני שר צבא ה'" – לא לכם. יהושע היה שם בחינת מל, כאב את ילדיו, אבל לא בחינת 'בתוך העם, בתוך העמק'. ומה היה להם לחדש מלבד החרם והארור? יריחו והחרם הם המשך הפחד לכל העמים, אבל אין בהם את הבחינה של 'באר היטב' לכל האומות (לקחו את זהב יריחו לאוצר ה', אבל לא עשו עמו איזה תיקון). ומחטא עכן משמע שהיה חסר כאן לתת ליהודה את מקומו – חסר בהתחלה בחינת יהודה של כלב ועתניאל בן קנז. ובחז"ל מבואר שיהושע שכח במיתת משה הרבה הלכות, וישראל רצו למרוד בו, וה' אמר לו "לך טורדן במלחמה"; והיינו שכוח החידוש על ידי הפלפול הוא באמת אצל יהודה, ויהושע הוא מעתיק השמועה איך שמתחדשים בה הפנים של הארץ, אבל לא חידוש בעצם. וזה שאמר לו ה': אכן אינך יכול להחזיר הכול בפלפול, אבל גם כשלא יודעים הכול יש את הדרך של לקום ולעשות מעשה, להתחיל את המלחמה אף שלא ידוע הכול.

פרק ו

◆ ושבעה כהנים ישאו שבעה שופרות היובלים לפני הארון וביום השביעי תסבו את העיר שבע פעמים

שבע ההקפות מקבילות לספירת שבעה שבועות ולספירת שבעה שמיטין, שבסופם היובל. ובמלחמה רגילה תוקעים בחצוצרות, וכאן בשופרות – כי ה' בעצמו נמצא כאן עמם, וכמו בסיני שהיה קול שופר, שהיה על ידי ה' בעצמו. וברמב"ן בפרשת החצוצרות (במדבר י) כתב שתקיעה היא רחמים ותרועה היא דין, ולכן מריעים בנסוע המחנות; ולכן מכיוון שיריחו נופלת בתרועה – לפיכך היא חרם. והוא פלאי.

נפילת החומה – "פור התפוררה ארץ"; החומה היא סמל לגבורת ההר, ובעי הוציאום מן העיר, ובשאר הערים ה' הוציאם, כמבואר להלן. וכמו שהירדן נקרע כך החומה נופלת – וזו קדושת המחיצות והגבולות. הערים המוזכרות בספר יהושע הן הערים המוקפות חומה (ירושלמי מגילה א, א), כי עיקר ספר יהושע הוא הורשת הכוח, שהוא צבאות ערי המלכים המוקפות חומה, וזה עניין 'ערים המוקפות חומה מימות יהושע בן נון'. (ולמאן דאמר השני שם אלו רשימת ערי הספר של השבט, שהם חומת הנחלה כולה). והעיקר שגם ערי החומה וגם נחלת השבטים לא פקעו, רק הקדושה של השדות והפירות, המתחילה אחרי ארבע עשרה השנים.

◆ והיתה העיר חרם היא וכל אשר בה לה'

החרם בתורה – חרם על הכנעני במלחמת הכנעני מלך ערד, ומקביל ל"וירד העמלקי והכנעני הישב בהר ההוא ויכום ויכתום עד החרמה". ומצוות החרמת עיר – עיר הנידחת: "החרם אתה ואת כל אשר בה ואת בהמתה לפי חרב... והיתה תל עולם לא תבנה עוד". אבל שלל עיר הנידחת כולו נשרף, וביריחו – "רק הכסף והזהב וכלי הנחשת והברזל... אוצר ה' יבוא". ובעיר הנידחת: "ולא ידבק בידך מאומה מן החרם למען ישוב ה' מחרון אפו"; ובעכן: "היו לחרם", "חרם בקרבך ישראל", "וישב ה' מחרון אפו". ובכנעני מלך ערד נדרו שיהיו עריהם 'חרם' כמו ביריחו.

וכל ההרס המוחלט ביריחו מכוון גם לכך שכולם ייכנעו ולא יעשו מלחמה – לא שלום אלא כניעה – ורק בגלל העי לא צלח. וזה בעצם מכוון לעשות שלום גדול, שעל ידי ההרס המוחלט של יריחו יראו כולם את הריקנות שלהם, שרחב דיווחה עליה.

פרק ז

◆ וימעלו בני ישראל מעל בחרם... ויקרע יהושע שמלתיו

"ויקרע יהושע שמלתיו" – "ויהושע בן נון וכלב בן יפנה מן התרים את הארץ קרעו בגדיהם". "והכריתו את שמנו מן הארץ ומה תעשה לשמך הגדול" – "אשביתה מאנוש זכרם... פן יאמרו ידינו רמה ולא ה' פעל כל זאת". ובחטא עכן במפלת העי – "וימס לבב העם ויהי למים" – זה הלשון שכתוב על אנשי יריחו שפחדו מבני ישראל.

בנפילה בעי יהושע מופיע בתפילתו יחד עם זקני ישראל [ולהלן בגבעונים עם הנשיאים], וזה כיוון שנפלה מלכותו, וסר ממעלת המשך משה וממעלת המלאך. ואכן חז"ל דרשו שהילוכו בעמק בעי היה תיקון לעניין המלאך, ובזה החזירו את הנהגת הנס. ואמנם לאחר מכן ב"שמש בגבעון דום" היה ממש "לשמע ה' בקול איש", אבל בהמשך המלחמה היו אבני אלגביש והמשך הניסים, כי ה' נלחם לישראל.

"ונקרבתם בבקר לשבטיכם" – "ונקרב בעל הבית אל האלהים אם לא שלח ידו". ועניין עכן קשור ודאי באופן ישיר לפרשת "ונשמרת מכל דבר רע... ושב מאחריך" – והחרם פה הוא הדבר הרע, עבודה זרה.

ומה שאמרו הקדמונים, שעכן בשעת וידויו לפני מותו תיקן 'על כן נקוה' – היינו "וכל בני בשר יקראו בשמך", ויהושע תיקן 'עלינו לשבח' – שזה ההבדלה מן העמים. ואלו דברי חז"ל שיהושע עשה פסח ולא סוכות (וראה לעיל פרק ה). ו'על כן נקוה' זה מלכויות – מלכות על כל הבריאה, להעביר גילולים ולתקן את אומות העולם; שהרי עכן רצה את היחס עם הגויים, וזה יהושע אכן לא הצליח להעמיד, כמו שכבר התבאר שהשמש הועילה להם כלפי הגויים ולא לגויים.

פרק ח

◆ ויאמר ה' אל יהושע נטה בכידון אשר בידך אל העי כי בידך אתננה

מקביל לפרשת מחיית עמלק, שמשה הרים ידו ויהושע חלש את עמלק לפי חרב – "שכל זמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומכוונים את לבם לאביהם שבשמים היו מתגברים". וסמיך ליה "אז יבנה יהושע מזבח" – מקביל ל"ויבן משה מזבח ויקרא שמו ה' נסי". אצל משה היו שתי ידיים, ואצל יהושע יד אחת ועם כידון. שם יהושע הוא הנלחם, וכאן הוא נוטה בכידון, ואחר כך נלחם באותו כידון – "לא השיב ידו אשר נטה בכידון עד אשר החרים את כל ישבי העי". [ותקיעת שופר במלחמת העי ולא תרועה, וזה פלא].

"לא השיב ידו" – "ויהי כמשיב ידו... ויקרא שמו זרח". והרי בחטא עכן הזרחי עסקינן, ומשמע שיש לזרח עניין של שולח יד ומשיב ידו אחור; וכנגד זה יהושע, בתיקון חטאו של עכן, "לא השיב ידו" אחור. "כי לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו כי ימינך וזרועך".

ויש הפרדה בין מזבח של עבודה לעדות, כמו שרואים במזבח בני גד ובני ראובן. וכן בגלגל העמידו אבנים לעדות, ובעיבל מזבח ו'באר היטב', ובשכם מצבה לעדה. הקרבנות והתורה הם מצידנו, והעדות והאות – על מעשה ה'.

◆ אז יבנה יהושע מזבח לה' אלהי ישראל בהר עיבל

הלשון "אז" – חז"ל דורשים ב"אז ישיר" שזה נאמר על דבר נצחי, שמתחיל עכשיו את בחינת הלעתיד לבוא ונשאר לעולם. והכותרת היא מצוות המזבח – 'אז יבנה... מזבח לה' בהר עיבל', ולא 'אז יכרות יהושע

ברית בהר גריזים והר עיבל'. ומשמע שהמטרה של כל הברית הזו היא הברית שהיא עם שמחה ושלמים, שהייתה רק בברית סיני הראשונה בפרשת משפטים, שלא היו בה קללות; וכאן דווקא בצד הקללה עושים שלמים ושמחים. בארץ ישראל הברית היא לא מתוך מצב של מדבר ואש, אלא מתוך נחלי מים וההר הטוב. ולפיכך גם עושים את מזבח השלמים בצד צפון, בעיבל – כי שם השפע המסוכן, וזה השלמים. והברית עכשיו בעיבל היא: לא להפריד את הצפון מן הדרום, את העשירות והשלווה מן החזק והאמץ, את השמן מן היין, את השור מן האריה.

ובסיני היו לוחות מן השמים, עשרת הדברות מכתב אלוקים; וכאן בני ישראל כותבים את כל משנה התורה, תורת משה, על האבנים העומדות קבועות במרכז ארץ ישראל. הכתיבה על האבנים היא "באר היטב" – "למען יטב לך": כל משנה תורה מבאר שהתורה היא טוב, וזו תורת ארץ ישראל – איך לתקן את השפע והטוב. "וכתבת על האבנים... באר היטב" – חיבור מקום התורה [הארון בקודש הקודשים] עם מקום העבודה [לפני ה', בחצר]. ומשמע על דרך הפסוק: "והיה כי תרבו ופריתם בארץ בימים ההמה נאם ה' לא יאמרו עוד ארון ברית ה' ולא יעלה על לב... בעת ההיא יקראו לירושלם כסא ה' ונקוו אליה כל הגוים לשם ה' לירושלם ולא ילכו עוד אחרי שררות לבם הרע" (ירמיה ג, טז–יז) – משמע שכאשר כל הגויים מכירים בשם ה', וכל מקום חיבור השבטים מגלה את כבוד ה', או אז השכינה אינה רק על הארון אלא על כל התחברות שבטי י־ה בירושלים נגד כל הגויים; וזה ביטול יצר הרע.

ובביאה שנייה בימי עזרא גם היה מעמד של קריאת התורה וכניסה בברית, וההבדלים רבים: בעזרא הרחיבו את קריאת התורה ולא אבנים, כי 'עבדים אנחנו'. ובחז"ל שיהושע עשה ברית בחינת פסח, ועזרא בחינת סוכות. ולכאורה מה שנכתב עיבל אחרי הכול – כי רק אחרי מעשה עכן נקבעה ברית עיבל. ובאלשיך, שהמזבח של יהושע רומז לזה של אברהם אבינו (דברים כז, ט). ובבראשית רבה על "ויבן שם מזבח לה'" בין בית אל ובין העי – ברש"י: נתנבא שעתידין בניו להיכשל שם על עוון עכן והתפלל עליהם; ולשון הפסוק "העי אשר עם בית און מקדם לבית אל".

פרק ט

◆ ויעשו גם המה בערמה... ועתה ארורים אתם

"ויעשו גם המה בערמה" – בפשט הכוונה כמו העי (שנלקחה בערמת האורב), אמנם זה מקביל למה שעשו שמעון ולוי בשכם. "ועתה ארורים אתם" – "ארור כנען עבד עבדים", וכנגד "ונברכו בך כל משפחת האדמה". מצד האבנים שנכתבה עליהן התורה 'באר היטב' היו העמים עתידים לבוא ולהתגייר, אולם כאן מגיע מיד לאחר מכן מעשה הגבעונים; והגבעונים שבאו – האם שמעו את המלחמות או את האבנים בהר עיבל? האם התגיירותם קשורה לאבנים שכתבו עליהן את התורה?

◆ סוגיית הגבעונים

בבני שאול קבלת הגבעונים הייתה משום 'קידוש השם' (חז"ל), וגם כאן מה שמקבלים את בקשתם הוא מדין קידוש השם (חז"ל). ובימי דוד, שקיבלו את בקשת נקמתם במשפחת שאול משום קידוש ה', מבואר בחז"ל שעל ידי כך נתגיירו גרי אמת מאה וחמישים אלף. ובספר יהושע נראה שעל ידי סיפור הגבעונים הייתה מלחמת הדרום בעמק איילון, ושם הייתה עצירת החמה; ונראה שבגלל נאמנותם לגבעונים, שהיו גרים גרורים, זכו שם לעצירת השמש שהיא "וזרעו יהיה מלא הגוים" – "אחל גדלך... לעיני כל העמים".

"ואת פי ה' לא שאלו" – אבל גם אחר כך, בהחלטתם לקבל את המרמה בפשרה, לא שאלו. ובפשטות מה שהיו צריכים פה לשאול את פי ה' הוא כדי לוודא אם אכן הם מארץ רחוקה; אבל לא נראה ששאלת פי ה' היא בבחינת 'פוליגרף', אלא נראה שהכניסה לברית עם ישראל היא כניסה לברית עם ה', ולכן צריכים היו גם לשאול אותו. יש פה הסתכלות על הארץ ללא ה' בפועל, אלא רק על ידי מייצגיו בישראל; אולי בזמן שלמה יש דרגה כזו, לא בקומת היסוד עכשיו. הגבעונים רוצים את הטוב של ארץ ישראל אבל לא את הברית, לא את ה' – כמו הערב רב, שמצטרפים לא בשביל הברית עם ה' אלא בשביל רווח גשמי של ארץ זבת חלב ודבש. והאיסור החמור שבכניסה לארץ הוא לעשות ברית עם גויי הארץ, כמבואר בתורה ובשופטים (ב, ב). וכאן תיקון הטעות של הברית עם הגבעונים הוא שיהיו רק לכלל העדה וגם למזבח.

ומה שבאו לעזרת הגבעונים מן הקמים עליהם, וסיכנו עצמם עבורם במלחמה גדולה – הוא כעניין "לא תסגיר עבד אל אדניו אשר ינצל אליך מעם אדניו". ומשמעות הפסוק "אל תרף ידיך מעבדיך" – שזה מדין עבדים שלהם, וזה חלק מן החיוב לעבד. והנהגת ישראל עם עבדים היא המצווה הראשונה במשפטים, כנגד הדיברה הראשונה "אשר הוצאתיך... מבית עבדים" – כך מקיימים את יציאת מצרים.

ובגמרא (יבמות עט, א) שבאו גבעונים גם בימי משה (לא במרמה, ראה במפרשים שם), וגזר עליהם לדור אחד – שנעשו חוטבי עצים אך לא למזבח ה'; אבל יהושע גזר גם למזבח, ודוד לעולם. וזה תיקון החטא שטעו בהם: שקבלתם מפני קידוש השם, וממילא הם עבדי המזבח. ובירושלמי (קידושין פ"ד ה"א): "תני רבי אימי בשם רבי יהושע בן לוי... תליין יהושע בדופן, אמר: אני לא מקרבן ולא מרחקן, אלא במי שהוא עתיד לבנות את בית הבחירה, ואת שדעתו ליקרב יקרב לרחק ירחק. בא דוד וריחקן, שנאמר והגבעונים לא מבני ישראל המה". ועל כל פנים החידוש ביהושע היה הקביעה שזה לדורות ושזה שייך למזבח.

וגבעון היא בנימין, שבכל תקופה שם היא השראת השכינה – בית אל, שילה וירושלים – כמבואר בחז"ל. ואחרי ששאול החריב את נוב, ונפגעו הגבעונים ונקמו בבני שאול, עבר המשכן דווקא לגבעון, ששם היה קידוש ה' לעיני הגויים, "כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים".

פרק י

◆ שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון

"שמש ירח עמד זבלה לאור חציך יהלכו" (חבקוק ג, יא); "וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך ה' צבאות בהר ציון ובירושלם ונגד זקניו כבוד" (ישעיה כד, כג). ועצירת השמש היא "וזרעו יהיה מלא הגוים" – כמבואר לעיל בסוגיית הגבעונים; והיא לא גבורת ישראל אלא "לשמע ה' בקול איש כי ה' נלחם לישראל".

במלחמת הדרום יש מקבילות ליציאת מצרים: "כי ה' אלהי ישראל נלחם לישראל" – "כי ה' נלחם להם במצרים"; "לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשנו" (כנגד "ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשנו"); "כי מאת ה' היתה לחזק את לבם" – כחיזוק לב פרעה; "אבנים גדלות מן השמים" – כברד; "שימו את רגליכם על צוארי המלכים" – "ואתה על במותימו תדרך"; "ונתן מלכיהם בידך והאבדת את שמם" – וכן לאבד את שם אלוהי כנען. וחלוקת מלכי הדרום ומלכי הצפון – בדניאל "מלך הנגב ומלך הצפון", ובנביאים "מצפון תפתח הרעה" ו"את הצפוני ארחיק מעליכם". מלחמת הדרום היא בגיבורי ההר, כפי שיש בחברון וכנגדם; ומלחמת הצפון – סוס ורכב, כפי שיש אחר כך בסיסרא: לא מלכים אלא סוסים. הדרום – האמורי "אשר כגבה ארזים גבהו"; הצפון – הכנעני.

"ויהי לעת בוא השמש צוה יהושע וירידום מעל העצים" – כאשר צוה, ככתוב "לא תלין נבלתו על העץ".

פרקים יא–יב

◆ כאשר צוה ה' את משה עבדו כן צוה משה את יהושע וכן עשה יהושע לא הסיר דבר מכל אשר צוה ה' את משה

בכל הכיבוש מודגש 'כאשר צוה' ו'ככתוב בתורת משה': החרמת המלכים, "לא תחיה כל נשמה", עיקור הסוסים, הורדת התלויים לעת בוא השמש, מזבח אבנים שלמות, ערי מקלט וערי הלויים, בנות צלפחד, "חלקו שלל איביכם עם אחיכם" (כנגד "וחצית את המלקוח בין תפשי המלחמה... ובין כל העדה", ו"ענר אשכל וממרא הם יקחו חלקם"). וכן במסירת המלכים "ושם אלהיהם לא תזכירו". [ובנחלה, שהיא אולי התפקיד העיקרי, היו אלעזר הכהן והאורים והתומים, ובזה נתקיימו דברי משה "ולפני אלעזר הכהן יעמד" – בשונה מן הכיבוש; ונראה שבעניני הנחלה אין חידושים מצד יהושע כי כולה על פי ה' מלפני אלעזר הכהן]. ובשום מקום אין כתוב חטא ביהושע.

והיסוד של 'לא תוסיפו ולא תגרעו' – השמונה פסוקים: לא קם נביא עוד כמשה, ואין מציאות של שינוי בתורת משה והיא נצחית; ומאידך "ויהושע בן נון מלא רוח חכמה" – שיש המשך לנבואת משה ולשליחותו על ידי יהושע, ואינו פוסק (וכשני הפירושים בחז"ל על "קול גדול ולא יסף"). וזה תפקיד יהושע: מחד שהכול ממשיך עם דבר ה', ומאידך החיוב הגמור ל'אשר צוה משה', 'ככתוב בתורת משה', שהכול כפוף לתורת משה. ובתחילה תפקיד יהושע היה תורה שבעל פה ("ואצונו", "ושים באזני יהושע"), ולבסוף יש לו גם בחינה של כתב – "ויכתב יהושע את הדברים האלה בספר תורת אלהים". וההוכחה שלא התבטל מינוי משה – שכתוב "מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו".

◆ שירת המלכים ומלחמות יהושע

יש ביהושע שירה – שירת המלכים, וגם "אז ידבר יהושע לה'" נחשב שירה בין עשר השירות (מכילתא בשלח). ושירה היא דבר קיים ונצחי, ולכן מוכח שכיבושו של יהושע לא נעקר ונתבטל בימי השופטים, אלא בגלל שהתרפו – הגויים עצמם נהפכו לתפקיד חדש (ריש שופטים, ויהושע כג, יג). ואחר כך אין מלכים בספר שופטים אצל ארץ כנען. וכל המלכים שהתקבצו יחד על יהושע – זה כמלחמת גוג ומגוג, שיסודה בקריעת ים סוף: שאחרי שישראל יוצאים מתחת יד שיעבוד הגויים, הגויים מתקבצים אליהם להילחם בהם, ואז ה' מענישם לעיני כל העמים, ואז נאמר "ה' ימלך לעלם ועד", "מקדש ה' כוננו ידיך". וזה המזמור "למה רגשו גוים... על ה' ועל משיחו". והריגת כל הגויים במלחמת גוג ומגוג היא עקירת יצר הרע, כמבואר בנבואת יואל. ובקש הקב"ה לעשות סנחריב גוג ומגוג אלא שלא אמר חזקיהו שירה; וגם על יהושע אמרו חז"ל שהיה צריך לעקור את היצר הרע – היינו שהיה צריך להזדרז ולהשלים את הורשת כל שבעת העממים, או שלא אמרו שירה כראוי, והוא עניין אחד: שלא הגיעו לשלמות העניין. ומשיח בן יוסף נהרג ויש לו הספד גדול, ואילו יהושע אין לו בן ונתרשלו ישראל בהספדו.

ומלחמות יהושע בעמי כנען הן מלחמת היצר ועקירתו, ויש ארבע מלחמות: יריחו – חרם: קודם כל ה' קובע, ואין קיום למה שנגד – הוא ריק ומוחרם. העי – אחרי ההצלחה הראשונה יש גבהות ונפילה, ואז צריך לבוא בנמיכות קומה האומרת 'אני כלום ולא יכול'. מרמת הגבעונים – אחרי שמצליח משני הצדדים מגיע השלב של החיבור למציאות, לעשות שיתוף פעולה עם מה שבחוץ; אבל אז גם היצר מבפנים בא ועושה אתו הסכמים, והתיקון לכך – לעשותו הקדש, שירות למזבח: לא חרם, אלא שהשיתוף של היצר ילך רק לקדושה ולא למקום הפרטי. הדרום – מתעורר קטרוג מכל הגבהות והחשיבות. הצפון – ריבוי כל הפרטים בעולם מקטרגים ואומרים: וכי יבוא אחד נגד כולם ולא יותיר לאף אחד שום מקום בעולם? ואז יש את הציווי על הארץ הנשארת: מה שלא הספקת לסיים תכליל בתכנית הכללית, אתה חלק מן המכלול.

'חזק ואמץ' – כל הזמן להתקדם ולא לעמוד במקום, ולכן יהושע מוכיחם "עד אנה אתם מתרפים". "מעט מעט אגרשנו מפניך" – ההורשה היא תהליך, זה עיקרון; זה כמו ללמוד ללכת. ארץ ישראל היא תהליך ולא מצב (ובספר שופטים כתוב "ללמדם מלחמה").

ומדוע ניסי הכניסה לארץ אינם מוזכרים בשירי ישראל שביד דוד המלך בתהילות? יש על יציאת מצרים וקריעת הים, ועל מעמד הר סיני, ואפילו על הבאר – אבל לא על קריעת הירדן ונפילת חומת יריחו ועצירת השמש ואבני הברד, בשום שירה. יש "קול ה' יחיל מדבר קדש" ו"קול ה' על המים" – ומה עם קולו על החומות? הלא דבר הוא. על הנחלת הארץ יש ("כי לא בחרבם ירשו ארץ... כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם"), אבל לא על הניסים: ירדן, יריחו, ברד, שמש וירח.

פרק יג

◆ ויהושע זקן בא בימים ויאמר ה' אליו אתה זקנתה באת בימים והארץ נשארה הרבה מאד לרשתה

באברבנאל (יהושע יג): ולא היה ככלב, שהיה זקן במספר שנותיו ולא היה בא בימים כפי הכנתו, אבל אמר "ככחי אז וככחי עתה למלחמה ולצאת ולבוא". והפתיחה לתקופת הזקנים, ומיהושע אל הזקנים, היא: 'נער' – עד 'ויהושע זקן בא בימים'. ולמה השתהה ימים רבים? לכאורה כי רצה לדחות את רוע הגזירה של "וקם העם הזה וזנה"; ואולי האריכות תועיל, שיתקדמו לשלב הבא כבר מעצמם. ובחז"ל (עירובין סג, א) שמפני שאמר לו "כלום הנחתי אותך" מיד נשתכחו ממנו (תמורה טז, א), ושהיה אמור לחיות עוד עשר שנים ולא שהזקנים יאריכו ימים אחריו; "עתה באתי" – על ביטול תורה; ו"חד אומר מפני ששיהם" (מכות יא, א) – פעם שנייה שמוזכרת בחינת שיהוי ביהושע.

"אנכי אורישם מפני בני ישראל רק הפלה לישראל בנחלה כאשר צויתיך" – הגבולות הרחבים של ארץ ישראל הם חלק מן הקומה השנייה, וזה בכלל "מעט מעט אגרשנו מפניך". ובאופן נוסף – שלא הקיפו את כל שטח הארץ בגלל חטא עכן, כי לא הגיעו לבית אל [העי היא הדרך לבית אל], והכול עניין אחד.

פרק יד

◆ ויגשו בני יהודה אל יהושע בגלגל ויאמר אליו כלב בן יפנה

"ויגשו בני יהודה אל יהושע" – הם "ויגש אליו יהודה". ויהושע, כנגד "ויתנכר אליהם וידבר אתם קשות" של יוסף, עונה מענה רך. כלב אומר ליהושע "על אדותי ועל אדותיך" – לא 'על אודותינו', והקדים עצמו ליהושע, שהרי עליו נאמר תחילה בפרשת המרגלים "ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו", והוא פתח תחילה נגד המרגלים. כלב הוא שאמר "עלה נעלה כי יכול נוכל לה", והוא שאומר כאן "ככחי אז וככחי עתה" ("לצאת ולבוא" – כנגד "אשר יוציאם ואשר יביאם"); ואילו יהושע לא ענה כנגד המרגלים, אלא 'קה יושיעך' – לה' הישועה. ויהושע אומר לעם יחד עם כלב: "אם חפץ בנו ה' והביא אתנו... אל תיראם". לכלב יש גבורה, ויהושע – כמו במלחמת עמלק, 'שמכוונים את לבם לאביהם שבשמים'. יהושע מהלך כנגד רוחו של כל אחד ואחד, ובכלב נאמר "רוח אחרת עמו".

כל הכניסה לארץ היא בעצם היפוך חטא המרגלים ("כל השבטים אמרו בחטא המרגלים: כנים אנחנו לא היו עבדיך מרגלים, אבל יוסף אומר להם: לא, כי ערות הארץ באתם לראות"), וזו השאלה אם זה יהיה על

ידי יהודה או על ידי יוסף – כלב הוא 'ככוחי אז כן כוחי עתה', ויהושע הוא לא בכוח עצמו. ואחרי מיתת יהושע נאמר "יהודה יעלה". יהושע גם לא היה בחטא העגל, כי היה צמוד להר ולא היה בצד של העם כל עיקר; ושבט יהודה היה בחטא העגל אבל לא בחטא המרגלים. אם כן בגבורת כיבוש הארץ ללא פחד יהודה חזק יותר, ולכן בשלב של העלייה להר ה' יהודה גבר באחיו; אמנם יהושע מרוחק גם מחטא העגל, חטא הזהב, כמו שהיה יהושע מול עכן משבט יהודה (והעגל שרצו שילך לפניהם תחת משה הוא תבנית שור, שזה יוסף ויהושע). ולכן עצם הארץ היא יוסף, והגבורה והעלייה – יהודה. ו'קה יושיעך' – בביאה ראשונה על ידי יהושע, ובביאה שנייה (שאין בה את יוסף כלל אלא רק יהודה ובנימין) יש את יהושע הכהן הגדול.

במדבר יהודה היה בחרם, ונתפלל עליו משה "שמע ה' קול יהודה", ובתחילת שופטים נאמר "יהודה יעלה"; אבל תחילת עליית יהודה היא בדברי כלב ליהושע על כיבוש חברון ובכיבושה, ובכיבוש קרית ספר על ידי עתניאל. "ויעלו בנגב ויבא עד חברון" – שזה היפוך "וירד יהודה מאת אחיו". בחברון הקושי הוא שיש שם ענקים, "האמורי אשר כגבה ארזים גבהו וחסון הוא כאלונים", וכלב כובש בכוחו.

הגיליון נערך לדפוס מתוך ציוני המחבר · לתגובות והערות: 7162173@gmail.com

הערות על ספר יהושע

הרב מתתיהו רובין

פרק א

וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה (א)

הודגש שמשה הוא "עבד ה'", והתואר חוזר חמש פעמים בפרק. כי משה בא מכח עצמו ופניו כפני חמה, ואילו יהושע פניו כפני לבנה (בבא בתרא עה ע"א); וממילא אף את משה עצמו רואה הוא במבט של לבנה – כעבד ה'.

עניינו של יהושע הוא שמירת הציווי – בשונה ממשה, ובפרט בשונה מספר דברים, שבו משה אומר כביכול מעצמו. וזה מודגש לאורך הפרק – בדברי הקב"ה אל יהושע: "כַּאֲשֶׁר הָיִיתִי עִם מֹשֶׁה אֶהְיֶה עִמָּךְ" (ה), ואף בדברי ראובן וגד וחצי שבט המנשה אליו: "כְּכֹל אֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ אֶל מֹשֶׁה כֵּן נִשְׁמַע אֵלֶיךָ" (יז) (וכעי"ז ברמד"ו).

בסיום הספר נאמר "וַיָּמָת יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן עֶבֶד יְהוָה" (כד, כט), והוא מקביל לתחילתו: בתחילה רק משה הוא עבד ה', ויהושע אינו אלא משרת משה; ובסופו יהושע עצמו עבד ה'.

כַּאֲשֶׁר הָיִיתִי עִם מֹשֶׁה אֶהְיֶה עִמָּךְ (ה)

שנאמר "אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה" (שמות ג, יד) – אהיה עם משה, אשר אהיה עם יהושע.

כפי שנאמר כאן "אֶהְיֶה עִמָּךְ", כך אמר ה' למשה בסנה: "כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ" (שמות ג, יב), סמוך ל"אהיה אשר אהיה"; וכך נאמר ליהושע במינויו: "וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִמָּךְ" (דברים לא, כג).

חֲזַק וֶאֱמָץ (ו)

"חזק ואמץ" נאמר שלוש פעמים בדברי ה' אל יהושע: פעמיים לעניין האומץ להילחם, ופעם אחת לעניין האומץ לשמור את דברי התורה. ולגבי המלחמה – פעם אחת נאמר בסתם (ו), ופעם שנייה "הֲלוֹא צִוִּיתִיךָ חֲזַק וֶאֱמָץ" (ט); והן מקבילות לשתי הפעמים שנאמר לו כך בספר דברים – פעם אחת ממשה (דברים לא, ז), ופעם מה' בעצמו (שם, כג).

סדר הדברים: יהושע הצטווה "חֲזַק וֶאֱמָץ", וזהו עיקר הציווי. מוסיף הקב"ה ואומר: "רַק חֲזַק וֶאֱמַץ מְאֹד לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת כְּכָל הַתּוֹרָה" (ז), "כִּי אָז תַּצְלִיחַ אֶת דְּרָכֶךָ וְאָז תַּשְׂכִּיל" (ח), וכמו שכבר ציוויתיך והוריתיך: "חֲזַק וֶאֱמָץ אַל תַּעַרֹץ וְאַל תֵּחָת" (ט). והיינו: חזק ואמץ בתורה, כדי שתוכל להתחזק ולהתאמץ בדרכיך.

אסמכתא ומקור בתורה לציווי "חֲזַק וֶאֱמַץ מְאֹד לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת כְּכָל הַתּוֹרָה... וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלָיְלָה" (ז–ח) – מכך שקרא ה' למשה וליהושע יחד, וציווה את משה בנוכחותו של יהושע: "וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה הֵן קָרְבוּ יָמֶיךָ לָמוּת קְרָא אֶת יְהוֹשֻׁעַ וְהִתְיַצְּבוּ בְּאֹהֶל מוֹעֵד וַאֲצַוֶּנּוּ וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ וַיִּתְיַצְּבוּ בְּאֹהֶל מוֹעֵד" (דברים לא, יד), "וְעַתָּה כִּתְבוּ לָכֶם אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת וְלַמְּדָהּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׂימָהּ בְּפִיהֶם" (שם, יט) – "בְּפִיהֶם", כעין "לֹא יָמוּשׁ... מִפִּיךָ".

ולהלן ענו בני ראובן וגד וחצי שבט המנשה ליהושע: "רַק יִהְיֶה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ כַּאֲשֶׁר הָיָה עִם מֹשֶׁה... רַק חֲזַק וֶאֱמָץ" (יז–יח). מקור הדברים בדברי משה אל יהושע לעיני כל ישראל: "חֲזַק וֶאֱמָץ... וַיהוָה הוּא הַהֹלֵךְ לְפָנֶיךָ הוּא יִהְיֶה עִמָּךְ" (דברים לא, ז–ח).

לְמַעַן תַּשְׂכִּיל (ז)

לשון זו כתובה גם בצוואת דוד לשלמה: "לְמַעַן תַּשְׂכִּיל אֵת כָּל אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה" (מלכים א ב, ג). ונאמר שם גם "וְחָזַקְתָּ" (שם, ב), ובדברי הימים אף נאמר בפירוש: "אָז תַּצְלִיחַ אִם תִּשְׁמוֹר לַעֲשׂוֹת... חֲזַק וֶאֱמָץ אַל תִּירָא וְאַל תֵּחָת" (דברי הימים א כב, יג) – כמעט כלשון הכתוב כאן.

כי שניהם, יהושע ושלמה, היו הדור הממשיך והעושה בפועל: משה לא נכנס לארץ ודוד לא בנה את הבית, ויהושע

ושלמה השלימו את מעשיהם.

לֹא יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ (ח)

ליהושע היה ספר תורה, משום שהיה כמלך, והמלך כותב ספר תורה לעצמו (דברים יז, יח).

בפרשת המלך נאמר "וְקָרָא בוֹ כָּל יְמֵי חַיָּיו" (דברים יז, יט) – 'קריאה' ולא הגייה, ימי חייו ולא הלילות. וכאן התחדש "וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלָיְלָה" (ובאמת ניתן לדרוש גם שם "כל ימי חייו" – להביא הלילות, כדרשת חז"ל על "כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ" (דברים טז, ג; ברכות יב ע"ב)).

והחילוק הוא ששם מדובר לאחר "וִירִשְׁתָּהּ וְיָשַׁבְתָּה בָּהּ" (דברים יז, יד), וכשהתורה עמו וקורא בה כל ימי חייו – "יַאֲרִיךְ יָמִים עַל מַמְלַכְתּוֹ הוּא וּבָנָיו בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל" (שם, כ); אבל כאן צריך יותר מזה, כדי להשכיל ולהצליח לרשת את הארץ.

לשון "לֹא יָמוּשׁ" נמצא עוד ב"וּמְשָׁרְתוֹ יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן נַעַר לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֹהֶל" (שמות לג, יא): בחיי משה הנער לא מש מתוך האהל, ולאחר מותו לא ימיש מספר תורת משה.

ועוד נמצא ב"לֹא יָמִישׁ עַמּוּד הֶעָנָן יוֹמָם וְעַמּוּד הָאֵשׁ לָיְלָה" (שמות יג, כב), כי הם המגינים על ישראל, ואף תורתו מגינה.

זו הרחבה של קריאת שמע, שמצוותה בשכיבה ובקימה – תחילת הלילה ותחילת היום – ועל יהושע להמשיך זאת בפועל לאורך כל היום והלילה. וזה מקור לעיקר הדבר שקריאת שמע קשורה ליום ולילה, ולא רק לשכיבה וקימה (וע' מנחות צט ע"ב).

הֲכִינוּ לָכֶם צֵידָה כִּי בְּעוֹד שְׁלֹשֶׁת יָמִים אַתֶּם עֹבְרִים אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה (יא)

בציווי להכנת הצידה לדרך נראה שמונחת גם הכנה נפשית לכניסה לארץ הקודש, והכנת הצידה הממשית היא הביטוי שלה. (ורמד"ו רמז שזהו לשון "עִבְרוּ בְּקֶרֶב הַמַּחֲנֶה" (יא) – "בקרב" מלשון פנימיות, בפנימיות המחנה.)

שלושת הימים כנגד שלושת ימי הגבלה, ו"נעשה ונשמע" (טז–יז) כנגד מתן תורה – ע' במאמר "תורתו של יהושע", סעיף "סיני ויריחו".

וְלָרְאוּבֵנִי וְלַגָּדִי וְלַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה (יב)

משה טען כלפי בני גד ובני ראובן: "וְלָמָּה תְנִיאוּן אֶת לֵב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל... כֹּה עֲשׂוּ אֲבֹתֵיכֶם" (במדבר לב, ז–ח), כאבותיהם ששלחו את המרגלים לתור את הארץ; ואילו כאן ראובן וגד וחצי שבט המנשה הולכים לפני ישראל, ומתקנים בזה את טענת משה. ומיד אחר כך יהושע שולח מרגלים (ב, א).

יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם מֵנִיחַ לָכֶם וְנָתַן לָכֶם אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת (יג)

כמו שכתוב "וְהֵנִיחַ לָכֶם מִכָּל אֹיְבֵיכֶם מִסָּבִיב" (דברים יב, י). ובתחילה משה נתן להם את הארץ – "בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַן לָכֶם מֹשֶׁה" (יד), אבל בפועל אין היא נתונה להם עד שתבוא המנוחה מאת ה'. וכך חוזר הדבר בהמשך: "עַד אֲשֶׁר יָנִיחַ יְהוָה לַאֲחֵיכֶם כָּכֶם וְיָרְשׁוּ גַם הֵמָּה אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָהֶם וְשַׁבְתֶּם לְאֶרֶץ יְרֻשַּׁתְכֶם... אֲשֶׁר נָתַן לָכֶם מֹשֶׁה" (טו).

פרק ב

וַיִּשְׁלַח... שְׁנַיִם אֲנָשִׁים (א)

יש משמעות שמדובר באנשים משבטי ראובן, גד וחצי שבט המנשה, שעליהם נאמר מיד לפני כן: "כֹּל אֲשֶׁר צִוִּיתָנוּ

נַעֲשָׂה וְאֶל כָּל אֲשֶׁר תִּשְׁלָחֵנוּ נֵלֵךְ" (א, טז). אבל חז"ל אמרו שהיו אלה כלב ופנחס (במדבר רבה טז, א; תנחומא שלח א).

מִן הַשִּׁטִּים... בֵּית אִשָּׁה זוֹנָה (א)

בית אשה זונה שמטבעה מכניסה אורחים – וכדברי התרגום ורש"י, שהייתה פונדקית. ולכן באו לשם המרגלים, שבבית כזה נשמע כל הנעשה בעיר, והיא יודעת הכל.

ורמד"ו ביאר ש'רחב' הוא גם לשון רוחב, כמש"כ "וַתִּפַּשְׁקִי אֶת רַגְלַיִךְ לְכָל עוֹבֵר וַתַּרְבִּי אֶת תַּזְנוּתָיְךְ" (יחזקאל טז, כה); וציין לפסוק "לָכֵן הִרְחִיבָה שְׁאוֹל נַפְשָׁהּ" (ישעיהו ה, יד), וביאר בזה את מאמר חז"ל על שמה (מגילה טו ע"א).

ריגול הארץ יש בו מעניין הזנות. כך רואים שאחר פרשת המרגלים נאמר: "וְלֹא תָתֻרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם" (במדבר טו, לט), וכבר פירש רש"י שם ש"תתורו" הוא לשון ריגול. ומצאנו לשון 'ערות הארץ' על ריגול: "מְרַגְּלִים אַתֶּם לִרְאוֹת אֶת עֶרְוַת הָאָרֶץ בָּאתֶם" (בראשית מב, ט). כי זו כניסה שאינה כניסה של ממש – לא כדי לכבוש בעוצמה ולא מתוך מחויבות אמיתית לארץ ולאלהי הארץ, בבחינת קידושין ונישואין – אלא כדי לבדוק, כדי לטעום, בבחינת זנות.

ולכן צוין שיצאו מן השטים, שעליו נאמר: "וַיַּשְׁכֵּם יְשֻׁרְאֵל בַּשִּׁטִּים וַיָּחֶל הָעָם לִזְנוֹת אֶל בְּנוֹת מוֹאָב" (במדבר כה, א). ובסוף הספר, בסיפור מזבח בני ראובן וגד וחצי שבט המנשה, נאמר: "הַמְעַט לָנוּ אֶת עֲוֹן פְּעוֹר אֲשֶׁר לֹא הִטַּהַרְנוּ מִמֶּנּוּ עַד הַיּוֹם הַזֶּה" (כב, יז) – הוא עון פעור שהיה בשיטים. וזהו סיום מעין ההתחלה, ושמא יש בזה צד של פקפוק בשליחת המרגלים שבתחילת הספר.

ולגבי השאלה מה נשתנו מרגלי יהושע ממרגלי משה, יש לבאר שאחר שניתנה פרשת ציצית, שוב אין חשש לזנות. וד' כנפות הציצית כד' כנפות הארץ, ותקוות חוט השני בבחינת חוט הציצית, היורד מן החלון שהוא כנף הבגד.

בשונה ממצרים, שבה הוצרכו לשבור את הארץ באותות ובמופתים, הכניסה לארץ כנען – אף שנודעה בזנות (ויקרא יח, ג) – לא הייתה בדרך שבירה, אלא הארץ עצמה כביכול מבקשת את יושביה. ואף הזונה, כשבאים ישראל אליה, כמהה אליהם ומבינה שזהו רצונה האמיתי, עד שכדברי חז"ל נישאה ליהושע (מגילה יד ע"ב).

כך מוצאים גם בחילוק שבין פרעה מלך מצרים לאבימלך מלך גרר. פרעה אמר לאברהם לצאת מיד מארצו – "קַח וָלֵךְ" (בראשית יב, יט), כי קדושתו של אברהם אינה מתאימה לטומאת מצרים. ואילו אבימלך, מארץ ישראל, אמר לו אדרבה: "הִנֵּה אַרְצִי לְפָנֶיךָ בַּטּוֹב בְּעֵינֶיךָ שֵׁב" (בראשית כ, טו).

וַתִּקַּח הָאִשָּׁה אֶת שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים וַתִּצְפְּנוֹ (ד)

מרגלים בורחים לבית נשים המטמינות אותם; כך היה גם אצל יהונתן ואחימעץ (שמואל ב יז, יח–יט).

'ותצפנו' – לשון יחיד: שכשדוחסים ומחביאים שנים ביחד, זה עלול בקלות לגרום לחיכוכים ורעש ולהביא לגילויים, וכאן היו יחד כאיש אחד (וע' רש"י).

כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל (יא)

בשונה מדברי משה, "כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד" (דברים ד, לט), היא לא אמרה שהוא 'האלהים', ואכן גם לא אמרה 'אין עוד'.

וּנְתַתֶּם לִי אוֹת אֱמֶת (יב)

כאן מתבאר הביטוי התנ"כי החוזר על עצמו, 'חסד ואמת': חסד – עצם הדבר, ההטבה; ואמת – 'אות אמת', המחויבות לעמוד בה, שאכן יתקיים הדבר. שהרי כך אמרו לה: "וְעָשִׂינוּ עִמָּךְ חֶסֶד וֶאֱמֶת" (יד), בתור מענה לבקשתה: "וְעַתָּה הִשָּׁבְעוּ נָא לִי בַּיהוָה... וּנְתַתֶּם לִי אוֹת אֱמֶת" (יב).

נַפְשֵׁנוּ תַּחְתֵּיכֶם לָמוּת (יד)

הנה כתוב "לֹא תְחַיֶּה כָּל נְשָׁמָה" (דברים כ, טז), והיאך החיו אותה? ייתכן שהדבר מבואר מלשון הפסוק עצמו: "וַיֹּאמְרוּ לָהּ הָאֲנָשִׁים נַפְשֵׁנוּ תַּחְתֵּיכֶם לָמוּת". העמידו הם את נפשם מול נפשה, ולכך אין זה בגדר החייאת נשמה משבע אומות, אלא החייאת ישראל. והיינו, היות ובאה להציל את ישראל, והיה הדבר מוכרח להצלתם, שוב אין כאן הצלה לשם הצלת האומות. וכך מפורש: "רַק רָחָב הַזּוֹנָה תִּחְיֶה... כִּי הֶחְבִּאַתָה אֶת הַמַּלְאָכִים" (ו, יז).

כִּי בֵיתָהּ בְּקִיר הַחוֹמָה וּבַחוֹמָה הִיא יוֹשָׁבֶת (טו)

האשה הזונה גרה בחומה, בפתח העיר, והיא יודעת הכל; היא 'ערות הארץ'. ובחומה היא יושבת היות וזונה היא, ודווקא מכח זה באה תשועה לישראל.

נְקִיִּם אֲנַחְנוּ מִשְּׁבֻעָתֵךְ הַזֹּאת (יז)

התחושה היא שהם לא היו רגועים מהשבועה הזו, ולכן ישר פתחו "נְקִיִּם אֲנַחְנוּ מִשְּׁבֻעָתֵךְ הַזֹּאת", וחוזרים על זה כמה פעמים (יז, יט, כ).

אֶת תִּקְוַת חוּט הַשָּׁנִי הַזֶּה תִּקְשְׁרִי בַּחַלּוֹן (יח)

כמו במכת בכורות, שישראל נבדלו ממצרים בנתינת הדם על המשקוף, ולא יצאו מהבית – "וְאַתֶּם לֹא תֵצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח בֵּיתוֹ עַד בֹּקֶר" (שמות יב, כב).

והעניין הוא שהדם שבפתח הבית מעמיד את זה שהדם נמצא בפתח הבית ולא בבית עצמו, וכל היוצא מפתח הבית דמו בראשו, כי עד פתח הבית מגיע הדם אשר תחתיו. במכת בכורות הדם היה דם קרבן הפסח, וכאן היה הדם של המרגלים, כמה שאמרו "נַפְשֵׁנוּ תַּחְתֵּיכֶם לָמוּת". ולכך אמרו "וְהָיָה כֹּל אֲשֶׁר יֵצֵא מִדַּלְתֵי בֵיתֵךְ הַחוּצָה דָּמוֹ בְרֹאשׁוֹ וַאֲנַחְנוּ נְקִיִּם", ואילו "כֹּל אֲשֶׁר יִהְיֶה אִתָּךְ בַּבַּיִת דָּמוֹ בְרֹאשֵׁנוּ אִם יָד תִּהְיֶה בּוֹ" (יט).

גם רחב הייתה צריכה להתבדל מעמה – "וְאֶת רָחָב הַזּוֹנָה... הֶחֱיָה יְהוֹשֻׁעַ וַתֵּשֶׁב בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל עַד הַיּוֹם הַזֶּה" (ו, כה) – כדי לזכות להינצל. ולכן היה חשוב כל כך שלא ידעו מזה עוד ולא יצטרפו אליה. שכשם שאסור לצאת מדלת הבית חוצה, כך אסור להכניס פנימה (כבשבת, שהכנסה נלמדת מהוצאה), שלא יהיה עירוב.

במצרים שמו את הדם על המשקוף, וכאן בחלון; כי במצרים יצאו כעם שמתבדל מעם, ויוצאים מהפתח, אבל כאן היציאה הייתה דרך החלון, כפרט שמתבדל מתוך עמו. ומכאן אסמכתא לדין נר חנוכה, שמצוותו על הפתח, ואם דר בעלייה – בחלון (שבת כא ע"ב).

ובמשנה (יומא ו, ח) מובא בשם רבי ישמעאל, שחוט של זהורית היה קשור בפתח ההיכל, וכשהשעיר היה נזרק לעזאזל החוט היה מלבין. והיינו כנ"ל, שהעבירות והמוות יוצאים אל מחוץ להיכל על ראשו של השעיר, וכשנזרק השעיר ומתפרקים איבריו, הרי שהעבירות נמחקות!

כִּי נָתַן יְהוָה בְּיָדֵנוּ אֶת כָּל הָאָרֶץ (כד)

פותח ב'כי', ולא ברור על מה זה הולך. ומה הכוונה 'כי נתן ה' בידינו את כל הארץ', מניין זאת? והרי זה בנוי על כך שנמוגו כל יושבי הארץ מפנינו. ואולי יש כאן ציטוט של דברי רחב, שאמרה "יָדַעְתִּי כִּי נָתַן יְהוָה לָכֶם אֶת הָאָרֶץ... וְכִי נָמֹגוּ כָּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפְּנֵיכֶם" (ט), והציטוט שונה מדיבור בגוף שני לגוף ראשון.

פרשיות קריאת שמע בתחילת ספר יהושע

'שמע' – "כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת" (ב, יא).

'ואהבת' – "לֹא יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלָיְלָה" (א, ח). זה מקביל לכתוב אצל המלך, ששם התפרש יראה (דברים יז, יט), וכאן זה נראה יותר אהבה.

'והיה אם שמוע' – "כִּי אָז תַּצְלִיחַ אֶת דְּרָכֶךָ וְאָז תַּשְׂכִּיל" (א, ח). ו"כְּכֹל אֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ אֶל מֹשֶׁה כֵּן נִשְׁמַע אֵלֶיךָ" (א, יז) – אם שמוע בישן תשמע בחדש (ברכות מ ע"א).

'ציצית' – רחב הזונה (וע' לעיל על "מִן הַשִּׁטִּים... בֵּית אִשָּׁה זוֹנָה" (א)).

פרק ג

וַיַּשְׁכֵּם יְהוֹשֻׁעַ בַּבֹּקֶר... וַיָּבֹאוּ עַד הַיַּרְדֵּן הוּא וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיָּלִנוּ שָׁם (א)

יהושע מוזכר כאן לבדו: "וַיַּשְׁכֵּם יְהוֹשֻׁעַ", "וַיָּבֹאוּ... הוּא וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל". יהושע הוא שזירז את העם, הוא שהשכים, והוא שהביאם אל הירדן, ורק אחריו באו בני ישראל, והם אלו שביקשו ללון ולא לעבור מיד.

ובאופן כללי, יהושע משכים יותר מכל אחד אחר – ארבע פעמים! (ג, א; ו, יב; ז, טז; ח, י)[1], וזה מכח החיזוק והאימוץ שיהושע התחזק.

לאידך גיסא הלינה מוזכרת הרבה בתחילת ספר יהושע – ארבע פעמים בשמונה פרקים: כאן; "וְהִנַּחְתֶּם אוֹתָם בַּמָּלוֹן אֲשֶׁר תָּלִינוּ בוֹ הַלָּיְלָה" (ד, ג); "וַיָּבֹאוּ הַמַּחֲנֶה וַיָּלִינוּ בַּמַּחֲנֶה" (ו, יא); "וַיָּלֶן יְהוֹשֻׁעַ בַּלַּיְלָה הַהוּא בְּתוֹךְ הָעָם" (ח, ט).

אַךְ רָחוֹק יִהְיֶה בֵּינֵיכֶם וּבֵינָיו כְּאַלְפַּיִם אַמָּה בַּמִּדָּה (ד)

כמש"כ לגבי המגרשים: "וּמַדֹּתָם מִחוּץ לָעִיר... אַלְפַּיִם בָּאַמָּה" (במדבר לה, ה). הרי שעד אלפים אמה זהו מקום העיר, וגם מקום הארון, והם לא אמורים להיות במקום הארון אלא אחריו.

בְּזֹאת תֵּדְעוּן כִּי אֵל חַי בְּקִרְבְּכֶם (י)

מקור הביטוי אצל משה: "כִּי מִי כָל בָּשָׂר אֲשֶׁר שָׁמַע קוֹל אֱלֹהִים חַיִּים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ כָּמֹנוּ וַיֶּחִי" (דברים ה, כג). הם אמרו שאלהים חיים גורם למוות, ויהושע אומר: אל חי בקרבכם, ומגן לכם.

הִנֵּה אֲרוֹן הַבְּרִית אֲדוֹן כָּל הָאָרֶץ עֹבֵר לִפְנֵיכֶם (יא)

הביטוי "אדון כל הארץ" התחדש על ידי יהושע שהנחיל את הארץ.

בפשט חסרה כאן מילה, והכוונה (כפרש"י): ארון ברית ה' אדון כל הארץ, כפי שכתוב להלן: "נִשְׂאֵי אֲרוֹן יְהוָה אֲדוֹן כָּל הָאָרֶץ" (יג). ויש לבאר שלא בחינם נכתב כך, כי כביכול הארון בעצמו הוא אדון כל הארץ – הוא עובר, והירדן נבקע!

וְעַתָּה קְחוּ לָכֶם שְׁנֵי עָשָׂר אִישׁ מִשִּׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ אֶחָד אִישׁ אֶחָד לַשָּׁבֶט (יב)

כלשון הכתוב בספר דברים על המרגלים: "וְאֶקַּח מִכֶּם שְׁנֵים עָשָׂר אֲנָשִׁים אִישׁ אֶחָד לַשָּׁבֶט" (דברים א, כג). וזהו החילוק המהותי בין המרגלים של משה לאלו של יהושע: יהושע שלח שני מרגלים, ומטרתם ריגול בלבד – לדעת את הדרך שילכו בה; ואילו משה שלח משלחת שמייצגת את כלל העם, כביכול יש בחירה אם ללכת או לא. אצל יהושע ייצוג העם אינו בריגול, אלא בכניסה בפועל ובברית עם ה'.

ציווי זה סתום: לא התבאר מה העניין בלקיחה, לשם מה, ומה יעשו איתם. כנראה שלקחם כדי שישאו את האבנים, וכפי שאכן עשה לבסוף; ועדיין מוזר שהעניין לא התפרש על ידו. והוסיף מדעתו עניין של י"ב דווקא, וכיוון בזה לציוויו

[1] [הבא אחריו הוא אברהם עם 3 השכמות (בראשית יט, כז; כא, יד; כב, ג), משה 2 (שמות כד, ד; לד, ד), יעקב, לבן ואבימלך 1 (בראשית כח, יח; לב, א; כ, ח). ובדוד 2 (שמואל א יז, כ; כט, יא), גדעון 2 (שופטים ו, לח; ז, א), שמואל 1 (שמואל א טו, יב) חזקיהו 1 (דברי הימים ב כט, כ), הלוי בפילגש בגבעה 1 (שופטים יט, ח) ומשרת אלישע 1 (מלכים ב ו, טו). ואיוב השכים כדרכו: "וְהִשְׁכִּים בַּבֹּקֶר... כָּכָה יַעֲשֶׂה אִיּוֹב כָּל הַיָּמִים" (איוב א, ה). וכן אבשלום: "וְהִשְׁכִּים אַבְשָׁלוֹם וְעָמַד עַל יַד דֶּרֶךְ הַשָּׁעַר" (שמואל ב טו, ב)].

של ה'.

ולהלן אמר ה' ליהושע ממש כעין לשון זו: "קְחוּ לָכֶם מִן הָעָם שְׁנֵים עָשָׂר אֲנָשִׁים אִישׁ אֶחָד אִישׁ אֶחָד מִשָּׁבֶט" (ד, ב), כדי שיישאו אבנים ויעבירו אותן עמם אל המלון. והיה נראה לכאורה שצריך לקחת שנים עשר אנשים אחרים, שהרי כבר נלקחו, ובכל זאת ציווה ה' לקחת – וה' התעלם מכך שיהושע כבר לקח אנשים. אולם יהושע הבין שאין צורך באנשים חדשים, ולקח את אותם האנשים – וכמש"כ "אֲשֶׁר הֵכִין מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (ד, ד).

כְּנוֹחַ כַּפּוֹת רַגְלֵי הַכֹּהֲנִים (יג)

הכהנים נושאים כפיהם בברכת כהנים ומורידים את השפע מלמעלה, ואילו כאן נשאו את הארון ועצרו את המים ברגליהם.

כביכול כפותיהם ניצבו בקרקע והתחברו אליה, ולאחר מכן "**נִתְּקוּ** כַּפּוֹת רַגְלֵי הַכֹּהֲנִים" (ד, יח).

נֵד אֶחָד הַרְחֵק מְאֹד מֵאָדָם (טז)

יש כאן מצלול: נֵד אֶחָד / הַרְחֵק מְאֹד / מֵאָדָם.

פרק ד

וּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה אֲבָנִים הֵקִים יְהוֹשֻׁעַ בְּתוֹךְ הַיַּרְדֵּן תַּחַת מַצַּב רַגְלֵי הַכֹּהֲנִים (ט)

בשונה מהאבנים שהקים בגלגל, שיהושע הצטווה עליהן וביאר פעמיים את עניינן, על אבנים אלו לא הצטווה, ולא התבאר עניינן.

אֲשֶׁר יִשְׁאֲלוּן בְּנֵיכֶם מָחָר אֶת אֲבוֹתָם לֵאמֹר מָה הָאֲבָנִים הָאֵלֶּה (כא)

שאלת הבנים נאמרה פעמיים בפרק (ו; כא). התשובה לשאלה הראשונה מופנית כלפי פנים – "וְהָיוּ הָאֲבָנִים הָאֵלֶּה לְזִכָּרוֹן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל" (ז), ואילו השנייה כלפי העולם – "לְמַעַן דַּעַת כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ אֶת יַד יְהוָה כִּי חֲזָקָה הִיא" (כד).

הראשונה נאמרה קודם הלקיחה, שהייתה על ידי שנים עשר איש – כי יש עניין בעצם הלקיחה, שמשם מתחיל הזיכרון הפנימי על ידי כלל ישראל; ואילו ההקמה הייתה על ידי יהושע בעצמו (כ), וזה יותר מול כל עמי הארץ.

לְמַעַן דַּעַת כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ אֶת יַד יְהוָה (כד)

עניין הידיעה מוזכר כאן הרבה, והוא הולך ומתרחב. מתחיל אצל רחב:[2] "יָדַעְתִּי כִּי נָתַן יְהוָה לָכֶם אֶת הָאָרֶץ" (ב, ט). עובר לישראל: "לְמַעַן אֲשֶׁר תֵּדְעוּ אֶת הַדֶּרֶךְ" (ג, ד), "אֲשֶׁר יֵדְעוּן כִּי כַּאֲשֶׁר הָיִיתִי עִם מֹשֶׁה אֶהְיֶה עִמָּךְ" (ג, ז), "בְּזֹאת תֵּדְעוּן כִּי אֵל חַי בְּקִרְבְּכֶם" (ג, י). משם לבנים: "וְהוֹדַעְתֶּם אֶת בְּנֵיכֶם" (כב). ולבסוף: "לְמַעַן דַּעַת כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ אֶת יַד יְהוָה" (כד). מה שרחב, אחת מיושבי הארץ, ידעה לבדה – כל עמי הארץ יידעו.

פרק ה

בָּעֵת הַהִיא אָמַר יְהוָה אֶל יְהוֹשֻׁעַ עֲשֵׂה לְךָ חַרְבוֹת צָרִים וְשׁוּב מֹל אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֵׁנִית (ב)

חז"ל דרשו שיהושע חידש את מצוות הפריעה (יבמות אא ע"ב), ועניינו משום שעיקר מצוות מילה הוא בכניסה לארץ,

[2] רחב אמרה לאנשי יריחו פעמיים "לֹא יָדַעְתִּי" (ב, ד–ה), אף שידעה היטב. כלפי יריחו היא "לא יודעת", וכלפי ישראל: "ידעתי".

שעליה נכרתה הברית. ולכן לא נזכרה בתורה בפירוש מילה של כלל ישראל ביציאת מצרים, אלא ביהושע, בכניסה לארץ. (וע' עוד במאמר "תורתו של יהושע", סעיף "ים סוף והירדן".)

וַיַּעֲשׂוּ אֶת הַפֶּסַח... בָּעֲרָב בְּעַרְבוֹת יְרִיחוֹ (י)

"בָּעֲרָב בְּעַרְבוֹת", ובהמשך "מֵעֲבוּר הָאָרֶץ" (יא) – כולם מאותיות ע, ב, ר, כלשון "עבר" שחוזרת במעבר הירדן. שהפסח והאכילה מעבור הארץ הם השלמת המעבר.

לֹא כִּי אֲנִי שַׂר צְבָא יְהוָה עַתָּה בָאתִי (יד)

יהושע שואל: "הֲלָנוּ אַתָּה אִם לְצָרֵינוּ" (יג), והמלאך עונה: "לֹא". היינו: אין לי שייכות קדומה למה שהיה קיים לפני כן, לא לעם ישראל ולא ליריחו, אלא "עַתָּה בָאתִי" – הולכת להיות כאן התגלות חדשה, שקורית עכשיו: "כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עֹמֵד עָלָיו קֹדֶשׁ הוּא" (טו).

פרק ו

וְשִׁבְעָה כֹהֲנִים יִשְׂאוּ שִׁבְעָה שׁוֹפְרוֹת הַיּוֹבְלִים לִפְנֵי הָאָרוֹן (ד)

בהקפות שסביב יריחו יש דימוי ליובל, שהוא שבע שנים כפול שבע פעמים, ואף תוקעים בו ביובל.

כמו כן יש דימוי להר סיני ומתן תורה, שנאמר בו: "בִּמְשֹׁךְ הַיֹּבֵל הֵמָּה יַעֲלוּ בָהָר" (שמות יט, יג), ואף כאן: "וְהָיָה בִּמְשֹׁךְ בְּקֶרֶן הַיּוֹבֵל... וְנָפְלָה חוֹמַת הָעִיר תַּחְתֶּיהָ וְעָלוּ הָעָם אִישׁ נֶגְדּוֹ" (ה). (וע' במאמר "תורתו של יהושע", סעיף "סיני ויריחו".) גם הניב הלשוני של הר ועיר דומה, ושניהם מקומות מתוחמים – העיר בחומותיה, וההר בשיפוע ההר עצמו.

והיובל עצמו מקביל להר סיני: בשניהם חלה הקדושה במציאות עצמה לאחר שבעה – ביובל אחר שבע שבתות שנים (ויקרא כה, ח), ובסיני אחר שבע שבתות מיציאת מצרים, ככתוב בספירת העומר (ויקרא כג, טו–טז), ושבועות הוא "יום שניתנה בו תורה" (פסחים סח ע"ב). בסיני – על ההר, וממנו לעם ישראל; וביובל – על ארץ ישראל, וגם על העבדים.

וְהָיְתָה הָעִיר חֵרֶם הִיא וְכָל אֲשֶׁר בָּהּ לַיהוָה (יז)

כאן נאמר שהעיר וכל אשר בה חרם לה'. "חרם" עניינו כיליון והפקעה, כמו "וְשַׁמְתֶּם אֶת מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל לְחֵרֶם וַעֲכַרְתֶּם אוֹתוֹ" (יח). ואילו בהמשך נאמר: "וְכֹל כֶּסֶף וְזָהָב וּכְלֵי נְחֹשֶׁת וּבַרְזֶל קֹדֶשׁ הוּא לַיהוָה אוֹצַר יְהוָה יָבוֹא" (יט). ושניהם נובעים מעניין אחד: ששם ה' מתגלה בכיבוש יריחו. לכן העיר עצמה ובעלי החיים השייכים אליה דינם לכיליון, שזהו חלק מצורת ההשתלטות וכיבוש שם ה' – בכיליון עיר הטומאה. ולאידך, הכסף והזהב, שהם נכסי דניידי ואין שמם עליהם, יכולים להתנתק מטומאת העיר, ולכן אדרבה חלה הקדושה עליהם.

וְאֶת רָחָב הַזּוֹנָה וְאֶת בֵּית אָבִיהָ וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לָהּ הֶחֱיָה יְהוֹשֻׁעַ (כה)

כבר מיד בהתחלה, במעשה המרגלים עם רחב, החיו מיושבי הארץ. אחר כך הגבעונים: "וַיִּכְרֹת לָהֶם בְּרִית לְחַיּוֹתָם" (ט, טו). ולבסוף כל אלו שלא הורישו (יג, יג; טו, סג; טז, י; יז, יב–יג). כל זה נמשך מצורת כניסה הסנית במקצת של שליחת מרגלים, ולא כניסה בעוצמה וחוזקה.

יריחו וסדום

מעשה המרגלים ביריחו מקביל למעשה המלאכים בסדום:

יריחו (יהושע)	סדום (בראשית יט)
"שְׁנַיִם אֲנָשִׁים" (ב, א); "הַמַּלְאָכִים" (ו, יז; ו, כה)	"שְׁנֵי הַמַּלְאָכִים" (יט, א)
"הוֹצִיאִי הָאֲנָשִׁים הַבָּאִים אֵלַיִךְ" (ב, ג)	"אַיֵּה הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר בָּאוּ אֵלֶיךָ הַלָּיְלָה הוֹצִיאֵם אֵלֵינוּ" (יט, ה)
"וְהַשַּׁעַר סָגֹרוּ אַחֲרֵי" (ב, ז)	"וְהַדֶּלֶת סָגַר אַחֲרָיו" (יט, ו)
"וְהֵמָּה טֶרֶם יִשְׁכָּבוּן" (ב, ח)	"טֶרֶם יִשְׁכָּבוּ" (יט, ד)
"הָהָרָה לֵכוּ פֶּן יִפְגְּעוּ בָכֶם הָרֹדְפִים" (ב, טז)	"הָהָרָה הִמָּלֵט פֶּן תִּסָּפֶה" (יט, יז)
"וְלֹא מָצְאוּ" (ב, כב)	"וַיִּלְאוּ לִמְצֹא הַפָּתַח" (יט, יא)

וכן בהצלה ובחורבן:

יריחו (יהושע)	סדום (בראשית יט)
"כִּי עָשִׂיתִי עִמָּכֶם חָסֶד... וְהַחֲיִתֶם" (ב, יב–יג)	"וַתַּגְדֵּל חַסְדְּךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִמָּדִי לְהַחֲיוֹת אֶת נַפְשִׁי" (יט, יט)
"וַיֹּצִיאוּ אֶת רָחָב... וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לָהּ" (ו, כג)	"וְכֹל אֲשֶׁר לְךָ בָּעִיר הוֹצֵא" (יט, יב)
"וַיַּנִּיחוּם מִחוּץ לְמַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל" (ו, כג)	"וַיַּנִּחֻהוּ מִחוּץ לָעִיר" (יט, טז)
"וְהָעִיר שָׂרְפוּ בָאֵשׁ" (ו, כד)	"גָּפְרִית וָאֵשׁ" (יט, כד)

סדום היא הדוגמה לעיר שנחרבה: "כְּמַהְפֵּכַת סְדֹם וַעֲמֹרָה" (דברים כט, כב). כך גם יריחו, העיר הראשונה בארץ, נעשית דוגמה לכל הארץ.

פרק ז

וַיִּקַּח עָכָן בֶּן כַּרְמִי בֶן זַבְדִּי בֶן זֶרַח לְמַטֵּה יְהוּדָה מִן הַחֵרֶם (א)

הכתוב גילה את שמו וייחוסו כבר מההתחלה, ולא השאיר את הקורא במתח עד הגורל (יח). להורות שאין ייחוסו ליהודה פרט צדדי שמתגלה רק בסוף, אלא זה מעיקר המעשה: הייתה כאן התנגדות של יהודה למהלך החרם של יוסף (יהושע מאפרים). יהודה סבר שהדרך הנכונה אינה בהחרמה אלא בשימוש בעושר.

ובסוף הסיפור מופיעה מידת יהודה: יהודה נקרא על שם ההודאה – "הַפַּעַם אוֹדֶה אֶת יְהוָה" (בראשית כט, לה), ויהושע אומר לעכן "וְתֵן לוֹ תּוֹדָה" (יט), ועכן מודה: "אָמְנָה אָנֹכִי חָטָאתִי" (כ).

וַיִּמַּס לְבַב הָעָם וַיְהִי לְמָיִם (ה)

מקביל ל"וַיִּמַּס לְבָבָם" שנאמר על יושבי הארץ (ה, א; וכעי"ז ב, יא), ועכשיו התהפך הדבר, ולבב ישראל הוא שנמס.

מצאנו שהדם (שבלב) מתחלף במים: "עַל הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם" (דברים יב, כד), וכן אמר דוד על המים: "הֲדַם הָאֲנָשִׁים הַהֹלְכִים בְּנַפְשׁוֹתָם" (שמואל ב כג, יז). וכך כאן, כביכול יצאו מן הלב מים במקום דם.

אֲהָהּ אֲדֹנָי יְהוִה (ז)

רק כאן בספר פונה יהושע לה' בלשון אדנות. יהושע הוא שחידש את הלשון "אֲדוֹן כָּל הָאָרֶץ" (ג, יא; ג, יג), והיא נאמרה על עזרת ה' לישראל במעבר הירדן ובכניסה לארץ. ועכשיו הוא משתמש באותה מטבע לשון: הרי אתה אדון

הארץ – נהג כמידתך, ועזור לנו בארץ ישראל, שלא נצטרך לחזור לעבר הירדן, "לָמָּה הֶעֱבַרְתָּ הַעֲבִיר אֶת הָעָם הַזֶּה אֶת הַיַּרְדֵּן... וְלוּ הוֹאַלְנוּ וַנֵּשֶׁב בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן" (ז).

קֻם לָךְ לָמָּה זֶּה אַתָּה נֹפֵל עַל פָּנֶיךָ (י)

מקביל למה שנאמר למשה לפני קריעת ים סוף: "מַה תִּצְעַק אֵלָי דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסָּעוּ" (שמות יד, טו). ואף התלונה שלפני כן מקבילה: כאן "וְלוּ הוֹאַלְנוּ וַנֵּשֶׁב בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן" (ז), ושם "הֲמִבְּלִי אֵין קְבָרִים בְּמִצְרָיִם" (שמות יד, יא). בשניהם, בתחילת שלב חדש בא משבר, ועולה הרצון לחזור לאחור; וה' משיב: לא להצטער ולא להתפלל, אלא לקום ולפעול.

קֻם קַדֵּשׁ אֶת הָעָם וְאָמַרְתָּ הִתְקַדְּשׁוּ לְמָחָר (יג)

זו חזרה על ההתקדשות שלפני מעבר הירדן: "הִתְקַדָּשׁוּ כִּי מָחָר יַעֲשֶׂה יְהוָה בְּקִרְבְּכֶם נִפְלָאוֹת" (ג, ה). כי לא התקדשו די לקראת הנפלאות, שהרי חטאו ביריחו; ולכן הוצרכו להתקדש שוב – הפעם לגילוי החטא.

וְנִקְרַבְתֶּם בַּבֹּקֶר לְשִׁבְטֵיכֶם (יד)

בפרק יש לשונות של קרבן. היות שעכן לקח מן החרם, הוא נדבק בחרם, כלשון הכתובים: "וְשַׂמְתֶּם אֶת מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל לְחֵרֶם" (ו, יח), "כִּי הָיוּ לְחֵרֶם" (יב), וכמו שנאמר בתורה: "וְהָיִיתָ חֵרֶם כָּמֹהוּ" (דברים ז, כו). ולכן יש כאן לשון של קרבן, כביכול צריך להקריב אותו לה': "וְנִקְרַבְתֶּם בַּבֹּקֶר לְשִׁבְטֵיכֶם" (יד), ו"וַיַּקְרֵב" חוזר ארבע פעמים (טז–יח); ולבסוף "הַנִּלְכָּד בַּחֵרֶם יִשָּׂרֵף בָּאֵשׁ" (טו), כעולה.[3]

אָמְנָה אָנֹכִי חָטָאתִי לַיהוָה (כ)

עכן מזכיר את גיחזי. שניהם לקחו כסף ובגדים: עכן – "אַדֶּרֶת שִׁנְעָר... וּמָאתַיִם שְׁקָלִים כֶּסֶף" (כא), וגיחזי – "כִּכָּרַיִם כֶּסֶף... וּשְׁתֵּי חֲלִפוֹת בְּגָדִים" (מלכים ב ה, כג). ושניהם הטמינו בביתם (כא; מלכים ב ה, כד). אלא שעכן התוודה: "אָמְנָה אָנֹכִי חָטָאתִי" (כ), ואילו גיחזי כיחש באלישע: "לֹא הָלַךְ עַבְדְּךָ אָנָה וָאָנָה" (מלכים ב ה, כה).

וכדברי חז"ל, שעכן זכה לעולם הבא בזכות הווידוי: "היום הזה אתה עכור, ואי אתה עכור לעולם הבא" (משנה סנהדרין ו, ב), ואילו גיחזי נמנה בין ארבעה הדיוטות שאין להם חלק לעולם הבא (משנה סנהדרין י, ב).

וַיָּקִימוּ עָלָיו גַּל אֲבָנִים גָּדוֹל עַד הַיּוֹם הַזֶּה (כו)

לשון "גל" חוזרת בספר כמה פעמים: "וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא גִּלְגָּל", על שם "גִּלּוֹתִי אֶת חֶרְפַּת מִצְרַיִם" (ה, ט); "גַּל אֲבָנִים" על עכן (כאן) ועל מלך העי (ח, כט); "גֹּלּוּ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת אֶל פִּי הַמְּעָרָה" (י, יח).

בגלגל הוקמו האבנים לזיכרון הנס, לטובה (ד, כ), וכנגדן עומדים גלי האבנים על החוטאים ועל האויבים.

פרק ח

וְהָיָה כְּתָפְשְׂכֶם אֶת הָעִיר תַּצִּיתוּ אֶת הָעִיר בָּאֵשׁ (ח)

יהושע לא הדגיש שבשונה מיריחו, את השלל יבזזו להם. רק אחר כך נאמר שעשו כך – "רַק הַבְּהֵמָה וּשְׁלַל הָעִיר הַהִיא בָּזְזוּ לָהֶם יִשְׂרָאֵל כִּדְבַר יְהוָה אֲשֶׁר צִוָּה אֶת יְהוֹשֻׁעַ" (כז) – ולא התבאר היכן יהושע הורה להם.

ייתכן שלא במקרה לא התפרש, כיוון שיהושע הלך יותר בדרך של החרמה וקודש לה', ולכן החרים והקדיש אצל יריחו מדעתו; וגם כאן, אף שה' אמר לו בפירוש: "רַק שְׁלָלָהּ וּבְהֶמְתָּהּ תָּבֹזּוּ לָכֶם" (ב), בכל זאת לא מיהר להודיעם, על אף

[3] יש לציין שהלשון "חֵרֶם בְּקִרְבְּךָ יִשְׂרָאֵל" (יג) מקבילה ללשון ההקרבה.

שבוודאי לא כיוון לשנות מדבר ה'.

נְטֵה בַכִּידוֹן אֲשֶׁר בְּיָדְךָ אֶל הָעַי (יח)

אין זה סימן בעלמא, כמו שנאמר "וִיהוֹשֻׁעַ לֹא הֵשִׁיב יָדוֹ אֲשֶׁר נָטָה בַּכִּידוֹן עַד אֲשֶׁר הֶחֱרִים אֵת כָּל יֹשְׁבֵי הָעָי" (כו). והוא מקביל למלחמת עמלק, שמשה הרים ידו – "וַיְהִי יָדָיו אֱמוּנָה עַד בֹּא הַשָּׁמֶשׁ" (שמות יז, יב) – ויהושע "וַיַּחֲלֹשׁ... אֶת עֲמָלֵק וְאֶת עַמּוֹ לְפִי חָרֶב" (שם, יג). יהושע, שבמלחמת עמלק נלחם למטה, עכשיו הוא עצמו מחזיק את היד.

אף הלשון חוזרת: שם "מִזֶּה אֶחָד וּמִזֶּה אֶחָד" (שם, יב), וכאן "אֵלֶּה מִזֶּה וְאֵלֶּה מִזֶּה" (כב); שם "לְפִי חָרֶב", וכאן "וַיִּפְּלוּ כֻלָּם לְפִי חֶרֶב" (כד).

בשניהם מיד אחר כך בנו מזבח: "וַיִּבֶן מֹשֶׁה מִזְבֵּחַ" (שם, טו), "אָז יִבְנֶה יְהוֹשֻׁעַ מִזְבֵּחַ" (ל). שכן במלחמה כזו יש שיתוף גם של ה' וגם של ישראל, ולכן מתאים לעשות מזבח.

אצל משה היו שתי ידיים, ואצל יהושע יד אחת, כי אצל יהושע המלחמה הייתה פחות ניסית, שהרי היה גם המארב.

לשונות מלחמת עמלק חוזרות גם בהמשך הספר, מן הפרשה שבדברים. במלחמת גבעון: "וְנִגַּבְתָּם אוֹתָם" (י, יט), כ"וַיִּגֹּב בְּךָ" (דברים כה, יח). בסוף הספר: "הֵנִיחַ יְהוָה לְיִשְׂרָאֵל מִכָּל אֹיְבֵיהֶם מִסָּבִיב" (כג, א), כ"הֲנִיחַ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְךָ מִכָּל אֹיְבֶיךָ מִסָּבִיב... תִּמְחֶה אֶת זֵכֶר עֲמָלֵק" (דברים כה, יט).

גם בגבעון ביקשו מיהושע: "אַל תֶּרֶף יָדֶיךָ מֵעָבְדֶיךָ" (י, ו). עמלק בא ברפידים, שדרשו חז"ל "שֶׁרִיפוּ עַצְמָן מִדִּבְרֵי תוֹרָה", מלשון "רִפְיוֹן יָדַיִם" (סנהדרין קו ע"א).

עמלק עצמו לא נזכר בספר כלל, שקודם צריך להעמיד מלך (סנהדרין כ ע"ב).

אָז יִבְנֶה יְהוֹשֻׁעַ מִזְבֵּחַ (ל)

יש כאן עיתוי מסוים – "אז": דווקא עכשיו נבנה המזבח, לאחר תיקון חטא עכן (ע' במאמר "תורתו של יהושע", סעיף "לוחות שניות ועיבל").

עוד יש לדרוש: "אז" – אחרי שהורידו את נבלת מלך העי מן העץ (כט), ובזה קיימו את מאמר הכתוב "לֹא תָלִין נִבְלָתוֹ עַל הָעֵץ... כִּי קִלְלַת אֱלֹהִים תָּלוּי" (דברים כא, כג). התלייה היא קללה ומיתה, ואין לבנות את המזבח, הבא להאריך ימים, כל עוד הקללה תלויה; ולכן גם בונים אותו מ"אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת אֲשֶׁר לֹא הֵנִיף עֲלֵיהֶן בַּרְזֶל" (לא), שהברזל נברא לקצר ימיו של אדם, והמזבח נברא להאריך ימיו של אדם (משנה מידות ג, ד).

פרק ט

כִּי שָׁמַעְנוּ שָׁמְעוּ (ט)

כך נאמר במלכת שבא: "שֹׁמַעַת אֶת שִׁמְעַ שְׁלֹמֹה לְשֵׁם יְהוָה" (מלכים א י, א), כלשון הגבעונים: "לְשֵׁם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי שָׁמַעְנוּ שָׁמְעוֹ". וכך אמר שלמה בתפילתו: "וְגַם אֶל הַנָּכְרִי... וּבָא מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה לְמַעַן שְׁמֶךָ. כִּי יִשְׁמְעוּן אֶת שִׁמְךָ הַגָּדוֹל" (שם ח, מא–מב). מה שהגבעונים רק העמידו פנים – שבאו מארץ רחוקה לשם ה' – התקיים באמת בימי שלמה.

קְחוּ בְיֶדְכֶם צֵידָה לַדָּרֶךְ (יא)

מקביל לציווי יהושע לפני הכניסה לארץ: "הָכִינוּ לָכֶם צֵידָה כִּי בְּעוֹד שְׁלֹשֶׁת יָמִים" (א, יא). אף כאן, אחר הצידה: "וַיְהִי מִקְצֵה שְׁלֹשֶׁת יָמִים" (טז). אלא ששם הצידה אמיתית, הכנה לכניסה לארץ; כאן היא מזויפת – אמצעי של הגבעונים להיכנס לעם ישראל בעורמה. שם, לאחר שלושה ימים נכנסים לארץ; כאן, לאחר שלושה ימים מתגלה הרמאות.

פרק י

וַיְהִי כִשְׁמֹעַ אֲדֹנִי צֶדֶק מֶלֶךְ יְרוּשָׁלַם (א)

סמיכות נפלאה: פרק ט נחתם ב"אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר" (ט, כז), ומיד אחריו נזכרת ירושלים – לראשונה בתנ"ך בשמה המפורש.

לִשְׁמֹעַ יְהוָה בְּקוֹל אִישׁ (יד)

נס האבנים שהשליך ה' "מִן הַשָּׁמַיִם" (יא) שמיימי הוא יותר מנס יריחו. ביריחו בא הנס מתוך פעולה של ישראל; כאן אין לישראל במלחמה עניין משלהם, שכולה באה מכח השבועה לגבעונים: "נִשְׁבַּעְנוּ לָהֶם בַּיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל" (ט, יט). מלחמה של שמים היא.

ודווקא כאן נזכרה המדרגה העליונה שלא הייתה כמוה לפניו ואחריו: ה' שומע בקול איש, ונלחם – לישראל. ויש לבאר, שכשם שעמדו ישראל בדיבורם לגבעונים, כך עמד ה' בדיבורם של ישראל. ויש להעיר שדווקא כאן נאמר "כִּי יְהוָה נִלְחָם לְיִשְׂרָאֵל" (יד), ואילו לדרך זו עיקר הנס היה מצד זה שסייעו לגבעונים.

לשון השמיעה חוזרת לאורך הספר, והיא הולכת ומתרחבת. מתחילה בישראל, ששומעים ליהושע: "כְּכֹל אֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ אֶל מֹשֶׁה כֵּן נִשְׁמַע אֵלֶיךָ" (א, יז). עוברת לעמים – בתחילה רחב, המדברת בשמם: "כִּי שָׁמַעְנוּ אֵת אֲשֶׁר הוֹבִישׁ יְהוָה" (ב, י); ואחר כך העמים עצמם: "וַיְהִי כִשְׁמֹעַ", בפתיחת כל שלב (ה, א; ט, א; י, א; יא, א), עד ש"וַיְהִי שָׁמְעוֹ בְּכָל הָאָרֶץ" (ו, כז), והגבעונים אומרים "כִּי שָׁמַעְנוּ שָׁמְעוֹ" (ט, ט). ובשיא – ה' עצמו שומע בקול יהושע.

עד הגל הזה

מאבני יעקב לאבני הגלגל

אחד הדברים שצווה ה' את יהושע בכניסה לארץ זה לקחת אבנים מהירדן ולהעמיד אותם בגלגל.
מטרת ההצבה שלהם בגלגל הייתה לזיכרון לנס של מעבר הירדן.
אך ניתן לשים לב שיש כאן הדגשה חזקה על כך שזה צריך להיעשות על ידי שנים עשר אנשים **איש לכל שבט**.
וצריך להבין מה ההדגשה על השתתפות כל השבטים.
גם לא מובן איזה זיכרון בדיוק מתקיים על ידי האבנים האלו.

מקום נוסף שמוצאים זיכרון על ידי אבנים, הוא אצל יעקב אבינו.
זה מוטיב משמעותי במסעו של יעקב לחרן וחזרתו לארץ ישראל.
בצאתו הוא מניח **שנים עשר** (על פי בראשית רבה) אבנים תחת ראשו ולאחר מכן מניחו מצבה ומבטיח **שבשיחזור לארץ**, יעשה את האבן הזאת בית אלוקים.
מיד בבואו לחרן הוא **גולל** את האבן מעל פי הבאר, וכך מוצא את רחל (ומתוך כך את לאה ובלהה וזילפה) שמהם נבנים שנים עשר השבטים.
בבורחו מפני לבן, אנו מוצאים שוב את האבנים.
לבן משיגו לפני חזרתו לארץ והם מחליטים לכרות ברית. לזכרון לברית הם מלקטים **אבנים לגל**.
בפסוק כתוב שיעקב אוסף את האבנים עם **אחיו** והכוונה על פי רש"י **בניו**.
הם מקימים את הגל וקוראים לו **גל**עד. תפקידו הוא לסמן גבול.
הם כורתים ברית שאף אחד לא יעבור את הגל.

יש כאן כמה הקבלות בולטות.
א. השימוש באבנים כזיכרון וכמצבה.
ב. בשניהם השבטים הם תמיד חלק מהסיפור. (במדרש נאמר ששתים עשרה האבנים הם כנגד שנים עשר השבטים)
ג. הכניסה לארץ. האבן ששם מציבה מקושרת לחזרה לארץ. והגל שהקימו היה סמוך לכניסה לארץ. (גם האבן על פי הבאר היה סמוך לכניסה לארץ חדשה)
ד. אפילו השימוש בשורש "גל" בולט. ויגל את האבן, עד הגל הזה, וכאן גלגל, גלותי את חרפת העם.

נראה שהנקודה היא שמטרת הצבת האבנים אצל יהושע, דומה למטרה אצל לבן.
העמדת גבול וחיץ בכניסה לארץ.
האמירה בהעמדת האבנים היא כעין חומה שמזהירה שאסור לחצות את הגבול בחזרה, בדומה לאיסור לחזור למצרים שנאסר סמוך לקריעת ים סוף שמקביל למעבר בני ישראל בירדן.
גם כאן העמדת האבנים באה יחד עם כריתת ברית המילה (על ידי חרבות **צורים**) וההדגשה שהסירו את חרפת מצרים מעליהם. שזה אותה משמעות של כריתת הברית עם לבן והעמדת הגל, שבאה לסמן שיעקב כבר לא יחזור לחרן וסיים את הפרק הזה של חייו, לקראת כניסה לארץ.

זה הזיכרון שנצטוו להעמיד לזכר המעבר בירדן. שבניהם יזכרו תמיד שעברו את הירדן שלא על מנת לחזור. ולא יהרהרו בחזרה למדבר או למצרים.
במעמד בזה חיוני שכל השבטים יטלו בה חלק. גם אלו שעתידים לחזור לעבר הירדן. כיוון שזהו שלב שבו האומה כולה עוברת שלב. זה מהלך של העם כולו לא של יחידים או של מנהיג אחד משבט.
אפשר להוסיף גם שבגלגל הועמד המשכן למשך זמן כיבוש הארץ, וזה מקביל לבית האלוהים שהבטיח יעקב להעמיד על האבן שהציב מצבה

הערות על ספר יהושע
הרב מאיר שמחה נוימן

פרק א

וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת מֹשֶׁה עֶבֶד יְקֹוָק וַיֹּאמֶר יְקֹוָק אֶל־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן מְשָׁרֵת מֹשֶׁה לֵאמֹר: מֹשֶׁה עַבְדִּי מֵת וְעַתָּה קוּם עֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה.

בפסוקי הפתיחה של ספר יהושע בולטת ההדגשה שיהושע הוא ממלא מקומו של משה.

אולם לאמיתו של דבר, נראה שלא היה זה אותו תפקיד ממש.

בפרשת פנחס מבקש משה מה': "יִפְקֹד יְקֹוָק ... אִישׁ עַל־הָעֵדָה ... וְלֹא תִהְיֶה עֲדַת יְקֹוָק כַּצֹּאן אֲשֶׁר אֵין־לָהֶם רֹעֶה". עצם הצורך של משה בבקשה הזו מלמד שלא מדובר כאן על אותו תפקיד. אצל אהרן הכהן, לשם השוואה, לא הוצרכה בקשה כזו, שהרי היה לאהרן תפקיד מוגדר, וכמו בכל תפקיד במות המכהן מעמידים אחר תחתיו כדבר המובן מאליו. אלא שהיה ברור למשה שאין אפשרות שמישהו אחר יירש את תפקידו המקורי, ועל כן ביקש להקים הנהגה מסוג אחר.

תפקידו של משה היה כהצעת יתרו: "הֱיֵה אַתָּה לָעָם מוּל הָאֱלֹהִים". כלומר, ה' הוא שהנהיג את ישראל (וה' הולך לפניהם יומם), ומשה שימש כמתווך המביא את הדברים מזה לזה.

אך לפני מות משה, נאמר בפרשת וילך: "לֹא־אוּכַל עוֹד לָצֵאת וְלָבוֹא ... יְקֹוָק אֱלֹהֶיךָ הוּא| עֹבֵר לְפָנֶיךָ ... יְהוֹשֻׁעַ הוּא עֹבֵר לְפָנֶיךָ". מכיוון שמשה אינו יכול עוד לצאת ולבוא, ה' בעצמו יעבור לפני העם במקום משה – כלומר, לא יהיה עוד מנהיג במעמד של מתווך בין העם לה'. עם זאת, בפועל נדרש מישהו "אֲשֶׁר־יֵצֵא לִפְנֵיהֶם וַאֲשֶׁר יָבֹא לִפְנֵיהֶם וַאֲשֶׁר יוֹצִיאֵם וַאֲשֶׁר יְבִיאֵם", וזהו תפקידו של יהושע, אך מהות תפקידו שונה בתכלית. משום כך עליו לעמוד לפני אלעזר ולשאול לו במשפט האורים – מה שלא נצרך אצל משה.

משום כך, רק ביחס ליהושע נאמר: "כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־יַמְרֶה אֶת־פִּיךָ ... יוּמָת", שכן הממרה את פי משה נחשב כממרה את פי ה' ועונשו בידי שמים, אך הממרה את פי יהושע ממרה את פי המלך, ועונשו מסור למלך או לעם.

ועם כל זאת, ברור שכוחו של יהושע נבע ממשה, כמפורש בפרשת פנחס שמשה סמך את ידיו עליו. ועניין זה דורש ביאור נוסף.

פרק ב

וַיִּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן מִן־הַשִּׁטִּים שְׁנַיִם־אֲנָשִׁים מְרַגְּלִים חֶרֶשׁ לֵאמֹר לְכוּ רְאוּ אֶת־הָאָרֶץ וְאֶת־יְרִיחוֹ וַיֵּלְכוּ וַיָּבֹאוּ **בֵּית־אִשָּׁה זוֹנָה** וּשְׁמָהּ רָחָב **וַיִּשְׁכְּבוּ־שָׁמָּה**: וַיֹּאמַר לְמֶלֶךְ יְרִיחוֹ לֵאמֹר הִנֵּה אֲנָשִׁים בָּאוּ הֶנָּה הַלַּיְלָה מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַחְפֹּר אֶת־הָאָרֶץ: וַיִּשְׁלַח מֶלֶךְ יְרִיחוֹ אֶל־רָחָב לֵאמֹר הוֹצִיאִי הָאֲנָשִׁים **הַבָּאִים אֵלַיִךְ** אֲשֶׁר־בָּאוּ לְבֵיתֵךְ כִּי לַחְפֹּר אֶת־כָּל־הָאָרֶץ בָּאוּ: וַתִּקַּח הָאִשָּׁה אֶת־שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים וַתִּצְפְּנָן| וַתֹּאמֶר| כֵּן **בָּאוּ אֵלַי הָאֲנָשִׁים** וְלֹא יָדַעְתִּי מֵאַיִן הֵמָּה

יש כמה רמיזות בפסוקים שהיא היתה זונה ממש, ושהם באו בדווקא לבית אשה זונה, ולא במקרה.

ואפשר לפרש, שסתם כך לבא לבית יריחו זה מעורר חשד; אבל בית אשה זונה זה מקום ציבורי וכל אחד יכול לבא לשם בלי לעורר חשד.

"וַיִּשְׁכְּבוּ־שָׁמָּה" היינו שכלפי אנשי יריחו, התפרש שהם באו לשכב שמה.

ומלך יריחו אמר לה, שאמנם לכאורה הם "הָאֲנָשִׁים הַבָּאִים אֵלַיִךְ", אבל באמת הם "בָּאוּ לְבֵיתֵךְ" כִּי לַחְפֹּר אֶת־כָּל־הָאָרֶץ בָּאוּ.

ורחב לעומתו, מנסה להשאיר את הרושם ש"בָּאוּ אֵלַי הָאֲנָשִׁים", בתמימות.

וְעַתָּה הִשָּׁבְעוּ־נָא לִי בַּיקֹוָק כִּי־עָשִׂיתִי עִמָּכֶם חָסֶד וַעֲשִׂיתֶם גַּם־אַתֶּם עִם־בֵּית אָבִי חֶסֶד וּנְתַתֶּם לִי אוֹת אֱמֶת: וְהַחֲיִתֶם אֶת־אָבִי וְאֶת־אִמִּי וְאֶת־אַחַי וְאֶת־אַחְיוֹתַי וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר לָהֶם וְהִצַּלְתֶּם אֶת־נַפְשֹׁתֵינוּ מִמָּוֶת: וַיֹּאמְרוּ לָהּ הָאֲנָשִׁים נַפְשֵׁנוּ תַּחְתֵּיכֶם לָמוּת אִם לֹא תַגִּידוּ אֶת־דְּבָרֵנוּ זֶה

נראה שעצם זה שלא יהרגוה אינו חסד אלא דין (כי רחב שבגדה באנשי עירה הוציאה את עצמה מכללם, ואינה בכלל החרמת כל העיר), ולכן לא ביקשה על עצמה כלל, אלא ביקשה על בית אביה. אך נראה עוד שגם על בית אביה לא ביקשה שלא יהרגום, אלא ביקשה שיצילו אותם מתושבי יריחו, שלא יהרגום כאשר יודע להם שהיא משת"פית, ולכן נקטה לשון 'וְהַחֲיִתֶם' 'וְהִצַּלְתֶּם אֶת־נַפְשֹׁתֵינוּ מָמָוֶת', וכן תגובת האנשים היתה 'נַפְשֵׁנוּ תַּחְתֵּיכֶם לָמוּת' כלו' שיחרפו נפשם להגן עליהם. ומה שהתנו 'אִם לֹא תַגִּידוּ אֶת־דְּבָרֵנוּ זֶה', נראה שכוונתם למשפט זה עצמו, כלו' שהתחייבותם תלויה בכך שמשפחת רחב לא תספר שאנשים מבני ישראל קיבלו על עצמם את הגנתם, מכיון שאם יספרו זאת זה עצמו יעורר עליהם חשד וזעם ויקשה עליהם לעמוד בהתחייבותם. וכן מפורש לקמן בפ"ו, שלא רק הודיעו שלא יהרגו אותם אלא לקחו אותם והוציאום אל מחוץ לעיר, וזה מראה שהיו צריכים לשמור עליהם לא רק מבני ישראל אלא גם מאנשי יריחו. ולפ"ז נראה שגם בקשה זו להצילם מאנשי יריחו, לא הוצרכה אלא כלפי בית אביה, אבל כלפי עצמה גם זה לא חסד אלא דין, שמכיון שמסרה נפשה לעזור להם דין הוא שהם ימסרו נפשם להציל אותה. אך אפשר שרחב כללה בדבריה שתי בקשות, גם על בית אביה שלא יהרגום, וזה חסד רק כלפי בית אביה ואילו כלפיה עצמה זה בדין, ועוד ביקשה שיצילום מאנשי יריחו ובזה כללה גם את עצמה ואמרה 'וְהִצַּלְתֶּם אֶת־נַפְשֹׁתֵינוּ מָמָוֶת', וכן ענו לה 'נַפְשֵׁנוּ תַּחְתֵּיכֶם לָמוּת'.

וְנַחְבֵּתֶם שָׁמָּה שְׁלֹשֶׁת יָמִים עַד שָׁוֹב הָרֹדְפִים

המרחק כיום מיריחו לירדן הוא כעשרה קילומטר, והדרך הלוך ושוב לא אמורה לארוך יותר מיום אחד. ונראה שהרודפים רצו כמה שיותר מהר אל מעברות הירדן, ובהלוך לא יכלו לחפש כ"כ משתי סיבות, גם משום שזה היה בלילה, וגם משום שלא היה להם זמן להתעכב, ורק בשובם ביקשו בכל הדרך וזה מה שלקח שלשת ימים. ואחר שכן נראה מסברא, י"ל שגם מהפסוקים כך נראה, שנאמר 'שְׁלֹשֶׁת יָמִים עַד **שָׁוֹב** הָרֹדְפִים' וכן הוא אומר לקמן 'וַיָּשֻׁבוּ שָׁם שְׁלֹשֶׁת יָמִים עַד־**שָׁבוּ**

הָרִדְפֻ֔ים וַיְבַקְשׁ֖וּ הָרִדְפִ֑ים בְּכָל־הַדֶּ֣רֶךְ וְלֹ֥א מָצָ֖אוּ׳, ונראה שמה שביקשו הרדפים בכל הדרך זה חלק מתיאור העיכוב של האנשים, כלו׳ שהתעכבו שלשת ימים עד ששבו הרדפים ועד שבשובם ביקשו בכל הדרך ולא מצאו.

<u>פרק ג</u>

הַיּ֗וֹם הַזֶּ֛ה אָחֵ֥ל גַּדֶּלְךָ֖ בְּעֵינֵ֣י כָל־יִשְׂרָאֵ֑ל אֲשֶׁ֤ר יֵדְעֽוּן כִּ֣י כַאֲשֶׁ֤ר הָיִ֙יתִי֙ עִם־מֹשֶׁ֔ה אֶהְיֶ֖ה עִמָּֽךְ

בפרק א׳ בני ישראל התנו עם יהושע ׳כְּכֹ֣ל אֲשֶׁר־שָׁמַ֗עְנוּ אֶל־מֹשֶׁה֙ כֵּ֣ן נִשְׁמַ֔ע אֵלֶ֖יךָ רַ֣ק יְהִ֧י יְקֹוָ֛ק אֱלֹהֶ֥יךָ עִמָּ֖ךְ כַּאֲשֶׁ֥ר הָיָ֖ה עִם־מֹשֶֽׁה׳. וכאן ה׳ פושט להם את ספיקם, ואומר שאכן הוא יהיה עם יהושע כאשר היה עם משה, וממילא בזה הוא מגדל את יהושע בעיני כל ישראל, שיתחייבו לקיים תנאם.

כִּרְאוֹתְכֶ֞ם אֶת־אֲרוֹן֙ בְּרִ֣ית יְקֹוָ֣ק אֱלֹהֵיכֶ֗ם וְהַכֹּהֲנִים֙ הַלְוִיִּ֣ם נֹשְׂאִ֔ים אֹת֔וֹ וְאַתֶּ֕ם תִּסְעוּ֙ מִמְּקֹמְכֶ֔ם וְהַלַּכְתֶּ֖ם אַחֲרָֽיו׃ אַךְ֙ רָחֹ֣ק יִהְיֶ֔ה בֵּינֵיכֶ֖ם וּבֵינָ֑יו כְּאַלְפַּ֤יִם אַמָּה֙ בַּמִּדָּ֔ה אַל־תִּקְרְבוּ֙ אֵלָ֔יו

יהושע הזהיר את ישראל שיתרחקו מהארון כאלפים אמה. מובן מאליו שהשיעור הזה הוא כשיעור מגרשי הערים (ובלשון חז״ל, תחום העיר), והיינו שאסור שהארון וישראל יהיו יחד באותו מקום מגורים. וכשעמד המשכן הפרידו הקלעים בין מחנה שכינה לשאר המחנות ולכן לא נחשבו יחד באותו אזור מגורים, אבל בהליכתם שלא היו קלעים הוצרכו להתרחק אלפיים אמה. ואכן גם במדבר הארון הלך לפניהם דרך שלשת ימים, שזה הרבה יותר מאלפיים אמה.

אולי זו הסיבה שהמים קמו נד אחד הרחק מאד, מאדם העיר, כדי שיוכלו לשמור מרחק מהארון גם בתוך הירדן.

בהמשך מסופר שיהושע הבדיל 12 איש, איש אחד לשבט, ואף לא פירש לאיזו מטרה מבדילם. ורק בפרק ד׳, לאחר שכולם כבר עברו את הירדן, ציוה עליהם לקחת אבנים ממצב רגלי הכהנים, ושוב מודגש שאלו האנשים שהכין יהושע מבני ישראל, ואמר להם ״עִבְרוּ֙ לִפְנֵ֣י אֲרוֹן֙ יְקֹוָ֣ק אֱלֹהֵיכֶ֔ם אֶל־תּ֖וֹךְ הַיַּרְדֵּ֑ן״. ועפ״י הנ״ל, נראה שהיתה פה בעיה, שהיו צריכים לקחת אבנים ממצב רגלי הכהנים, ולא יכלו לשמור על מרחק אלפיים אמה. ולכן הבדילם מכל ישראל, כך שיהיו אנשים יחידים שנכנסים לתחום הארון, ולא יהיו חלק מהמחנה.

א, א משה עבד ד׳. הנה תואר זה של ״עבד ד׳״ הוא תוארו של משה בכל מקום (או ״עבד הא-להים״, ובו׳ מקומות ״איש הא-להים״). ולבד זאת מצינו עוד אנשים שנקראו כך באופן מסויים. אצל אברהם נאמרה פעם אחת (בראשית כו, כד) ״בעבור אברהם עבדי״, אצל יהושע נאמר פעמיים (להלן כד, כט ושופטים ב, ח) ״וימת יהושע בן נון עבד ד׳״, ואצל דוד נאמר כמה וכמה פעמים שהיה עבד ד׳ (צירוף לשון ״עבד ד׳״ מופיע פעמיים בתהלים (יח, א ולו, א), אבל הקב״ה קורא לו כמה וכמה פעמים ״עבדי״ וכן נזכר כ״דוד עבדו״). וכן מצינו אצל עוד נביאים כאחיה השילוני, אליהו, ישעיהו ועוד. וכן כלל ישראל נקראו עבדי ד׳, וגם אלו שעובדים את ד׳ ולא אלהים אחרים נקראו עבדי ד׳. וכן הנביאים נקראים בלשון כללית עבדי ד׳.
ונראה שהכוונה בזה היא שמי שעובד בשביל הקב״ה זוכה להקרא עבד ד׳, וכגון אברהם העברי שמילא אחר ציוויי הקב״ה או דוד המלך שהכין לקב״ה מלכות בארץ. וכן הנביאים שהם כביכול ׳עובדים׳ בשביל הקב״ה ומעבירים את דברו בעולם נקראים עבדיו, ובפרט משה אבי הנביאים. וכן יהושע שכבש את הארץ כציווי ד׳. ואף כל מי שד׳ הוא א-להיו שייך לכנותו בלשון זו, כי בחייו הפרטיים הוא עובד אותו, גם אם אינו ממלא משימות לאומיות או היסטוריות.
ויש לעיין מדוע נקרא כך משה בעיקר לאחר מותו, וכן אברהם ויהושע.
וראה עוד בזה בספרי פ׳ ואתחנן (פ׳ כז) שיש שקראו עצמם עבדים והקדוש ברוך הוא קראם עבדים ויש שקראו עצמם עבדים והקדוש ברוך הוא לא קראם עבדים ויש שלא קראו עצמם עבדים והקדוש ברוך הוא קראם עבדים. ועיי״ש שמונה כמה וכמה דוגמאות, ועל יהושע נאמר שהוא לא קרא לעצמו עבד והקב״ה קראו עבד.

שם יח אשר ימרה את פיך. ברש״י פירש המראה לשון הקנטה, וכמשמעותו הרגילה בכל מקום, לשון הקנטה. ובתרגום סרבתון. והנה שרש ׳סרב׳ שבתרגומים הוא תרגום גם למרי וגם למיאון. ונראה לפי״ז שאין המשמעות משמעות של הקנטה וקנטור, אלא של חוסר ציות.
אמנם ביחזקאל (ב, ו) מופיע לשון סירוב במקרא יחד עם סילונים שהם קוצים, והכוונה כתרגומו עיי״ש במפרשים. ונראה שאין כאן רק חוסר שיתוף פעולה אלא תגובה בוטה ומקניטה.
ובלשון משנה מסרב היינו דוחק ומפציר, וקצ״ע מהי השייכות בין זה לבין המשמעות הרגילה. ואי נימא שסירוב הוא חוסר ציות והסכמה וכמו המשמעות הפשוטה של מיאון והתבצרות וחוסר הסכמה עם הזולת, יש לומר שהוא שורש הפוך, ומשמש גם להפצרה רבה ולהעתרה על הזולת (וההיפוך כאן הוא בכך שגם המפציר וגם המופצר יכולים קרויים מסרב).

ב, א חרש לאמר. ברש״י כתב שחרש לשון חרס שאמר להם לעשות עצמן כקדרין. ולקמן (כד, ל) כתב רש״י שתמנת סרח שמע, ונקראה חרס על שם החמה שנקראה חרס, שהעמידה יהושע (ובאמת חרס נקרא כך לכאורה ע״ש החמה שצורפת אותו).
ונראה שכאן בתחילת הכיבוש שימש החרס להסתיר ולהעלים את המרגלים, ובמקום הנוכחות והכיבוש של בני ישראל היה חרש, ולכן היה צריך אח״כ לפרוע להם ובזמן שנלחמו באמורי העמיד החמה ואמר שמש בגבעון דום, כי כעת צריכה מלחמת בני ישראל להתגלות במקום השמש, ולהשלים את מה שחסרה והשמש האפילה עליה.

שם י את אשר הוביש. היינו שזה היה הטעם לאמור קודם לכן ״וכי נמגו כל ישבי הארץ מפניכם״, ככתוב על קריעת ים סוף (שמות טו, טו) ״נמגו כל ישבי כנען״.
אכן קשה, ששירת הים נאמרה על הנקמה שנעשתה במצרים, שהיא עוררה פחד על כל האויבים. ובדברי רחב מתבאר שמה שהוביש ד׳ את מי ים סוף הוא הגורם לפחד. ועוד קשה מדוע באמת נזכר כאן מה שהוביש ד׳ את מי הים, ולא הנקמה באויבים דומיא דמלחמת סיחון ועוג. וצ״ע.

שם כד וגם נמגו כל ישבי הארץ מפנינו. ק״ק מדוע הוצרכו להוסיף שנמוגו כל יושבי הארץ, והלא בשירת הים כבר שבחו ישראל על כך שנמוגו כל יושבי כנען (ובאמת יש לעיין היאך ידעו שכל האומות חלו מפניהם, ואפשר שבאותן ההשגות שהיו להם ראו דבר זה, או שנתפרסם בשעה קלה), וא״כ היה ידוע לו ולכל ישראל הדבר. ובאמת הוא קושיא קצת על עיקר מה ששלחו מרגלים. ואפשר שחששו שאולי באותם השנים נשתקע הפחד.
והנה כשמשה שלח מרגלים לא ראו שנמוגו יושבי הארץ, ואולי לא דברו עם יושבי הארץ ולכן לא ידעו זאת. אך מכל מקום היו צריכים לראות שנתבצרו בעריהם וכיוצא בזה. ונראה שבאמת נחלש פחדם לאחר שעבר הזמן כדרך בני אדם. ורק עתה אחר ניצחון סיחון ועוג חזרו ונזכרו בקריעת ים סוף ושוב נמוגו כבראשונה.

ד, ו למען תהיה זאת אות וגו׳. וכן מבואר לקמן (פסוקים כא-כד), והוא על דרך האמור ביציאת מצרים (שמות יב, כו). ויש לעיין מ״ש מיציאת מצרים שיש זכר לעשותו בכל שנה ושנה ולעורר את הבנים לשאול על המעשה, מהנס שעברו את הירדן שהעמידו אבנים קבועות שעליהם ישאלו הבנים.
עוד יש לעיין מדוע בקריעת ים סוף לא הוצרכו לאות לדורות.
והנה מודגש כאן, שבזה הנס נעשה יהושע כמשה (לעיל ג, ז ולהלן פסוק יד).
ונראה, דהנה ביציאת מצרים ובכניסה לארץ ישראל ראינו ניסים ונפלאות שמורים שד׳ בקרבנו והוא הולך לפנינו להצילנו ולתת אויבינו בידינו. אמנם יש בזה ב׳ שלבים. הראשון עצם הבחירה שהקב״ה בחר בנו ובכבודו ובעצמו לקח אותנו לעם, והשני שבריתו קיימת עמנו והוא מקיים אותנו בפועל כעם.
ומשה נשלח לשלב הראשון שבו הקב״ה בחר בנו, ויהושע נבחר לשלב שבו ממשיכה הברית להתקיים.
והעיקר בנס הבחירה הוא עצם היציאה, שבה הקב״ה נגף את מצרים ואת בתינו הציל, והעיקר בנס הקיום הוא מה שנתן לנו לבוא אל הארץ ולרשת אותה, והאות של יציאת מצרים מהני לכל הבחירה וכן האות של האבנים בירדן מהני לכל הקיום.
ומכל מקום יש חילוק באופי האות, דהבחירה כיון שהיא דבר שנתחדש ראוי לעשות לה אות מתחדש בכל שנה ושנה, ואילו הקיום מכיון שהוא דבר של המשך והעמדה, ראוי לו אות ניצב וקבוע.

שם כד למען דעת וגו׳ למען יראתם. יש לעיין בכפילות הטעם, היאך יתיישבו ב׳ הטעמים. ובמלבי״ם נקט שהם ב׳ טעמים, למען דעת ולמען יראתם. וקצת קשה לפי זה מדוע לא נאמר ״ולמען״ בוא״ו.
ויותר היה נראה שהוא טעם על גבי טעם, שהקב״ה הוביש בשביל שידעו כל עמי הארץ, וזה בשביל שאנחנו נירא את ד׳. וכיוצ״ב (בראשית יח, יט) ״כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וגו׳ למען הביא״, שהכוונה שיצוה את בני בשביל הביא א-להים (ועיי״ש בתרגום שפירש ה״למען״ הא׳ באופן אחר וברש״י שם מה שהשיג עליו).
רק שצריך לבאר הטעם מדוע באמת מה שידעו עמי הארץ הוא בשביל יראת ד׳.
ויש מקום לפרש עוד שה״למען״ הראשון קאי על כך שד׳ הוביש את מי הירדן, וה״למען״ השני על התיווי להודיע את בנינו. וכך הוא שיעור הכתוב, שיש לנו להודיע לבנינו את מה שד׳ הוביש את מי הירדן בשביל שידעו כל עמי הארץ את יד ד׳, והטעם שיש לנו להודיע זאת היא בשביל שנירא את ימינו כל הימים.
ולכן נוסף ע״ז ״כל הימים״ ולא על ידיעת עמי הארץ, כי קאי על מה שנודיע לבנינו, שזה נצרך בעבור שתשאר יראת ד׳ כל הימים.
רק שצ״ע קצת פיסוק הפסוקים לפי״ז.

ה, ט היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם. לפירוש רבותינו חרפת מצרים היינו חירופה של מצרים, והיום הזה הסרתי את מה שמצרים מחרפים אתכם.
ולפירושי המפרשים חרפת מצרים היינו החרפה של מצרים, שהיא החרפה שמצרים מחורפים בה.
והנה בתרגום תרגם ״מעליכם״ ׳מן קדמיכון׳, והוא אינו תרגום של מעליכם רק של מלפניכם, ואין הדרך לתרגם כך (וכמדומה שהוא המקום היחיד).
ולכאורה כל הפירושים לא מתיישבים עם השינוי של התרגום, שלפי פירושים אלו היה צריך לתרגם ׳מעלויכון׳ או ׳מנכון׳.
והיה נראה לפרש באופן אחר, שמכיון שהיו עבדים למצרים לא היתה בהם יכולת לכבוש את הארץ בשלימות שעדיין היו נחשבים בעיני עצמם ובעיני הכל כעבדי מצרים. ובעת שנימולו כולם נפרדו מעבדותם ומשייכותם למצרים שהרי המילה מכניסה לכלל שם ישראל. ומעתה שוב יוכלו לכבוש את הארץ כאומה שלימה, ותוסר חרפת מצרים מלפניהם ולא תמנע אותם ותעצור בעדם.

שם טו של נעלך מעל רגלך. הנה בזה קצרו המפרשים במה שהיה להם להאריך, ובמדרש לקח טוב בפ׳ שמות מבואר שהיה צריך להוריד נעליו כי כל ארץ ישראל היא קדש, ולא נתברר דבר זה, ואטו הלך יחף עד יום מותו.
והמלבי״ם פירש שהוא בעת הנבואה הזו.
ולכאורה בפשט נראה כדבריו, שגם אצל משה שמצינו כזאת היה זה לכאורה רק באותה שעה, ולא קדושת המקום גרמה אלא קדושת הגילוי.
וצריך ביאור מדוע נאמרה לשון אדמת קדש. וכן מדוע צריך לחלוץ נעלים בעבור הנבואה אם אין הקדושה במקום.
ובפשוטו יש לומר דתרתי בעינן, גם קדושה במקום וגם התגלות שתבוא מחמת קדושת המקום, וכן אצל משה היה מקום קדוש. אבל עדיין לא נתברר כדי הצורך עניין חליצת הנעלים שנוהג רק מחמת הנבואה.

והנה ענין זה של מקום קדוש ואדמת קדש אינו מצוי הרבה בתנ"ך (מופיע כמה פעמים על מקום המקדש, ובזכריה (ב, טז) "ונחל ד' את יהודה חלקו על אדמת הקדש" ובתהלים (כד, ג) "ומי יקום במקום קדשו", וביחזקאל (פמ"ה ועוד) מופיע על הארץ הניתנת לכהנים).
ונראה שאין במקום סיבה חיצונית הגורמת לקדושתו, אלא כל מקום ששורה בו שכינה הוא אדמת קדש. ואצל משה ויהושע עצם ההתגלות היא הגורמת לכך שתהיה במקום קדושה. והטעם שאין בכל התגלות של נבואה בכדי לעשות את המקום לאדמת קדש, שבכל התגלות הנביא הוא זה שנעשה מופרש מהארץ ועולה למדרגה שמיימית. אמנם כאן הקב"ה מופיע כביכול בארץ בשביל לפעול בה. ואצל משה היה זה מה שהכניס שכינתו בתוך הסנה להכנס עם ישראל בצרתם, וכאן בא וחרבו שלופה להלחם את מלחמתם של ישראל. וזהו טעם לכך שהמקום מתקדש, ושוב אין ראוי לנעול בו מנעלים.

ו, כו בבכרו ייסדנה ובצעירו יציב דלתיה. נראה טעם לזה שיריחו היתה פתחה של ארץ ישראל וכובש חיצוני צריך להתחיל לכבוש אותה, ולכך היתה מבוצרת ומסוגרת במיוחד.
והנה לימים רבים יוכל להשכח הכיבוש של ישראל, ויאמרו שהם היו בארץ כנען מאז ומעולם או שלאט לאט הם התנחלו בה והחליפו את האוכלוסיה המקומית. וכאשר יראו כולם את יריחו עומדת חריבה, יראו בעליל שהכניסם ד' לארץ ישראל והורישו את יושביה.
(ואפשר שלכן היו זקוקים שיהיה הכיבוש דוקא בדרך ניסית כזו ושיהיה כל השלל חרם לד', כדי שיזכרו המעשה הנפלא הזה, והוא יהיה לעדה על מה שהביאם ד' אל המקום הזה).
ועל כן מי שיבנה את יריחו לא ראוי שיהיו לו בנים, כי הם לא יכירו ולא ידעו את מוסר ד', ויוכלו בסוף לכפור ולהכחיש במה שד' הביא אותנו לארץ ישראל וכמשנ"ת, ואין לו אלא שימותו כולם.
ובאמת חיאל בית האלי הוא אשר בנה את יריחו ונתקיימה בו קללת יהושע (מ"א טז, לד). ובסנהדרין (קיג.) מבואר שתמה אחאב איך יתכן שקללת יהושע תתקיים וקללת משה לא מתקיימת. וק"ק מהי תמיהתו של אחאב, והלא בהכרח צריך להיות איזה טעם לכך שקללת משה לא נתקיימה, ואטו יש להוכיח מכך ששום קללה לא תתקיים. ואפשר לומר שיהושע תלמידו של משה ואם למשה אין כח לקלל יהושע מנין לו.
אמנם נראה יותר מזה, שבאמת הקללות שייכי להדדי. ומשה קילל במצב שבו ישכחו את הברית עם ד' לגמרי ויעבדו אלהים אחרים שיאבדו מעל האדמה. ועליו הוסיף יהושע שאפילו מי שרק ינתק מעם ישראל את ההוכחה לאותה ברית, יקולל שלא יהיה לו המשך בעם ישראל שיושפע ממעשהו. וכל המקום של קללת יהושע הוא רק על גבי קללת משה שע"ז עצמה היא סיבה לאבדון.
(והוא שייך לכך שיהושע היה תלמיד, כי הטעם שהקללה שלו מפרשת ומוסיפה על קללת משה היא משום שכוחו פחות משל משה).

שם וירגמו אתו כל ישראל אבן וגו'. הנה מופיעים כאן ד' עניינים, האחד שרגמו אותו באבן, השני ששרפו אותם באש, השלישי שסקלו אותם באבנים והרביעי שהקימו עליו גל אבנים. ויעוין במפרשים.
והלשון מורה שהרגימה והקמת הגל היו לעכן (אא"כ נפרש 'עליו' שכתוב לגבי הגל שהולך על עמק עכור, אבל קשה לקרוא כך שהקימו גל על העמק, וצריך לומר בעמק וכיוצ"ב. וכן אצל מלך העי לקמן (ח, כט) ואצל אבשלום (ש"א יח, יז) שמצינו הקמת גל אבנים עליהם (ונאמרה לשון "עליו") הכוונה לגל על אדם בודד). ואילו השריפה והסקילה היו על כל המנויים בפסוק הקודם.
ונראה שלשון רגימה ראוי יותר במקום שמגביר אבנים על החי עד שהוא קורס תחתם, אבל לשון סקילה ראוי לכל זריקת אבנים לעבר משהו, והוא כמו סיקול של כרם. ולכן אחרי שינה המקרא מלשונו ונקט לשון סקילה אצל כל אשר לעכן, כי מאחר שהיו שרופים לא היה עוד מה לרגום אותם.
ובתרגום תרגם שסקלו אותם לפני השריפה. ולפי"ז יש לבאר את השינוי, שאצל עכן רגמו אותו והשאירו אותו תחת האבנים רק הקימו גל על גבם, ואילו אצלם אחר שסקלו אותם הוציאו את גופותיהם לשריפה, ולכן יותר ראוי לשון רגימה למקום שהאבנים נותרות גם לאחר מכן ולא לדבר פוסק שהוא רק מעשה הריגה (ואמנם התרגום עצמו לא חילק את הלשונות כי אין חלוקה כזאת בלשון ארמי, אבל זהו פירוש השינוי שבכתוב לפי דרכו).

ז, כה ויאמר יהושע מה עכרתנו יעכרך ד' ביום הזה. הנה כך הוא דרך ורגילות לומר לנידון בעת ביצוע הדין שממיתים אותו ואת אשר נשפט עליו. וכיוצא בזה מצינו אצל שמואל שהרג את הגג (ש"א טו, לג) שאמר לו קודם לכן כאשר שכלה נשים חרבך וגו', ובנוב (שם כב, טז) אמר שאול לאחימלך מות תמות, וכן אצל רכב ובענה (ש"ב ד, ט-יא) אמר להם דוד לפני שהרגם חי ד' אשר פדה את נפשי מכל צרה וגו' ועתה הלוא אבקש את דמו מידכם

ובערתי אתכם מן הארץ. וכן אצל שמעי בן גרא (מ"א ב, מד) חוזר שלמה ואומר לו על המיתה. וכן יהוא אומר ליהורם (מ"ב ט, כב) שבא להמיתו (וראה עוד אצל דוד וגלית (ש"א יז, מה-מז)).

ח, ל אז יבנה יהושע וגו'. בפרשה זו יש קושי גדול, שכן הציווי היה ביום שיעברו את הירדן (דברים כז, ב). ויש בזה כמה שיטות בחז"ל והרחיבו בזה האברבנאל והמלבי"ם עיי"ש.
ואם לא נעשה עד אחרי כיבוש יריחו והעי צריך ליתן טעם מדוע נעשה דוקא כעת. ונראה שחלוק כיבוש יריחו והעי משאר כיבוש הארץ, שכל הכיבוש והמלחמות היו נצחון על הכנענים בשביל לרשת את ארצם, וכמו שעשו לסיחון ולעוג בעבר הירדן. אמנם יריחו והעי היו בשביל שתהיה להם אחיזה ויכולת להלחם. והכי מוכח מכך שלא ישבו בערים האלו אלא הניחו אותם תל עולם. ורק לאחר פרשה זו מתחילה המלחמה של הכיבוש.
ונראה שעל כן מלחמת יריחו והכעי חשובות המשך למה שעברו את הירדן, והברכה והקללה צריכות להיות לאחר שכבר נכנסו לארץ ויש ביכולתם לכבשה, אבל לפני שכבשוה בפועל. ולכן זמנה היה לאחר כיבוש יריחו והעי.

ט, טו ויעש להם יהושע וגו' וישבעו להם נשיאי העדה. נראה שיהושע היה הראש שעל כולם והוא היה מקבל ההחלטות, אבל הביצוע בפועל היה מוטל על הנשיאים. וכשבאו לפני יהושע כרת להם ברית ועשה להם שלום, והיינו שבאופן עקרוני נענה לבקשתם, אבל בפועל הנשיאים הם אלו שנשבעו להם, כי הפעולות המעשיות מסורות להם, ולכן התלוננו העדה על הנשיאים, וגם הם אלו שהציעו את ההסדר של חוטבי עצים ושואבי מים, ויהושע רק חזר ואישר אותו.
והנה בתחילה באו הגבעונים ודברו אל יהושע ואל איש ישראל, והאנשים הם אלו שלקחו מצידם ולא שאלו את פי ד' ויהושע עשה שלום וכרת ברית, ואז נשבעו גם נשיאי העדה.
ואח"כ נהפך הדבר שהנשיאים קבעו מה יהיה בגורלם ואח"כ חזר יהושע ואמר להם.
ונראה שבעת מלחמה אין מקום של נשיאות אלא יהושע הוא המצביא וראש העם, ואין מתחתיו אלא העם עצמו, ורק אחרי שקיבלו אותם וכרתו להם ברית, עבר עניינם לנשיאים שישבעו להם, וכאשר נודעה הרמיה כבר היה כאן נושא שאיננו מלחמתי והנשיאים היו צריכים להכריע בו.

שם כג לבית א-להי. צריך ביאור מה ענין הדבר הזה שיהיו חוטבים ושואבים לבית ד'. ובאמת מצינו חילוק בזה, שהנשיאים אמרו לעדה (לעיל כא) שיהיו חוטבים ושואבים לכל העדה, ויהושע אמר שיהיו לבית ד'. ובסוף (להלן כז) נתנם יהושע גם לעדה וגם למזבח ד'.
ונראה שהנשיאים הביאו זאת כפתרון וכפיצוי לעם על כך שתחסר נחלתו, ואילו יהושע ציווה זאת כעונש לגבעונים על הרמיה והשקר, ועל החטא כלפי ד' שציווה שלא לחיות כל נשמה. וכן אמר זאת כקללה וכעונש.

שם כז ולמזבח ד' וגו' אל המקום אשר יבחר. צריך ביאור מדוע נזכר כאן ענין זה, ומה חסרון היה לכתוב "ולמזבח ד'" ותו לא, וביותר שזהו המקום היחיד כמעט בנ"ך שנזכר בו ענין בחירת המקום (בלשון "המקום" סתם).
כמו כן צריך ביאור מהו שאמר יהושע לעיל (כג) "לבית א-להי", ומה ראה להדגיש את ענין הבית, והלא כבוד ד' היה שוכן בתוך היריעה.
ואולי מכיון שהיו כבר בישראל חוטבי עצים ושואבי מים כדאיתא בריש פ' נצבים (ועי' ברש"י שם מה שהביא בזה) רצה להדגיש שהם שבאו בארץ ישראל שהיא הארץ הנבחרת ימלאו את התפקיד בעת בא משכן ד' אל מקומו הנכון.

י, יד לשמע ד' בקול איש. מבואר שהקב"ה הוא זה ששמע בקול יהושע ולא השמש והירח שעליהם דיבר.
ובנדרים (לט:) ועוד דרשו חז"ל על הפסוק "שמש ירח עמד זבלה" (חבקוק ג, יא) שהשמש והירח עצמם מחליטים האם להאיר או לא, רק שהקב"ה שולח בהם חיצים (וכן נראה גם בפירש"י בפ' נצבים (דברים ל, יט) שאמר משה 'הסתכלו בשמים שבראתי לשמש אתכם, שמא שנו את מדתם שמא לא עלה גלגל חמה מן המזרח והאיר לכל העולם').
וכיוצ"ב בחולין (ז.) אמר רפב"י 'גינאי חלוק לי מימך', ולבסוף קיבל הנהר את דבריו וחלק מימיו. ונראה שאין בזה מידה מיוחדת שהקב"ה שמע בקול איש, אלא הנהר הוא זה שנשמע לרפב"י.
(ובאמת יש להכריח זאת ששם מבואר בגמ' שהוא נפיש כמשה וס' ריבוא עיי"ש, והנה יש להעיר מה היחודיות כאן שהפליא הקב"ה לעשות והלא גם על הים ד' נלחם לישראל ובקע את הים, וכן כאן המטיר הקב"ה אבני ברד, ובפשטות צריך לומר שמה שהיה זה על פי יהושע הוא הרבותא, אבל קריעת ים סוף היתה דבר ד'. ואם גם היה כיוצא בזה אצל קרח, מכל מקום אינו דומה לעמידת השמש בשביל מלחמת ישראל. ומעתה אם אצל רפב"י נקרע הים לפי דבריו בודאי גדול הוא יותר ויותר ממשה וס' ריבוא).

וצריך לומר שהכל תלוי בדברי האומר, ואין הכי נמי אם היה פונה משה לחמה וללבנה ופוקד עליהם לעצור לא היה בזה רבותא כל כך, רק שבזה היו יכולים להשיב לו, ואפשר שבכח גדולתו היה יכול לגבור עליהם ולכוף אותם.
אמנם כאן פנה לד', והקב"ה קיים את דבריו וכפה אותם על השמש והירח מבלי שיהיה להם דין ודברים כלל. וזה רבותא גדולה יותר שאיש מדבר והקב"ה עושה את רצונו.
ומכל מקום יש מכאן סתירה לאותם הסבורים שישנו כלל שביד הצדיק לגזור גזירות על השי"ת והוא מחוייב לקיימם ח"ו, ימחל אדונם להם.
ואמנם מצינו שיש כח ביד הצדיק לבטל גזירות והיינו בזכות וברחמי ואם הקב"ה מתרצה לו מבטל הגזירות, אבל לא שהוא מחליט (וראה בכלי יקר (דברים כח, ח) שכתב נוסח שכאשר צדיק גוזר הקב"ה מסכים על ידו, והביא את האמור כאן, ואת מה שאמר אליהו שכד הקח לא תכלה, והביא עוד מתענית (כה.) איכו נימטו כשוריך, וסיים שכאלה רבים. והנה אצל אליהו מפורש שאמר זאת בדבר ד', ואצל ר"ח בן דוסא צריך לומר שאמר זאת דרך תפילה או ברכה. וכן בכל מקום שנמצא נצטרך ליישב כך (וכגון בברכות (ה:) שיהב ליה ידיה ואוקמיה), דאם לא כן תקשה מקרא דיהושע.
רק ששייך שידון הצדיק עם כוחות הטבע עצמם כמו רפב"י, ולא שצדיק גוזר והקב"ה מקיים אלא צדיק גוזר והנהר מקיים).
וכן מה שדרשו בתענית (כג.) עה"פ (איוב כב, כח) "ותגזר אמר ויקם לך" מבואר שם מלכתחילה שפנה לקב"ה בדרך ריצוי, ולא יכול היה לגזור גזירה שהקב"ה היה כפוף לה ח"ו. וכן אמרו לו שם 'ותגזר אמר אתה גזרת מלמטה, והקדוש ברוך הוא מקיים מאמרך מלמעלה' והיינו שארע מקרה אצלו ולא שיש כלל בכל הצדיקים שבהכרח הקב"ה ימלא את גזירתם. וכן מהמשך דרשת המקראות שם מבואר שהיתה זאת תפילה עיי"ש.
וגם במה שהוזכרה דרשה זו בסוטה (יב.) נראה שאין זה כלל מוחלט. ואמנם בשבת (נט:) יש להבין בפשטות שיש לו כח לקבוע, אבל גם שם צריך לפרש שאי"ז כך (ועי' בבן יהוידע שם שכתב שיש חיזוק במה שהיה קודם מיתתו ונזרקו נבואות מפיו).
ובב"מ (קו.) נאמר להדיא על תפילה ולא על צדיק, רק שלכאורה לאו חדא דרשה היא.
וכן מה ששנינו (אבות ב, ד) 'עשה רצונו כרצונך כדי שיעשה רצונך כרצונו' הוא עצה טובה שהקב"ה ימלא את רצונו, אבל לא שיש בידו כח לגזור ולקבוע לקב"ה.
וכן מה שדרשו במו"ק (טז:) עה"פ (ש"ב כג, ג) "צדיק מושל יראת א-להים" שצדיק מושל בי, שאני גוזר גזירה והוא מבטלה, כבר כתב ר"ח שם שהוא מבטלה בתחינתו.
ועי' במכתב מאליהו (ח"ב ע' קפד) מה שכתב בזה.

יב, ז ויתנה יהושע לשבטי ישראל ירשה כמחלקתם. הנה המלכים הנזכרים חלקם נהרגו לבד ועדיין לא נכבשה ארצם, וחלקם כלל לא ירשו את ארצם אלא הותירוה בחורבנה כיריחו והעי.
וכך הוא שיעור הכתוב. אלה מלכי ה"ארץ" אשר הכה וגו' "ויתנה" היינו את הארץ, לשבטי ישראל וגו'.
והשייכות בין הכאת המלכים לנתינת הארץ הוא שהמלכים הללו עכבו את כיבוש הארץ. כי לא כבש כל עיר ועיר לבדנה, אלא באו לערוך עמו מלחמה, וכאשר הצליח להכות את ל"א המלכים שוב היתה הארץ בידו להתנחל בה. אך היו מקומות שעדיין לא הורישו אותם, רק שלא היה ביושביהם כח להלחם בישראל.
ובזה הדבר חלוק מהפרשה הקודמת, שבה נאמר (לעיל א) "ואלה מלכי הארץ וגו' וירשו את ארצם", דהיינו ארצם של המלכים, ומה שכתוב בסיום הפרשה "ויתנה" ממשיך בארצם של המלכים הנזכרת, ולא חוזר אל הארץ שפתח בה שהכה את מלכיה.
וטעם החילוק, ששם לא נותרו עוד יושבים בארץ אלא בניצחון על המלכים הוריש את כל הארץ. וזהו גם הטעם שנמנתה אצל סיחון ארץ מלכותו ואצל עוג ארץ מלכותו (אם כי עוג נזכר בצורה נסתרת), אבל אצל ל"א המלכים נזכרו רק גבולות הארץ באופן כללי ולא גבולות כל מלכות ומלכות.

שם כב-כג מלך יקנעם לכרמל אחד מלך דור לנפת דור אחד מלך גוים לגלגל אחד. ג' מלכים אלו נשתנו שנזכרה מלכותם. וראה במצודות מש"כ בזה, ולא כל כך נתבררו דבריו, שאין נראה שהיו ב' ערים, אלא שהיה מלך יקנעם לכרמל, וכן מוכח בתרגום שתרגם "נפת דור" 'פלכי דור', שלא היתה זו עיר נוספת אלא מחוז.
וראה ברד"ק (לעיל ט) שלכל מלך היה מחוז ששלט בו. וא"כ מה נשתנו אלו שנזכר מקום מלכותם (וחז"ל (תנחומא משפטים יז ועוד) דרשו שכל מלך ומלך היה קונה בא"י, ואולי לפי"ז אותם מלכים לא מלכו בחו"ל אלא זו בלבד היתה מלכותם).

ואפשר שכל המלכים היתה עירם חשובה שתקרא המלכות עליה, אבל אלו לא היתה עירם חשובה, ונקראה מלכותם על שם הגלגל והכרמל. ובדור נראה שלא היתה עיר אחת חשובה אלא הרבה ערים שנקראו כולם על שם דור. אמנם מצינו כמה מקומות שהיתה עיר דור ובנותיה (בדומה לחשבון, ערוער, תענך, מגידו, בית שאן ועוד), וצ"ע.

יד, ו ויגשו בני יהודה. לכאורה כלב לבדו היה צריך לגשת. וראה בחומת אנך שבאו לכבדו (והביא שם עוד טעם). אך משמע בלשון שנגשו ליהושע כולם וכלב דבר, ונראה שדיבר בשליחותם.

עוד העירו המפרשים מדוע חילק קודם לבני יהודה ולבני יוסף, והשכינו את אהל מועד בשלה, ורק אח"כ חולקה הארץ לז' השבטים הנותרים.

עוד יש להעיר על מה שמבואר בתורה על כלב "וזרעו יורישנה" (במדבר יד, כד) "ולו אתן את הארץ אשר דרך בה ולבניו" (דברים א, לו). דבשלמא יהושע וכלב עצמם יש טעם להדגיש שינחלו את הארץ, כי שאר המרגלים וכל הדור ההוא ימותו במדבר, ונמצא שהם יזכו לרשת את הארץ. אולם לגבי הזרע, כל אותו הדור יזכו בניו בארץ וזרעו יורישנה, ומה טעם יש לומר זאת אצל כלב (ואמנם המרגלים עצמם לא נחלו בארץ, ובב"ב (קיח:) ילפינן מקרא אחרינא שיהושע וכלב נטלו חלקם, אך הפסוקים הללו באים לאפוקי מכל אותו הדור ולא רק מהמרגלים, וא"כ אין יחודיות לכלב בכך שזרעו ינחל את הארץ).

והנראה בזה, שמלכתחילה כאשר הוציא הקב"ה את ישראל ממצרים היו אמורים לחלוק את הארץ. ובכלל זה יש ב' זכויות. זכות אחת לכל שבט ושבט שתהיה לו נחלה בארץ, וזכות שניה לכל איש מישראל שינחל בתוך שבטו. וכאשר לא אבו בני ישראל לעלות, פשוט שויתרו והפסידו את חלקם בארץ. אמנם יהושע וכלב שכן רצו לעלות, עדיין חלקם מגיע להם משעה ראשונה. וכמו כן יש להם זכות לתבוע את נחלת שבטם, כי עדיין יש לשבט יהודה זכות לנחול בארץ את נחלת כלב, ולשבט אפרים לנחול את נחלת יהושע.

ולכן הודגש בזמן הגזירה שכלב לא איבד את חלקו, והוא עצמו יבוא אל הארץ, וגם יהיה לו חלק בה ולזרעו. וזרעם של שאר דור המדבר אמנם לא נגזר עליו כליה כמו אבותיהם, אבל חלק בארץ כבר לא מגיע להם.

ובפרשת מטות נתחדשה פרשת נחלה חדשה, שבה שב הקב"ה וזיכה את כל הדור ההוא ליטול. ואף למ"ד בב"ב (קיז.) שהארץ נחלקה ליוצאי מצרים לכאורה הכוונה שנתחדשה כעת זכות לדור באי הארץ שהארץ תהיה נחלת יוצאי מצרים וממילא יזכו בה. אבל זו זכות חדשה ולא אותה הזכות הראשונה שהיתה בזמן יצי"מ.

ונראה לפי זה, שזכותם של יהושע וכלב וממילא גם זכות יהודה ואפרים קודמות לזכות השניה של כל ישראל. ועתה עדיין לא נתחלקה ארץ ישראל בנחלה כפי הזכות השניה, אבל מ"מ באו בני יהודה לתבוע את חלק שבטם המוקדם המגיעם מיצי"מ, וזה ע"י נחלת כלב. ואחרי שכלב נחל את חלקו וממילא נקבעה כל נחלת יהודה, שוב היה ראוי שתתחלק להם מכח הזכות החדשה, כי כבר נקבעה הנחלה לנחלת יהודה ואין עוד מעכב עליהם.

וכמו כן עשה יהושע בנחלת אפרים שבטו, כי זכאים בני שבטו ליטול מכח מה שהנחלה מגיעה לו. ואגב אפרים נתן גם את נחלת מנשה, כי הם ראויים ליטול יחד (וכמבואר בכל הפרשה, שהם טענו שקבלו רק חלק אחד).

אור הנביאים

הערות על סדר הפסוקים יהושע פרקים א-יד

ההערות נכתבו תוך כדי לימוד

הרב אליהו ובר

פרק א'

חזק ואמץ

לשון חזק ואמץ נמצא במקרא בעיקר אצל יהושע בן נון, ראשון להם בספר הדברים (ג,כח) 'וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו כי הוא יעבר לפני העם הזה והוא ינחיל אותם את הארץ אשר תראה' ואח"כ עוד בספר הדברים והרבה בתחילת ספר יהושע, בדברי הימים יש פעמים אצל שלמה ועוד פעם אחת יחזקיהו מחזק את העם בימי סנחריב, ומלבד זאת הכל רק אצל יהושע בן נון ונראה שהוא היה נצרך בעיקר לחיזוק בעניין הנהגתו, ובגמרא ברכות (לב:) 'תנו רבנן ארבעה צריכין חזוק ואלו הן תורה ומעשים טובים תפילה ודרך ארץ תורה ומעשים טובים מנין שנאמר רק חזק ואמץ מאד לשמר ולעשות ככל התורה חזק בתורה ואמץ במעשים טובים תפלה מנין שנאמר קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה' דרך ארץ מנין שנאמר חזק ונתחזק בעד עמנו וגו" ונראה שגם להיות כובש וגם שומר התורה זה היה תפקיד מיוחד וצריך חיזוק מיוחד.

פרק ב'

פרשת המרגלים

תפקיד המרגלים אצל יהושע היה לראות את המצב רוח בעם ולהבין את הדרך הראוי לנצחם אבל לא כמו המרגלים של ספר במדבר (פרשת שלח לך) ששם לראות את הארץ כולה.

שיטת רש"י ששליחת המרגלים היה בתוך ימי אבלו של משה ומה שלמדו בגמ' (קידושין לח.) לג' ימים מז' אדר עד י' ניסן היינו מהפסוק 'כי בעוד שלשת ימים', והגר"א באדרת אליהו תמה עליו [כי סבר שעיקר הלימוד הוא מהמרגלים שכתוב עליהם ונחבאתם שם שלשת ימים], ולכן ביאר ששליחת המרגלים היתה ביום ו' ניסן בסוף אבל משה (כנראה אדר היה מלא) ובו ביום באו אצל רחב ובלילה נשתהו בדרך ליל ז' ניסן ליל ח' וליל ט' ובליל ט' באו אצל יהושע ואז וישכם יהושע בבוקר (ג' א') ולמחרתו עברו את הירדן, ודעת רש"י שהפסוק בעוד שלשת ימים נאמר אחר שליחת המרגלים אבל המרגלים נשלחו בתוך ימי אבלו של משה ומה שנכתב פרשת המרגלים אחרי פרק א' אין מוקדם ומאוחר בתורה וזה נכתב רק אחרי שסידר סדר הנהגת יהושע על העם, וממילא קושיית הגר"א על רש"י אינו מוכרח.

פרק ד'

האבנים זכרון לדורות

לשון הפסוקים אצל האבנים זה בדרך שיש מצווה לספר לבנים על קריעת הירדן וכדרך

ליל פסח ואולי רק כשרואים את האבנים יספרו את זה אבל אם לא הולכים לראות את זה לכאורה אין תועלת בזה, האם יש מקום שידוע שהם שם בשביל ללכת לראות ולספר? או שכמו בליל פסח שגם אם לא שואלים אפשר לעורר ולספר אז גם כאן יש מקום לזה ולפחות בעשירי לחודש הראשון תוך כדי ההכנות לקרבן פסח והנקיונות לחג לתת זמן גם לזה.

פרק ה'

צור – צר

עשה לך חרבות צורים וגו' ובהמשך חרבו שלופה בידו וגו' הלנו אתה אם לצרינו, חרב וצר מול חרבות צורים וזה היה חרב מאבנים כעין יב' אבנים שהקים יהושע קודם לכן.

פרק ו'

כיבוש יריחו

תקיעת השופרות רק בעת הכיבוש או כל הששה ימים? לכאורה אצל יהושע שהיה שם מלחמת מצווה היה צריך להריע בחצוצרות והיה נראה הטעם שלא היה חצוצרות כיון שחצוצרות משה אמרו בספרי שא"א להשתמש בהם לדורות וחדשים עוד לא הכינו (אולי עד שבנו את הבית וצ"ע) ואח"כ בימי המלכים יש כמה פעמים מלחמות עם חצוצרות, וכאן השופר הוא במקום חצוצרות, ולכן גם בזמן הזה מי שאין לו חצוצרות יכול להשתמש בשופרות, ובאמת נראה מהפסוקים בציווי שכל הששה ימים לא יתקעו בשופר ורק יסתובבו עם השופרות ורק ביום השביעי יתקעו הכהנים בשופרות ואז כל העם יריעו תרועה גדולה בפה ונפלה חומת העיר, אמנם כשציוה יהושע את הכהנים אז כל הששה ימים 'הלוך ותקוע בשופרות' ולכן היה צריך לצוות את העם לשתוק עד שיאמר להם להריע, וממילא תקיעת השופרות לא היתה כדרך מלחמה אלא כדרך ריצוי וזה שייך בין בשופר ובין בחצוצרות וצ"ע.

במלחמת יהושע נכנסו המרגלים והצילו רק את רחב אביה ואמה ואחיה ולא מוזכר אחיותיה, ובפרק ב' מוזכר בהתחלה (פס' יג) 'אחיותי' והכתיב 'אחותי' ובהמשך (פס' יח) אחיה וכל בית אביה, וכאן לא מוזכר כלל אחיות, ואולי האחיות לא הגיעו לבית של רחב כי בעליהן לא הסכימו בדומה אצל לוט שחתניו לא הסכימו להינצל עמו ולכן הציל רק את הרווקות, וכאן אולי לא היה רווקות אלא שהיה רק אחת ולכן הכתיב אחותי אפילו שהקרי אחיותי והיא גם לא הצטרפה וצ"ע.

פרק ז'

השם - בגילוי כבוד שמים

בנפילת העי מתפלל יהושע ומזכיר שם 'אדנות' ככתבו ובכל התורה זה מוזכר כשמדברים בנוכח והיה כאן בנפילת אפים של יהושע גילוי כבוד ה' שיכל לראות את ה' ולכן הזכיר לשון 'אדני' ובאמת נענה מיד, ואמרו בגמרא תענית (יד:) 'אמר רבי אלעזר אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו אלא אם כן נענה כיהושע בן נון שנאמר ויאמר ה' אל יהושע קם לך למה זה אתה נפל על פניך' שנענה מיד.

פרק ח'

התרגיל במלחמת העי

נראה לי בתרגיל שעשו לאנשי העי שזה היה בדרך הזו שהעמידו שתי אורבים אורב אחד היו שלשים אלף איש והם הלכו יומיים קודם והתחבאו שם, מערבית לעי (אינני מכיר את המקום ולכן איני יודע היכן היה אפשר להתחבאות כמות כזו גדולה) ועוד כמות של חמשת אלפים הלכו כאילו כתרגיל בין בית אל ובין העי גם מערבית לעי אבל קרוב לבית אל, ואחרי שהם ראו אותם הם חשבו שקלטו את התרגיל ולכן הם יכלו לרוקן את שני הערים חלק לאורב והם גם יצאו מבית אל לצורך זה העניין, וחלק יצאו לרדוף אחרי כל עם המלחמה, ולא ידעו שיש עוד אורב נוסף שאותם הם לא ידעו עליו והוא זה שיצא מהאורב כשהם רוקנו את העיר.

'ויהושע לא השיב ידו אשר נטה בכידון' אולי זה מקביל להרמת ידו של משה במלחמה, ועיין משנה ראש השנה (פרק ג') והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וגו' וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה אלא לומר לך כל זמן שהיו ישראל מסתכלים כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתגברים ואם לאו היו נופלין.

המזבח בהר עיבל

אבני המזבח שבהר עיבל היו אבנים גדולות שיהיה אפשר לכתוב עליהם את דברי התורה ולכן לא נראה שזה מה שמצאו היום בהר עיבל, אף אם באמת המזבח הזה הוא במקום שבו בנה יהושע, אבל יתכן שזה מזבח שבנו עם ישראל בתקופה שהקריבו בבמות ובנו אותו במקום שבו עשה יהושע את המזבח הראשון ואת אבניו ששם היה כתוב ספר התורה באר היטב גנזו כשהניחו את המשכן בשילה.

פרק ט'

הגבעונים כרתו ברית עם יהושע ועם ישראל, וכל הסדר מדבר כל פעם על מלך והעם, וכן כל מלכי הערים הרגום בנפרד מאנשי העיר, כי כל פעם המלך הוא עניין לעצמו והעם דבר נפרד.

"אל המקום אשר יבחר" וסמך לו "ויהי כשמע אדני צדק מלך ירושלם" רמז מהו המקום הנבחר שזה ירושלים.

פרק י'

הזלזול והכבוד בגוים

המלכים 'נחבאים' ולא מתחבאים כי 'נחב' מזכיר נוחבות וזה לשון נובח שזה כמו כלבים, וגם העם לא חרצו את לשונם כמו שכתוב בתורה 'לא יחרץ כלב לשונו' וכנראה הכנענים משולים לכלבים ולכן מתייחסים אליהם בהתאם, זכות לימוד כיבוש הארץ יעמוד לעם ישראל ונזכה לכבוש את עזה וסביבותיה בדרום ואת החיזבללה וחבריהם בצפון ואת השומרון וכל הערים שבאים להלחם בעם ישראל.

הניחו רגליהם על צוארי המלכים, במחזור ויטרי ברשות לתרגום ההפטרה סי' קסז "בריכון תהוון קדם אלהכון וידרכון רגליכון על פריקת צוארי סנאיכון" וכ"ה ברס"ג

בברכה לקהל שאחרי ההקפות לסוכות וכ"ה בתכלאל, ורואים כאן חשיבות בהנחת הרגלים על צואר האויבים, יעזרנו ה' בקרוב.

אצל רוב הערים כתוב שעשו להם כיריחו וכמלכה, אבל לא נאמר בפירוש מה עשו למלך יריחו וזה נלמד ממלך העי שעשו לו כמו מלך יריחו ואותו תלו על העץ וממילא כל המלכים הוא אותו הסדר, ומלך גזר לא תלוהו כיון שלא היה במקומו, ונראה שיש בכל מלחמה שתי עניינים עניין העם ועניין המלך וכמעט כל פעם חוזר על זה העניין וכן עשה שאול במלחמת עמלק כי השפלת המלכות הוא חלק מעניין הכיבוש, וזה השירה בסוף של לא' מלכים ששרים על איבוד מלך אחרי מלך וזה שיר בפני עצמו (עיי' מגילה טז: שקורא אותו שירה).

פרק יא'

את סוסיהם תעקר ואת מרכבותיהם תשרף באש וכו' אולי היה ציווי שיהושע יש לו דין של מלך וממילא אסור לו להרבות סוסים, או שזה היה הוראה מיוחדת ליהושע בלי קשר למלכותו.

שריפת חצור באש קצת דומה להחרמת יריחו שכשהחלו לכבוש את עמי הצפון שרפו את העיר המרכזית בצפון.

מן ההר החלק העולה שעירה וגו' שמעתי פעם (אני לא זוכר ממי) שזה מקביל לפסוק 'הֵן עֵשָׂו אָחִי אִישׁ שָׂעִר וְאָנֹכִי אִישׁ חָלָק'.

פרק יג'

חולין ס: חמשת סרני פלשתים העזתי והאשדודי האשקלוני הגתי והעקרוני והעוים אמר חמשה וחשיב שיתא אמר ר' יונתן ארונקי שלהן (חשובים שלהם) חמשה א"ל רב חסדא לר' תחליפא בר אבינא כתוב ארונקי באגדתיך ופרשה ופליגא דרב דאמר רב עוים מתימן באו תניא נמי הכי עוים מתימן באו ולמה נקרא שמן עוים שעיותו את מקומן ד"א עוים שאיוו לאלהות הרבה ד"א עוים שכל הרואה אותם אוחזתו עוית א"ר יוסף ואית להו שיתסרי דרי שיני לכל חד וחד.

פרק יד'

הסברים בסדרי חלוקת הארץ

בעניין חלוקת הארץ, נראה שיש לבאר את סדר חלוקת הארץ, ומה טעם על דרך הפשט שחלקו תחילה לבני יהודה ויוסף ואח"כ חלקו את הארץ לשבעה חלקים ועשו הגורל בשילה.

בסוגיא בבא בתרא קכב. אמרו שהארץ התחלקה בצורה שווה בין כל היב' שבטים, עיי"ש, ונראה שלא היה שייך לסדר יב' חלקים שוים ולעשות גורל כיון שבני יהודה היו צריכים להיות ליד חברון כי הרי העיר חברון הובטחה לכל בן יפונה קודם לכן, ועל כרחו בני יהודה יקבלו גורלם סמוך לחברון, ואף שמעשה ניסים היה הגורל מ"מ היה צריך לעשותו בדרך גורל, ולכן בני יהודה רק עשו גורל מה יקבלו ליד חברון בצפונו או בדרומו במזרחו או במערבו (ואולי כיון שיצא להם בגורל סביב חברון נשאר חלק רב בתוכם שאינו מגיע להם לפי סדרי החלוקה וחלק זה קבלו שמעון).

גם בני יוסף לא היו יכולים לקבל עם כולם כיון שחלק בני יוסף היה גבול ומחצה מכיון שזכה בעבר הירדן המזרחי חצי חלק למנשה, וא"א בגורל לתת חצי חלק, ועוד שהיה ליוסף לקבל שני חלקים צמודים כדרך חלוקת הבכור ואם יעשו גורל שמניח פתקי גבולות מצד אחד ופתקי שבטים מצד השני ויוציא פתק שבט ופתק גבול אולי לא יצא להם כאחד, ולכן נתנו ליוסף נחלתו לפי גורל שעשו היכן יקבל חלקו ושם קיבל חלק ומחצה, (ליהושע לא היה הבטחה על מקום מסויים שיקבל אלא שיוכל לבחור ראשון את חלקו מתוך שבטו ולכן אצל כלב קיבל בתחילה את חברון ואז שבט יהודה קיבל חלקו, וביהושע תחילה קבלו אפרים ומנשה ואז קיבל יהושע חלקו), וזה על דרך הפשט ונסתובב זה הדבר מאהבת הארץ המיוחד של יהודה ויוסף שנתבררה אצל המרגלים שרק הם לא דברו דיבת הארץ ולכן גם קבלו שבטים אלו חלקם ראשונים, ואולי זה בעניין יהודה ויוסף שהיו מלכים.

ואחר שחלקו ליוסף וליהודה את חלקם אז אפשר לחלק את הארץ לשבעה חלקים שוים ולעשות גורל רגיל שמעלים תחום ביד אחד ושבט ביד אחד, וזה בסדר הגורל המבואר בתלמוד שם "אלעזר מלובש אורים ותומים ויהושע וכל ישראל עומדים לפניו וקלפי של שבטים וקלפי של תחומין מונחין לפניו והיה מכוין ברוח הקדש ואומר זבולן עולה תחום עכו עולה עמו טרף בקלפי של שבטים ועלה בידו זבולן טרף בקלפי של תחומין ועלה בידו תחום עכו וחוזר ומכוין ברוח הקדש ואומר נפתלי עולה ותחום גינוסר עולה עמו טרף בקלפי של שבטים ועלה בידו נפתלי טרף בקלפי של תחומין ועלה בידו תחום גינוסר וכן כל שבט ושבט"

ברש"י בחומש פרשת פינחס פרק כו' פסוק נד' כתוב לא כך אלא שכל שבט קיבל לפי גדלו עיי"ש והרמב"ן האריך לחלוק על פי התלמודים עיי"ש, והאריכו מפרשי רש"י (מזרחי ועוד) ליישב שיטת רש"י, ונראה בביאור העניין שהקב"ה סובב שכל שבט קבל חלק שווה מבחינת ממון אבל גודל נחלתו לפי גודל שבטו ולכן יהודה שהיה שבט גדול קיבל שטח הרבה יותר גדול אבל מבחינת שוויה של הקרקע הממוני הוא שווה פחות מבקעת גינוסר וזה מה שאמרו שם בסוגיא בבבא בתרא שבכספים חלקוה.

שמעתי עוד טעם לחלוקת הארץ בסדר הזה שחלוקת הארץ תחילה היתה לפי נבואת יעקב ומשה היכן כל אחד יקבל והגורל הוא לשתי דברים גורל אחד בין חבלי הארץ איזה עיר הצמודה לגבול יקבל השבט הסמוך לו, ובגבולות האיסטרטגיים שמו את השבטים הלוחמניים יהודה ויוסף ולכן הם קבלו חלקם תחילה בשביל המלחמה, וגורל שני הוא בין המשפחות שבתוך השבטים.

להערות ופרטים להצטרפות: toravnach@gmail.com

